

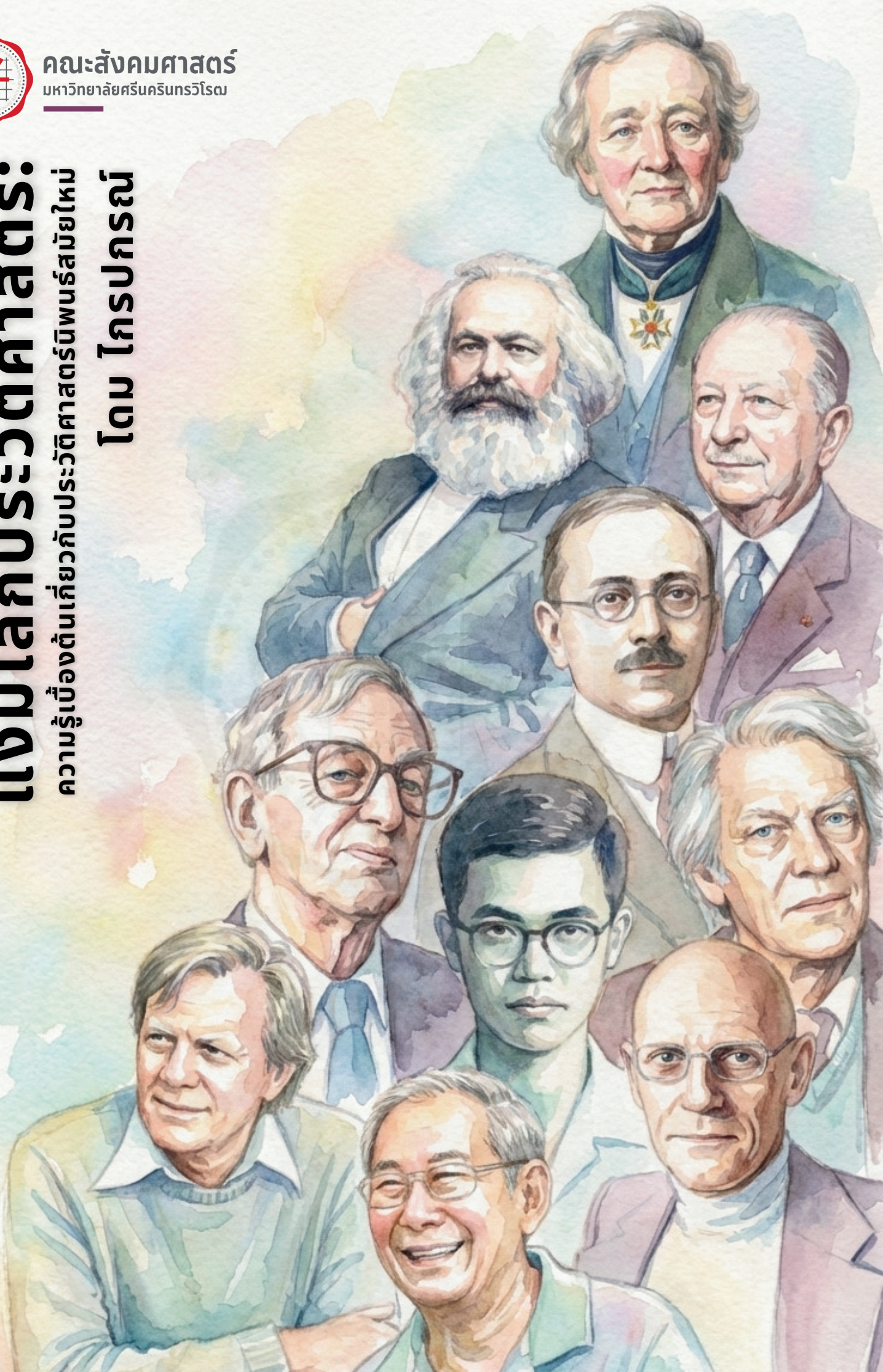
คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โครงการผลิตหนังสือและตำรา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แฉ้มโลกประวัติศาสตร์:

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่

โดม ไกรปกรณ์

แฉงโลกประวัติศาสตร:

ความรูเบื่องตันเกียวกัประวัติศาสตรนิพนธ์สมัยใหม่

โดม ไกรปกรณ

โครงการผลิตหนังสือและตำรา คณะสังคมศาสตร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แถมโลกประวัติศาสตร์: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่
ผู้แต่ง รองศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

โดม ไกรปกรณ์.

แถมโลกประวัติศาสตร์: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่.--

กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2569.

234 หน้า.

1. ประวัติศาสตร์นิพนธ์. I. ชื่อเรื่อง.

901

ISBN 978-616-296-330-8

พิมพ์ครั้งแรก พฤษภาคม 2569

จัดพิมพ์โดย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. 2558

ห้ามลอกเลียนแบบ ทำซ้ำ ดัดแปลง ไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้
นอกจากได้รับอนุญาตจากผู้เขียนเท่านั้น

ออกแบบปก **✳ LIM BOOKS STUDIO**

พิสูจน์อักษร พี่ตาหวาน คนดำเนิน

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (CUP6907-076K/150)
254 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 02-218-3562-3
e-mail: cuprint@hotmail.com

คำนำ

หนังสือ “แฉะโลกประวัติศาสตร์: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่” มีที่มาจากการที่ผมได้สอนรายวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในระดับปริญญาตรีและโทมาหลายปี รวมทั้งได้ร่วมสอนรายวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ขั้นสูงในระดับปริญญาเอกของภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มาเกือบ 3 ปี การศึกษา สิ่งที่ได้พบตลอดระยะเวลาที่สอนรายวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์คือ หากผู้เรียนรายวิชานี้จะเข้าสู่โลกของความรู้ด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้ต้องอ่านหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจำนวนมาก ถือเป็น “ยาขม” สำหรับผู้เรียนระดับปริญญาตรี โท เอก ที่เพิ่งก้าวเข้าสู่โลกวิชาการด้านประวัติศาสตร์

แม้ว่ารสฝาดและขมของการอ่านหนังสือและบทความด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์จำนวนมากจะเป็นสิ่งที่ผู้เรียนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับมหาวิทยาลัยควรได้รับรสบ้างเพื่อเสริมทักษะ ความรู้ และเพิ่มค่าประสบการณ์ในการศึกษา ค้นคว้า และผลิตเนื้อหา (content) ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ หากแต่การก้าวเข้าสู่โลกของความรู้ด้านประวัติศาสตร์โดยมีคู่มือพื้นฐานในการสำรวจน่าจะช่วยให้ผู้เรียนคลำหาทางไปต่อยังเส้นทางที่กว้างไกลยิ่งขึ้นด้วยตัวเองได้ หนังสือ “แฉะโลกประวัติศาสตร์: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่” เรียบเรียงขึ้นจากการปะติดปะต่อความรู้ที่ผมได้จากการอ่านหนังสือและบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์จำนวนหนึ่ง โดยหนังสือเล่มนี้พยายามจะทำหน้าที่เป็นคู่มือพื้นฐานสำหรับนักเรียนประวัติศาสตร์ในการสำรวจเส้นทางความรู้ด้านประวัติศาสตร์เพื่อให้ผู้อ่าน (นักเรียนประวัติศาสตร์) สร้างสรรค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในหัวข้อที่ตนสนใจต่อไป

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เป็นเพียงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ ที่เขียนขึ้นด้วยหวังเพียงจะเป็นการ “แฉะ” บานประตูของโลกความรู้ด้านประวัติศาสตร์ให้นักเรียนประวัติศาสตร์ (รวมถึงผู้อ่านที่สนใจ) มองเห็นเส้นทางสายเล็กๆ ในโลกประวัติศาสตร์ ก่อนที่นักเรียนประวัติศาสตร์ (รวมทั้งผู้อ่านที่สนใจ) จะได้ก้าวเดินต่อไปในเส้นทางที่กว้างไกลยิ่งขึ้น ได้เห็นโลกประวัติศาสตร์ในอีกหลายมิติ หลายประเด็นตามความสนใจของตน

ส่วนท้ายของคำนำ ขอขอบพระคุณโครงการผลิตหนังสือ ตำรา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ให้ทุนสนับสนุนการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ รวมถึงขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินคุณภาพหนังสือทั้ง 3 ท่าน และขอบคุณมิตรที่ช่วยจัดรูปเล่มและตรวจ พิสูจน์อักษร

ความบกพร่อง ผิดพลาด ทั้งหมดที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียน (ผม) ขออ้อมรับ ไว้เพียงผู้เดียว

โดม ไกรปกรณ์

สารบัญ

บทที่ 1 “ประวัติศาสตร์” “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” และ “ปรัชญาประวัติศาสตร์” หมายถึงอะไร:	
มุมมองของนักประวัติศาสตร์.....	1
ประวัติศาสตร์คืออะไร	1
ขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์.....	4
ความสำคัญของประวัติศาสตร์.....	5
ประวัติศาสตร์นิพนธ์คืออะไร	9
ปรัชญาประวัติศาสตร์คืออะไร?	10
ท้ายบท	29
บทที่ 2 หลักฐานประวัติศาสตร์: ความหมายและวิธีใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร	31
หลักฐานทางประวัติศาสตร์คืออะไร	34
ประเภทของหลักฐานทางประวัติศาสตร์.....	34
ข้อผูกพันเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์.....	38
การวิพากษ์หลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร	41
ท้ายบท	45
บทที่ 3 หลักฐานประวัติศาสตร์: ความหมายและวิธีใช้หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	46
หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	46
การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History)	47
การศึกษาประวัติศาสตร์จากภาพ	62
ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทภาพถ่าย.....	83
ท้ายบท	84

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) แบบรังเคอ	85
ความเป็นมาของการศึกษาประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยม	85
ประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยมที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์โดย เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ	88
ข้อเสนอของรังเคอในการศึกษา “ประวัติศาสตร์”	93
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอ	96
ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ	101
ข้อวิพากษ์ต่องานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยม	104
ท้ายบท	107

บทที่ 5 ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์: มาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม และมาร์กซิสต์ตะวันตก	108
กระบวนการศึกษาสังคมศาสตร์แบบมาร์กซิสต์	109
คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)	112
งานศึกษาทางประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์โดยนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นหลังมาร์กซ์	122
งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนงานและชาวนาอังกฤษโดย เอริก ฮอบส์บอว์ม	128
งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนงานและชาวนาอังกฤษโดย อี.พี. ทอมป์สัน	130
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ	136
ข้อวิพากษ์ต่อการอธิบายประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์	145
ท้ายบท	150

บทที่ 6 งานเขียนประวัติศาสตร์สังคมแนวสำนักอ็อนนาลส์	151
สำนักประวัติศาสตร์อ็อนนาลส์ (Annales school)	151
จุดเด่นและแนวทางการศึกษาของนักประวัติศาสตร์สำนักอ็อนนาลส์	154
นักประวัติศาสตร์รุ่นแรกของสำนักอ็อนนาลส์: การบูรณาการความรู้ด้านประวัติศาสตร์เข้ากับ ศาสตร์แขนงอื่น ๆ	154

นักประวัติศาสตร์รุ่นสองของสำนักอันทาลส์: การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ให้ความสำคัญกับ ภูมิประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง-ประวัติศาสตร์เชิงชีวประวัติ.....	162
นักประวัติศาสตร์รุ่นสามของสำนักอันทาลส์: การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจ	168
ข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์แนวสำนักอันทาลส์	173
ท้ายบท	175
 บทที่ 7 งานเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยม.....	176
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคืออะไร	176
การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแบบหลังโครงสร้างนิยม: แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลของ “การหันเหสู่ภาษา”	178
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของฟูโกต์	182
เฮย์เดน ไวต์.....	188
ข้อเสนอทางประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์.....	191
ข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยม	201
ท้ายบท	203
 บรรณานุกรม	204
 ดัชนีค้นคำ.....	219

บทที่ 1

“ประวัติศาสตร์” “ประวัติศาสตร์นิพนธ์”

และ “ปรัชญาประวัติศาสตร์” หมายถึงอะไร: มุมมองของนักประวัติศาสตร์

ในบทแรกนี้เราจะมาทำความเข้าใจความหมายของคำสำคัญเกี่ยวกับความรู้สาขาวิชาประวัติศาสตร์ได้แก่ “ประวัติศาสตร์” “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” และ “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ว่า ในมุมมองของนักประวัติศาสตร์นั้นคำเหล่านี้มีความหมายอย่างไร การเข้าใจความหมายของคำสำคัญเหล่านี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้และเข้าใจวิชาประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์คืออะไร

“ประวัติศาสตร์” เป็นคำภาษาไทยที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า “History” โดยคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่า ประวัติศาสตร์หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต (What actually happened in the past) ขณะที่ในวงการนักประวัติศาสตร์มีการอธิบายว่า ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์¹ อย่างไรก็ตามคำว่า “ประวัติศาสตร์” หรือ History เป็นคำที่มีความหมายอย่างกว้างขวางและยังไม่มีคำจำกัดความที่ตายตัว ดังเห็นได้จากคำอธิบายของนักประวัติศาสตร์หลายท่าน²

ประวัติศาสตร์ในความหมายที่กว้างหมายถึง ศาสตร์หรือวิทยาการที่เกี่ยวกับมนุษย์ในเวลา

มาร์ค บล็อก (Marc Bloch)

¹ Beverley Southgate. **History : What and why? Ancient, modern, and postmodern Perspectives.** 2nd Edition (London and New York: Rutledge, 2001); Arthur Marwick. **The Nature of History** . 3rd edition. (Houndmills: Macmillan, 1989). pp. 1 – 6; นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์”. ใน ชานูวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). **ปรัชญาประวัติศาสตร์**. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527). หน้า 60 – 63.

² เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตยยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525). หน้า 12; อติสร ตักดีสูง. **ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย**. (สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2552). หน้า 5 – 6.

ประวัติศาสตร์ คือ การวิจัยหรือไต่สวนโดยมีจุดมุ่งหมายจะศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในอดีต

อาร์.จี. คอลลิงวูด (R.G. Collingwood)

ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเพื่ออธิบายอดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตถิยะ

ท่ามกลางการให้ความหมายที่แตกต่างหลากหลายนี้ เราอาจจะสรุปความหมายอย่างกว้าง ๆ ของ “ประวัติศาสตร์” หรือ History ได้เป็น 2 อย่าง ดังนี้³

ประวัติศาสตร์ในความหมายแรกหมายถึง เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและเกี่ยวข้องกับมนุษย์ เช่น เหตุการณ์น้ำท่วมกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม – 15 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ซึ่งส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากได้รับความเดือดร้อน อาหารและน้ำดื่มขาดแคลน หรือเหตุการณ์สหรัฐอเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิของประเทศญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม และวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ตามลำดับ ซึ่งส่งผลให้

³ Arthur Marwick. **The Nature of History**. pp. 1 – 14.

ชาวญี่ปุ่นเสียชีวิตราว 200,000 คนและประเทศญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงครามถือเป็นการยุติสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 – 2488)

ประเด็นสำคัญที่ควรเข้าใจคือ เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่มนุษย์เรารับรู้และเข้าใจว่าเกิดขึ้น เป็นผลงานที่เกิดจากความพยายามในการรวบรวมข้อเท็จจริงและทัศนะของผู้คนมาปะติดปะต่อ จัดลำดับเข้าด้วยกันเป็น “เรื่องราว” ดังเห็นได้จากงานเขียนเรื่อง “Historia” ของเฮโรโดตัส (Herodotus 484 – 425 ปีก่อนคริสตกาล) นักปราชญ์ชาวกรีกโบราณซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกวิชาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก โดยในงานชิ้นนี้เฮโรโดตัสได้บอกเล่าและอธิบายเกี่ยวกับสงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซียที่เริ่มในช่วง 10 กว่าปีก่อนเขาเกิดและสิ้นสุดในช่วงที่เขาเป็นผู้ใหญ่แล้ว การบอกเล่าเกี่ยวกับอดีตในงานชิ้นนี้ เฮโรโดตัสทำโดยเดินทางรวบรวมข้อมูล หลักฐานคำบอกเล่าของผู้คนที่มีส่วนร่วมในสงครามหรือได้พบเห็นสงครามด้วยตนเอง แล้วนำมาร้อยเรียงเข้าเป็นเรื่องราว (story) ให้สาธารณชนอ่านเพื่อความบันเทิง⁴

หรือที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงการบอกเล่า “ประวัติศาสตร์” ของนักประวัติศาสตร์ไว้อย่างเห็นภาพชัดเจนว่า

“อดีตที่เป็นจริงนั้นไม่มี “เรื่อง” ให้รู้ด้วยซ้ำ มีแต่เหตุการณ์เป็นหมื่นเป็นแสนเหตุการณ์เกิดขึ้น เหตุการณ์เหล่านั้นไม่มี “เรื่อง” ผูกเข้าหากันแต่อย่างใดทั้งสิ้น

แต่วิธีรับรู้ของมนุษย์นั้นไม่สามารถ “รู้” อะไรที่ไม่ถูกผูกเข้าหากันจนเป็น “เรื่อง” ได้จึงต้องประมวลและเลือกสรรเหตุการณ์เหล่านั้นมาสร้างให้เป็นเรื่องขึ้นมาเรื่องหนึ่ง

นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่สร้างเรื่องขึ้นมาครับ ถ้าสร้างได้ดีก็สอดคล้องกับหลักฐานทุกชิ้นที่มีอยู่โดยไม่ขัดแย้ง”⁵

เมื่อเราไม่สามารถเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ โดยไม่ผ่านการรวบรวม เรียบเรียงข้อเท็จจริงและทัศนะของผู้คนมาผูกเข้าด้วยกันเป็น “เรื่องราวทางประวัติศาสตร์” จึงพบว่าเมื่อเราพูดถึง “ประวัติศาสตร์” เราควรจะเข้าใจประวัติศาสตร์ใน

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525). หน้า 5 – 7; อติสร ศักดิ์สูง. ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย. หน้า 36.

⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ว่าด้วย “การเมือง” ของประวัติศาสตร์และความทรงจำ. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545). หน้า 3 – 4. (เน้นโดยผู้อ้าง).

ความหมายที่สอง คือ ประวัติศาสตร์หมายถึงการศึกษาเพื่ออธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและเกี่ยวข้องกับมนุษย์

ทั้งนี้ เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่นักประวัติศาสตร์ศึกษานั้น เอาเข้าจริงแล้วไม่ใช่การศึกษาเฉพาะเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น หากแต่เป็นการศึกษา “ความเปลี่ยนแปลง” (change) ของสิ่งหนึ่ง ๆ ที่เราเห็นในปัจจุบันโดยมองย้อนกลับไปในอดีต ณ จุดที่สิ่งนั้นเริ่มต้นขึ้น แล้วไล่เรียงมาจนถึงจุดที่สิ่งนั้นเป็นอย่างที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบันว่า สิ่งนั้น ๆ เริ่มมีขึ้นเมื่อไร มีความเป็นมาอย่างไร เพราะเหตุใดสิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น สิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงไปเมื่อไร อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเปลี่ยนแปลงไป⁶

ขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์

เนื่องจากมนุษย์มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เริ่มตั้งแต่ โฮมินิด (สัตว์ตระกูลลิง) วงศ์หนึ่งในทวีปแอฟริกา ได้วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นมนุษย์สายพันธุ์ “โฮโม” เมื่อประมาณ 2.5 ล้านปีก่อน⁷ ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงจำกัดขอบเขตการศึกษาอดีตของมนุษย์ นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีการจดบันทึกด้วยตัวอักษร ซึ่งมีหลักฐานประเภทจารึกโบราณของผู้คนในแหล่งอารยธรรมเมโสโปเตเมีย บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำไทกริส – ยูเฟรติส (ปัจจุบันอยู่ในประเทศอิรัก) แหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ ซึ่งยังมีหลงเหลือให้ได้ศึกษาได้ ในปัจจุบันว่า มนุษย์รู้จักใช้ตัวอักษรที่เรียกว่าตัวอักษรคูนiformหรืออักษรลิ่ม เมื่อประมาณ 3,500 ปีก่อนคริสตกาล (ถ้านับต่อมาถึงปัจจุบัน มนุษย์รู้จักใช้ตัวอักษรมากกว่า 5,500 ปีแล้ว)

ส่วนเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่มนุษย์ยังไม่รู้จักใช้ตัวอักษร ถือเป็นเรื่องราวอดีตของยุค “ก่อนประวัติศาสตร์” ซึ่งนักประวัติศาสตร์จะไม่ศึกษาส่วนนั้น โดยให้นัก

⁶ “ธงชัย วินิจจะกุล: วิชาประวัติศาสตร์ยังต้องอยู่ในห้องเรียน...ล้านเปอร์เซ็นต์”. สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2567. จาก <https://mappamedia.co/posts/interview-thongchai-winichakul>

⁷ แพทริเซีย เอส. แดเนียลส์ และ สตีเวน จี. ไฮสลอป. **พลิกประวัติศาสตร์โลก สำนวณสังคมมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน**. แปลโดย คุณากร วาณิชวิรุฬห์. (กรุงเทพฯ: เนชั่นแนล จีโอกราฟฟิก, 2549). หน้า 42 – 43.

โบราณคดี (archaeologist) เป็นผู้ศึกษาค้นคว้าจากโครงกระดูก ซากสัตว์ เครื่องมือ เครื่องใช้ ฯลฯ ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังคงเหลืออยู่⁸

ความสำคัญของประวัติศาสตร์

นับจากมนุษย์ในแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของโลกรู้จักเขียนตัวอักษร เช่นผู้คนในแหล่งอารยธรรมเมโสโปเตเมีย (บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติส ประเทศอิรัก) ซึ่งคิดค้นตัวอักษรคูนiform เมื่อประมาณ 3,300 ปีก่อนคริสต์ศักราช หรือ ผู้คนในแหล่งอารยธรรมจีนโบราณ ซึ่งมีหลักฐานว่า ในสมัยราชวงศ์ซาง เมื่อประมาณ 1,750 – 1,300 ปีก่อนคริสต์ศักราช ได้มีการเขียนตัวอักษรบนพยัญชนะที่ทำด้วยโลหะสำริด (ทองแดงผสมดีบุก) และบนกระดองเต่าที่ใช้เสี่ยงทายโชคชะตา⁹ จะพบว่าผู้คนในแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของโลกมีการเขียนและศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต เช่น ซื่อหม่าเชียน (Sima Qian ค.ศ. 900 – 942) ได้เขียนหนังสือ “สี่จี้” (Shih chi หรือ shi ji) ซึ่งเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ดึกดำบรรพ์ของจีน หรือเฮโรโดตัส (Herodotus) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “Historia” ซึ่งเป็นการเขียนถึงความเป็นมาและข้อเท็จจริงของสงครามระหว่างชาวกรีกกับชาวเปอร์เซีย¹⁰

ยังไม่รวมถึงงานเขียนหรืองานศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ในยุคต่อ ๆ มา สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น งานของเลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke ค.ศ. 1795 – 1886) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน งานของอาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold J. Toynbee ค.ศ. 1889 – 1975) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ฯลฯ ซึ่งการที่ผู้คนตั้งแต่สมัยโบราณสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ให้ความสนใจ ในการเขียนและการศึกษาประวัติศาสตร์หรือ

⁸ เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์”. หน้า 60 – 62 ; แคมสุข นุ่มนนท์. “ประวัติศาสตร์”. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). **ปรัชญาประวัติศาสตร์**. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527). หน้า 25 – 26; สว่าง เลิศฤทธิ์. **โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี**. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, 2547). หน้า 1 – 12.

⁹ แพทริเซีย เอส. แดเนียลส์; และ สตีเวน จี. ไฮสลอป. **พลิกประวัติศาสตร์โลก สรรวสังคัมมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน**. หน้า 46 – 47, 62 – 63.

¹⁰ เรียบเรียงจาก นิตยา (พลพิพัฒน์พงศ์) ชวี. **วัฒนธรรมจีน**. (กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก, 2542). หน้า 94 – 111; Marnier Hughes-Warrington. **Fifty key Thinkers on History**. (London and New York: Routledge, 2003). pp. 156 – 164, 291 – 298.

เรื่องราวเกี่ยวกับวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของสังคมของมนุษย์ย่อมแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อมนุษย์ (ไม่เช่นนั้นแล้ว มนุษย์จะเขียนหรือศึกษาเพื่ออะไร?)

จากคำอธิบายของนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่ง เราพอจะสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์มีความสำคัญ 3 ประการหลัก ๆ ต่อมนุษย์ ดังนี้¹¹

➤ ประวัติศาสตร์ช่วยให้มนุษย์เข้าใจสิ่งที่อยู่แวดล้อมตัวเอง ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ทะเล แรงโน้มถ่วง ฯลฯ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงอยู่ของสังคมหนึ่ง ๆ เช่น รัฐบาล กองทัพ ศาสนา ประเพณี ฯลฯ ซึ่งวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าใจสิ่งแวดล้อม คือ การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อให้รู้ถึงที่มาและพัฒนาการของสิ่งนั้น ๆ

➤ ประวัติศาสตร์ช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองว่ามนุษย์สามารถทำอะไรได้บ้าง และทำสิ่งนั้นได้ในภาวะเงื่อนไขใด มีอะไรที่มนุษย์ไม่สามารถทำได้และอะไรคือภาวะเงื่อนไขที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถทำสิ่งนั้นได้ โดยเราได้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เราทำได้หรือทำไม่ได้ และสาเหตุที่ทำได้และทำไม่ได้จากการศึกษาถึงสิ่งที่มนุษย์เคยทำมาแล้วในอดีต

นักประวัติศาสตร์บางคนได้ชี้ให้เราเห็นถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ในแง่นี้โดยการศึกษาและการเขียนถึงอดีตของมนุษย์เพื่อใช้เรื่องราวนี้เป็น “บทเรียน” ให้แก่คนรุ่นหลัง ดังปรากฏว่า เฮโรโดตัส (Herodotus 484 – 425 ปีก่อนคริสตศักราช) นักประวัติศาสตร์ชาวกรีกสมัยโบราณได้ศึกษาและเขียนเกี่ยวกับสงครามระหว่างชาวกรีกกับชาวเปอร์เซียเพื่อใช้ในการสอนศีลธรรมให้แก่ชาวกรีก โดยเขียนถึงชาวเปอร์เซียในลักษณะของคนป่าเถื่อนที่

¹¹ เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตยยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. หน้า 23 – 26; นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก**. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525); Beverley Southgate. **History: What and why? Ancient, modern, and postmodern Perspectives**. pp. 30 – 61; Anthony Reid and David Marr (editors). **Perception of the past in Southeast Asia**. (Singapore Malaysia and Hong Kong: Heinemann Educational Books (Asia) Ltd., 1979). pp. 1 – 8; James Fentress and Chris Wickham. **Social Memory**. (Oxford: Black well Publishers, 1992); ธีระ นุชเปี่ยม. “ประวัติศาสตร์รับใช้ใคร”. ใน **ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา**. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2552). หน้า 10 – 78; เบ็น แอนเดอร์สัน. **ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่หลายของชาตินิยม**. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552). หน้า 341 – 381; สุเนตร ชุตินธรานนท์. **พม่ารบไทย: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2537).

โหดร้ายภายใต้การนำของกษัตริย์เซอซิสมผู้เต็มเปี่ยมด้วยบาปแห่งความโอหัง (The rim of hubris) และชัยชนะของชาวกรีกต่อชาวเปอร์เซีย ซึ่งเปรียบได้กับชัยชนะของความดีเหนือความชั่ว

ตัวอย่างเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตที่เพิ่งผ่านมาเมื่อ พ.ศ. 2554 และเราสามารถเรียนรู้และใช้เป็นบทเรียนให้คนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นต่อไปได้แก่ เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ในประเทศไทยช่วงครึ่งหลังของ พ.ศ. 2554 เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้มีพื้นที่ประสบภัยกระจายตัวในทุกภาคของประเทศ ตลอดช่วงเดือนกรกฎาคม – พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 มีพื้นที่ประสบภัยน้ำท่วมรวม 65 จังหวัด ประชาชนได้รับความเดือดร้อน 4,039,459 คน¹² ในส่วนของกรุงเทพฯ และปริมณฑล พบว่าเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้เป็นเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ที่สุดที่เคยเจอในรอบ 70 ปี¹³ สาเหตุของการเกิดน้ำท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑล ครั้งนี้เกิดจากการที่ใน พ.ศ. 2554 มีปริมาณน้ำฝนมาก ขณะที่รัฐบาลตั้งคนที่ไม่มีความรู้ด้านวิศวกรรมมาเป็นคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ¹⁴

อีกด้านหนึ่งเราสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์การต่อสู้และรับมือกับน้ำท่วมเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเข้าท่วมสถานที่ทำงาน สถานที่เรียนของตน ดังเช่นกรณีของอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ที่ช่วยกันวางกระสอบทรายป้องกันน้ำที่ท่วมพื้นที่อำเภอศาลายา จังหวัดนครปฐม รวมทั้งพื้นที่เขตทวีวัฒนา เขตตลิ่งชัน เขตบางแค กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงอำเภอศาลายา จังหวัดนครปฐม ไม่ให้น้ำไหลเข้าท่วมมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นอกจากอาจารย์และนักศึกษาจะช่วยกันวางกระสอบทราย บุคลากรของมหาวิทยาลัยยังติดต่อขอความช่วยเหลือจากบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่กำลังทำงานก่อสร้างอยู่ในมหาวิทยาลัยให้มาช่วยเสริมคันดินของมหาวิทยาลัยเพื่อป้องกันน้ำที่จะไหลเข้ามาท่วมในมหาวิทยาลัย ตลอดจนอาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้ติดต่อขอความช่วยเหลือเรื่องอาหารและน้ำดื่มจากภาครัฐและภาคเอกชน ทำให้อาจารย์ นักศึกษา คนของบริษัทรับเหมาก่อสร้างได้รับอาหาร น้ำดื่ม รวมไปถึงได้รับอุปกรณ์ที่ใช้เสริมแนวป้องกันน้ำท่วมที่อยู่รอบ

¹² “ย้อนเหตุ “มหาอุทกภัยปี 54” ทำจมนับตาย 65 จังหวัด ศก. เสียหาย ถึง 1.44 ล้านล้านบาท”. สืบค้นเมื่อ 26 มีนาคม 2567. จาก https://www.pptvhd36.com/news/สังคม/157458#google_vignette

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ นภาพล การมปราชญ์; และ มานะ สุ่มทอง (เรียบเรียง). ทำไม? น้ำท่วมใหญ่ ถล่มเมือง. (กรุงเทพฯ: פריןท์ ซิตี้, 2555). หน้า 12 – 13.

มหาวิทยาลัย จนสามารถป้องกันไม่ให้มวลน้ำที่ท่วมอยู่รอบนอกไหลเข้าไปท่วมในมหาวิทยาลัยมิดลได้¹⁵

จากเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่และประสบการณ์ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมิดล ศาลายา ที่ร่วมแรงร่วมใจกับรับมือกับภัยน้ำท่วมจนสามารถป้องกันมหาวิทยาลัยให้รอดพ้นน้ำท่วมได้สำเร็จ เราสามารถเรียนรู้จากเหตุการณ์ในอดีต ประสบการณ์ของคนในอดีต เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการรับมือกับปัญหาน้ำท่วมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

➤ **ประวัติศาสตร์ช่วยสร้างสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม** ข้อเท็จจริงที่พบในหลายสังคม คือ ผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ หลากหลายภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งการทำให้ผู้คนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างมีเอกภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เรื่อยมาถึงปัจจุบัน ซึ่งประเทศส่วนใหญ่ในโลกจัดรูปแบบของประเทศในรูปแบบของ “รัฐชาติ” (Nation State) ที่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีชาติพันธุ์เดียวกัน มีภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของประเทศนั้น ๆ ทำโดยการปลูกฝังให้ประชากรมีความรู้เกี่ยวกับอดีตของชาติที่เป็นความทรงจำร่วมกันของสังคม

ตัวอย่างของการใช้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในการสร้างสำนึก เรื่อง “ชาติ” ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่ประชาชนของประเทศ ๆ หนึ่ง อย่างเป็นรูปธรรมที่เราชาวไทยพอจะนึกออก ได้แก่ วรรณกรรมและสื่อบันเทิงที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามระหว่างไทยกับเมียนมาร์ (พม่า) ในอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น เรื่องราวของชาวบ้านบางระจันที่รบกับพม่าจนตัวตาย หรือเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทำสงครามกับพม่าเพื่อกอบกู้เอกราชของไทยที่สูญเสียให้แก่พม่า เรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมาเหล่านี้ได้ถูกใช้ในการปลูกฝังและกระตุ้นให้คนไทยมีสำนึกรักชาติไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ด้วยการทำให้คนไทยเกลียดพม่าซึ่งเป็นศัตรูจากภายนอกมารุกรานได้เหมือนที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

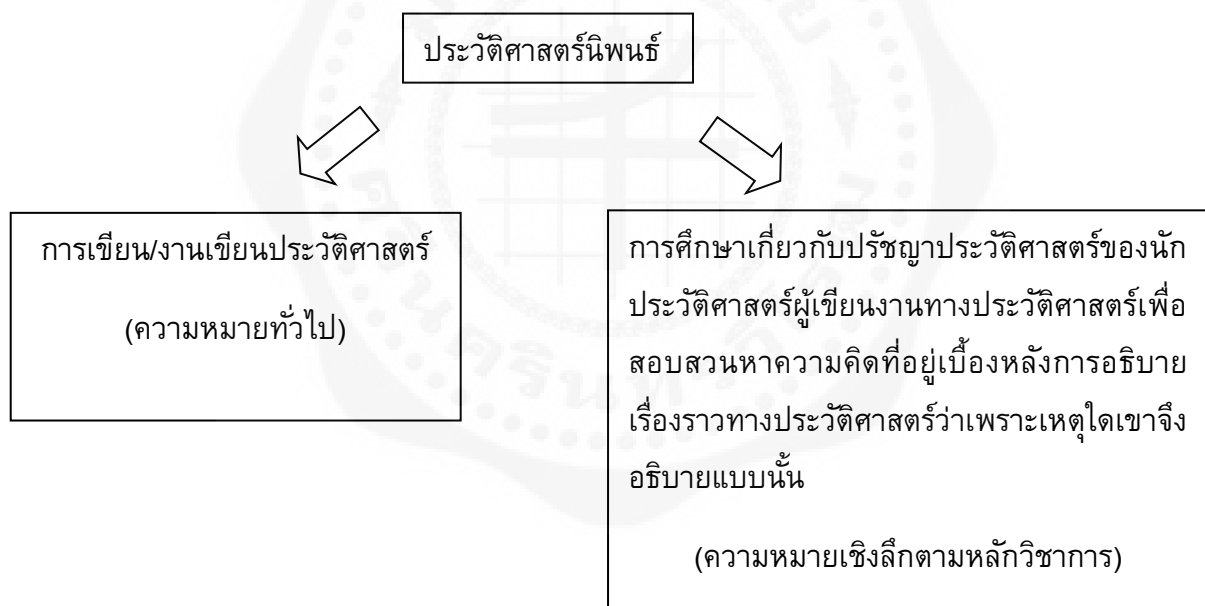
¹⁵ สุกีร์ เจริญสุข (บรรณาธิการ). หัวใจใหญ่กว่าน้ำ บันทึกการป้องกันน้ำของคนสู้ กรณีศึกษา: มหาวิทยาลัยมิดล ศาลายา. (นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554).

ประวัติศาสตร์นิพนธ์คืออะไร

ในการศึกษาความรู้ด้านประวัติศาสตร์นั้น มีคำหนึ่งที่นักเรียนประวัติศาสตร์มักจะอ่านพบจากหนังสือ ตำรา หรือไม่ได้ยินจากผู้สอนคือคำว่า “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” (historiography) ซึ่งหากแปลความหมายตรงตามตัวอักษรจะหมายถึง “การเขียนประวัติศาสตร์”¹⁶ อย่างไรก็ดี หากอธิบายความหมายของ “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” ในเชิงลึกทางวิชาการแล้วจะหมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ ผู้เขียนงานทางประวัติศาสตร์เพื่อสอบสวนหาความคิดที่อยู่เบื้องหลังการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ว่าเพราะเหตุใดเขาจึงอธิบายแบบนั้น¹⁷

เราอาจจะสรุปความหมายอย่างกว้าง ๆ ของ “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” หรือ Historiography ได้เป็น 2 อย่างดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 ความหมายของประวัติศาสตร์นิพนธ์

¹⁶ “Q&A เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับกับ รศ.วิศรุต พึ่งสุนทร”. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2567. <https://www.illuminationseditions.com/article/11/q-a-เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับ-กับวิศรุต-พึ่งสุนทร>.

¹⁷ Michael Bentley. **Modern Historiography An Introduction**. (London and New York: Routledge, 2000), p. ix – x.

จากความหมายในเชิงลึกตามหลักวิชาการจะเห็นได้ว่า ในการศึกษางานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้นเราต้องอ่านงานนั้น ๆ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ของผู้เขียน โดยสืบค้นหาว่าอะไรคือความคิดที่อยู่เบื้องหลังการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แบบนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ว่า ในความหมายเชิงลึกตามหลักวิชาการแล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์คือการศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์เพื่อหาบริบท/ปัจจัยแวดล้อม (context) ทางความคิด ทางการเมือง ทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ทำให้งานเขียนนั้น ๆ เป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์¹⁸

ปรัชญาประวัติศาสตร์คืออะไร?

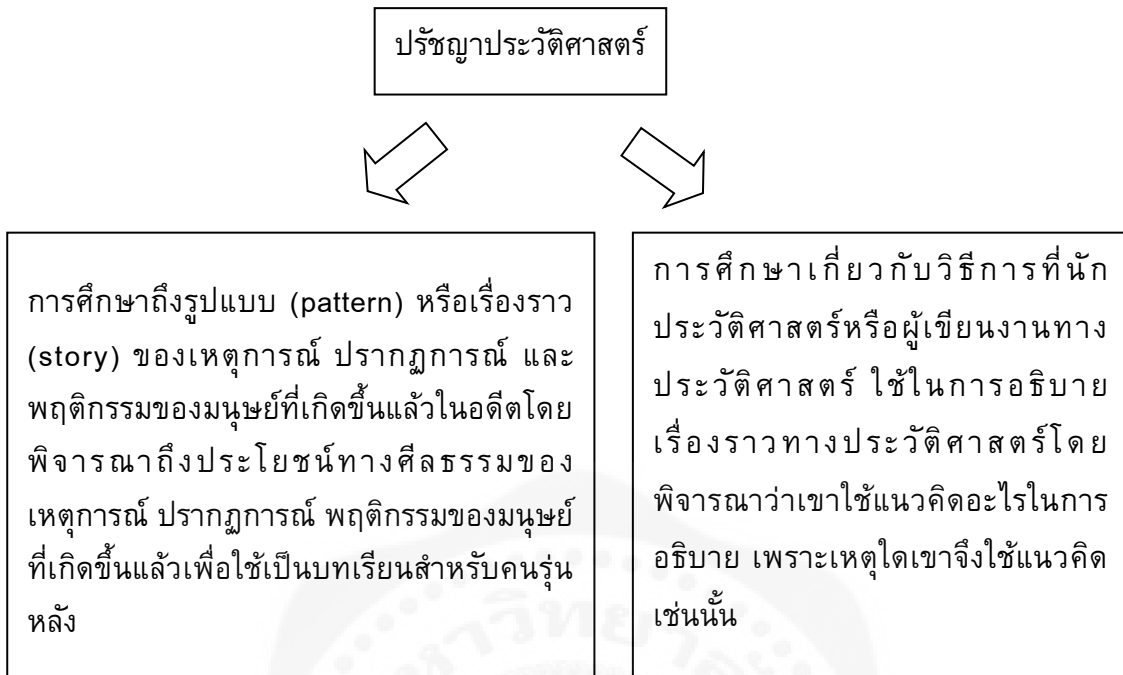
ในแวดวงนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์จะมีการพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “ปรัชญาประวัติศาสตร์” (Philosophy of History) ซึ่งนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสชื่อ วอลแตร์ (Voltaire ค.ศ. 1697 – 1778) เป็นผู้ริเริ่มใช้คำนี้ใน 2 มิติ มิติแรกคือ การกระทำหรือไม่กระทำอย่างใด คนในอดีตเคยทำมา รวมไปถึงเป็นบทเรียนให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และใช้ในการรับมือกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์อย่างเดียวกัน คล้ายกัน กับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีต

ส่วนอีกมิติหนึ่งนั้นปรัชญาประวัติศาสตร์คือ การศึกษาเกี่ยวกับวิธีการที่นักประวัติศาสตร์หรือบุคคลหนึ่ง ๆ ใช้ในการอธิบายถึงสาเหตุที่มาของเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ และพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้ว ในการนี้จะพิจารณาว่า นักประวัติศาสตร์หรือบุคคลหนึ่ง ๆ เขียนงานทางประวัติศาสตร์/ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชิ้นหนึ่ง ๆ เขาใช้แนวคิดอะไรในการอธิบาย เพราะเหตุใดเขาจึงใช้แนวคิดเช่นนั้นในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์¹⁹

¹⁸ “Q&A เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับกับ รศ.วิศรุต พึ่งสุนทร”. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2567. <https://www.illuminationseditions.com/article/11/q-a-เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับ-กับวิศรุต-พึ่งสุนทร>.

¹⁹ สรุปลและเรียบเรียงจาก M. C. Lemon. **Philosophy of History: A Guide for Students**. (London and New York: Routledge, 2003), p. 7; นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก**. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524). หน้า 103 – 112; วงเดือน นาราสัจจ์. **ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ**. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552). หน้า 18.

แผนภาพที่ 2 ปรัชญาประวัติศาสตร์ในความหมายของ วอลแตร์

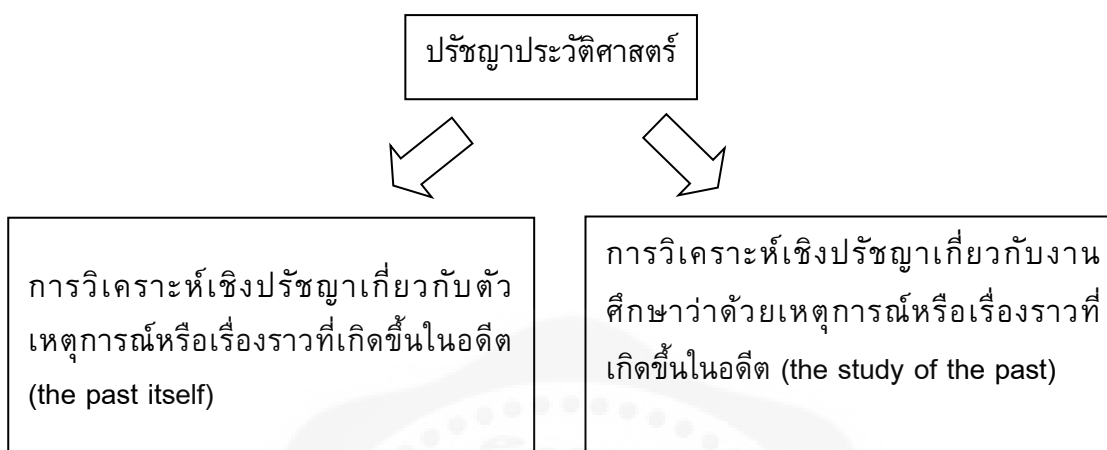

คำว่า “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ที่วอลแตร์ได้อธิบายไว้มีอิทธิพลต่อนักวิชาการด้าน ปรัชญาและประวัติศาสตร์ทั้งในโลกตะวันตกและที่ใกล้ตัวพวกเราคือ นักประวัติศาสตร์ชาว ไทย ดังปรากฏว่านักประวัติศาสตร์ในตะวันตกที่อยู่ในยุคเดียวกับวอลแตร์ได้นำเอาแนวทาง การศึกษาและการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่วอลแตร์เขียนไว้ในงานเขียนของเขามาปรับ ใช้ในการมองปัญหาและวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองยุโรป²⁰ คำอธิบายของวอลแตร์มี อิทธิพลทางความคิดต่อนักประวัติศาสตร์รุ่นต่อมาด้วย เห็นได้จากคำอธิบาย “ปรัชญา ประวัติศาสตร์” โดย กอร์ดอน เกรแฮม ที่เผยแพร่ในสารานุกรมปรัชญาของเราต์เลจ (Routledge Encyclopedia of Philosophy) ได้อธิบายว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์คือการ ประยุกต์ใช้แนวคิดและการวิเคราะห์ทางปรัชญากับประวัติศาสตร์ใน 2 ด้าน ด้านแรกเป็นการ วิเคราะห์เชิงปรัชญาเกี่ยวกับตัวเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต (the past itself) อีก

²⁰ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564). หน้า 123.

ด้านหนึ่งเป็นการวิเคราะห์เชิงปรัชญาเกี่ยวกับงานศึกษาว่าด้วยเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต (the study of the past)²¹

แผนภาพที่ 3 ปรัชญาประวัติศาสตร์ตามคำอธิบายในสารานุกรมปรัชญาของเราต์เลจ

หรือคำอธิบาย “ปรัชญาประวัติศาสตร์” โดย แพทริก แลงคาสเตอร์ การ์ดีเนอร์ (Patrick Lancaster Gardiner) ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ Britannica.com ได้อธิบายว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์หรือวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการทำความเข้าใจเรื่องราวที่เขาศึกษา²²

ส่วนนักประวัติศาสตร์ชาวไทยได้อธิบายความหมายของ “ปรัชญาประวัติศาสตร์” คล้ายกับคำอธิบายของนักวิชาการชาวตะวันตก เห็นได้จากที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ได้อธิบายว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ มีความหมาย 2 อย่าง อย่างแรกหมายถึง “ความพยายามที่จะอธิบายหรือตีความกระบวนการทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด” ซึ่งมีความหมายที่กว้างมากคือ เป็นปรัชญาที่ต้องการแสวงหาเหตุผลของกระบวนการประวัติศาสตร์ทั้งหมดว่า เกิดขึ้นมาได้อย่างไรและจะเดินไปถึงจุดไหน

²¹ Gordon Graham. “Thematic History: philosophy of”. Retrieved April 20, 2024. from <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/history-philosophy-of/v-1>

²² Patrick Lancaster Gardiner. “philosophy of history”. Retrieved April 20, 2024. from <https://www.britannica.com/topic/philosophy-of-history>.

ส่วนความหมายอย่างที่สองของ ปรัชญาประวัติศาสตร์ เป็นการจำกัดวงให้แคบลง เฉพาะการเรียนการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์²³

หรือที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้อธิบายว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ มี 2 ความหมายคือ

1) การคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในอดีตโดยมองหารูปแบบ (pattern) ของเหตุการณ์หรือเรื่องราวหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตว่า เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของมนุษย์นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตของมนุษย์ ในช่วงเวลาที่ยาวนานแล้ว เหตุการณ์อย่างเดียวกันหรือคล้ายกันมีรูปแบบอย่างไร มีอะไรบางอย่างที่สอดคล้องกัน ตรงกัน

2) การคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยมองหาเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังงานเขียนทางประวัติศาสตร์ (ประวัติศาสตร์นิพนธ์) ชิ้นหนึ่ง ๆ ว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ชิ้นนั้น ตัวผู้เขียนมีสมมติฐานเบื้องหลังอย่างไร ใช้อะไรเป็นหลักฐานในการเขียน ทำไมผู้เขียนจึงใช้หลักฐานนั้น ๆ ในการเขียนงาน อะไรคือสาเหตุที่ทำให้ผู้เขียนเขียนงานประวัติศาสตร์ชิ้นนั้น ขึ้นมา²⁴

เหตุที่คำว่า “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ที่ใช้กันในแวดวงนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์มี 2 ความหมายนั้นกล่าวได้ว่า มีที่มาจากการที่ “ปรัชญาประวัติศาสตร์” เป็นแขนงหรือสาขาหนึ่งในวิชาปรัชญาซึ่งเป็นวิชาว่าด้วยการคิดแบบนามธรรม (science of abstraction) โดยแบ่งออกเป็น 4 กิ่งหลักได้แก่

1) **อภิปรัชญา (Metaphysic)** ศึกษาเรื่องความจริง/สภาวะที่เป็นจริงของสิ่งหนึ่ง ๆ ว่าสิ่งนั้นคืออะไร มีรูปแบบ (pattern) อย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะเหตุใด

²³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. “คำนำในการพิมพ์ครั้งที่สาม (ครั้งที่ 1 ท.ว.พ.) พ.ศ. 2527”. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). *ปรัชญาประวัติศาสตร์*. ไม่มีเลขหน้า.

²⁴ คำบรรยายวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์โดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยายเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2547; หมายเหตุ ผมขอขอบคุณผู้จัดบันทึกคำบรรยายวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์ในระดับปริญญาโทของอาจารย์ ดร.สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ในช่วงเดือนมิถุนายน-กันยายน พ.ศ. 2547 และได้ถอดเทปคำบรรยายไว้อย่างละเอียด

2) ญาณวิทยา (Epistemology) ศึกษาเรื่องวิธีการหาความจริงหรือหาความรู้ของมนุษย์ว่า การที่มนุษย์คิดว่า อะไรจริง อะไรไม่จริง นั้นมนุษย์ใช้วิธีการอย่างไรในการศึกษาหาคำตอบ วิธีการดังกล่าวมีความเหมาะสม เชื่อถือได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

3) คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเรื่องคุณค่าหรือค่านิยม (value) เช่น คุณค่าเกี่ยวกับความดี คุณค่าเกี่ยวกับความงาม โดยแบ่งย่อยออกเป็น 2 สาขา คือ

3.1 จริยศาสตร์ (Ethics) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าแห่งความดีว่า ความดีคืออะไร ความไม่ดี/ความเลวคืออะไร มีอะไรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่า อย่างไรดี อย่างไรไม่ดี

3.2 สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าแห่งความงามว่า ความงามคืออะไร ความไม่งาม/ความอัปมงคลคืออะไร มีอะไรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่า อย่างไรงาม อย่างไรไม่งาม

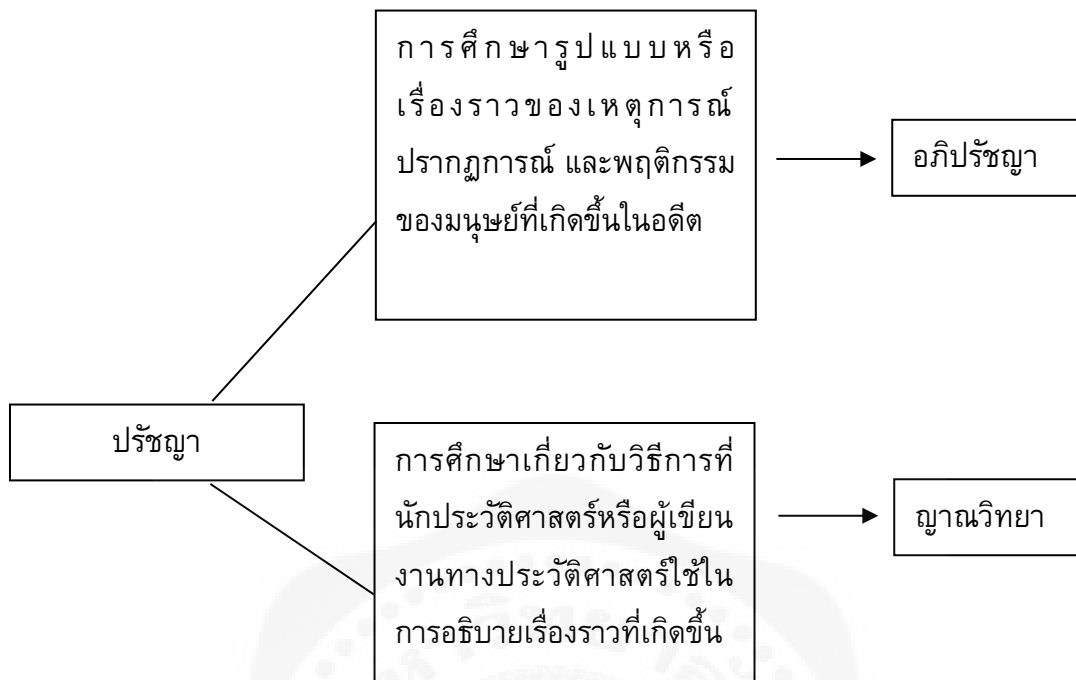
4) ตรรกวิทยา (Logics) ศึกษาเรื่องการใช้เหตุผลของมนุษย์ รูปแบบและเนื้อหาของ การอ้างเหตุผลแบบต่าง ๆ ข้อบกพร่องในการอ้างเหตุผลและสาเหตุของความผิดพลาด²⁵

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้อธิบายถึงการให้ความหมาย “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ทั้ง 2 ความหมายที่กล่าวมาข้างต้นว่า มีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาแขนงอภิปรัชญาและแขนงญาณวิทยา กล่าวคือ การให้ความหมาย “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ในความหมายของการศึกษารูปแบบหรือเรื่องราวของเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ พฤติกรรม ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น เป็นการให้ความหมายโดยยึดโยงกับปรัชญาแขนงอภิปรัชญา ส่วนการให้ความหมาย “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ในความหมายที่ 2 ว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์คือการศึกษเกี่ยวกับวิธีการที่นักประวัติศาสตร์หรือผู้เขียนงานทางประวัติศาสตร์ใช้ในการอธิบายเรื่องราวนั้นเป็นการให้ความหมายโดยยึดโยงกับปรัชญาแขนงญาณวิทยา²⁶

²⁵ ดู ปรีชา ช่างขวัญยืน. *ปรัชญากับวิถีชีวิต*. (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, 2549). หน้า 8 – 9; วณิดา ขำเขียว. *ปรัชญา วิวัฒนาการแห่งความคิด*. (กรุงเทพฯ: หจก.บางกอกบลิ๊ก, 2558). หน้า 2 – 3.

²⁶ คำบรรยายวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์โดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยายเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2547

แผนภาพที่ 4 ความหมายของปรัชญาประวัติศาสตร์ เมื่อเทียบกับแขนงวิชาด้านปรัชญา

สาขาของปรัชญาประวัติศาสตร์

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้แบ่งความรู้ด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 สาขาที่แตกต่างกัน ดังนี้

- ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี (Speculative Philosophy of History)²⁷

²⁷ เรียบเรียงจาก W. H. Walsh. **An Introduction to Philosophy of History**. (London: Hutchinson, 1979). Chapter 6 – 7; ฉลอง สุนทราวาณิชย์. เอกสารคำสอนวิชา 2204606 ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544). หน่วยที่ 1; วงเดือน นาราสัจจ์. ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ. หน้า 20 – 28; นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. บทที่ 3 – 8; วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. บทที่ 5 – 8; อติสร ศักดิ์สูง. ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย. บทที่ 4 – 7; Bertrand Russell. **History of Western Philosophy**. (London: Routledge, 2000). Part 2; คำบรรยายวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์โดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยายเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2547 และ 20 กรกฎาคม 2547; เดฟ โรบินสัน. **กัญญาปรัชญา**. แปลโดย ชีรวัฒน์ อธิการโกวิทย์; และ ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก, 2560). หน้า 77 – 81; เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน. **ความคิดทางการเมืองจากเพล**

ปรัชญาประวัติศาสตร์สาขานี้เกี่ยวข้องกับความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์” ที่ใช้ในความหมายของเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ในการศึกษาตามปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี นักประวัติศาสตร์มีเป้าหมายที่จะสืบค้นหากระบวนการ (process) หรือรูปแบบ (pattern) ของเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ว่า เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นจากปัจจัยอะไร เหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้นดำเนินไปอย่างไร เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดสิ้นสุดของเหตุการณ์/เรื่องราว พัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เกิดขึ้นจากสาเหตุอะไร

ทั้งนี้การศึกษาเพื่อค้นหากระบวนการหรือรูปแบบของเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นกับมนุษย์นี้ นักประวัติศาสตร์ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลแล้วคาดคะเน (speculate) ขึ้นด้วยการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ (logic) ประติดปะต่อ จัดลำดับ ข้อมูลต่าง ๆ ตามความน่าจะเป็น (possibility) ไม่ได้อาศัยวิธีการแบบประจักษ์นิยม (empiricism) ที่อธิบายเชื่อมโยงเหตุการณ์/เรื่องราวเข้ากับฐานข้อเท็จจริงที่เราเห็นประจักษ์หรือรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง) ของตัวเรา ตัวอย่างของการอธิบายเรื่องราว/เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วด้วยการคาดคะเน เช่น การสืบคดีของนักสืบที่ใช้ข้อมูลจากสถานที่เกิดเหตุมาปะติดปะต่อเข้ากับข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ แล้ววิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกันตามหลักความน่าจะเป็น เป็นการคาดเดาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดคดีนั้นขึ้นแล้วตั้งเป็น “ทฤษฎี” (theory) ที่ใช้ในการอธิบายสาเหตุที่มาของคดี รวมทั้งหาตัวคนร้ายผู้ก่อคดี

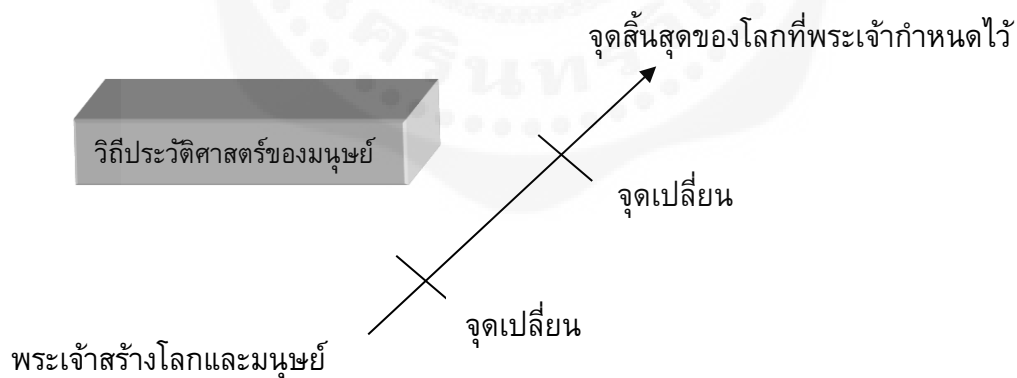
การศึกษาที่มุ่งค้นหากระบวนการหรือรูปแบบของเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นกับมนุษย์โดยใช้วิธีการคาดคะเนถึงสาเหตุของเหตุการณ์/เรื่องราว รวมไปถึงการคาดคะเนถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยคาดคะเนจากรูปแบบของสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตนี้ปรากฏชัดในโลกตะวันตก (ยุโรป) ตั้งแต่ยุคกลาง (คริสต์ศตวรรษที่ 5 – 15) ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนามีอิทธิพลสูงมากต่อสังคม ด้วยอิทธิพลของคริสต์ศาสนาต่อความคิดของคนในสังคมทำให้เกิดงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายถึงแบบแผนประวัติศาสตร์ของมนุษย์ว่า จะเคลื่อนไปข้างหน้าใน

ได้ถึงปัจจุบัน. แปลโดย เสน่ห์ จามริก. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, 2555). หน้า 480 – 490; M. J. Inwood. **Hegel**. (London: Routledge, 1983). pp. 517 – 519.

ลักษณะเส้นตรงตามที่พระเจ้าเป็นผู้กำหนดไว้ให้พัฒนาการของมนุษย์เดินจากจุดเริ่มต้นที่พระเจ้าสร้างโลกและมนุษย์ขึ้น มาจนถึงจุดสิ้นสุดที่วันพิพากษา (Judgement day) ซึ่งพระเจ้าจะเป็นผู้ตัดสินว่า มนุษย์ผู้ใดจะได้ขึ้นสวรรค์ไปอยู่กับพระเจ้า มนุษย์ผู้ใดจะตกนรกไปอยู่กับซาตาน ดังเห็นได้ในงานเขียนของนักบุญออกัสติน (Saint Augustine) เรื่อง “นครแห่งพระเจ้า” (City of God) ที่อธิบายถึงพัฒนาการของมนุษย์ไล่เรียงตั้งแต่จุดเริ่มต้นที่พระเจ้าทรงสร้างโลกและมนุษย์ ตามมาด้วยพัฒนาการก้าวต่อ ๆ มาของมนุษย์ มาจนถึงปีที่นักบุญออกัสตินเขียนหนังสือเรื่อง “นครแห่งพระเจ้า” และก้าวต่อไปของมนุษย์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้าโดยพัฒนาการของมนุษย์เดินไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ในลักษณะเส้นตรงตามวิถีที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้แล้วและจะไปสิ้นสุดตรงวันพิพากษาที่พระเจ้าเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษย์แต่ละคน ทฤษฎีที่ว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ รวมทั้งกำหนดวิถีความเป็นไปของมนุษย์ให้เดินไปเป็นเส้นตรงผ่านจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ (historical turning point) แต่ละจุด แต่ละช่วงเวลา ไปจนถึงจุดสิ้นสุดของโลกนี้ นักบุญออกัสตินตั้งทฤษฎีขึ้นด้วยการคาดคะเน (speculate) ด้วยการใช้เหตุผลเชิงตรรกะของคริสต์ศาสนา

แผนภาพที่ 5

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์บนคำอธิบายเชิงปรัชญาแบบคาดคะเนของชาวคริสต์

เมื่อโลกตะวันตก (ยุโรป) พ้นจากยุคกลางเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance คริสต์ศตวรรษที่ 15 – 17) ที่มีการรื้อฟื้นศิลปวิทยาการของกรีก-โรมัน เกิดการปฏิรูปคริสต์ศาสนา และเกิดการพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มีการเดินเรือสำรวจโลก ทำให้ต่อมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ยุโรปก้าวเข้าสู่ยุคแสงสว่าง (Enlightenment) ซึ่ง

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเบ่งบาน เกิดนักคิด นักประดิษฐ์ ทางวิทยาศาสตร์ที่โดดเด่นขึ้นจำนวนมาก เช่น ไอแซค นิวตัน (Isaac Newton ค.ศ. 1642 – 1727) นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษผู้คิดค้นเรื่องกฎแรงโน้มถ่วง, เจมส์ วัตต์ (James Watt ค.ศ. 1738 – 1819) วิศวกรและนักประดิษฐ์ชาวสก็อตผู้พัฒนาเครื่องจักรไอน้ำยุคใหม่, โจเซฟ-มิเชล และ ฌาค มงต์กอลฟีเออร์ (Joseph Michel Montgolfier ค.ศ. 1740 – 1810 and Jacques Etienne Montgolfier ค.ศ. 1745 – 1799) 2 พี่น้องนักประดิษฐ์ชาวฝรั่งเศสผู้สร้างบอลลูนลมร้อน

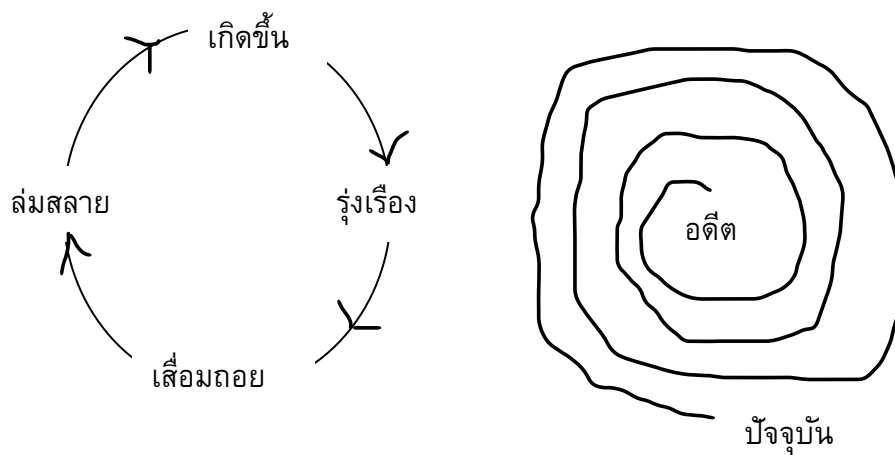
ในแง่มุมทางปรัชญาพบว่า ความก้าวหน้าของความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดจากการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้งาน ส่งผลให้ปรัชญาเชิงคาดคะเน (Speculative Philosophy) เป็นรากฐานความคิดของนักปรัชญา ผู้มีชื่อเสียงในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 หลายท่าน เช่น กอทท์ฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm von Leibniz ค.ศ. 1646 – 1716) นักปรัชญาชาวเยอรมัน, เดวิด ฮูม (David Hume ค.ศ. 1711 – 1776) นักปรัชญาชาวสก็อต, อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant ค.ศ. 1704 – 1804) นักปรัชญาชาวเยอรมัน

เมื่อมองมาที่แวดวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 พบว่า มีนักปรัชญาที่นำเอาปรัชญาเชิงคาดคะเนมาใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์ ดังเห็นได้จากที่ อิมมานูเอล คานท์ นักปรัชญาชาวเยอรมันได้เขียนงานซึ่งเน้นการมองประวัติศาสตร์ของคนกลุ่มใหญ่ในสังคมคือ ให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่ามุ่งเน้นรายละเอียดปลีกย่อย ทั้งนี้คานท์ชี้ว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่สมเหตุสมผล (make sense) ต้องแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ดีขึ้น ๆ โดยมีศีลธรรมเป็นตัวกำหนดแนวทาง คานท์มีผลงานสำคัญเรื่อง แนวคิดแห่งประวัติศาสตร์สากล (Idea of a Universal History) ที่ให้ข้อสรุปว่า ปัจจัยของประวัติศาสตร์คือ ความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ปัจจัยแรกทำให้เกิดความก้าวหน้า ส่วนปัจจัยหลังทำให้เกิดความเป็นระเบียบ เมื่อปัจจัยทั้ง 2 อย่างนี้ผสมเข้าด้วยกันโดยมีศีลธรรมเป็นตัวกำกับจะนำมาสู่อารยธรรม (civilization) หรือความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ แนวคิดดังกล่าวของคานท์นี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “ทฤษฎีความก้าวหน้า” (theory of progress)

ในส่วนของนักประวัติศาสตร์นั้นมีนักประวัติศาสตร์ที่เขียนงานบนพื้นฐานปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเนหรือปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี ดังเห็นได้จาก จิออมบาติस्ता วิโก (Giambattista Vico ค.ศ. 1668 – 1744) นักประวัติศาสตร์ชาวอิตาลีเลียน ในทัศนะของวิโก ประวัติศาสตร์คือ การศึกษากำเนิดและพัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ โดยมีเรื่องของเวลาและปัจจัยแวดล้อมเข้ามาเกี่ยวข้อง ความแตกต่างทางเวลาและปัจจัยแวดล้อมมีผลให้ประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้วิโกเชื่อว่าประวัติศาสตร์ (ในความหมายของสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริงในอดีต) เกิดขึ้นจากปัญญาของมนุษย์หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น คำอธิบายของวิโกเป็นสิ่งที่น่าสนใจเพราะเป็นครั้งแรกที่ได้มีการกำหนดเนื้อหา (subject matter) ของประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

ในแง่มุมของแนวคิดทางประวัติศาสตร์ วิโกมองว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยมี “ลักษณะทั่วไป” (general character) ที่ “ครอบงำ” (ศัพท์ที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใช้) รายละเอียดในยุคนั้นเกือบทุกอย่าง “ลักษณะทั่วไป” นี้อาจกลับมาปรากฏอีกครั้งในสมัยอื่นได้ด้วย ดังนั้นในทัศนะของวิโก การศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงสามารถนำเอาสมัยหนึ่งมาเปรียบเทียบกับอีกสมัยหนึ่งได้เพื่อช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์แต่ละยุคได้ดีขึ้น

มีอีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจคือ วิโกมองว่า วิธีของประวัติศาสตร์นั้นหมุนเป็นวงขดลวด กล่าวคือ แม้ว่าบางยุคสมัยซึ่งห่างกันจะมีลักษณะคล้ายกัน เช่น ยุคของโฮเมอร์ (ยุคกรีกโบราณ) กับยุคกลาง ต่างเป็นยุคของการกระทำที่ป่าเถื่อน (barbarism) เหมือนกัน แต่ก็มี ความแตกต่างกันคือ ยุคโฮเมอร์ (ยุคกรีกโบราณ) เป็นยุคที่คนนอกกริต (ไม่ใช่คริสเตียน) เป็นผู้กระทำการที่ป่าเถื่อน (pagan barbarism) ขณะที่ยุคกลางเป็นยุคที่ชาวคริสต์เป็นผู้กระทำการที่ป่าเถื่อน (Christian barbarism) ดังนั้น วิธีประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงไม่ได้หมุนกลับมา “ซ้ำรอย” เดิม แม้จะมีลักษณะคล้ายกับสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในอดีต แต่ในแต่ละยุคแต่ละสมัยมีปัจจัยแวดล้อมที่ต่างกัน เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยนั้นแม้จะมีลักษณะที่คล้ายกัน แต่เกิดขึ้นจากปัจจัยแวดล้อมของแต่ละยุคที่ต่างกัน ในแง่นี้วิธีประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงหมุนเป็นวงขดลวดที่วงกลมของขดลวดจะไม่กลับไปบรรจบกับจุดเริ่มต้นของวงกลม (สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต) (ดูภาพที่ 1) กล่าวอีกอย่างคือ “ประวัติศาสตร์ไม่เคยซ้ำรอย”

ภาพที่ 1 วิธีประวัติศาสตร์แบบ “ซัรรอย” ตามทัศนะของนักประวัติศาสตร์ยุคกรีก-โรมัน (ซ้าย) และวิธีประวัติศาสตร์แบบ “ขดลวด” ตามทัศนะของจิออมบาติस्ता วิโก (ขวา)

ด้วยมุมมองที่ว่า “ประวัติศาสตร์ไม่เคยซัรรอย” ดังนั้นวิโกจึงเห็นว่า นักประวัติศาสตร์ไม่มีวันที่จะทำนายหรือคาดการณ์อนาคตได้ ในแง่นี้วิโกจึงไม่น่าจะจัดอยู่ในหมวดหมู่ของนักประวัติศาสตร์ที่มีปรัชญาประวัติศาสตร์แบบคาดคะเน หากแต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดของวิโกจะเห็นได้ว่า วิโกเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีปรัชญาประวัติศาสตร์แบบคาดคะเนหรือปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี ดังปรากฏว่า วิโกมีมุมมองต่อประวัติศาสตร์ว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของกระบวนการใช้เหตุผลของมนุษย์ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้า (a rational process of progress) เขา (วิโก) ได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (theory of historical development) โดยสังคมมนุษย์เริ่มจากกำเนิด → เติบโต → พัฒนา → เสื่อมถอย → สิ้นสุด ทั้งนี้ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์และศีลธรรม ในยุคสมัยที่ความคิดสร้างสรรค์และศีลธรรมของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยดี สังคมก็จะเติบโตและพัฒนาขึ้น เมื่อใดที่ความคิดสร้างสรรค์และศีลธรรมของมนุษย์ถดถอย อ่อนแอลง สังคมมนุษย์จะเสื่อมถอยลง ๆ จนไปถึงจุดสิ้นสุดของสังคมนั้น ๆ

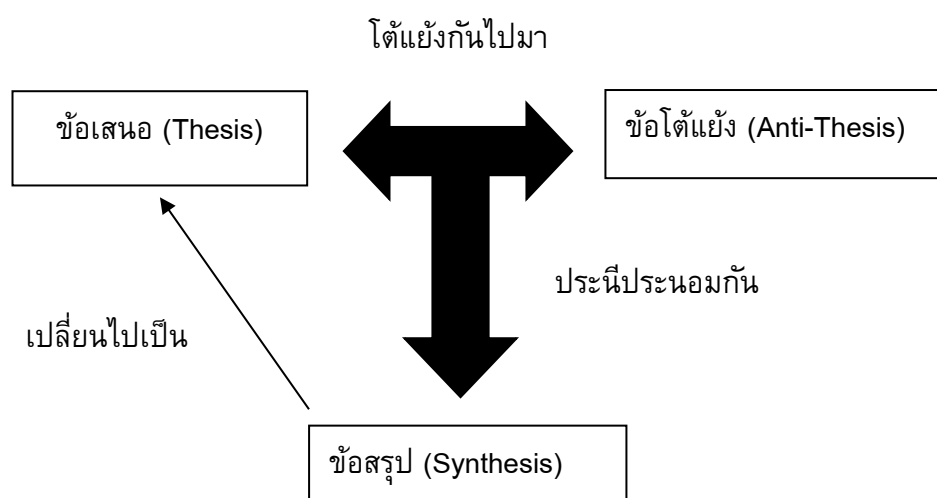
พอเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 (ค.ศ. 1800 – 1899) การศึกษาและการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ในโลกตะวันตกยิ่งเฟื่องฟูขึ้นจากช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังปรากฏว่า ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดนักคิดและนักประดิษฐ์ที่โดดเด่นขึ้นจำนวนมาก อาทิ ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin ค.ศ. 1809 – 1882) นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษผู้คิดค้นทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต หลุยส์ ปาสเตอร์ (Louis Pasteur ค.ศ. 1822 – 1895) นักเคมีและ

นักจุลชีววิทยาชาวฝรั่งเศสผู้ค้นพบวิธีการฆ่าเชื้อโรคแบบพาสเตอร์ไรซ์เซชัน (Pasteurization) และคิดค้นวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าเกรเกอร์ เมนเดล (Gregor Mendel ค.ศ.1822 – 1884) นักชีววิทยาชาวออสเตรียผู้ คิดค้นกฎพื้นฐานของการถ่ายทอดทาง พันธุกรรม ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud ค.ศ. 1856 – 1939) แพทย์ชาวออสเตรียผู้ คิดค้นทฤษฎีจิตวิเคราะห์

ในแง่มุมทางปรัชญานั้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ชื่อว่าเป็น “ยุคแห่งความคิด” นักคิด ทางปรัชญาได้หันกลับไปสู่แนวคิดของโซคราติส (Socrates 470 – 399 ปีก่อนคริสตกาล) นักปรัชญาชาวกรีกโบราณ ผู้มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้และคุณค่าแห่งปัญญาด้วยการ สนทนาซักถามและการใช้ตรรกวิทยา (หลักของการใช้เหตุผล) แต่วิธีคิดทางปรัชญาของนัก คิดในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความซับซ้อน ดังปรากฏว่า ด้านหนึ่งเราได้เห็นนัก ปรัชญาแนวจิตนิยมแบบโรแมนติก (Romantic Idealism) ที่มองว่า ความเป็นจริงที่มนุษย์เรา รับรู้นั้นมีที่มาจากความคิดหรือสติสัมปชัญญะโดยที่ความคิดของมนุษย์นั้นสัมพันธ์อยู่กับ อารมณ์ ความรู้สึก จินตนาการ และเสรีภาพของบุคคลแต่ละบุคคล (ปัจเจกชน)

ขณะที่อีกด้านหนึ่ง เราได้เห็นนักปรัชญาอย่าง จอร์จ ฟรีดริช เฮเกล (George Wilhem Friedrich Hegel ค.ศ. 1770 – 1831) ที่ให้ความสำคัญกับจิตหรือความคิด แต่อธิบายให้เห็น ถึงระบบความคิดที่ทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามหลักการวิภาษวิธี (dialectic) ที่มีการ ถกเถียงกันไปมาอย่างมีเหตุผลระหว่างข้อเสนอ (thesis) กับข้อโต้แย้ง (anti-thesis) จนเกิด ข้อสรุปที่ฝ่ายเสนอและฝ่ายโต้แย้งสามารถยอมรับร่วมกันได้ระดับหนึ่ง (synthesis) (ดู แผนภาพที่ 6)

แผนภาพที่ 6 กระบวนการคิดและสร้างคำอธิบายเรื่องต่าง ๆ ตามหลักไดอะเล็กติกของเฮเกล

น่าสนใจว่า เฮเกลเป็นนักปรัชญาที่ทำให้ปรัชญาและความรู้เป็นประวัติศาสตร์ (historicize philosophy and knowledge) กล่าวคือ เฮเกลเป็นนักปรัชญาที่ผูกวิธีคิดของเขา เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของเวลาโดยงานเขียนของเฮเกลจะอธิบายให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ ระหว่างความรู้ ความคิด ต่าง ๆ บนหลักภาษาวิธี/ไดอะเล็กติก ความรู้ ความคิดต่าง ๆ จึงมี พลวัตเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่

ในแง่นี้จึงถือได้ว่า เฮเกลเป็นนักวิชาการด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ด้วย งานเขียนชิ้น สำคัญชิ้นหนึ่งของเฮเกลคือ หนังสือเรื่อง “ปรัชญาของประวัติศาสตร์” (Philosophy of History) เมื่อพิจารณาในแง่มุมเชิงปรัชญาประวัติศาสตร์แล้ว เฮเกลจัดเป็นนักคิดแนวปรัชญา ประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี

น่าสนใจว่า ในทัศนะของเฮเกล ประวัติศาสตร์มีลักษณะ 2 ประการ

อย่างแรกคือ มีพัฒนาการมาจากความเป็นเหตุเป็นผลอันมาจาก “ความคิด” (Idea) ซึ่งเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นให้มนุษย์ใช้ในการขับเคลื่อนโลกให้ก้าวไปข้างหน้า ไปถึง จุดหมายแห่งชะตากรรมของตน

อย่างที่สองคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง เนื่องด้วยในทัศนะของเฮเกลนั้นรัฐเป็น เครื่องแสดงออกทางวัตถุของความคิดต่าง ๆ เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่พระผู้เป็นเจ้าใช้เพื่อบรรลุถึง ความสำเร็จที่ละก้าว ๆ ของ “ความคิด” โดยแต่ละรัฐ (หรือชาติ) ในประวัติศาสตร์เป็นผู้นำพา “ความคิด” ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ การมีอยู่และก้าวไปแต่ละขั้นของรัฐได้มีส่วนเสริมสร้าง ความก้าวหน้าของ “ความคิด”

ทั้งนี้ ในมุมมองของเฮเกล ประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยมีพัฒนาการต่างกันและไม่มี วันซำรอยเดิม ตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีตจะส่งผลสืบเนื่องต่อมา จนถึงปัจจุบันเท่านั้น ไม่ได้มีผลต่อเนื่องไปถึงอนาคตซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น เฮเกล เชื่อว่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจากการกระทำต่าง ๆ (actions) ของ มนุษย์ นักประวัติศาสตร์สามารถศึกษาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ด้วยการ สืบค้นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำของบุคคลหรือผู้คนจากหลักฐานต่าง ๆ แล้วนำมา วิเคราะห์ด้วยหลักภาษาวิธี

ข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ เฮเกลเชื่อว่า ความรู้ที่ได้จากการสืบค้นและวิเคราะห์ ข้อมูลด้วยหลักภาษาวิธี เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมมนุษย์ก้าวหน้าขึ้น เนื่องจากหลักภาษาวิธี/ไดอะ เล็กติกถือเป็นกฎหรือหลักการที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ก้าวหน้าไปข้างหน้า เนื่องจากการ

ขัดกันและการโต้แย้งไป-มา ระหว่างข้อเสนอ (thesis) กับข้อโต้แย้ง (anti-thesis) จนนำไปสู่ข้อสรุปที่เกิดจากการประนีประนอมของทั้ง 2 ฝ่าย (synthesis) ข้อสรุปดังกล่าวนี้มีผลให้เกิดภาวะที่ดีขึ้นจากเดิม ต่อจากนั้นข้อสรุปที่เกิดจากการประนีประนอมกันของฝ่ายเสนอและฝ่ายโต้แย้ง จะกลายเป็นข้อเสนอที่ถูกโต้แย้งจากฝ่ายโต้แย้ง นำไปสู่วงจรการถกเถียงโต้แย้งไป-มา รอบต่อไป เมื่อเกิดวงจรโต้แย้งไป-มา ด้วยข้อมูลและเหตุผลจะทำให้ความรู้และสังคมก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนี้ งานเขียนของเฮเกลยังชี้ให้เห็นว่า เราสามารถทำนายหรือคาดคะเน “จุดจบของประวัติศาสตร์” (the end of history) ได้ ในทัศนะของเฮเกล กระบวนการทางวิภาษวิธีที่แน่นอนของเขาจะจบลงเมื่อ “จิต” (spirit) ดวงหนึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นจริงและเหตุผลของมนุษย์ นั่นคือ ภาวะความเป็นปัจเจกบุคคล (individual) และอิสรภาพ (freedom) ที่มนุษย์มีอยู่ อันนำมาสู่การกระทำด้วยจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลผู้มีเสรีภาพและอิสรภาพ

แนวคิดของเฮเกลถือเป็นรากฐานทางความคิดให้แก่นักคิดทางสังคมศาสตร์ที่โดดเด่นมากอีกท่านหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818 – 1883) ผู้นำเอาแนวคิดของเฮเกลมาดัดแปลงเป็นแนวคิดวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ (historical materialism) หนึ่งในแนวคิดที่มีพลังในการอธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์บนพื้นฐานปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี (จะได้กล่าวถึงในบทที่ 4 ของหนังสือเล่มนี้)

● ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/ วิพากษ์ (Analytic Philosophy of History / Critical Philosophy of History)²⁸

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์เป็นปรัชญาประวัติศาสตร์ที่สามารถเทียบได้กับปรัชญาวิทยาศาสตร์ (Philosophy of Science) ในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) ซึ่งเป็นสาขาปรัชญาที่มุ่งตั้งคำถามและหาคำตอบเกี่ยวกับลักษณะการคิดแบบ

²⁸ เรียบเรียงจาก M.C. Lemon. **Philosophy of History: A Guide for Students**. pp. 281 – 289; ฉลอง สุนทราวาณิชย์. เอกสารคำสอนวิชา 2204606 ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางประวัติศาสตร์. หน้า 5 – 11; วงเดือน นาราสัจจ์. **ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ**. หน้า 28 – 39; วิศรุต พึ่งสุนทร. **แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์**. (กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), หน้า 9 – 13; อติสร ศักดิ์สูง. **ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย**. หน้า 21 – 27.

วิทยาศาสตร์ พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับการแสวงหาความรู้ของสาขาวิชาอื่น ๆ

หากเราพิจารณาโดยเทียบกับแขนงวิชาด้านปรัชญา อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ วิพากษ์ ถึงญาณวิทยา (epistemology) ของนักประวัติศาสตร์ คือ พินิจพิเคราะห์วิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการเข้าถึงความรู้ การสร้างความรู้หรือคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ว่า วิธีการที่นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นใช้ในการเข้าถึงความรู้ การสร้างคำอธิบาย เป็นอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีความสมเหตุสมผลหรือไม่ เพราะเหตุใด

ทั้งนี้ในแง่มุมมองของความเป็นมานั้น ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์มีที่มาจากกระแสความตื่นตัวในแวดวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก (ยุโรปและสหรัฐอเมริกา) ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดการตั้งคำถามต่อการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific History) ตามแนวทางของ เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke ค.ศ. 1795 – 1886) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้ให้ความสำคัญกับการสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น (primary source) ของยุคสมัยที่นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นศึกษา

รวมทั้งให้ความสำคัญกับการอธิบายประวัติศาสตร์ด้วยความเป็นกลาง ปราศจากอคติของผู้ศึกษา (objectivity) ให้เห็นถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในยุคนั้น ๆ (จะได้กล่าวถึงอย่างละเอียดยิ่งขึ้นในบทที่ 4 ของหนังสือนี้) การตั้งคำถามต่อการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์ได้นำมาสู่การตั้งคำถามเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ว่า “ประวัติศาสตร์คืออะไร” (What is History?) และ “ศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อใคร” (What is History for?) แล้วพยายามหาคำตอบด้วยวิธีการวิเคราะห์ถึงญาณวิทยาของนักประวัติศาสตร์ว่า นักประวัติศาสตร์ใช้วิธีการอย่างไรในการเข้าถึงและสร้างความรู้/คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

ตลอดจนเกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวทางใหม่ เช่น ประวัติศาสตร์สังคม (social history) ตามแนวทางของสำนักอ็อนนาลส์ (Annales School) ในฝรั่งเศส (จะได้กล่าวถึงในบทที่ 6 ของหนังสือนี้) ซึ่งเป็นสำนักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นในการศึกษาประวัติศาสตร์บนพื้นฐานปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์

ประเด็นที่นักประวัติศาสตร์สายปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์มุ่งตั้งคำถามและตรวจสอบมี 5 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับการแสวงหาความรู้ในสาขาอื่น ๆ

สำหรับปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ ประเด็นหลักประเด็นแรก ๆ ที่พิจารณาคือ ประวัติศาสตร์ในฐานะวิชาความรู้สาขาหนึ่งมีวิธีการอย่างไรในการเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับอดีต วิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับอดีตนั้นมีความเหมือนหรือต่างไปจากวิธีการเข้าถึงความจริงของวิชาความรู้สาขาอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์

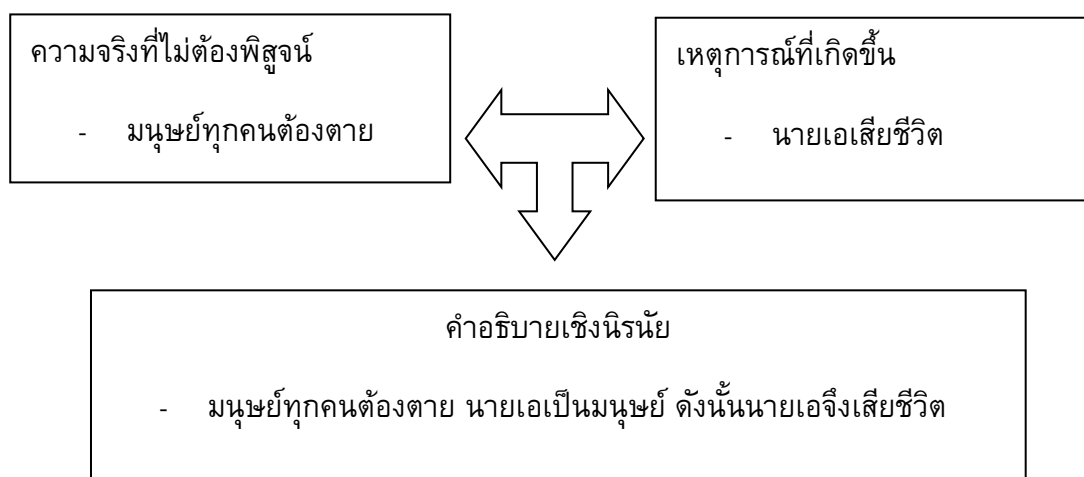
เป็นไปได้ไหมในแง่ญาณวิทยาที่ประวัติศาสตร์จะเป็นสาขาวิชาที่มีความเป็นอิสระในตัวของมันเอง (autonomous) คือ มีวิธีการในการเข้าถึงความจริงในตัวของมันเองด้วยวิธีการที่แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Sciences) ความรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถเข้าถึงกฎสากล (Universal Law) ที่เป็นจริงในทุกที่ ทุกเวลา ไม่จำเป็นต้องขึ้นกับเวลาและสถานที่เฉพาะ อย่างที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติใช้ในการอธิบายธรรมชาติได้หรือไม่

2) การอธิบายทางประวัติศาสตร์

หนึ่งในประเด็นหลักของปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์คือ การตั้งคำถามต่อวิธีการอธิบาย (explain) ให้เข้าใจว่า ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้น เช่น การอธิบายได้ว่า ทำไมนายเอจึงเสียชีวิต

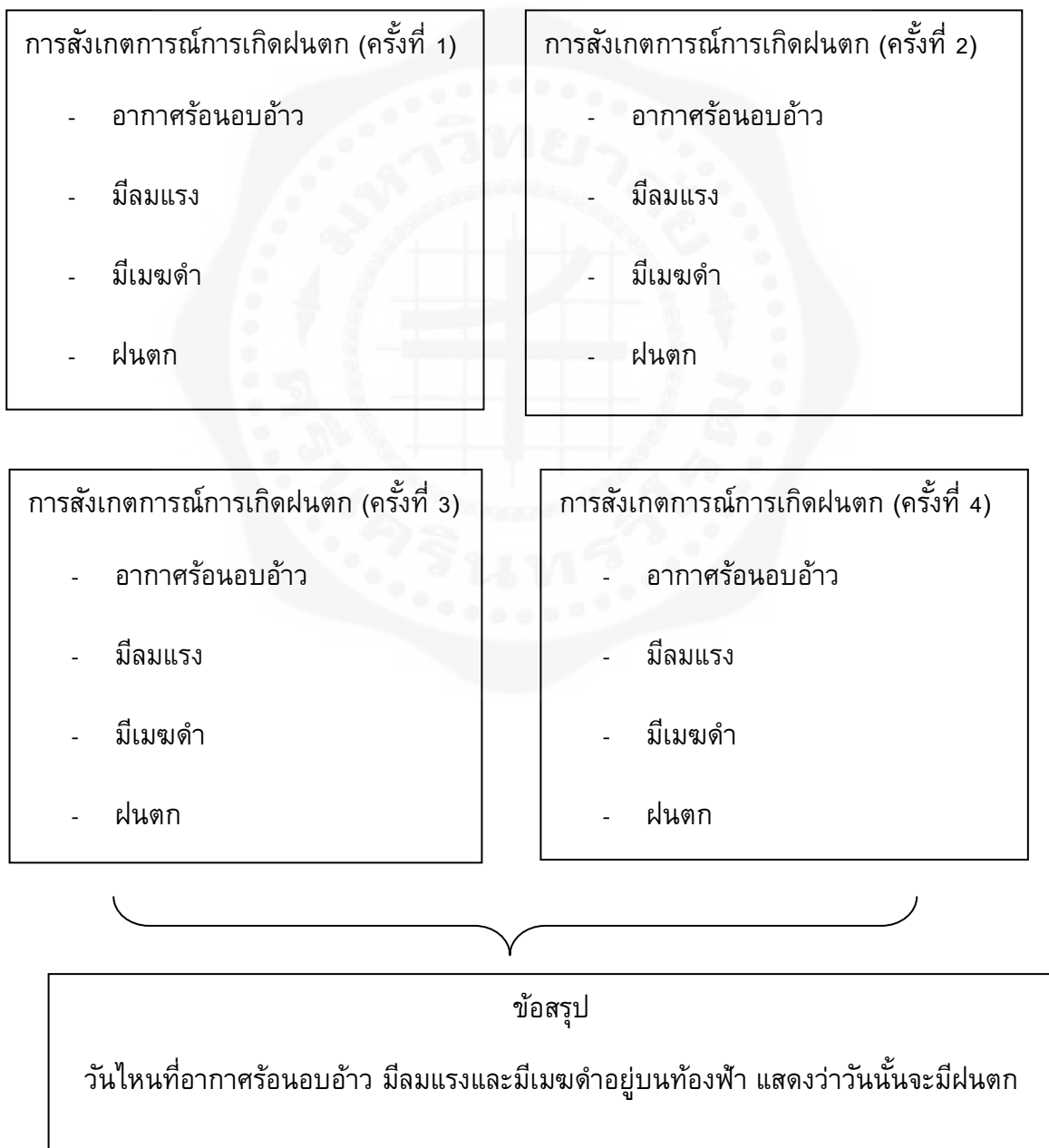
หากเป็นการอธิบายด้วยความรู้ด้านประวัติศาสตร์ธรรมชาติจะอธิบายด้วยวิธีนรนัย (deduction) คือเริ่มต้นด้วยสิ่งที่เป็น “ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์” ว่า มนุษย์ทุกคนต้องตาย จากนั้นจึงอธิบายเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า เมื่อมนุษย์ทุกคนต้องตาย นายเอเป็นมนุษย์ ดังนั้นนายเอจึงเสียชีวิต

แผนภาพที่ 7 การอธิบายด้วยวิธีการนรนัย

นอกจากจะอธิบายด้วยวิธีการนิรนัยแล้ว ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติยังใช้วิธีการอธิบายแบบอุปนัย (induction) คือ เริ่มต้นด้วย “ความจริงเฉพาะที่ต้องผ่านการพิสูจน์” แล้วนำเอาความจริงที่ผ่านการพิสูจน์แล้วหลาย ๆ อันมาหาข้อเหมือนกันเพื่อตั้งเป็นข้อสรุป เช่น การอธิบายว่า จะเกิดฝนตกโดยนำเอาผลการสังเกตการณ์หลาย ๆ ครั้ง ที่เกิดฝนตกมาตั้งเป็นข้อสรุป ดังแผนภาพที่ 8

แผนภาพที่ 8 การอธิบายด้วยวิธีการอุปนัย

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า การอธิบายทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจะอธิบายแบบอุปนัยแต่มีแบบนิรนัยแฝงอยู่ด้วย

สำหรับการอธิบายทางประวัติศาสตร์นั้นในแง่มุมมองทางปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์จะตั้งคำถามและพิจารณาว่า การอธิบายทางประวัติศาสตร์ใช้อธิบายแบบนิรนัยหรือแบบอุปนัย จริง ๆ แล้วสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ทำเป็นเพียงการบรรยาย (narrative) ข้อมูลตามที่ค้นได้ใช้หรือไม่ ไม่ได้เป็นการอธิบายด้วยวิธีนิรนัยหรืออุปนัยอย่างที่มีการอธิบายทางวิทยาศาสตร์ทำ

3) ความจริง (truth) และข้อเท็จจริง (fact) ในทางประวัติศาสตร์

ประเด็นเกี่ยวกับ “ความจริง” (truth) และ “ข้อเท็จจริง” (fact) เป็นประเด็นที่ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานะของความคิดทางประวัติศาสตร์ หากเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติแล้ว วิทยาศาสตร์ธรรมชาติเชื่อว่ามี “ความจริง” อยู่โดยที่ “ความจริง” วางอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เป็น “ข้อเท็จจริง” ในการค้นหา “ความจริง” เกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง ๆ นักประวัติศาสตร์ต้องนำเอาข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงมาพิสูจน์ให้เห็นและรับรู้ได้ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์เราคือ ทำให้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้กลิ่นด้วยจมูก รู้สึกรับสัมผัสด้วยผิวหนัง รู้รสได้ด้วยลิ้น (อาจไม่ได้ทั้งหมดนี้ แต่อย่างน้อยต้องรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่งในนี้) เพื่อแสดงว่า ข้อเท็จจริงนั้นมีความถูกต้อง เชื่อถือได้ เช่นนั้นแล้วข้อเท็จจริงนั้น ๆ จะมีสถานะเป็น “ความจริง”

สำหรับความรู้ด้านประวัติศาสตร์แล้ว ความจริงทางประวัติศาสตร์ (Historical truth) เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดที่นักประวัติศาสตร์แสวงหา คำถามใหญ่ในทางปรัชญาประวัติศาสตร์คือ “ความจริง” ทางประวัติศาสตร์มีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับสิ่งที่ เป็น “ข้อเท็จจริง” ทางประวัติศาสตร์ ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตสามารถจำลองขึ้นมาใหม่ได้หรือไม่ สามารถพิสูจน์ให้เห็นและรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์เราได้หรือไม่ อย่างไรก็ตาม “ความจริง” ทางประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนข้อมูลข้อเท็จจริงสามารถเชื่อถือได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

4) ภาววิสัย (Objectivity) ของประวัติศาสตร์

อีกจุดหนึ่งที่ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ตั้งคำถามคือ นักประวัติศาสตร์สามารถพิจารณาหรือตีความเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างมีภาววิสัย (Objectivity) คือ มองอย่างเป็นกลาง มองสิ่งนั้นอย่างที่เป็น ไม่ใช่มองอย่างที่นักประวัติศาสตร์อยากให้เป็น

การมองและตีความเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างมีภาววิสัยนี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อนักประวัติศาสตร์ถอยตัวเองออกมาจาก “วัตถุ” (object) คือ สิ่งที่เราศึกษา เอาสิ่งที่เราศึกษาเป็นศูนย์กลาง ไม่เอาตัวนักประวัติศาสตร์เป็นศูนย์กลาง เนื่องจากการที่นักประวัติศาสตร์ศึกษาโดยเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางจะทำให้งานเรื่องนั้นมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjectivity) คือ อธิบายจากมุมมองและจุดยืนของนักประวัติศาสตร์ซึ่งอาจจะเป็นคนละมุมมองและจุดยืนกับคนในยุคสมัยที่เราศึกษา

ประเด็นภาววิสัยทางประวัติศาสตร์นี้เป็นประเด็นที่ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ตั้งคำถามว่า ความรู้ทางประวัติศาสตร์มีลักษณะเป็นภาววิสัยแบบเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือไม่ นักประวัติศาสตร์สามารถที่จะศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้อย่างเป็นกลาง ละทิ้งอคติของตนได้หรือไม่ ถ้าทำไม่ได้ นักประวัติศาสตร์จะจัดการอย่างไรกับเรื่องภาววิสัยในการอธิบาย

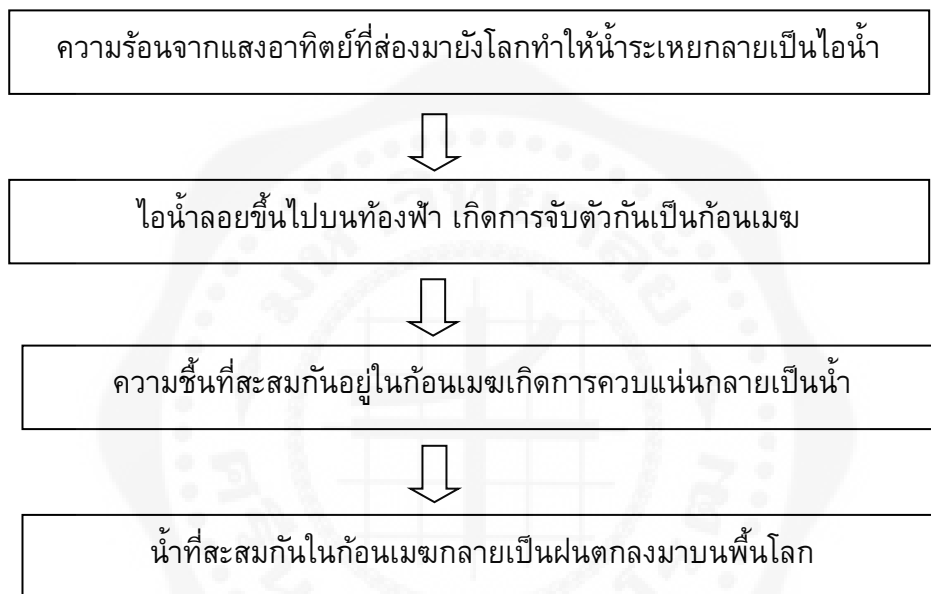
5) สาเหตุทางประวัติศาสตร์ (Historical Causation)

ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่ต้องอธิบายคือ สาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น สาเหตุที่ทำให้สิ่งที่เราศึกษาเกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

โดยทั่วไปแล้วนักประวัติศาสตร์มี 2 พวก พวกหนึ่งมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องอธิบายถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้น เหตุปัจจัยที่ทำให้สิ่งที่เราศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ขณะที่นักประวัติศาสตร์อีกพวกหนึ่งมองว่า นักประวัติศาสตร์ไม่สามารถอธิบายถึงสาเหตุที่แท้จริงของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นได้ นักประวัติศาสตร์ทำได้เพียงบรรยายเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างเหตุการณ์นั้นหรือหลังจากเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น

ประเด็นคำถามเกี่ยวกับสาเหตุทางประวัติศาสตร์ที่ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ตั้งไว้คือ การอธิบายสาเหตุทางประวัติศาสตร์เป็นสาเหตุแบบเดียวกับในทางวิทยาศาสตร์ที่อธิบายสาเหตุของการเกิดสิ่งหนึ่ง ๆ โดยลำดับข้อมูลเรียงตามเวลาการเกิดก่อน-หลัง พร้อมทั้งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งที่เกิดขึ้นลำดับแรก ลำดับต่อมา ลำดับสุดท้าย เช่น การเกิดฝนตก (ดู แผนภาพที่ 9)

แผนภาพที่ 9 คำอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสาเหตุการเกิดฝนตก

คำถามสำหรับปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์คือ นักประวัติศาสตร์สามารถหาและอธิบายสาเหตุทางประวัติศาสตร์แบบเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์อธิบายธรรมชาติได้หรือไม่ ความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นแบบเดียวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ ถ้าไม่ใช่แล้วความรู้ทางประวัติศาสตร์เชื่อถือได้หรือไม่

ท้ายบท

จากที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้น เมื่อมาถึงจุดนี้อาจกล่าวโดยรวบรัดได้ว่า ในการศึกษา “ประวัติศาสตร์” นักประวัติศาสตร์ได้ทำการศึกษา “ความเปลี่ยนแปลง” (change) ของสิ่งหนึ่ง ๆ ที่เราเห็นในปัจจุบันโดยมองย้อนกลับไปในอดีต ณ จุดที่สิ่งนั้นเริ่มต้นขึ้น แล้วไล่เรียงมาจนถึงจุดที่สิ่งนั้นเป็นอย่างที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบันว่า สิ่งนั้น ๆ เริ่มมีขึ้นเมื่อไร มีความ

เป็นมาอย่างไร เพราะเหตุใดสิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น สิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงไปเมื่อไร อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเปลี่ยนแปลงไป

เมื่อนักประวัติศาสตร์อธิบายความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งหนึ่ง ๆ นักประวัติศาสตร์มักจะทำออกมาในรูปแบบของงานเขียนที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” เพื่ออธิบายให้ผู้อ่านได้อ่านและทำความเข้าใจความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้น ๆ ทั้งนี้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง ๆ นั้นนักประวัติศาสตร์จะมีแนวคิดเชิงปรัชญาที่เรียกว่า “ปรัชญาประวัติศาสตร์” เป็นตัวกำกับอยู่ นักประวัติศาสตร์บางคนเขียนงานบนฐานปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี (Speculative Philosophy of History) คือเขียนงานโดยอธิบายถึงรูปแบบ (pattern) หรือเรื่องราว (story) ของเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อค้นหากระบวนการหรือรูปแบบของเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตแล้วคาดคะเนถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยคาดคะเนจากรูปแบบของสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต

ขณะที่นักประวัติศาสตร์บางคนเขียนงานบนฐานปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ (Analytic Philosophy of History / Critical Philosophy of History) โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ วิพากษ์ ถึงวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการเข้าถึงความรู้ การสร้างความรู้หรือคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ว่า วิธีการที่นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นใช้ในการเข้าถึงความรู้ การสร้างคำอธิบาย เป็นอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีความสมเหตุสมผลหรือไม่ เพราะเหตุใด

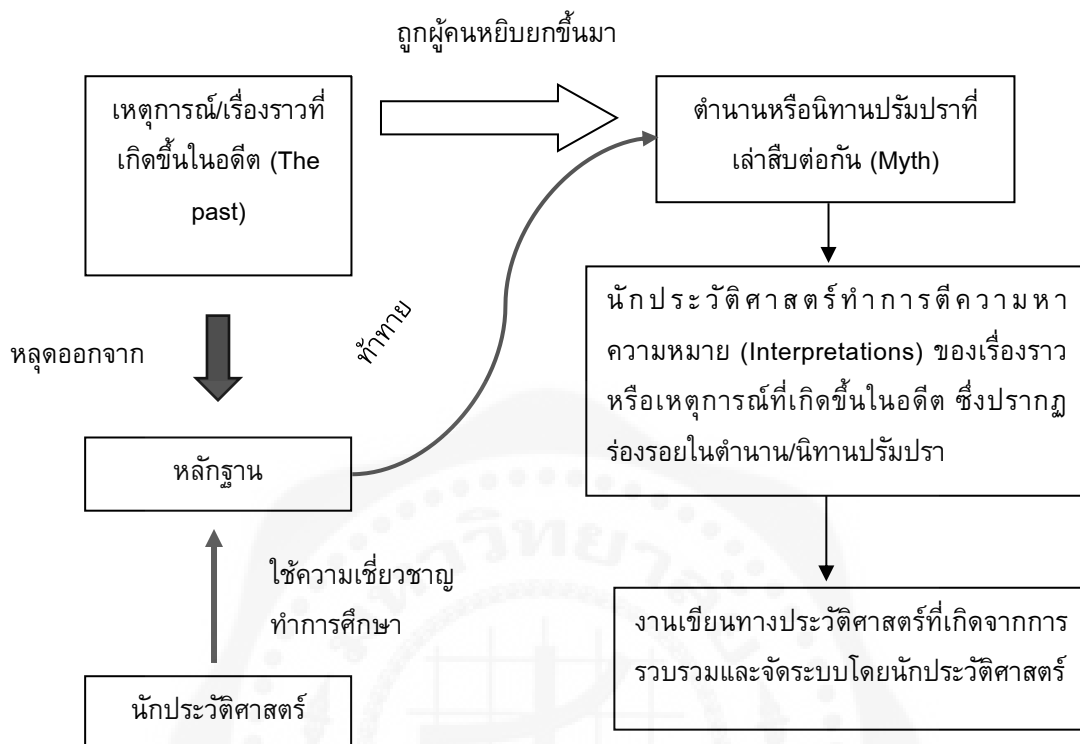
อย่างไรก็ตาม ในการอธิบายความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งหนึ่ง ๆ ในมิติทางประวัติศาสตร์นั้นไม่ว่านักประวัติศาสตร์ผู้นั้นจะผลิตงานเขียนที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” ขึ้นบนพื้นฐานปรัชญาประวัติศาสตร์แบบใด สิ่งที่เขาได้คือ ข้อมูลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวที่นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นศึกษา ข้อมูลข้อเท็จจริงที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการศึกษาและอธิบายนี้เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องสืบค้นจาก “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ในบทต่อไปเราจะไปทำความรู้จักกับ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” อันเป็นแหล่งบรรจุข้อมูลข้อเท็จจริงที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการศึกษาและอธิบายถึงความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของเรื่องที่ตนศึกษา

บทที่ 2

หลักฐานประวัติศาสตร์: ความหมายและวิธีใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในการศึกษาและอธิบายความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งหนึ่ง ๆ ในมิติทางประวัติศาสตร์ว่า ระบบการเมือง เศรษฐกิจ สภาพสังคม ตลอดจนวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อไร มีลักษณะหรือรูปร่างหน้าตาอย่างไร ทำไมจึงเกิดสิ่งนี้ขึ้น สิ่งนี้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อไร อย่างไร ทำไมจึงเกิดสิ่งนี้ขึ้น สิ่งนี้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อไร อย่างไร ทำไมจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น นักประวัติศาสตร์ต้องทำงานด้วยการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งนักประวัติศาสตร์เรียกว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” หากเปรียบเทียบให้นึกภาพได้ง่ายขึ้น นักประวัติศาสตร์ทำงานคล้ายกับนักสืบที่สืบคดีหาผู้กระทำผิดในคดีที่เกิดขึ้น รวมทั้งสืบหาสาเหตุของคดีที่เกิดขึ้นเพื่อหาคำตอบว่า คดีความที่เกิดขึ้นนี้มีสาเหตุมาจากอะไร ในการสืบคดีนั้นนักสืบจะสืบค้นหาข้อมูลจากหลักฐาน เช่น วัตถุที่ตกหล่นอยู่ คำบอกเล่าของบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์หรือสถานที่ใกล้เคียงกับสถานที่ที่เกิดคดีขึ้น สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งในการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ (โดยเฉพาะเรื่องราวส่วนที่เกิดขึ้นในอดีต) ดังจะเห็นได้จากแผนภาพที่ 10

แผนภาพที่ 10 กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์แบบรังเคอ

ที่มา: ดัดแปลงจาก Arthur Marwick. **The New Nature of History Knowledge, Evidence, Language.** (Houndmills: Palgrave, 2001). p. 37.

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นหนึ่งในสิ่งสำคัญที่นักประวัติศาสตร์ทำการศึกษาแล้วใช้ในการทำทนายเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์ที่เรียกว่า “ตำนาน” โดยนักประวัติศาสตร์จะใช้เวลาและความเชี่ยวชาญด้านระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ในการตีความหาความหมายของเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตของมนุษย์ซึ่งปรากฏร่องรอยอยู่ในหลักฐานเพื่อทำทนายเรื่องเล่าแบบ “ตำนาน” แล้วผลิตผลงานความรู้สาขาประวัติศาสตร์ในฐานะทางวิชาการ

ความสำคัญของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่อการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์เห็นได้จากงานศึกษาของเลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke ค.ศ. 1795-1886) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้ได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาของประวัติศาสตร์แบบ

วิทยาศาสตร์” โดยริเริ่มการค้นคว้าประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับหลักฐานเชิงประจักษ์ (หลักฐานที่เราเห็นได้ด้วยตา)²⁹ ในการอธิบายประวัติศาสตร์นั้นเร่งเคอให้ความสำคัญกับการศึกษาหลักฐานชั้นต้น (primary source) โดยพินิจพิเคราะห์ตัวหลักฐานและข้อมูลในหลักฐานอย่างละเอียด³⁰ หรือเห็นได้จากคำอธิบายของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญท่านหนึ่งของไทยที่ชี้ว่า “หลักฐานนับเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะหลักฐานเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับนักศึกษาศาสตร์ใช้เพื่อตอบปัญหาของตนเอง”³¹

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์บางท่านถึงกับกล่าวว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐาน³²

ในบทนี้เราจะมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวิธีการในการวิพากษ์ (ประเมินความน่าเชื่อถือ) ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร

²⁹ วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556). หน้า 246; ในหนังสือประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับภาษาไทยส่วนใหญ่จะเอ่ยถึงนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้นี้ว่า “รังเก” แต่ในหนังสือที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้จะเอ่ยถึงนามของนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้นี้ว่า “รังเคอ” ซึ่งเป็นการออกเสียงที่ใกล้เคียงกับการออกเสียงในภาษาเยอรมันมากกว่า

³⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525). หน้า 154.

³¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. “หน่วยที่ 2 ปัญหาการศึกษาและการประยุกต์ใช้ประวัติศาสตร์ไทย”. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชา ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 1 – 7. ปรับปรุงครั้งที่ 4. (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2567). หน้า 8.

³² ภมรี สุรเกียรติ. ศาสตราจารย์ ดร.ตัน ทุน (Than Tun): การเดินทางของนักประวัติศาสตร์พม่าจากยุคอาณานิคมสู่ความเป็นชาติ. (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564). หน้า 200; ปิยชาติ สิงห์. ประวัติศาสตร์ไทยเพื่อการท่องเที่ยว. (นครศรีธรรมราช: กรีนโซน นคร ปรีณท์, 2564). หน้า 4 – 5.

หลักฐานทางประวัติศาสตร์คืออะไร

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตถิยะ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้อธิบายว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์หมายถึง ร่องรอยการกระทำของคนในอดีตที่หลงเหลือไว้ให้คนรุ่นหลังเห็นและรู้ถึงสิ่งที่คนในอดีตทำไว้³³ เมื่อเราดูความหมายของคำว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่นักวิชาการชาวตะวันตกใช้จะเห็นได้ว่า คล้ายกัน ดังที่แอนดริว คีย์เซอร์ (Andrew Keyser) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้อธิบายว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์หมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบางเหตุการณ์ บางบุคคล หรือช่วงเวลาในอดีต ข้อมูลที่ได้จากสิ่งนั้นช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตก่อนหน้าได้ดีขึ้น³⁴

ประเภทของหลักฐานทางประวัติศาสตร์

หลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นแหล่งข้อมูลที่นักประวัติศาสตร์นำมาใช้ในการเขียนงานเพื่ออธิบายถึงความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของเรื่องที่ตนศึกษา ทั้งนี้มีการจำแนกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์นำมาใช้ด้วยกันหลายแบบ

1. จำแนกตามลักษณะที่พบเห็นด้วยตา

การจำแนกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบเห็นด้วยตานี้เป็นวิธีจำแนกแบบหยาบ โดยแบ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

❑ **หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร** (เอกสารที่เขียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ศิลากาพย์, พงศาวดาร, บันทึกความทรงจำ, วรรณกรรม และจดหมายเหตุ)

³³ นธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตถิยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525). หน้า 30.

³⁴ “Historical Methodology & Evidence / Sources and Procedures”. Retrieved April 30, 2024. <https://study.com/learn/lesson/historical-methodology-evidence-interpretation.html>.

❑ **หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร** (สิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ (Artifacts), โบราณวัตถุ, โบราณสถาน, รูปภาพ, นิทานปรัมปราที่บอกเล่ากันปากต่อปาก, ดนตรีและเพลง, คำบอกเล่าของชาวบ้าน และภาพยนตร์)

การจำแนกหลักฐานด้วยวิธีนี้เป็นการจำแนกตามลักษณะของหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์พบเห็นด้วยตา ไม่ได้พิจารณาพิเคราะห์ที่เนื้อหาของหลักฐานว่ามีความน่าเชื่อถือมาก น้อย แค่ไหน อย่างไร จึงเป็นวิธีการจำแนกที่ไม่สามารถนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดได้เนื่องจากในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์นั้นนักประวัติศาสตร์ต้องตรวจสอบและประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานชิ้นนั้น ๆ เสียก่อนว่าตัวหลักฐานและข้อมูลในหลักฐานชิ้นนั้นมีความน่าเชื่อถือหรือไม่³⁵

2. จำแนกตามยุคสมัยของหลักฐาน

วิธีการจำแนกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามยุคสมัยของการผลิตหลักฐานที่ใช้กันอยู่ มีการจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 2 ยุคได้แก่

❑ **หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์** (หลักฐานที่ผลิตขึ้นในยุคที่มนุษย์ยังไม่รู้จักใช้ตัวอักษร)

❑ **หลักฐานสมัยประวัติศาสตร์** (หลักฐานที่ผลิตขึ้นในยุคที่มนุษย์รู้จักบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร)

การจำแนกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการนี้กล่าวได้ว่าเป็นการจัดประเภทหลักฐานโดยอิงกับการแบ่งสาขาวิชา 2 สาขาที่ศึกษาเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์เช่นเดียวกันคือ วิชาโบราณคดี (archaeology) กับวิชาประวัติศาสตร์ (history) โดย 2 วิชานี้มีจุดที่แตกต่างกันคือ หลัก ๆ แล้วโบราณคดีจะศึกษาเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์ในยุคที่มนุษย์ยังไม่มีการใช้ตัวอักษร ส่วนวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเรื่องราวอดีตของมนุษย์ในยุคที่มนุษย์รู้จักใช้ตัวอักษรแล้ว อย่างไรก็ตาม การจำแนกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามยุคสมัยของการผลิตหลักฐานโดยแบ่งเป็นหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์และหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์นี้

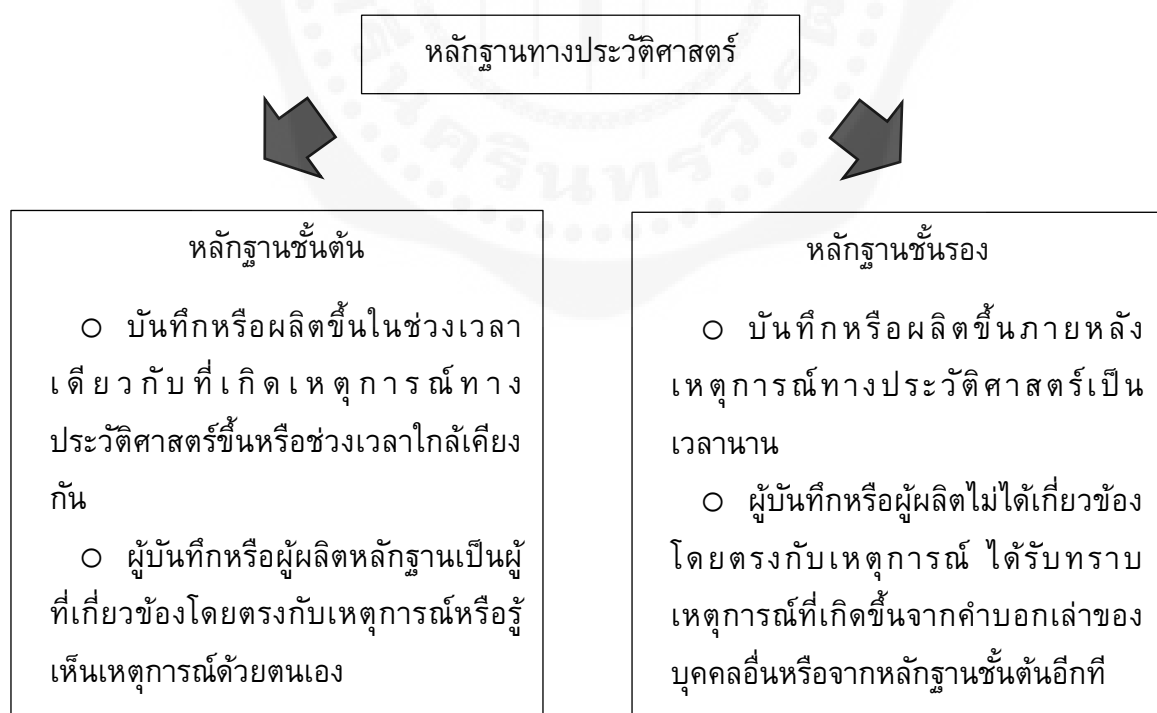
³⁵ วีระ นุชเปี่ยม. “หลักฐานและวิธีการทางประวัติศาสตร์”. *สุทธิปริทัศน์*. 22, 67 (2008) (พฤษภาคม – สิงหาคม 2551): 84 – 85.

เป็นวิธีการจำแนกที่ไม่สามารถนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดได้จนกว่าจะมีการตรวจสอบและประเมินความน่าเชื่อถือของตัวหลักฐานและเนื้อหาของหลักฐานชิ้นนั้น ๆ เสียก่อน

3. จำแนกตามความน่าเชื่อถือของหลักฐาน

วิธีการจำแนกหลักฐานตามความน่าเชื่อถือของหลักฐานเป็นวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกใช้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 แล้วโดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์สายประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) อย่างลีโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke) ผู้วางรากฐานให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักในโลกตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 มาจนถึงปัจจุบัน

การจำแนกหลักฐานตามความน่าเชื่อถือของหลักฐานจะแบ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 ประเภทคือ หลักฐานชั้นต้น (primary source) และหลักฐานชั้นรอง (secondary source) โดยมีการกำหนดคุณลักษณะของหลักฐานแต่ละประเภทผูกติดกับเวลาที่หลักฐานชิ้นนั้นถูกผลิตขึ้นและประสบการณ์ที่ผู้ผลิตหลักฐานชิ้นนั้นมีต่อเหตุการณ์หรือเรื่องราว (ดูแผนภาพที่ 11)

แผนภาพที่ 11 การจำแนกประเภทของหลักฐานตามความน่าเชื่อถือของหลักฐานทางประวัติศาสตร์

เหตุที่นักประวัติศาสตร์มองว่าข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่าข้อมูลจากหลักฐานชั้นรองนั้นมีที่มาจากการที่นักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกนับตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่รับอิทธิพลจากแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญกับความรู้ที่มาจากการค้นคว้าทดลองเชิงประจักษ์ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์กระแสหลักในโลกตะวันตกนับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงให้ความสำคัญกับข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นซึ่งผลิตหรือบันทึกโดยบุคคลที่เป็นประจักษ์พยาน (eye witness) ได้ประสบพบเจอหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หนึ่ง ๆ เรื่องราวหนึ่ง ๆ ด้วยตนเอง ถือว่าข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่าข้อมูลจากหลักฐานชั้นรองที่ผลิตหรือบันทึกโดยบุคคลยุคหลังซึ่งไม่ได้ประสบพบเจอ มีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ เรื่องราวนั้น ๆ ด้วยตนเอง

ด้วยหลักคิดดังกล่าวนี้ นักประวัติศาสตร์กระแสหลักในโลกตะวันตกช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างนักประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยม (Historicism)^{*} จึงพัฒนาวิธีการประเมินค่าหลักฐานเพื่อจำแนกประเภทของหลักฐานออกเป็นหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองตามลำดับความน่าเชื่อถือของหลักฐาน รวมไปถึงมีการใส่เชิงอรรถแสดงที่มาของหลักฐานลงในงานเขียน แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์นิยมเป็นแนวทางกระแสหลักของนักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน³⁶

^{*} ประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) เป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองและสนใจเหตุการณ์หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ในพื้นที่หนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ ภายใต้มุมมองและวิธีคิดที่ว่า เหตุการณ์หรือเรื่องราวในยุคหนึ่ง พื้นที่หนึ่ง มีบริบทเฉพาะของยุคนั้น ช่วงเวลานั้น การศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องพิจารณาเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทเฉพาะของยุคนั้น ๆ พื้นที่นั้น ๆ

³⁶ เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. บทที่ 8; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “ประวัติศาสตร์และปรัชญาของตะวันตก”. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). *ปรัชญาประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527). หน้า 96 – 99; อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 175 – 191

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์

จอห์น เอช. อาร์โนลด์ (John H. Arnold) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษได้ตั้งประเด็นที่น่าสนใจและชวนคิดเกี่ยวกับการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า การกำหนดเส้นแบ่งระหว่างหลักฐานชั้นต้นกับชั้นรองอย่างเด็ดขาดนั้นเป็นเรื่องยาก

นักประวัติศาสตร์มักจะเรียกเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาใกล้หรือช่วงเดียวกันกับเหตุการณ์ที่กำลังสืบค้นอยู่ว่าหลักฐาน “ชั้นต้น” (เช่นเดียวกับ “พยานผู้เห็นเหตุการณ์” ในกรณีอาชญากรรม) ส่วนแหล่งข้อมูล “ชั้นรอง” หมายถึงงานของนักเขียนคนอื่น ๆ หรือของนักเขียนในสมัยต่อมา อย่างไรก็ตาม นี่เป็นเพียงคำเรียกสั้น ๆ ง่าย ๆ เพื่อให้สะดวกเท่านั้น ทั้งไม่มีความหมายลึกซึ้งนัก เพราะเอาเข้าจริงแล้วการลากเส้นแบ่งระหว่างสองชั้นนั้นบางทีก็ทำได้ยาก แหล่งข้อมูล “ชั้นรอง” ก็เป็นหลักฐาน “ชั้นต้น” ด้วยในสมัยของมันเอง³⁷

กล่าวโดยสรุปง่าย ๆ ได้ว่า อาร์โนลด์ชี้ว่า การลากเส้นแบ่งว่าหลักฐานชั้นใดเป็น “หลักฐานชั้นต้น” หลักฐานชั้นใดเป็น “หลักฐานชั้นรอง” ขึ้นอยู่กับหัวข้อและช่วงขอบเขตเวลาการศึกษาของตน แหล่งข้อมูล “ชั้นรอง” ก็เป็นหลักฐาน “ชั้นต้น” ได้ในยุคสมัยที่แหล่งข้อมูล “ชั้นรอง” ชั้นนั้นถูกผลิตขึ้น

ในประเด็นที่อาร์โนลด์ยกขึ้นมานี้เพื่อให้ผู้อ่านนึกภาพเป็นรูปธรรมได้ ขอยกตัวอย่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับเหตุการณ์การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475

หากต้องการศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์ปฏิวัติที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ว่าเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นบ้าง บุคคลใดบ้างที่มีบทบาทในวันนั้น หากมีหนังสือต่อไปนี้ นักประวัติศาสตร์จะต้องจำแนกว่าหนังสือเล่มใดจัดเป็น “หลักฐานชั้นต้น” เล่มใดจัดเป็น “หลักฐานชั้นรอง”

³⁷ จอห์น เอช. อาร์โนลด์. ประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์. แปลโดย ไชยนต์ รัชกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: อาน, 2560). หน้า 68.

1. บันทึกพระยาทรงสุรเดชเมื่อวันปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475
2. บันทึกของหม่อมเจ้าพนพิศมัย ดิศกุล เรื่อง สิ่งที่เขาพบเห็น
3. หนังสือของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เรื่อง การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475
4. หนังสือของชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่อง 2475: การปฏิวัติสยาม

ในการจำแนกว่าเล่มใดจัดเป็น “หลักฐานชั้นต้น” เล่มใดเป็น “หลักฐานชั้นรอง” ในการศึกษาเรื่องการปฏิวัติสยาม 2475 เราต้องดูที่

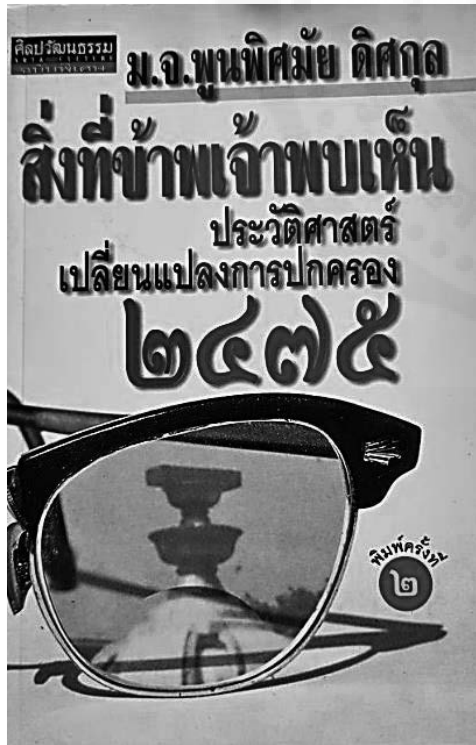
1) ปีที่หนังสือเล่มนั้นผลิตขึ้นหรือตีพิมพ์ครั้งแรก (ถ้าผลิตขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 หรือใกล้เคียงกับเหตุการณ์จะดีมาก แต่ถ้าผลิตขึ้นห่างจากเหตุการณ์มากให้พิจารณาจากข้อที่ 2)

2) ช่วงชีวิตของผู้เขียนและความเกี่ยวข้องระหว่างผู้เขียนหนังสือเล่มนั้นกับเหตุการณ์การปฏิวัติ 2475 โดยดูว่าผู้เขียนเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือรู้เห็นเหตุการณ์การปฏิวัติสยาม 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ด้วยตนเอง หรือเป็นคนยุคหลังที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ ได้รับทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากคำบอกเล่าของบุคคลอื่น หรือจากหลักฐานชั้นต้นอีกที

จากรายชื่อหนังสือ 4 เล่มที่ได้ยกขึ้นมานี้มี 2 เล่มที่จัดเป็นหลักฐานชั้นต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์การปฏิวัติสยาม 24 มิถุนายน 2475 ส่วนอีก 2 เล่มจัดเป็นหลักฐานชั้นรอง (ดู ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การจำแนกประเภทของหลักฐานประวัติศาสตร์
เกี่ยวกับเหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 24 มิถุนายน 2475

หนังสือ	ผู้เขียน	ปีที่ผลิตหรือพิมพ์ครั้งแรก	ความเกี่ยวข้องระหว่างผู้เขียนกับเหตุการณ์การปฏิวัติ 2475	ประเภทของหลักฐาน
บันทึกพระยาทรงสุรเดชเมื่อวันปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475	พระยาทรงสุรเดช (พ.ศ. 2435-2487)	2514	ผู้เขียนเป็นหนึ่งในแกนนำของคณะราษฎร ผู้ก่อการปฏิวัติ	หลักฐานชั้นต้น
สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น	หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล (พ.ศ. 2438-2533)	2528	หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เป็นหนึ่งในเชื้อพระวงศ์ที่ถูกคณะราษฎรควบคุมตัวไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมในวันที่ 24 มิถุนายน 2475	หลักฐานชั้นต้น
การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475	นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน)	2535	ผู้เขียนเกิดเมื่อพ.ศ. 2501 (26 ปี หลังการปฏิวัติ 2475) ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์	หลักฐานชั้นรอง
2475: การปฏิวัติสยาม	ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (พ.ศ. 2484-ปัจจุบัน)	2543	ผู้เขียนเกิดพ.ศ. 2484 (9 ปี หลังการปฏิวัติ 2475) ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์	หลักฐานชั้นรอง

ภาพที่ 2 หนังสือ “สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น” เขียนโดยหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล
ที่มา: ถ่ายโดย โดม ไกรปกรณ์

แต่ในทางกลับกันหากเรากำหนดหัวข้อการศึกษาเป็น ศักยภาพเขียนเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม 2475 โดยนักวิชาการรุ่นหลังเหตุการณ์ปฏิวัติ จะพบว่า หนังสือ “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และหนังสือ “2475: การปฏิวัติสยาม” ของชาญวิทย์ เกษตรศิริ จะจัดเป็น “หลักฐานชั้นต้น” เพราะเป็นงานเขียนที่ผลิตขึ้นโดยนักวิชาการรุ่นหลังเหตุการณ์การปฏิวัติสยาม 24 มิถุนายน 2475

การวิพากษ์หลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร³⁸

เนื่องจากการจำแนกประเภทหลักฐานออกเป็น “หลักฐานชั้นต้น” และ “หลักฐานชั้นรอง” ยังคงเป็นสิ่งที่นักเรียนประวัติศาสตร์ต้องทำอยู่ ในหัวข้อนี้จึงขอกล่าวถึงวิธีการประเมินหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยวิธีที่เรียกว่า “การวิพากษ์หลักฐาน” ให้เห็นถึงวิธีการดังกล่าวนี้โดยสังเขป ทั้งนี้ขอยกกรณีการวิพากษ์หลักฐานประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นลายลักษณ์อักษร

การวิพากษ์ (ประเมินคุณค่า) หลักฐานทางประวัติศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนคือ

การวิพากษ์ภายนอก (ตรวจสอบตัวหลักฐาน)

การวิพากษ์ภายนอกเป็นการประเมินเพื่อทำความรู้จักตัวหลักฐานนั้นโดยไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปดูเนื้อหาของหลักฐานอย่างละเอียด ลึกซึ้ง ในการวิพากษ์ภายนอก นักประวัติศาสตร์จะอ่านพินิจหลักฐานอย่างกว้าง ๆ ในประเด็นต่อไปนี้

³⁸ เนื้อหาของหัวข้อนี้ส่วนใหญ่สรุปย่อมาจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตยยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525); ผมได้เพิ่มเติมคำอธิบายบางส่วนดังปรากฏในเชิงอรรถที่ 11 – 13.

1. ตรวจสอบอายุของหลักฐานว่าผลิตขึ้นเมื่อไร

- ดูปีที่ระบุในตัวหลักฐาน
- ในกรณีที่ไม่มีระบุในตัวหลักฐาน ให้ดูปีศักราชของเหตุการณ์ที่ปรากฏในหลักฐาน โดยถือว่าปีศักราชหลังสุดที่ปรากฏเป็นปีศักราชที่ใกล้กับเวลาที่หลักฐานชิ้นนั้นถูกผลิตขึ้น
- ถ้าไม่มีปีศักราชใด ๆ ให้ตรวจสอบเหตุการณ์ที่ปรากฏในหลักฐานเทียบกับหลักฐานอื่น ๆ ที่มีการระบุปีศักราชของเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้แน่นอน

2. ตรวจสอบว่าหลักฐานชิ้นนั้นว่าผลิตที่ไหน

- ดูตัวหลักฐานว่าระบุไว้หรือไม่
- ในกรณีที่ไม่มีระบุในตัวหลักฐาน ให้ตรวจสอบเทียบกับหลักฐานอื่น ๆ ว่ามีหลักฐานชิ้นไหนพูดถึงหลักฐานชิ้นที่เราต้องการตรวจสอบไว้บ้าง

3. ตรวจสอบว่าหลักฐานชิ้นนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างไร มุ่งให้ใครอ่าน

4. ตรวจสอบว่าหลักฐานชิ้นนั้นเขียนขึ้นครั้งแรกในลักษณะใด เนื่องจากหลักฐานจำนวนไม่น้อยผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือเนื้อหา เนื้อความในหลักฐานอาจผ่านการแต่งเติมหรือตัดทอนจากเดิม

การวิพากษ์ภายใน

การวิพากษ์ภายในเป็นการประเมินเนื้อหาหรือข้อสนเทศ (สิ่งที่หลักฐานบอกเรา) ในเชิงลึก การวิพากษ์ภายในนั้นนักประวัติศาสตร์จะอ่านพินิจในประเด็นต่อไปนี้

1. ติความ ทำความเข้าใจคำศัพท์และสำนวนภาษาที่ปรากฏในตัวหลักฐาน

ตัวอย่าง เช่น เมื่อนักประวัติศาสตร์อ่านเนื้อหาของศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พบว่า มีการกล่าวถึง

เมื่อภูขึ้นใหญ่ได้สืบเก่าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มาที่ เมืองตาก พ่อภูไป
รบ ขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขั้วขวา ขุนสามชนเกลื่อนเข้า ไพรฟ้า
หน้าใส่พ่อภู หนีญญายพายจะแจ้ ภูบ่หนี ภูชี้ข้างเบกพล ภูขับเข้าก่อนพ่อภู
ภูต่อช้างด้วยด้วยขุนสามชน ตนกูฟุ้งข้างขุนสามชนซื้อมาสเมืองแพ้ ขุนสาม
ชนพายหนี พ่อภูจึงขึ้นชื่อภู ชื่อพระรามคำแหง³⁹

นักประวัติศาสตร์จะต้องตีความ ทำความเข้าใจคำศัพท์และสำนวนภาษาที่ปรากฏ
ในศิลาจารึกนี้เพื่อทำความเข้าใจว่า เนื้อความของจารึกหลักที่ 1 ในส่วนนี้เล่าถึงเรื่องอะไร
อย่างไร เมื่อถอดความเป็นภาษาไทยในปัจจุบันแล้วแปลความได้ว่า เนื้อความของศิลาจารึก
สุโขทัย หลักที่ 1 ในส่วนนี้เล่าถึงพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์ของกรุงสุโขทัยว่า เมื่อครั้งที่
พระองค์มีพระชนมายุ 19 พรรษา พระองค์ได้ออกไปรบกับขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด ที่นำ
ทัพมาตีเมืองตาก ในศึกครั้งนี้ทัพของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กษัตริย์ของกรุงสุโขทัย (รวมทั้ง
เป็นพระบิดาของพ่อขุนรามคำแหง (ซึ่งตอนนั้นยังไม่ได้ใช้พระนามนี้)) ทำท่าจะแพ้แก่ฝ่าย
ขุนสามชน แต่พระรามคำแหงซึ่งเป็นพระโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ไม่ได้หนี ทั้งยังทรง
ช้างออกไปต่อสู้กับขุนสามชนแล้วได้ชัยชนะ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงตั้งชื่อให้พระโอรสว่า
“พระรามคำแหง”

เนื้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงประวัติของพ่อขุนรามคำแหงซึ่งเป็นกษัตริย์องค์
ที่ 3 แห่งราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจของ
กรุงสุโขทัยว่า ครอบคลุมถึงเมืองตากซึ่งเป็นจุดที่เกิดการสู้รบระหว่างทัพของกรุงสุโขทัยกับ
ทัพของขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด พยายามมาตีเมืองตาก

2. ประเมินเนื้อความที่ปรากฏในหลักฐานว่าเนื้อความส่วนใดเขียนโดย
ผู้เขียนในยุคสมัยที่เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ขึ้น เนื้อความส่วนใดถูกแต่งเติม
โดยคนยุคหลัง

ในการวิพากษ์ภายในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ต้องพิจารณาว่า
เนื้อความส่วนใดเขียนโดยผู้เขียนในยุคสมัยที่เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ขึ้น เนื้อความ

³⁹ “คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1”. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2568.
<https://www.finearts.go.th/kanchanaburilibrary/view/32382-คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช-ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่-1>.

ส่วนใดถูกแต่งเติมโดยคนยุคหลัง เนื้อความส่วนใดอธิบายด้วยอคติของผู้เขียน เนื้อความส่วนใดเป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ที่ไม่สามารถเป็นไปได้ตามสภาพความเป็นจริงของมนุษย์

ขอยกตัวอย่างรูปธรรมเกี่ยวกับการที่คนยุคหลังทำการแต่งเติมเนื้อความในหลักฐานประวัติศาสตร์คือ การชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งราชวงศ์จักรี งานศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญท่านหนึ่งของไทยได้ชี้ให้เห็นว่า เนื้อความของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระ (แต่งเพิ่ม ตัดทอน จัดแปลง เนื้อความ) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งราชวงศ์จักรีนั้นส่วนใหญ่จะยกย่องสมเด็จพระนารายณ์แห่งราชวงศ์ปราสาททอง ในทางกลับกันจะให้ภาพกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงในทางลบ เป็นผู้ปกครองที่ขาดศีลธรรมทางศาสนา (ยกเว้นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิวงศ์ ซึ่งเนื้อความตั้งแต่ปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มาจนถึงยุคราชวงศ์บ้านพลูหลวงเป็นเนื้อความเก่าที่มีมาในสมัยอยุธยา น่าจะเขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง) เห็นได้จากในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าเสือว่า ทรงโปรดการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตและการมีเพศสัมพันธ์กับเด็กหญิงที่ยังไม่มีประจำเดือน ยังไม่ถึงวัยสาวที่จะออกเรือนไปมีครอบครัว หรือกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระว่า ทรงโปรดการตกปลาและออกกฎหมายห้ามราษฎรกินปลาตะเพียนซึ่งเป็นปลาที่กษัตริย์ทรงโปรดเสวยเป็นพิเศษ ขณะที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศมีการกล่าวถึงพระเจ้าเอกทัศว่าเป็นกษัตริย์ผู้โง่เขลา อ่อนแอ ไม่มีความเพียรพยายาม⁴⁰

เหตุที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เล่าเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาโดยให้ภาพของกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงในทางลบนี้มีที่มาจากสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมของชนชั้นนำสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ต้องการสร้างความชอบธรรมให้แก่การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งโดยภูมิหลังแล้วเป็นขุนนางสามัญชนระดับกลางในช่วงปลายราชวงศ์บ้านพลูหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อมี

⁴⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 4. (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2555). หน้า 385 – 395.

การผลิตแผ่นดินมาเป็นอาณาจักรธนบุรีก็รับราชการต่อในยศที่สูงขึ้น กระทั่งปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์เมื่อ พ.ศ. 2325 ด้วยภูมิหลังที่ไม่มีเชื้อสายราชวงศ์และเคยเป็นขุนนางระดับกลางมาก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้แก่การขึ้นครองราชย์ของพระองค์ด้วยการอธิบายถึงความไม่เหมาะสมของราชวงศ์บ้านพลูหลวงในการเป็นผู้ปกครองประเทศอีกต่อไปโดยเชื่อมโยงเรื่องความประพฤติที่ผิดศีลธรรมของราชวงศ์บ้านพลูหลวงเข้ากับเหตุการณ์สำคัญอย่างมากคือการล่มสลายของอาณาจักรอยุธยาในสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 ซึ่งว่าความประพฤติที่ผิดศีลธรรมของกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงทำให้กรุงศรีอยุธยาเสื่อมถอยลงจนแพ้ศึกแก่พม่าในที่สุด คำอธิบายเช่นนี้เป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่กษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ในการปกครองประเทศ⁴¹

คำอธิบายจากงานศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ บ่งชี้ให้เห็นว่า หากเราหยิบเอาเนื้อความจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไปใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายโดยไม่ได้ประเมินว่า มีเนื้อความส่วนที่ถูกแต่งใหม่ ตัดทอนหรือดัดแปลงไปจากพงศาวดารฉบับที่ทำในสมัยอยุธยา คำอธิบายของเราที่กล่าวถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาตอนปลายจะเป็นการอธิบายที่ผิดพลาด คลาดเคลื่อน ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย เพราะเรานำเอาข้อเท็จจริงที่ถูกแต่งเติมโดยคนยุคต้นรัตนโกสินทร์มาใช้ในการอธิบาย ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่คนในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวงของกรุงศรีอยุธยาพบเห็นหรือรับรู้

ท้ายบท

เนื้อหาของบทที่ 2 เป็นการอธิบายถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวิธีการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรซึ่งเป็นสิ่งที่นักเรียนประวัติศาสตร์พึงรู้จักเนื่องจากเป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ใช้บ่อยที่สุดในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ สำหรับบทต่อไปเราจะทำความรู้จักกับหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

⁴¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 385 – 403.

บทที่ 3

หลักฐานประวัติศาสตร์: ความหมายและวิธีใช้หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในบทที่ 2 เราได้รู้จักหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับบทที่ 3 เราจะมาทำความรู้จักกับหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกประเภทหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์สามารถนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 การศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรถูกพูดถึงมากขึ้น ดังปรากฏว่า ในโลกตะวันตกช่วงทศวรรษ 1920 เริ่มมีการพูดถึง “ภาพยนตร์สารคดี” (documentary film) ในฐานะสื่อที่ต่อต้านการเล่าเรื่องแบบนิยายโดยภาพยนตร์สารคดีทำหน้าที่ในการจัดการความจริงอย่างสร้างสรรค์ (the Creative Treatment of Actually) เช่น ภาพยนตร์ของโรเบิร์ต เจ. ฟลาเฮอร์ตี (Robert J. Flaherty) นักสำรวจชาวอเมริกันผู้ถ่ายทำภาพยนตร์สารคดีเชิงมานุษยวิทยาที่น่าเสนอเรื่องราวชีวิตของชนเผ่าในหมู่เกาะซามัว และภาพยนตร์สารคดีที่น่าเสนอเรื่องราวชีวิตของชนเผ่าอินูอิตในแถบขั้วโลกเหนือ ภาพยนตร์สารคดีเหล่านี้มีผลให้ในทศวรรษ 1930 ได้มีการขยายขอบเขตความหมายของ “เอกสาร” (document) ให้กว้างขึ้นเป็นว่า เอกสารหมายถึงวัตถุใด ๆ ก็ตามที่ช่วยขยายความรู้เกี่ยวกับเรื่องหนึ่ง ๆ ซึ่งเรานำเอาข้อมูลจากวัตถุนั้น ๆ มาใช้ในการศึกษาเรื่องนั้นได้ เอกสารไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างที่เคยเป็นมาในยุคก่อนหน้า การขยายขอบเขตความหมายของ “เอกสาร” นี้ทำให้ความหมายของหลักฐานประวัติศาสตร์ขยายออกมาครอบคลุมหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น งานศิลปะ การตุ้ม สถาปัตยกรรม ดนตรี และภาพยนตร์ การกล่าวถึงหลักฐานประวัติศาสตร์ใน

ความหมายที่กว้างกว่าเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรนี้จะได้ใช้กันต่อมานับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา⁴²

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ในช่วงจังหวะที่มีการขยายขยายของเขตความหมายของ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” นี้เรื่องเล่าจากปากคำของบุคคลที่มีประสบการณ์ตรงในเรื่องหนึ่ง ๆ ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาขึ้นมาเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งโดยเรียกว่า “ประวัติศาสตร์บอกเล่า” (Oral History) ดังปรากฏว่า ในทศวรรษ 1940 การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้คนเริ่มก่อกระแสขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา พอเข้าสู่ทศวรรษ 1950 กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น แล้วกลายเป็นกระแสที่ดำรงอยู่สืบเนื่องยาวนานต่อมา ส่วนทางทวีปยุโรปนั้นกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นที่แพร่หลายกันในช่วงทศวรรษ 1970 แล้วปักหลักปักฐานกลายเป็นหนึ่งในกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่สืบเนื่องต่อมา⁴³

สำหรับหนังสือเล่มที่ท่านผู้อ่านกำลังอ่านอยู่นี้ขออธิบายโดยย่อถึงการศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเพียง 2 ประเภทคือ การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และ การศึกษาประวัติศาสตร์จากภาพวาดและภาพถ่าย

การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History)

การศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้คนนั้นมีมานานแล้วในโลกตะวันตก (ยุโรป) เห็นได้จากงานเขียนเรื่อง *The Histories* หรือ *Historia* ของเฮโรโดตัส (484 – 425 ปีก่อนคริสตกาล) ซึ่งเป็นการสืบสวนหาความจริงเกี่ยวกับสงครามระหว่างพวกกรีกกับพวกเปอร์เซียเพื่ออธิบายความเป็นมาว่า สงครามระหว่างชาวกรีกกับชาวเปอร์เซียมี

⁴² ดู Sarah Barber and Corinna M. Peniston-Bird. “Introduction”. in **History Beyond the Text A Student’s guide to approaching alternative sources**. Edited by Sarah Barber and Corinna M. Peniston-Bird. (London and New York: Routledge, 2009). pp. 1 – 14.

⁴³ ดู Rebecca Sharpless. “The History of Oral History”. in **History of Oral History Foundations and Methodology**. Edited by Thomas L. Charlton; Lois E. Myers and Rebecca Sharpless. (Lanham, MD : Rowman & Littlefield, 2007). pp. 9 – 32.

สาเหตุมาจากอะไร ในงานเขียนชิ้นนี้เฮโรโดตัสใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากการสอบถามเรื่องราวของสงครามกรีก – เปอร์เซียจากผู้ที่เคยมีส่วนร่วมในการสู้รบหรือได้พบเห็นเหตุการณ์ ข้อมูลบอกเล่าที่เฮโรโดตัสได้มานี้มักจะมีเรื่องอภินิหารที่เหลือเชื่อปะปนมาด้วย เฮโรโดตัสได้ให้ความเห็นไว้ในหนังสือของเขาหลายตอนว่า เรื่องเล่าส่วนที่มีเรื่องอภินิหารอยู่ในเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้⁴⁴

หรือเห็นได้จากงานเขียนเรื่อง *ประวัติศาสตร์ของสงครามเพโลปอนนีเซียน* (The History of the Peloponnesian War) ของธูซิดิดีส (Thucydides 460 – 395 ปีก่อนคริสตกาล) ซึ่งเป็นการสืบสวนหาความจริงเกี่ยวกับสงครามระหว่างนครรัฐเอเธนส์กับนครรัฐสปาร์ตา 2 นครรัฐสำคัญในดินแดนกรีกโบราณ งานชิ้นนี้ของธูซิดิดีสเป็นการอธิบายสาเหตุของสงครามระหว่างชาวเอเธนส์กับชาวสปาร์ตาซึ่งสู้รบกันยาวนานโดยเอเธนส์เป็นฝ่ายแพ้ ธูซิดิดีสเขียนงานเรื่องประวัติศาสตร์ของสงครามเพโลปอนนีเซียนโดยใช้ข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของเขาเอง (ธูซิดิดีสได้เข้าร่วมสงครามครั้งนี้ด้วยในฐานะนายพลคนหนึ่งของนครรัฐเอเธนส์) ประกอบกับการสอบถามเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามจากผู้ที่อยู่ร่วมในสงครามครั้งนี้ ข้อมูลบอกเล่าที่ธูซิดิดีสได้มาจากการสอบถามผู้ที่อยู่ร่วมในสงครามเพโลปอนนีเซียนนี้ ธูซิดิดีสนำมาพิจารณาก่อนกรองและตัดอคติของตัวผู้เล่าออกไป จนได้ข้อมูลที่ธูซิดิดีสเชื่อว่า ตรงกับความจริงมากที่สุดแล้ว เขาจึงนำมาเขียนในหนังสือ⁴⁵

การเขียนงานทางประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อมูลจากคำบอกเล่าจะลดบทบาทลงหลังจากอารยธรรมกรีกเสื่อมถอยลงแล้วอารยธรรมโรมันขึ้นมามีพลังแทนที่ในยุโรปยุคโบราณ ดังปรากฏว่า ในยุคที่อาณาจักรโรมันเรืองอำนาจ (800 ปีก่อนคริสตกาล – คริสต์ศตวรรษที่ 5) เป็นยุคที่วัฒนธรรมการเขียนแพร่หลายไปมากแล้ว การเขียนงานทาง

⁴⁴ เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 5 – 7; อภิชา ชูติพงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 20 – 22; วิศรุต พึ่งสุนทร. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20*. หน้า 20 – 28.

⁴⁵ เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 16 – 24; อภิชา ชูติพงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 23 – 26; วิศรุต พึ่งสุนทร. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20*. หน้า 40 – 56.

ประวัติศาสตร์จึงใช้ข้อมูลจากเอกสาร เช่น บันทึกส่วนบุคคล บันทึกเหตุการณ์สำคัญประจำปี (Annales Maximi) บันทึกคำสรรเสริญต่อบรรพชนผู้ล่วงลับ ฯลฯ เป็นหลัก⁴⁶

พอมาถึงยุคกลาง (คริสต์ศตวรรษที่ 5 - กลางคริสต์ศตวรรษที่ 15) ยุคที่คริสต์ศาสนา มีอิทธิพลสูงมากในยุโรป งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในยุคกลางส่วนใหญ่ผลิตขึ้นโดย บาทหลวงในคริสต์ศาสนา เนื้อหาของงานเขียนจึงอิงอยู่กับพระคัมภีร์ของคริสต์ศาสนา สำหรับแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นหนังสือและบันทึกที่ เขียนโดยนักประวัติศาสตร์สมัยโรมัน บันทึกชีวิตนักบุญ เอกสารและจดหมายต่าง ๆ ⁴⁷

การเขียนงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่อิงกับการใช้หลักฐานลายลักษณ์อักษรยังคงมี พลังสืบต่อมา ดังปรากฏว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในยุโรปยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) และฟื้นฟูศาสนา (Reformation) ซึ่งครอบคลุมเวลาช่วงกลางคริสต์ศตวรรษ ที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ช่วงเวลาราว 2 ศตวรรษเศษนี้เป็นช่วงเวลาที่นัก ประวัติศาสตร์ผลิตงานที่มีการวิพากษ์เอกสารประวัติศาสตร์ เช่น ลอเรนโซ วัลลา (Lorenzo Valla ค.ศ. 1407-1475) นักประวัติศาสตร์ชาวอิตาลีได้เขียนงานเรื่อง วาทกรรมว่าด้วยการ อภิสิทธิ์ของคอนสแตนติน (Discourse on the Forgery of the Alleged of Constantine) ใน งานชิ้นนี้วัลลาเสนอว่า เอกสารทางราชการฉบับสำคัญชื่อ การอภิสิทธิ์ของคอนสแตนติน (Donation of Constantine) ซึ่งจักรพรรดิแห่งกรุงโรมให้เขียนขึ้นเพื่อมอบอำนาจสูงสุด ทางด้านศาสนาและการปกครองบ้านเมืองเหนือจักรวรรดิโรมันตะวันตกให้แก่สันตะปาปาซิล เวสเตอร์ที่ 2 (Pope Sylvester II) นั้นเมื่ออ่านพินิจด้วยความรู้ทางภาษาละตินพบว่า เอกสาร การอภิสิทธิ์ของคอนสแตนตินเป็นเอกสารที่ศาสนจักรปลอมแปลงขึ้นเพื่อใช้อ้างความชอบธรรม ของศาสนจักรในการปกครองคริสตจักรและอาณาจักรมาโดยตลอด วิธีการทางประวัติศาสตร์ ของวัลลาได้เป็นแนวทางในการวิพากษ์เอกสารที่นักประวัติศาสตร์รุ่นต่อมานำมาปฏิบัติ⁴⁸

⁴⁶ วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. หน้า 64.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน. บทที่ 5 – 6; อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 57 – 73.

⁴⁸ สรุ่ยย่อจาก อติสร ตักดีสูง. ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย. หน้า 60 – 65; วงเดือน นารา สัจจ์. ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ. หน้า 58 – 64; อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 76 – 90.

งานเขียนของนักประวัติศาสตร์ในยุคปฏิรูปศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงการให้หลักฐานลายลักษณ์อักษรเป็นหลักในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยวิพากษ์หลักฐานนั้น ๆ อย่างรอบคอบคือ งานเขียนของฌอง มาบีญง (Jean Mabillon ค.ศ. 1632-1707) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส งานเขียนชิ้นสำคัญของเขาเรื่อง *กิจการทางการทูต* (De Re Diplomatica) เป็นหนังสือเกี่ยวกับหลักการทูต ในงานชิ้นนี้ มาบีญงได้ศึกษาวิเคราะห์เอกสารและจดหมายติดต่อกันจำนวนมาก ทั้งนี้มาบีญงได้อธิบายวิธีการกำหนดอายุของหลักฐาน วิธีการทดสอบว่าเอกสารชิ้นนั้น ๆ เป็นฉบับจริงหรือไม่ วิธีการที่มาบีญงใช้นี้ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากนักประวัติศาสตร์ในยุโรปยุคปฏิรูปศาสนา⁴⁹

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของวัลลาและมาบีญงที่ได้กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การเขียนงานประวัติศาสตร์โดยอิงกับหลักฐานขั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้ฝังรากลึกจนเป็นวิธีการกระแสหลักในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์สืบต่อมาจากยุคโรมันและยุคกลาง อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า นักประวัติศาสตร์ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการเริ่มให้ความสำคัญกับการค้นคว้าข้อมูลที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ได้ใช้เฉพาะเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น หากแต่เริ่มค้นคว้าข้อมูลจากการสำรวจภูมิประเทศและจากการศึกษาทางโบราณคดีแล้วนำมาใช้ร่วมกับหลักฐานขั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร⁵⁰ ถึงกระนั้นก็ตามการใช้ข้อมูลจากเอกสารลายลักษณ์อักษรยังคงมีสถานะเป็นหลักฐานหลัก ส่วนข้อมูลจากการสำรวจภูมิประเทศและจากการศึกษาทางโบราณคดีก็มีสถานะเป็นข้อมูลเสริม

ยุคต่อมาในประวัติศาสตร์ยุโรปคือ ยุคแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment คริสต์ศตวรรษที่ 17 – 18) ยุคนี้เป็นยุคที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (science) ก้าวขึ้นมาเป็นความรู้กระแสหลักในสังคมยุโรป พร้อม ๆ กับที่ลัทธิปรัชญาแบบประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งยึดถือว่า ความรู้ต้องได้จาก “ประสบการณ์” (สิ่งที่มนุษย์ได้พบในหนังสือ ในชีวิตจริง ในบทสนทนา ฯลฯ) ขึ้นมามีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คน ส่งผลให้วิชาประวัติศาสตร์รับอิทธิพลของวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์อย่างมาก⁵¹ ในส่วนของวิธีการทางประวัติศาสตร์นั้นนัก

⁴⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 83 – 84.

⁵⁰ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 103.

⁵¹ ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. บทที่ 5 – 6; อติสร ศักดิ์สูง. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย*. บทที่ 6 – 7.

ประวัติศาสตร์ยุคแสงสว่างทางปัญญาเขียนงานโดยให้ความสำคัญกับหลักฐานลายลักษณ์อักษร เห็นได้จาก วอลแตร์ (Voltaire ค.ศ. 1697 – 1778) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของยุคแสงสว่างทางปัญญา งานเขียนของเขามีการค้นคว้าเอกสารอย่างกว้างขวาง รวมทั้งนำเอกสารแต่ละชิ้นที่ค้นคว้าได้มาศึกษาเปรียบเทียบกันอย่างละเอียด⁵² นอกจากนี้งานเขียนของวอลแตร์มักจะให้คำแนะนำแก่นักจดหมายเหตุประวัติศาสตร์ว่า จะต้องสนใจในเรื่องของข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลจากเอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น⁵³

หรือเห็นได้จาก เอ็ดเวิร์ด กิบบอน (Edward Gibbon ค.ศ. 1737 – 1794) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผู้เป็นหนึ่งในนักประวัติศาสตร์คนสำคัญของยุคแสงสว่างทางปัญญา หนังสือเรื่อง *ความเสื่อมและการล่มสลายแห่งจักรวรรดิโรมัน* (The Decline and Fall of the Roman Empire) ผลงานชิ้นสำคัญของกิบบอนเป็นผลงานที่เขียนขึ้นโดยใช้เอกสารจำนวนมาก⁵⁴ ยิ่งไปกว่านั้นงานศึกษาของกิบบอนให้ความสำคัญกับการค้นคว้ารวบรวมเอกสารชั้นต้นเพื่อนำมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์⁵⁵

มาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นในวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในยุโรปคือ ประวัติศาสตร์ถูกมองว่าเป็น “สิ่งเดียวที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในสิ่งที่เป็นเรื่องของมนุษย์ได้” ประวัติศาสตร์จึงถูกยกสถานะขึ้นมาเป็นศาสตร์ของการศึกษามนุษย์เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติโดยประวัติศาสตร์เปลี่ยนสถานะมาเป็นสาขาวิชา (discipline) โดยเฉพาะ ไม่ได้อยู่ร่วมกับวิชาอย่าง เทววิทยา (วิชาว่าด้วยพระเป็นเจ้าและความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้ากับโลก) โวหารวิทยา (วิชาว่าด้วยสำนวนภาษาในการเขียนและการพูด) ดังที่เคยเป็นมาในอดีต⁵⁶ ทั้งนี้วิชาประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยกสถานะขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์แนววิทยาศาสตร์ (scientific history) คือ

⁵² วงเดือน นาราจักร. *ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ*. หน้า 75.

⁵³ อติศร ศักดิ์สูง. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย*. หน้า 86.

⁵⁴ *เรื่องเดียวกัน*. หน้า 87.

⁵⁵ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 131.

⁵⁶ ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และ ฌ็อง-ฌัก ลูว์ (บรรณาธิการ). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563). หน้า 147 – 156.

อธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์บนหลักเหตุผลที่พิสูจน์ได้เชิงประจักษ์ นำมาสู่การที่นักประวัติศาสตร์พยายามค้นคว้าหลักฐานชั้นต้นที่เขียนขึ้นโดยผู้รู้เห็น มีประสบการณ์ตรงในเหตุการณ์นั้น ๆ ในยุคที่นักประวัติศาสตร์ต้องการศึกษา ขณะเดียวกันนักประวัติศาสตร์ต้องบอกเล่าเรื่องราวในอดีตโดยตัดอคติหรือทัศนคติของตนออกไปเพื่อให้งานเขียนของนักประวัติศาสตร์มีความเป็นภววิสัย (objectivity) ไม่นำเอาอัตวิสัย (subjectivity) ของนักประวัติศาสตร์มาใช้ในการอธิบายอันจะนำไปสู่การบิดเบือนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์⁵⁷

ในบริบทที่การศึกษาประวัติศาสตร์แนววิทยาศาสตร์ก่อตัวขึ้นนี้พบว่า นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เขียนงานโดยอิงอยู่กับข้อมูลจากเอกสารลายลักษณ์อักษร ดังเห็นได้จาก เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน ในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ รังเคอให้ความสำคัญอย่างมากกับหลักฐาน “ต้นฉบับ” (original) ของยุคสมัยที่เขาศึกษา⁵⁸ เมื่อเราดูหลักฐาน “ต้นฉบับ” ที่รังเคอใช้ในการเขียนงานจะเห็นได้ว่าเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร เช่น บันทึกส่วนตัว ไดอารี่ (diary) จดหมายส่วนตัว เอกสารราชการ ข้อเขียนของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ ฯลฯ⁵⁹

ทั้งนี้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่รังเคอใช้ได้กลายเป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแวดวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษ 1970 (ก่อนศตวรรษที่ 20)⁶⁰ โดยนัยนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ที่อิงอยู่กับการใช้หลักฐานลายลักษณ์อักษรจึงยังคงรักษาสถานภาพเป็นวิธีการหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้อย่างเหนียวแน่น

กว่าที่การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้คนจะเบียดแทรกเข้ามามีพื้นที่ในวงวิชาการประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกได้ก็เกือบกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 แล้วดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นของหัวข้อนี้แล้วว่า ในทศวรรษ 1940 การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอก

⁵⁷ อภิชา ชุตติพงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 175 – 177.

⁵⁸ Arthur Marwick. **The New Nature of History Knowledge, Evidence, Language** (Houndmills: Palgrave, 2001). p. 64.

⁵⁹ Ibid. pp. 63 – 64; วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. หน้า 244.

⁶⁰ ธงชัย วินิจจะกุล. ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธีวิทยาทางเลือก. (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562). หน้า 132 – 133.

เล่าเริ่มก่อกระแสขึ้นในสหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นอีกประมาณ 30 ปี กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงได้แพร่หลายในยุโรป ทั้งนี้ การก่อตัวและแพร่หลายของการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้คนเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระแสความสนใจต่อภาพยนตร์สารคดีที่บอกเล่าเรื่องราวชีวิตของผู้คน ตลอดจนการขยายขอบเขตความหมายของ “เอกสาร” ทำให้แวดวงวิชาการในโลกตะวันตกมีการขยายขอบเขตความหมายของ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ออกมาครอบคลุมถึงหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วย

กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์จากข้อมูลคำบอกเล่าของผู้คนตั้งอยู่บนมุมมองที่ว่าคำบอกเล่าของผู้คนเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (social history) ช่วยให้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนธรรมดา (common people) ในชุมชนท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นคนกลุ่มที่ไม่ค่อยถูกพูดถึงในประวัติศาสตร์⁶¹ ในแง่นี้การศึกษาประวัติศาสตร์จากข้อมูลบอกเล่าจึงทำให้เห็นภาพ “ประวัติศาสตร์ของประชาชน” ที่ประชาชนเป็นผู้เขียนขึ้น อีกทั้งข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่ายังช่วยขยายมุมมองต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เนื่องด้วยข้อมูลบอกเล่ามักจะเป็นข้อมูลที่มาจากมุมมองและความทรงจำของประชาชนจึงมีมิติที่ต่างจากข้อมูลจากหลักฐานลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะเอกสารลายลักษณ์อักษรของราชการ⁶²

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า สมาคมนักจดหมายเหตุอเมริกัน (Society of American Archivist) ได้จัดทำอภิธานศัพท์บัญญัติด้านจดหมายเหตุและเอกสาร (a Glossary of Archival and Records Terminology) อธิบายความหมายของ “ประวัติศาสตร์บอกเล่า” ไว้ 2 ความหมายคือ

1) การสัมภาษณ์ที่ได้บันทึกความทรงจำของบุคคลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

⁶¹ ดู Ronald J. Grele. “Oral History as Evidence”. in **History of Oral History Foundations and Methodology**. Edited by Thomas L. Charlton; Lois E. Myers and Rebecca Sharpless. (Lanham, MD : Rowman & Littlefield, 2007). pp. 33 – 45.

⁶² เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ. ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488). (สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, 2550). หน้า 33-34.

2) เสียงหรือวิธีทัศน์ที่ได้ทำการบันทึกการสัมภาษณ์ สำเนา และเอกสารประเภทต่าง ๆ ที่ได้มาหรือเกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์ดังกล่าว⁶³

จากคำอธิบายของสมาคมนักจดหมายเหตุอเมริกัน รูปแบบของหลักฐานประวัติศาสตร์จึงมีทั้งในรูปแบบของ 1) เสียงของบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ บอกล่า เรื่องราวจากประสบการณ์ที่เคยได้พบเจอหรือเรื่องจากความทรงจำของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งถูกบันทึกเทปเสียงหรือวิธีทัศน์ไว้ 2) เอกสารที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์ หรือที่ได้รับมอบจากผู้ให้สัมภาษณ์

วิธีการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกล่า

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า “ประวัติศาสตร์บอกล่า” ตามความหมายที่สมาคมนักจดหมายเหตุอเมริกันได้นิยามไว้ การสัมภาษณ์บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่นักประวัติศาสตร์ต้องการศึกษาถือเป็นสิ่งสำคัญในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกล่า ในหัวข้อนี้จึงขอกล่าวถึงวิธีการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกล่าให้ผู้อ่านพอทราบโดยย่อ

ประเด็นที่ควรพิจารณาในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกล่า

คอรินนา เอ็ม. เพนิสตัน-เบิร์ด (Corinna M. Peniston-Bird) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้กล่าวถึงการทำงานของนักประวัติศาสตร์บอกล่า (oral historian) ว่ามีประเด็นที่ควรพิจารณา 5 ประเด็นได้แก่

- ความสัมพันธ์ระหว่างคำถามวิจัยกับข้อมูลที่ต้องการได้จากการสัมภาษณ์ เนื่องจากคำถามวิจัยที่ดีและชัดเจนเป็นสิ่งที่ทำให้ประวัติศาสตร์บอกล่ามีความเข้มแข็ง

⁶³ “การจัดทำประวัติศาสตร์บอกล่าในงานจดหมายเหตุ”. สืบค้นเมื่อ 23 สิงหาคม 2568. <https://www.nat.go.th/คลังความรู้/สาระน่ารู้จากสาระน่ารู้จากเอก/รายละเอียดสาระน่ารู้เอกสารจดหมายเหตุ/ArticleId/687>.

- การสัมภาษณ์ในรูปแบบใดที่มีความเหมาะสมที่สุดกับการเก็บข้อมูลบอกเล่าที่นักประวัติศาสตร์ต้องการทราบ (การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured) ที่แน่นอนเป็นทางการ, การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured) หรือกึ่งเป็นทางการ, การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการพูดคุยเพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์ระลึกถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ตนเคยพบเห็น (free recall)
- ผู้ให้สัมภาษณ์นิยามตัวตนของเขา/เธออย่างไร และกลุ่มที่ผู้ให้สัมภาษณ์สังกัดอยู่นั้นมีโครงสร้างอย่างไร ผู้สัมภาษณ์ควรพิจารณาถึงประเด็นนี้ด้วย เนื่องจากในกรณีที่ต้องการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับกลุ่มคน ผู้สัมภาษณ์จะได้เลือกคุยกับบุคคลที่เป็นเสมือนกับตัวแทนของกลุ่มได้ถูกคนและเหมาะสม
- จะใช้อุปกรณ์อะไรในการบันทึกข้อมูลสัมภาษณ์ (เทปคาสเซ็ท, อุปกรณ์บันทึกเสียงแบบดิจิทัล และวีดิทัศน์) ผู้สัมภาษณ์ควรพิจารณาอุปกรณ์ที่มีความเหมาะสมกับสถานที่ที่จะไปสัมภาษณ์ การเงินของผู้สัมภาษณ์ และความตั้งใจว่าจะเก็บข้อมูลที่บันทึกไว้ใช้ระยะยาวหรือไม่
- จะถอดความ (transcribe) และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาอย่างไร ผู้สัมภาษณ์ควรพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายและกระบวนการที่จะใช้ในการถอดความและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์⁶⁴

การเตรียมตัวสำหรับการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า

ก่อนที่นักประวัติศาสตร์จะทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า มีสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องเตรียมตัวดังนี้

1. ทำความรู้จักกับเรื่องราวที่ต้องการได้จากการสัมภาษณ์เพื่อทำความเข้าใจว่าผู้คนและชุมชนที่นักประวัติศาสตร์จะสัมภาษณ์นั้นมีภูมิหลังอย่างไร นักประวัติศาสตร์เริ่ม

⁶⁴ Corinna M. Peniston-Bird. "Oral History: the sound of memory". in **History Beyond the Text A Student's guide to approaching alternative sources**. Edited by Sarah Barber and Corinna M. Peniston-Bird. (London and New York: Routledge, 2009). pp. 105 – 106.

ขั้นตอนนี้ได้ด้วยการสืบค้นข้อมูลพื้นฐานจากหนังสือพิมพ์, นิตยสาร, เว็บไซต์ (website) ทางอินเทอร์เน็ต, งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว เมื่อค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบุคคล และชุมชนที่จะลงไปเก็บข้อมูลบอกเล่าแล้ว ให้นักประวัติศาสตร์ผู้จะลงไปเก็บข้อมูลบอกเล่า ทำโครงร่าง (outline) เกี่ยวกับประวัติชีวิตของบุคคลที่นักประวัติศาสตร์จะสัมภาษณ์ โครงร่างนี้เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์จะนำไปให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เติมข้อมูลลงไปจะด้วยการบอกเล่าให้นักประวัติศาสตร์ฟัง หรือผู้ให้สัมภาษณ์จะเติมข้อมูลด้วยตนเองก็ได้

2. เตรียมคำถามที่จะใช้ในการพูดคุยกับผู้ให้สัมภาษณ์เป็นการดีที่นักประวัติศาสตร์จะเตรียมคำถามไว้หลายคำถาม ผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะตอบคำถามบางคำถาม โดยใช้เวลานาน หากเป็นเช่นนั้น คำถามต่อ ๆ มาที่นักประวัติศาสตร์ถามควรมีความกระชับ ทั้งนี้ในประเด็นใดที่เป็นข้อมูลที่น่าสนใจ นักประวัติศาสตร์อาจจะมีคำถามสืบเนื่อง (follow-up question) ต่ออีกสักเล็กน้อย ก่อนที่จะถามต่อในประเด็นอื่น

3. ในการสัมภาษณ์บุคคลหนึ่ง ๆ นั้นไม่จำเป็นว่า นักประวัติศาสตร์จะไปสัมภาษณ์ครั้งเดียวให้ได้ข้อมูลทุกประเด็นที่ต้องการแล้วสิ้นสุดการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้น นักประวัติศาสตร์อาจไปสัมภาษณ์บุคคลนั้นหลายครั้งก็ได้ เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์จำนวนหนึ่ง เมื่อได้พูดคุยกับนักประวัติศาสตร์ ผู้สัมภาษณ์หลายครั้งจะเกิดความรู้สึกคุ้นเคย ทำให้เล่าข้อมูลต่าง ๆ ให้ฟังมากขึ้น เผยข้อมูลที่ไม่ได้เล่าในการสัมภาษณ์ครั้งแรก

4. ในการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่ง ๆ ไม่ควรใช้เวลาเกิน 2 ชั่วโมง เนื่องจากการสัมภาษณ์ที่ใช้เวลานานมาก ๆ จะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์รู้สึกเหนื่อยล้าหรือง่วง⁶⁵

แนวคำถามในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า

ในการสัมภาษณ์ผู้รู้เห็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่นักประวัติศาสตร์ต้องการศึกษานั้น คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ พูดคุย ถือเป็นหัวใจสำคัญ หัวข้อนี้จะยกเอาแนวทางการตั้งคำถามเพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่ามาให้อ่านพอเข้าใจโดยย่อ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรมและได้เห็นถึงแนวปฏิบัติที่ดีจะขอหยิบยกเอาแนวทางของฉัตรทิพย์

⁶⁵ เรียบเรียงและดัดแปลงจาก Donald A. Ritchie. **Doing Oral History: A Practical Guide.** (New York: Oxford University Press, 2003). pp. 85 – 88.

นาถสุภา นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ หนึ่งในผู้เริ่มการใช้ข้อมูลบอกเล่าของชาวบ้านมาใช้ในการอธิบายภาพเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยในอดีต⁶⁶

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้กล่าวถึงแนวคำถามในการสัมภาษณ์ พูดคุย กับชาวบ้านเพื่อเก็บข้อมูลบอกเล่าเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านไทยในอดีตไว้ว่า ผู้สัมภาษณ์ (นักประวัติศาสตร์) ควรเตรียมคำถามหมวดต่าง ๆ ดังตัวอย่าง⁶⁷

หมวดคำถามเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

1. ให้บอกชื่อ
2. ให้บอกอายุและปีเกิด
3. ให้บอกที่อยู่ เลขบ้าน หมู่ ตำบล อำเภอ จังหวัด
4. ให้บอกเล่าประวัติชีวิต ทวด ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ พี่-น้อง ทุกคนและตัวเอง

หมวดคำถามเกี่ยวกับการตั้งหมู่บ้านและประชากร

1. หมู่บ้านนี้ตั้งเมื่อไร? ทำไมจึงมาตั้งที่นี่?
2. จำนวนประชากรในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง?
3. ให้เล่าเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานและขนาดของครอบครัว
4. มีการอพยพหรือแยกออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่หรือไม่? บ่อยหรือไม่? เพราะเหตุใด?

หมวดคำถามเกี่ยวกับพลังการผลิต

1. ให้อธิบายว่านาที่ทำเป็นนาชนิดใด? เพราะเหตุใด?
2. ให้เล่าวิธีการทำนา โดยเฉพาะเทคโนโลยีและปัจจัยที่ใช้ทำนา
3. ผลผลิตสิ่งของอื่นหรือปลูกพืชชนิดอื่นนอกจากการทำนาหรือไม่?

⁶⁶ พรเพ็ญ อันตระกูล; และ สายชล สัตยานุรักษ์. “หน่วยที่ 1 การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์”. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชา ประวัติศาสตร์ไทย (Thai History) 10201 หน่วยที่ 1-7 (ฉบับปรับปรุง). (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545). หน้า 46-47.

⁶⁷ สรุปย่อจาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2563). หน้า 138 – 145.

หมวดคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการผลิตและชนชั้นในหมู่บ้าน

1. ให้อธิบายลักษณะการถือครองที่ดินในหมู่บ้าน การได้มาซึ่งที่ดิน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการถือครองที่ดิน
2. ให้อธิบายโดยเฉพาะว่า ใครเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ เขาได้ที่ดินมาอย่างไร
3. ค่าเช่าที่ดินภายในหมู่บ้านมีอัตราอย่างไร? เปลี่ยนแปลงจากในอดีตอย่างไร?
4. ให้อธิบายโครงสร้างชนชั้นและระบบกรรมสิทธิ์ในหมู่บ้าน
5. ให้อธิบายการแบ่งปันผลผลิตในครอบครัวและในหมู่บ้าน
6. ให้อธิบายเรื่องพ่อค้าพื้นเมือง (ท้องถิ่น) ในหมู่บ้าน
7. ให้อธิบายฐานะ หน้าที่ และบทบาทของสตรีและเด็ก

หมวดคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับโลกภายนอก

1. ผลผลิตที่ได้นำออกขายหรือไม่? เพราะเหตุใด? เริ่มนำออกขายตั้งแต่เมื่อไร? ที่เอาออกไปขายคิดเป็นประมาณร้อยละเท่าใดของผลผลิต? ใครเป็นผู้มารับซื้อ? เอาไปขายเองหรือมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อ? ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น
2. หมู่บ้านนี้มีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นอย่างไรบ้าง? โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ หมู่บ้านต้องการสินค้าอะไรจากภายนอกบ้าน? ได้สินค้าเหล่านั้นมาได้อย่างไร?
3. ให้อธิบายลักษณะการคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก
4. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกภายนอกมากระทบหมู่บ้านอย่างไรบ้าง? การค้ากระทบโครงสร้างการผลิตและชนชั้นในหมู่บ้านอย่างไร? ผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดี อย่างไร? หมู่บ้านได้ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร?
5. มีคนในหมู่บ้านประกอบอาชีพถาวรนอกหมู่บ้านหรือไม่? ไปทำอะไร? เขาเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านอย่างไร?

หมวดคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในหมู่บ้าน

1. ให้อธิบายว่ามีเหตุการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงสำคัญใดเกิดขึ้นในหมู่บ้านของผู้ให้สัมภาษณ์บ้างหรือไม่? เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อใด? หมู่บ้านปรับตัวต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร ทำไมจึงปรับตัวได้หรือไม่ได้? เหตุการณ์เหล่านั้นมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงถาวรอะไรบ้างในหมู่บ้าน?

เมื่อหมดคำถาม

เมื่อผู้สัมภาษณ์หมดคำถามที่เตรียมไว้

1. ผู้สัมภาษณ์ควรพูดขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์และควรใช้เวลาแก่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้พูดเรื่องที่ท่านต้องการเล่าบ้าง อาจจะได้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานน่าสนใจเพิ่มเติมอีก
2. เขียนหรือบันทึกเสียงที่อุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ว่า เป็นการสัมภาษณ์ผู้ใด วันที่เท่าไร ทันทียุติการสัมภาษณ์
3. ควรรีบบันทึกความคิดเห็นของตน (ผู้สัมภาษณ์) ที่มีต่อผู้ให้สัมภาษณ์โดยระบุว่า ผู้ให้สัมภาษณ์มีนิสัยใจคออย่างไร บรรยากาศในการสัมภาษณ์เป็นอย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ความถูกต้องน่าเชื่อถือของคำบอกเล่าหรือคำสัมภาษณ์⁶⁸

การดำเนินการหลังสัมภาษณ์

ขั้นตอนการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าอีกขั้นตอนหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องทำคือ หลังจากสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านเสร็จแล้ว ผู้สัมภาษณ์ต้องทำดังนี้

1. ถอดเทปคำสัมภาษณ์อย่างละเอียดทุกคำพูด จัดพิมพ์เป็น เอกสารบอกเล่าฉบับถอดคำพูด ทั้งนี้ควรตัดคำบางคำ เช่น ก็ เอ่อ อ้า
2. ตรวจสอบความถูกต้องของการถอดเทป
3. เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์อาจพูดนอกเรื่องไปบ้างหรือพูดย้อนไปย้อนมาในเรื่องเดียวกัน ผู้สัมภาษณ์ควรจัดทำ เอกสารบันทึกคำบอกเล่าฉบับสมบูรณ์ โดยดำเนินการดังนี้
 - ตัดชื่อของผู้สัมภาษณ์ พร้อมทั้งข้อความที่เป็นคำถามหรือคำพูดของผู้สัมภาษณ์ออก

⁶⁸ หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ และ นันทิยา สว่างวุฒิธรรม (เรียบเรียง). คู่มือการบันทึกคำบอกเล่าของผู้รู้ในท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546). หน้า 12 – 13.

- ลำดับเรื่องและเหตุการณ์เรียงตามระยะเวลาจากอดีตเป็นต้นมา แต่ไม่ต้องเรียบเรียงใหม่

- ยกย้อข้อความบางตอนของเรื่องเดียวกันที่ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าไว้กระจัดกระจายมาพิมพ์ไว้รวมกันให้เรื่องมีความต่อเนื่อง

- จัดทำหัวเรื่องย่อให้เห็นชัดเจนโดยพิมพ์หัวเรื่องย่อเพิ่มไว้ก่อนเข้าสู่เนื้อหาของเรื่องนั้น

- รักษาเนื้อความทั้งหมดและสำนวนของผู้ให้สัมภาษณ์ไว้ หากจำเป็นสามารถเพิ่มเติมหรือปรับคำ ข้อความ บางแห่งได้บ้างเพื่อให้เข้าใจชัดเจนขึ้น แต่ไม่มีการเพิ่มเติมสาระหรือแสดงความคิดเห็นของผู้สัมภาษณ์หรือผู้ตรวจการถอดเทป

- หากมีความสงสัยเนื้อหาตอนใด สามารถตรวจสอบจากเทปเสียง หากยังไม่ชัดเจนหรือมีปัญหา สามารถกลับไปถามหรือสัมภาษณ์เพิ่มได้

- นำเอกสารถอดเทปหรือบันทึกคำบอกเล่าฉบับสมบูรณ์กลับไปให้ผู้ให้สัมภาษณ์พิจารณาตรวจสอบความถูกต้อง ลงชื่อรับรองและยินยอมให้นำไปเผยแพร่เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา

- จัดพิมพ์ ประวัติส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์ และ บันทึกการทำงาน⁶⁹

ความล้มเหลวของการนำประวัติศาสตร์บอกเล่าไปใช้ในทางที่ผิด: ประสบการณ์จากสหรัฐอเมริกา⁷⁰

แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าจะมีประโยชน์อย่างมากในการขยายองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของสามัญชนและ

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 13 – 15.

⁷⁰ เรียบเรียงจาก Collom Davis. “ความสำเร็จและความล้มเหลว: ท่ามกลางกระแสความนิยมสูงสุดของประวัติศาสตร์บอกเล่า” ฅัฏฐวดี ชนะชัย (แปลสรุปความ). รวมบทความประวัติศาสตร์. ฉบับที่ 16: กุมภาพันธ์ 2537: 133 – 138.

ชุมชนท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว แต่การนำเอาประวัติศาสตร์บอกเล่าไปใช้ในทางที่ผิดจะส่งผลให้งานประวัติศาสตร์บอกเล่าประสบความล้มเหลว ดังที่คัลลอม เดวิส (Cullom Davis) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตถึงความล้มเหลวของการนำประวัติศาสตร์บอกเล่าไปใช้ในทางที่ผิดไว้ 3 ลักษณะคือ

1) ประวัติศาสตร์สำเร็จรูป (instant history)

เป็นการนำเอาความทรงจำรำลึกของบุคคลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (คำบอกเล่า) มาปะติดปะต่อและรวบรวมเป็นเรื่องราว นำไปตีพิมพ์เผยแพร่โดยไม่มีการวิเคราะห์และตีความข้อมูลจากคำบอกเล่านั้นก่อน

หนังสือที่จัดเป็นประวัติศาสตร์สำเร็จรูปจะนำเสนอข้อมูลที่ไม่ได้กลั่นกรอง เรื่องราวในหนังสือประวัติศาสตร์บอกเล่าแบบประวัติศาสตร์สำเร็จรูปมุ่งให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินเป็นหลัก เมื่อมีข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ที่ขัดแย้งกันก็ไม่มี การวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ขัดแย้งกันนั้นตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ ทำให้หนังสือประวัติศาสตร์บอกเล่าแบบประวัติศาสตร์สำเร็จรูปนำเสนอข้อมูลที่ฉาบฉวย ไม่ประเทืองปัญญา ทำลายชื่อเสียงของงานประวัติศาสตร์บอกเล่าที่เคร่งครัดตามระเบียบวิธี

2) ประวัติศาสตร์ที่ไร้แก่นสาร (vanity history)

การสร้างงานประวัติศาสตร์ที่ไร้แก่นสารเป็นงานของพวกมือสมัครเล่นที่ผลิตงานขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เชิงการค้า นักประวัติศาสตร์สมัครเล่นผู้ผลิตงานประวัติศาสตร์ที่ไร้แก่นสารจะเขียนงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์บอกเล่าของครอบครัวหนึ่ง ๆ ขึ้นโดยการสัมภาษณ์พูดคุยกับสมาชิกในครอบครัวนั้น ๆ แล้วนำข้อมูลบอกเล่าที่ได้มานำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ชีวิตที่ราวกับเคลือบไว้ด้วยความหวานชื่น

งานประวัติศาสตร์บอกเล่าที่ไร้แก่นสารนี้แม้จะเป็นงานที่ไม่มีอันตรายหรือสร้างความเสียหาย แต่งานเขียนประเภทนี้เป็นการบดเบือนจุดประสงค์ที่แท้จริงของประวัติศาสตร์บอกเล่า

3) ประวัติศาสตร์สัมผัส (sensory history)

งานประวัติศาสตร์บอกเล่าประเภทประวัติศาสตร์สัมผัสเป็นการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความรักของอเมริกันยุคใหม่ผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่ผู้รับสารสามารถรับรู้และสัมผัสได้

ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของตน เช่น ละครประวัติศาสตร์ทางโทรทัศน์, วิดีทัศน์ (video), ภาพยนตร์, นิทรรศการ, การแสดงที่นำเอาประวัติศาสตร์การดำเนินชีวิตมาสร้างให้เสมือนจริง

งานประวัติศาสตร์บอกเล่าประเภทประวัติศาสตร์สัมผัสให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้รับสาร ทำให้ผู้ชมสัมผัสกับเหตุการณ์ในอดีตที่ถูกจำลองขึ้นมาใหม่ รวากับว่าผู้ชมได้มีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราวนั้นด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญของงานประวัติศาสตร์บอกเล่าประเภทนี้คือ เป็นการนำเสนอภาพของประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นเพียงด้านเดียว เน้นการนำเสนอแต่เรื่องราวในแง่ดี ชวนให้รำลึกถึงวันเก่า ๆ หรืออดีตที่มีความสุข ทำให้ประวัติศาสตร์บอกเล่าแบบประวัติศาสตร์สัมผัสเป็นการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะฉาบฉวย ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่แท้จริงในการทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจ “ประวัติศาสตร์”

กัลลม เดวิส ได้ชี้ประเด็นไว้ว่า นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่ในการแยกแยะสิ่งที่เข้ามาปะปนและความไม่ถูกต้องที่อยู่ในประวัติศาสตร์บอกเล่าแบบประวัติศาสตร์สำเร็จรูป ประวัติศาสตร์ที่ไร้แก่นสาร ประวัติศาสตร์สัมผัส ออกไปเพื่อให้ได้ “ประวัติศาสตร์บอกเล่าที่แท้จริงตามมาตรฐาน” และจุดมุ่งหมายที่นักประวัติศาสตร์ตั้งไว้ ทั้งนี้เดวิสให้ข้อคิดสำหรับนักประวัติศาสตร์ไว้ด้วยว่า นักประวัติศาสตร์ต้องให้ความช่วยเหลือประชาชนในการแยกแยะความจริงของประวัติศาสตร์บอกเล่าออกจากความหลอกลวงซึ่งเป็นที่ยินยอมของสาธารณชน

การศึกษาประวัติศาสตร์จากภาพ

ในโลกตะวันตกมีการศึกษาภาพ (image) ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ดังที่ฟรานซิส เฮสเคิล (Francis Haskell ค.ศ. 1928 – 2000) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอังกฤษได้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในยุโรปมีการศึกษาภาพวาดที่พบในสุสานใต้ดินของชาวโรมันโบราณในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์

ของประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนายุคแรก ๆ⁷¹ ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 วงวิชาการในยุโรป ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้ภาพเป็นหลักฐานอย่างจริงจัง เช่น ในอังกฤษมีการนำเอา ภาพวาด The Bayeux Tapestry ซึ่งเป็นภาพวาดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ชาวนอร์มัน (the Norman) พิชิตอังกฤษ มาใช้เป็นฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง ส่วนในฝรั่งเศส มีการนำเอาภาพวาดชุดท่าเรือฝรั่งเศส ผลงานของโจเซฟ เวอร์เน็ต (Joseph Vernet) มาใช้เป็นฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของมารยาท (manners) ศิลปะ (arts) และชาติ (nations)⁷²

ถัดมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอย่าง จาค็อบ เบิร์คฮาร์ท (Jacob Burckhardt ค.ศ. 1818 – 1897) และ โยฮัน ฮุยซิงกา (Johan Huizinga ค.ศ. 1872 – 1945) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์โดยนำเอาภาพวาดมาใช้เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ ดังที่ เบิร์คฮาร์ทนำเอาภาพวาดศิลปะอิตาลีเลียนมาใช้ในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความคิดและจิตวิญญาณของคนในช่วงก่อนและหลังยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) หรือที่ฮุยซิงกาได้ บรรยายถึงการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมผ่านการศึกษารูปแบบของภาพที่เรา มองเห็น (visual) เช่น ภาพวาด งานสร้างสรรค์ทางศิลปะ⁷³

นอกจากเบิร์คฮาร์ทและฮุยซิงกาแล้ว บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานประเภทภาพวาดคือ อะบี วอร์เบอร์ก (Aby Warburg ค.ศ. 1866 – 1929) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวเยอรมันผู้ศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมผ่านการวิเคราะห์ภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ วอร์เบอร์กได้บุกเบิกการนำเอาความรู้ด้านประติมานวิทยา (iconography) (สาขาหนึ่งของประวัติศาสตร์ศิลปะที่มุ่งศึกษางานศิลปะเพื่อระบุ บรรยาย จำแนก และตีความเนื้อหาของงานศิลปะชิ้นนั้น) และความรู้ด้านประติมานวิทยา (iconology) (สาขาหนึ่งของประวัติศาสตร์ศิลปะที่มุ่งศึกษาตีความสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปะเพื่อค้นหาความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้นในบริบททาง

⁷¹ Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence.** (New York: Cornell University Press, 2001). p. 10; นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. **ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์** (นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.), 2557). หน้า 12.

⁷² Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence.** pp. 10 – 11.

⁷³ Ibid. p. 11.

วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และปรัชญาของผู้สร้างงานศิลปะ รวมทั้งบริบทของยุคสมัยที่งานศิลปะชิ้นนั้นถูกสร้างขึ้น) มาใช้ในการศึกษาภาพ⁷⁴

วอร์เบอร์กได้ตั้งสถาบันวอร์เบอร์ก (Warburg Institute) ซึ่งเป็นสถาบันที่โดดเด่นในการค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ภูมิปัญญายุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการและปฏิรูปศาสนา (the Renaissance and Reformation) มีนักวิชาการจำนวนมากมาร่วมศึกษาค้นคว้าในสถาบันแห่งนี้ ที่สำคัญคือ เออร์วิน พานอฟสกี (Erwin Panofsky) นักประวัติศาสตร์ศิลปะคนสำคัญได้มาร่วมงานที่สถาบันวอร์เบอร์กและได้พัฒนาแนวคิดเรื่องประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยาต่อมา⁷⁵

ต่อมาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานประเภทภาพได้ขยายขอบเขตจากการศึกษาภาพวาดมาสู่การศึกษารูปถ่าย (photograph) ดังปรากฏว่า ในทศวรรษ 1930 กิลเบิร์ตโต เฟรย์เร (Gilberto Freyre ค.ศ. 1900 – 1987) นักสังคมวิทยาและนักประวัติศาสตร์ชาวบราซิลผู้เรียกตัวเองว่า นักวาดภาพทางประวัติศาสตร์ (historical painter) ในรูปแบบของลัทธิประทับใจ (Impressionism) ที่เน้นการถ่ายทอดความประทับใจ ณ เวลานั้นของจิตรกรให้ผู้ชมได้ชมผ่านภาพ เฟรย์เร ได้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมโดยใช้ภาพวาดเป็นหลักฐานในแนวทางของลัทธิประทับใจ พยายามถ่ายทอดภาพชีวิตน่าประหลาดใจในความเคลื่อนไหว (attempt to surprise life in movement) ให้ผู้อ่านงานของเขาได้เห็น แนวทางของเฟรย์เรเป็นแรงบันดาลใจให้แก่โรเบิร์ต เลอไวร์ (Robert Levine ค.ศ. 1941 – 2003) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันผู้สนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์การเมืองของบราซิล ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานชุดภาพถ่ายเกี่ยวกับชีวิตในอเมริกาใต้ ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ภาพถ่ายชุดนี้ของเลอไวร์ไม่เพียงแต่จะเป็นการจัดวางตำแหน่งของภาพถ่ายโดยเชื่อมโยงกับบริบททาง

⁷⁴ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 14 – 15; คำอธิบายความหมายของ ประติมานวิทยา ผมเพิ่มเติมขึ้นโดยนำมาจาก “Iconography”. Retrieved November 10, 2025 from <https://www.britannica.com/art/iconography> ส่วนคำอธิบายความหมายของประติพจน์วิทยา ผมเพิ่มเติมขึ้นโดยนำมาจาก Paul Taylor. “Iconology and Iconography”. Retrieved November 10, 2025. from <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195399301/obo-9780195399301-0161.xml>.

⁷⁵ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 15.

ประวัติศาสตร์เท่านั้น หากแต่ผลงานชุดนี้ของเลอไวร์ยังเปิดประเด็นการถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับการใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐานในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ด้วย⁷⁶

หลังจากงานของเลอไวร์ได้เปิดประเด็นการใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ ต่อมาได้มีงานศึกษาของนักประวัติศาสตร์อีกจำนวนหนึ่งที่ขยายพื้นที่ให้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์โดยใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐาน เห็นได้จาก วิลเลียม มิตเชล (William Mitchell ค.ศ. 1942 - ?) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอเมริกันผู้มีบทบาทในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (social history) ของคนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนำเอาภาพถ่ายมาเป็นหลักฐานในการสร้าง “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” (history from below) ที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตประจำวันและประสบการณ์ของสามัญชน คนธรรมดา หรือเห็นได้จากการประชุมของนักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกัน เมื่อ ค.ศ. 1985 ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการพูดคุยกันในแวดวงนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการใช้หลักฐานประเภทภาพถ่ายในการศึกษาประวัติศาสตร์⁷⁷

ตัวอย่างงานศึกษาประวัติศาสตร์จากภาพถ่ายที่ขอหยิบยกมากล่าวถึงเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระแสการศึกษาด้านประวัติศาสตร์จากภาพถ่ายซึ่งสืบเนื่องต่อมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 เห็นได้จากงานศึกษาของคริสโตเฟอร์ พินนีย์ (Christopher Pinney) นักวิชาการด้านมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยลอนดอน ในงานเขียนเรื่อง กล้องถ่ายรูปตัวชี้ออก ชีวิตทางสังคมของภาพถ่ายชาวอินเดีย (Camera Indica The Social Life of Indian Photographs) พินนีย์ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมของคนอินเดียผ่านภาพถ่ายของคน 3 กลุ่มได้แก่ ภาพถ่ายของเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ภาพถ่ายของชนชั้นสูงในอินเดีย และภาพถ่ายของชาวเมืองนัคดา เมืองแห่งหนึ่งในรัฐมัธยประเทศของอินเดีย ข้อค้นพบของพินนีย์คือ แม้จะเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่คนแต่ละระดับมีแนวทางในการบริโภค

⁷⁶ Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence.** pp. 11 – 12.

⁷⁷ *Ibid.* p. 12.

ภาพถ่ายและการถ่ายภาพที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่การนำเสนอตัวตน/อัตลักษณ์ของคนแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันตามระดับชั้นและสถานะทางสังคม⁷⁸

หรือวิทยานิพนธ์ของสิงห์ สุวรรณกิจ (Sing Suwannakij) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชาวไทยได้ศึกษาเกี่ยวกับภาพถ่ายของชนชั้นนำสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยชี้ให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ภาพถ่าย (ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ของตะวันตก) เป็นเครื่องมือในการแสดงถึงความเจริญก้าวหน้า (civilization) ของราชสำนักสยาม รวมทั้งใช้การถ่ายภาพเป็นเครื่องมือในการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองในฐานะผู้มีความเจริญก้าวหน้าและอำนาจให้กับบุคคลอื่น ๆ ได้รับความรู้⁷⁹

วิธีการศึกษาภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดด้านประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยา

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า นักวิชาการที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้ภาพเป็นหลักฐานคือ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ในแง่ของวิธีการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงพบว่า นักประวัติศาสตร์ศิลปะได้นำเอาแนวคิดด้านประติมานวิทยา (Iconography) และประติพจน์วิทยา (Iconology) ซึ่งเป็นความคิดที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะใช้ในการวิเคราะห์ตีความงานสร้างสรรค์ทางศิลปะมาใช้ในการวิเคราะห์และตีความภาพ

การกล่าวถึงวิธีการศึกษาภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดด้านประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยาในที่นี้จะยกเอาแนวคิดและวิธีการที่ เออร์วิน พานอฟสกี นักประวัติศาสตร์ศิลปะผู้พัฒนาแนวคิดประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยามาอธิบายโดยย่อให้อ่านพอเข้าใจ

⁷⁸ Christopher Pinney. **CAMERA INDICA The Social Life of Indian Photographs**. (Chicago: The University of Chicago Press, 1997).

⁷⁹ Sing Suwannakij. **King and Eye Visual Formation and Technology of Siamese Monarchy**. Ph.D. Dissertation (History), University of Copenhagen, 2013.

มุมมองของพานอฟสกีในการศึกษาและตีความภาพ

พานอฟสกีจำแนกระดับของการทำความเข้าใจภาพหรืองานศิลปะออกเป็น 3 ระดับ
ได้แก่⁸⁰

ระดับพื้นฐานหรือเนื้อหาธรรมชาติ

(Primary of Natural Subject matter)

- เป็นการทำความเข้าใจรูปลักษณะของภาพหรืองานศิลปะโดยดูจากสภาพภายนอกของภาพที่ปรากฏให้เห็น เช่น วัตถุที่ทำ รูปทรงและสีสันทของภาพ เป็นภาพของอะไร
- การพิจารณาภาพโดยดูจากลักษณะภายนอกของภาพที่ปรากฏให้เห็นด้วยตานี้ พานอฟสกีจัดให้อยู่ในขั้นตอนก่อนการตีความแบบประติมานวิทยา (Pre-Iconographical description)

ระดับทุติยฐานหรือเนื้อหาสาระที่เข้าใจกันโดยทั่วไป

(Secondary or Conventional Subject matter)

- เป็นการทำความเข้าใจภาพที่ปรากฏอยู่อย่างสอดคล้องกับแนวคิดหรือสาระที่คนเข้าใจกัน เช่น เมื่อเห็นภาพลิงสีขาวสวมมงกุฎ ถือตรีเพชรเป็นอาวุธ คนไทยจะเข้าใจว่า ภาพนี้คือภาพของหนุมาน ตัวละครหนึ่งในวรรณคดีเรื่อง “รามเกียรติ์”
- การทำความเข้าใจภาพโดยนำภาพที่เห็นมาเทียบกับเนื้อหาสาระที่คนไทยเข้าใจกันนี้คือสิ่งที่ พานอฟสกี เรียกว่า ภาพที่มีความหมาย (Images) และการรวมกันของภาพที่มีความหมายจำนวนหลาย ๆ ภาพ จะทำให้เกิด “เนื้อเรื่อง” (story) หรือความหมายเชิงสัญลักษณ์ (allegories) จัดได้ว่าเป็นการใช้ประติมานวิทยาในลักษณะที่ค่อนข้างแคบ

⁸⁰ สรุปจาก นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 15-17; สำหรับเรื่องภาพวาดของขรัวอินโข่งที่กล่าวถึงในหัวข้อนี้นี้ ผมนำข้อมูลมาจากแหล่งข้อมูลอื่นหลายแหล่งมาใช้ร่วมกับงานของนภนาท อนุพงศ์พัฒน์ ตามที่ระบุไว้ในเชิงอรรถที่ 40-44.

ระดับความหมายในเนื้อแท้หรือเนื้อหาสาระ

(Intrinsic Meaning or Content)

- เป็นการทำความเข้าใจภาพโดยการสืบค้นเข้าไปให้ถึงความหมายภายในที่เผยให้เห็นถึงทัศนคติที่สัมพันธ์กับภาพนั้น เช่น ชนชั้น ศาสนา ลักษณะของชนชาติ แรงจูงใจจากแนวความคิด ทัศนคติเหล่านี้อาจแฝงอยู่ในชั้นงาน (ภาพ)
- ความหมายในเนื้อแท้หรือเนื้อหาสาระของภาพอาจแสดงออกมาใน “กลวิธีของการจัดวางองค์ประกอบ” (compositional method) ของงานศิลปะ และ “ความสำคัญของการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์” (Iconographical significance) ของภาพ
- การขยายมิติของการตีความที่พ้นมาจากตัวภาพหรือเรื่องราวในภาพ หันมามองครอบคลุมไปถึงบริบทเงื่อนไขของผู้ผลิตภาพและยุคสมัยที่มีการผลิตภาพนั้น ๆ ขึ้น ทำให้การศึกษาภาพเป็นการศึกษาในระดับของประวัติศาสตร์ศิลปะ

ตัวอย่างการใช้ภาพเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ด้วยความคิดประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะ

ในหัวข้อนี้จะขอยกตัวอย่างการใช้ภาพเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ด้วยความคิดทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะ ตัวอย่างที่ขอยกมากล่าวถึงในที่นี้คือ ภาพวาดฝาผนังผลงานของขรัวอินโข่ง พระภิกษุจากเพชรบุรีผู้เป็นจิตรกรเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่มีชื่อเสียงในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2331 – 2394/ค.ศ. 1788 – 1851) ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 – 2411/ค.ศ. 1851 – 1868)

ภาพที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

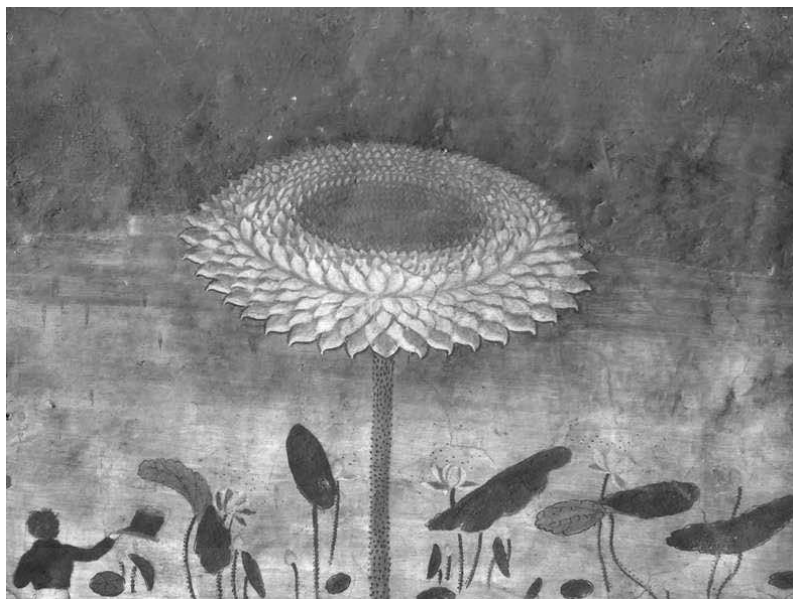
ที่มา: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง_วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร_%2839%29.jpg

หากพิจารณาภาพวาดฝีมือขรัวอินโข่งในแง่ประติมานวิทยา รูปแบบภาพวาดผลงานของขรัวอินโข่งมีลักษณะเป็นภาพแบบ 3 มิติ มีการใช้เส้นนำสายตาตามหลักทัศนียภาพ (perspective) แบบตะวันตก รวมทั้งมีการใช้สีอ่อนแก่ มีแสงเงา ทำให้ภาพมีระยะใกล้ไกล ลึกตื้น มาช่วยให้ภาพมีลักษณะสมจริงมากขึ้นแทนการวาดภาพฝาผนังตามแบบประเพณีดั้งเดิมที่วาดภาพแบบ 2 มิติ (มีแต่ด้านกว้างและด้านยาว) นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหาของภาพ ไม่เขียนภาพแบบปรัมปราคติ เช่น ภาพไตรภูมิโลกทัศน์ฐาน หันมาวาดรูปโลกของฝรั่งเศสตะวันตกที่มีสถาปัตยกรรม ผู้คน เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ที่ฝรั่งเศสตะวันตกในเวลานั้นใช้กัน⁸¹

⁸¹ เรียบเรียงจาก นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 17; ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย. (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2565). หน้า 809 – 810; วิไลรัตน์ ยั่งรอด; และ ธวัชชัย องค์กรวิเวทย์. ถอดรหัส ภาพผนัง พระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2559). หน้า 25.

เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรม ผลงานของขรัวอินโข่งในแง่ประติมากรรมวิทยา สิ่งที่ต้องวิเคราะห์คือ ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพ รวมทั้งบริบทของผู้ผลิตภาพและยุคสมัยที่มีการผลิตภาพนั้น ๆ ขึ้น ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างภาพสรีระบัวที่ขรัวอินโข่งวาดไว้ที่ผนังพระอุโบสถวัดบรมนิวาส เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร (ดู ภาพที่ 4) ภาพนี้จัดเป็นภาพปริศนาธรรมซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของการวาดจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์ วิหาร ของไทยที่แต่เดิมนั้นนิยมวาดเรื่องพุทธประวัติและชาดก เพื่อประโยชน์ด้านการตกแต่งผนังโบสถ์ วิหาร ทั้งยังเพื่อประโยชน์ในการสอนพุทธประวัติและชาดกแบบเล่าเรื่องให้ผู้ชมภาพเข้าใจเรื่องตามลำดับที่ช่างเขียนนำมาวาดไว้ ขณะที่ภาพจิตรกรรมแบบปริศนาธรรมที่ขรัวอินโข่งวาดไว้ที่ผนังพระอุโบสถวัดบรมนิวาส เป็นภาพที่ผู้ชมต้องใช้ความคิด ใช้ปัญญา ตีความปัญหาธรรมจากภาพที่เห็น⁸²

⁸² วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะในประเทศไทย: จากศิลปะโบราณในสยามถึงศิลปะสมัยใหม่. (กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือลาดพร้าว, 2548). หน้า 124 – 125.

ภาพที่ 4 ภาพสระบัว จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

ที่มา: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง_วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร_\(50\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง_วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร_(50).jpg)

ได้ภาพนี้มีคำบรรยายที่เสมือนคำเฉลยปริศนาธรรมของขรัวอินโข่งไว้ว่า

ห้องนี้มีความอุปมาว่า มีสระโบกขรณีหนึ่งมีปทุมชาติหลายอย่างหลายพรรณ แต่มีดอกปทุมชาติใหญ่หนึ่งขึ้นมาพ้นน้ำ งามสะอาดกว่าปทุมชาติหนึ่ง มีกลิ่นหอมวิเศษกว่าดอกไม้อื่น ตลบทั่วไปในทิศานุทิศทั้งปวง มีคนมากด้วยกันมาชมดอกบัวใหญ่ ได้กลิ่นแล้วชื่นชมยินดี หมู่มวลฝูงแมลงภู่ก็มาเหยยเอาชาติเกสร ความอุปไมยว่าดอกบัวใหญ่เหมือนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกย์ มีคุณอันประเสริฐฟุ้งไปในทิศทั้งปวง กลิ่นดอกบัวใหญ่เหมือนพระธรรมเพราะเป็นของเกิดแต่พระพุทธเจ้า หมู่คนที่ชมดอกบัว หมู่มวลฝูงแมลงภู่ ซึ่งมำชาติเกสรนั้น เหมือนหมู่มุขพระอริยเจ้าที่ได้พระธรรมพิเศษมรรคผล เพราะได้ฟังพระธรรมเทศนาเป็นมูลเหตุแล ^{๘๓}

สำหรับนักวิชาการที่จะตีความภาพสระบัว ผลงานของขรัวอินโข่ง ในแง่ประติพิมพวิทยาจะไม่หยุดที่การอธิบายภาพตามคำบรรยายได้ภาพเท่านั้น แต่จะตีความสัญลักษณ์ต่าง

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า 125.

ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพ ดังที่ วิลรัดน์ ย้งรอด และ ธวัชชัย องค์กร์วุฒิเวทย์ ได้สรุปการอุปมาอุปไมยจากจารึกใต้ภาพพระบวที่ผนังพระอุโบสถวัดบรมนิวาสไว้ดังตารางนี้

ตารางที่ 2 สรุปการอุปมาอุปไมยจากจารึกใต้ภาพพระบว วัดบรมนิวาส

สถานที่	พระพุทธเจ้า	พระธรรม	พระสงฆ์
วัดบรมนิวาส	ดอกบัวขนาดใหญ่	กลิ่นหอมของดอกบัว	คนและแมลงที่มาชมดอกบัว

ที่มา: ตัดทอนมาจาก วิลรัดน์ ย้งรอด และ ธวัชชัย องค์กร์วุฒิเวทย์. ถอดรหัส ภาพผนัง พระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง. หน้า 173.

ในแง่มุมมองทางประวัติศาสตร์พหุวิทยา นอกจากจะสรุปการอุปมาอุปไมยจากจารึกใต้ภาพพระบวที่พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส แล้ว วิลรัดน์ และ ธวัชชัย ได้ตีความต่อว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในการอุปมานี้คือภาพ “ดอกบัว” ที่อุปมาเป็นพระพุทธเจ้า อุปมาลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายตอน ที่น่าสนใจคือ วิลรัดน์ และ ธวัชชัย ได้ตีความว่า แรงบันดาลใจที่ทำให้มีการนำอุปมาเรื่องดอกบัวมาวาดเป็นจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถเช่นนี้ นอกจากจะมาจากคำอุปมาที่พบในพระไตรปิฎกแล้วยังน่าจะได้รับแรงบันดาลใจจากเหตุการณ์การค้นพบดอกบัวขนาดใหญ่พันธุ์หนึ่งที่ทวีปอเมริกาใต้ ดอกบัวชนิดนี้มีลักษณะแปลกประหลาดมหัศจรรย์ กระทั่งต่อมาได้มีการนำมาปลูกที่อังกฤษได้สำเร็จแล้วขนานนามว่า ดอกบัววิคตอเรีย (Victoria) ตามพระนามของสมเด็จพระราชินีวิคตอเรียของอังกฤษ อาจเป็นไปได้ว่า พระวชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ผู้ก่อตั้งพุทธศาสนา “ธรรมยุติกนิกาย” อาจจะทรงเลือกหยิบมาใช้เป็น “อุปมาซ้อนอุปมา” เพื่อสื่อถึงความเป็นชาติมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของอังกฤษ เช่นเดียวกับดอกบัวยักษ์วิคตอเรียที่ไม่มีดอกบัวชนิดใดเทียบได้ ทั้งยังสามารถอธิบายเปรียบเทียบกับความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าไปพร้อม ๆ กันได้ด้วย ดังนั้นขรัวอินโข่งซึ่งเป็นพระภิกษุผู้มีฝีมือในการวาดภาพและถวายเป็นการรับใช้เจ้าฟ้ามงกุฎตั้งแต่ยังทรงผนวช จึงวาดภาพพระบวที่สอดคล้องกับพระดำริของพระวชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ)⁸⁴

⁸⁴ ดู วิลรัดน์ ย้งรอด; และ ธวัชชัย องค์กร์วุฒิเวทย์. ถอดรหัส ภาพผนัง พระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง. หน้า 172

นอกจากจะวิเคราะห์ ดีความ สัญลักษณ์ในภาพโดยพิจารณาถึงแรงบันดาลใจของผู้วาดภาพแล้ว การศึกษาภาพวาดผลงานของขรัวอินโข่งในมิติทางประติมากรรมพิจารณาถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของยุคสมัยที่ขรัวอินโข่งวาดจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ เมื่อพิจารณาจากประวัติชีวิตของขรัวอินโข่ง ภิกษุผู้มีฝีมือด้านการวาดภาพจนได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปินชั้นครูในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงเวลาที่ขรัวอินโข่งมีชีวิตอยู่และผลิตงานศิลปะตลอดรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ 2 รัชกาลต่อเนื่องกันนี้เป็นยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับชาติตะวันตกมีความสำคัญเพิ่มขึ้นมาก ชนชั้นนำสยามกลุ่มที่หัวก้าวหน้า เช่น เจ้าฟ้ามงกุฎ (ผนวชเป็นภิกษุตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว), เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์, เจ้าพระยาศรีสฐียวงค์ (ช่วง บุนนาค) ปรับตัวเปิดรับวัฒนธรรมและความรู้ของชาวตะวันตก ตัวอย่างหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดและมีความเกี่ยวข้องกับจิตรกรรมผลงานของขรัวอินโข่งคือ การตั้ง “ธรรมยุติกนิกาย” โดยพระวชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) มีการตีความพระไตรปิฎกและพระรัตนตรัยเสียใหม่ให้สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ ความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์แบบตะวันตก ด้านพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นภายในวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกายให้ความสำคัญกับ “ความจริงเชิงประจักษ์” ตามวิธีคิดของชาติตะวันตก ดังนั้นจิตรกรรม ผลงานของขรัวอินโข่ง ภิกษุผู้ถวายเป็นการรับใช้เจ้าฟ้ามงกุฎตั้งแต่ยังทรงผนวชและทำงานเรื่อยมาจนเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์ ดังนั้น ขรัวอินโข่งจึงนำเอาเทคนิคการวาดภาพแบบตะวันตกมาใช้ในการวาดภาพ ขณะเดียวกันสัญลักษณ์ที่ปรากฏในภาพวาด ตลอดจนเนื้อหาของภาพวาดกล่าวได้ว่า มีความสอดคล้องกับพระราชดำริและพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้ามงกุฎ/วชิรญาณภิกขุ)⁸⁵

⁸⁵ ดู วิลเลียม ฟอร์ด; และ ธวัชชัย องค์กรวิเศษ. ถอดรหัส ภาพผนัง พระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง. (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2559); วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะในประเทศไทย: จากศิลปะโบราณในสยามถึงศิลปะสมัยใหม่. บทที่ 2.

ข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดทางประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์พิมพ์ภาพ

ปีเตอร์ เบิร์ก และ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้ชี้ว่า แม้ประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์พิมพ์ภาพจะมีอิทธิพลและประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านภาพ แต่ก็มีข้อวิพากษ์ต่อการใช้ประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์พิมพ์ภาพในการทำความเข้าใจภาพด้วย

ข้อวิพากษ์ประการแรกคือ วิธีการทางประวัติศาสตร์มานุษยวิทยามีลักษณะอัตวิสัยมากเกินไป มักใช้ญาณหยั่งรู้/ปัญญาหยั่งรู้ของผู้ตีความ (intuitive) มากเกินไป ใช้การคาดเดา (speculative) ด้วยหลักฐานที่มีจำนวนน้อย⁸⁶

ข้อวิพากษ์ประการที่สองคือ การศึกษาภาพด้วยประวัติศาสตร์มานุษยวิทยามักจะขาดมุมมองทางสังคม เนื่องจากการตีความงานศิลปะมักจะไม่นำถึงความแตกต่างของบริบททางสังคมของงานศิลปะชิ้นนั้น ๆ ทำให้นักประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาบางคนพยายามหาความหมายของงานศิลปะชิ้นนั้น ๆ โดยไม่ได้ตั้งคำถามว่า ความหมายของภาพนั้นเป็นไปเพื่อใคร ศิลปินเจ้าของผลงาน, ผู้อุปถัมภ์หรือผู้ว่าจ้างศิลปิน, ผู้เสพงานศิลปะ⁸⁷

ข้อวิพากษ์ประการที่สามคือ แม้ว่าวิธีวิทยาของประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาจะเน้นการหาเรื่องราวที่อยู่ในภาพ แต่หลายครั้งศิลปินผู้วาดภาพไม่ได้ใส่เรื่องราวลงไปในการนำเสนอเรื่องความงาม/สุนทรียภาพ (aesthetics) เป็นหลัก กรณีของงานศิลปะแบบเหนือจริง (surrealism) การใช้แนวคิดเรื่องความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญากับการแสดงออกคงไม่สามารถสืบค้นความหมายของภาพได้ นักประวัติศาสตร์อาจต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นการศึกษาความเชื่อมโยงของภาพกับจิตใต้สำนึกแทน⁸⁸

ในส่วนของประวัติศาสตร์พิมพ์ภาพ เบิร์กชี้ว่า นักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งได้กล่าวถึงปัญหาของการสันนิษฐานว่า ภาพเป็นสิ่งที่แสดง “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัย” (spirit of the

⁸⁶ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 18 – 19; Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence**. p. 40.

⁸⁷ Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence**. p. 40.

⁸⁸ **Ibid.** p. 41; นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 21.

age) ออกมา นักประวัติศาสตร์สามารถเข้าใจถึงจิตวิญญาณของยุคสมัยได้หากทำความเข้าใจภาพที่ผลิตขึ้นในยุคหนึ่ง ๆ ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านออกมาวิพากษ์ว่า เป็นการไม่ฉลาดนักที่จะสันนิษฐานว่า ภาพเป็นสิ่งที่แสดง “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัย” โดยมองข้ามข้อที่ว่า วัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยนั้นไม่ได้มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียวกัน มีภาพวาดจำนวนไม่น้อยที่ถูกวาดขึ้นโดยศิลปินผู้มีความรู้สึกหรือมุมมองที่ผิดแปลกไปจากสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมหรือในกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ ดังนั้นการหยิบยกเอาผลงานของศิลปินที่ผิดแปลกจากคนอื่น ๆ ในสังคมมาใช้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณของยุคสมัยที่ภาพชิ้นหนึ่ง ๆ ถูกผลิตขึ้น อาจจะเป็นการวิเคราะห์ภาพที่ผิดพลาดได้⁸⁹

จากที่ได้กล่าวมา เบิร์กจึงชี้ว่า ในการวิเคราะห์ตีความภาพ นักประวัติศาสตร์ควรที่จะรู้จักใช้แนวคิดประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยา แต่ต้องพร้อมที่จะวางประติมานวิทยาและประติพจน์วิทยาแล้วเปลี่ยนมาใช้แนวคิดอื่น ๆ ในการตีความภาพ⁹⁰

วิธีการศึกษาภาพและภาพถ่ายในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดแบบโครงสร้างนิยม (Structuralism)

ปีเตอร์ เบิร์ก ได้เสนอวิธีการหนึ่งในการศึกษาภาพและภาพถ่ายในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทแทนที่ประติมานวิทยานั้นคือ การใช้แนวคิดโครงสร้างนิยม

ในหัวข้อนี้ขออธิบายถึงการศึกษาภาพด้วยแนวโครงสร้างนิยม เริ่มจากการอธิบายถึงแนวคิดโครงสร้างนิยมอย่างย่อ ๆ ให้ผู้อ่านพอเข้าใจโดยสังเขปก่อน

แนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) เป็นแนวคิดที่เฟร์ดินองด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส เป็นผู้เสนอ สิ่งที่โซซูร์เสนอคือภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (structural linguistic) อันเป็นการศึกษาระบบกฎเกณฑ์ร่วมกันของภาษาต่าง ๆ ว่า ที่มนุษย์เราสื่อสารกันรู้เรื่องเพราะมนุษย์ต่างอยู่ภายใต้ไวยากรณ์ทั่วไป

⁸⁹ Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence.** p. 41.

⁹⁰ Ibid. p. 41-42.

(general grammar) ของทุกภาษาซึ่งไม่รู้กำเนิดที่มา แต่มีโครงสร้างระบบภาษาที่คล้าย ๆ กัน เหตุที่ภาษาต่าง ๆ และการสื่อสารกันรู้เรื่องในขณะ (moment) ต่าง ๆ ก็ด้วยโครงสร้างและระบบกฎเกณฑ์ของไวยากรณ์ทั่วไปที่มีร่วมกัน⁹¹

หัวใจของภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างตามข้อเสนอของโซซูร์ คือ การอธิบายว่าองค์ประกอบของภาษาประกอบด้วย 1) ระบบภาษา (language) 2) การใช้ภาษา (speech) ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ส่วนนี้เป็นไปในลักษณะที่ ระบบภาษาทำหน้าที่เป็น “โครงสร้าง” (ระบบ รหัส กฎเกณฑ์ กติกา) ในการจัดระบบระเบียบการใช้ภาษา มนุษย์เราจึงไม่สามารถใช้ภาษาได้แบบตามใจฉัน เพราะการสื่อสารด้วยภาษานั้นจะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เราทำตามระบบภาษาที่เป็นโครงสร้างกำกับการสื่อสารผ่านภาษาเอาไว้⁹²

แนวคิดด้านภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างของโซซูร์ ได้ถูกนำไปขยายผลจนเกิดเป็นกระแสความคิดแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) ที่นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา เช่น ฌาคส์ ลากอง (Jacques Lacan) นักจิตวิทยาชาวฝรั่งเศสได้นำเอาโครงสร้างนิยมมาประยุกต์เข้ากับวิชาจิตวิทยา ตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่อธิบายเกี่ยวกับตัวตน (subject) ของมนุษย์ว่า ตัวตนของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากแรงขับเคลื่อนภายในอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละคนมาตั้งแต่เกิด แต่ตัวตนของมนุษย์เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากระบบสัญลักษณ์ในสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะภาษา ทำหน้าที่ในการหล่อหลอมตัวตนของแต่ละคนผ่านกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็กให้รู้จักฐานะของตนเองในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตัวตนในบุคคลหนึ่ง ๆ ขึ้น⁹³

อีกตัวอย่างหนึ่งของนักวิชาการที่นำเอาแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมของโซซูร์ มาประยุกต์ใช้คือ โคลด์ เลวี-สเตราส์ (Claude Le'vi-Strauss) นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศสผู้ศึกษานิทานปรัมปราและระบบเครือญาติของมนุษย์ในอารยธรรมดั้งเดิม ข้อเสนอของเลวี-

⁹¹ ธงชัย วินิจจะกุล. ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธีวิทยาทางเลือก (นนทบุรี: ฟาเดียกัน, 2562). หน้า 160.

⁹² ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. แนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม (กรุงเทพฯ: สมมติ, 2554). หน้า 28-29.

⁹³ ธงชัย วินิจจะกุล. ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธีวิทยาทางเลือก. หน้า 160-161.

สเตราส์ คือ โครงสร้างของการคิดและระบบเหตุผลที่แสดงออกในภาษาและระบบสัญลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมนั้นแท้ที่จริงแล้วไม่ต่างกันเท่าไรนัก มนุษย์ทุกวัฒนธรรมทุกยุคสมัยต่างอยู่ภายใต้โครงสร้าง “ไวยากรณ์ทั่วไปทางภาษา” ซึ่งกำกับการคิด การจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ด้วยกันเอง รายละเอียดเหล่านี้แต่ละวัฒนธรรมของมนุษย์จะแตกต่างกันออกไป⁹⁴

สำหรับการวิเคราะห์ ตีความ ภาพด้วยแนวคิดโครงสร้างนิยมนั้น โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) นักวิชาการด้านสัญวิทยา (semiology) ชาวฝรั่งเศส งานเขียนชิ้นสำคัญของบาร์ตส์เรื่อง *มายาคติ* (Mythologies) ได้วิเคราะห์ภาพในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภาพโฆษณาสินค้า ภาพในหนังสือท่องเที่ยว นิทรรศการภาพถ่าย ภาพยนตร์ที่แสดงภาพของอาณาจักรโรมัน⁹⁵ สิ่งสำคัญที่บาร์ตส์ทำในงานเขียนชิ้นนี้คือ เปิดเผยให้เห็นถึงระบบ ระเบียบ และรูปแบบวิธีการสร้างความหมายให้แก่สิ่งของหนึ่ง ๆ ภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เฉพาะชุดหนึ่ง ทั้งนี้บาร์ตส์ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น โฆษณาสินค้า นิตยสาร ภาพถ่าย ภาพยนตร์ ได้ประกอบสร้างความหมายให้แก่สิ่งของหรือผู้คนว่า สิ่งของนั้น บุคคลนั้น เป็นเช่นไร มีคุณค่าอย่างไร แล้วถ่ายทอดความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นนี้ไปยังบุคคลทั่วไปได้รับรู้ว่า โดยธรรมชาติแล้วสิ่งของนั้น บุคคลนั้น เป็นเช่นไร เมื่อคนทั่วไปรับรู้และยอมรับสารที่โฆษณาสินค้า นิตยสาร ภาพถ่าย ภาพยนตร์ นำเสนอก็จะเชื่อว่า ของสิ่งนั้น บุคคลนั้น เป็นเช่นนั้นจริง ทั้งที่จริงแล้วเนื้อหาและความหมายของสิ่งของนั้น บุคคลนั้นเป็นมายาคติ/ความเชื่อที่ถูกถูกประกอบสร้างขึ้นโดยอาจไม่ตรงกับที่สิ่งของนั้น บุคคลนั้นเป็นจริง ๆ ⁹⁶

ในการนำเอาแนวคิดโครงสร้างนิยมมาวิเคราะห์ ตีความ ภาพด้วยวิธีการของบาร์ตส์ นั้นภาพถือเป็นภาษาแบบหนึ่ง การวิเคราะห์ตีความภาพจะต้องพิจารณาถึงสัญลักษณ์ (sign) ที่

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 161.

⁹⁵ ดู โรล็องด์ บาร์ตส์. *มายาคติ*. แปลโดย วรณพิมล อังคศิริสรรพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2551).

⁹⁶ เรียบเรียงจาก นพพร ประชากุล. “คำนำเสนอบทแปล”. ใน โรล็องด์ บาร์ตส์. *มายาคติ*. หน้า 1 – 13; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. *สัญวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษาประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2555). หน้า 129 – 132.

ปรากฏอยู่ในภาพ ทั้งนี้ สัญญะแต่ละหน่วยเป็นการเกาะเกี่ยวกันระหว่างรูปสัญญะ (signifier - ส่วนที่มนุษย์เรารับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น เสียง ตัวเขียน ท่าทาง และภาพ) กับ ความหมายสัญญะ (signified - ความคิดที่รูปสัญญะนั้น ๆ ชักนำให้เราเข้าใจ เช่น ในภาษา ตัวเขียน “หมา” ที่ตาเราเห็น เป็นรูปสัญญะที่นำพาให้เราเกิดมโนภาพคือ “สัตว์สี่เท้าที่เป็น สัตว์เลี้ยง มีความซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ สามารถเฝ้าบ้านและเป็นเพื่อนเล่นให้เจ้าของได้” มโน ภาพเกี่ยวกับ “หมา” ที่เราคิดก็คือ ความหมายสัญญะ⁹⁷

แผนภาพที่ 12 ผังแสดงองค์ประกอบของสัญญะ

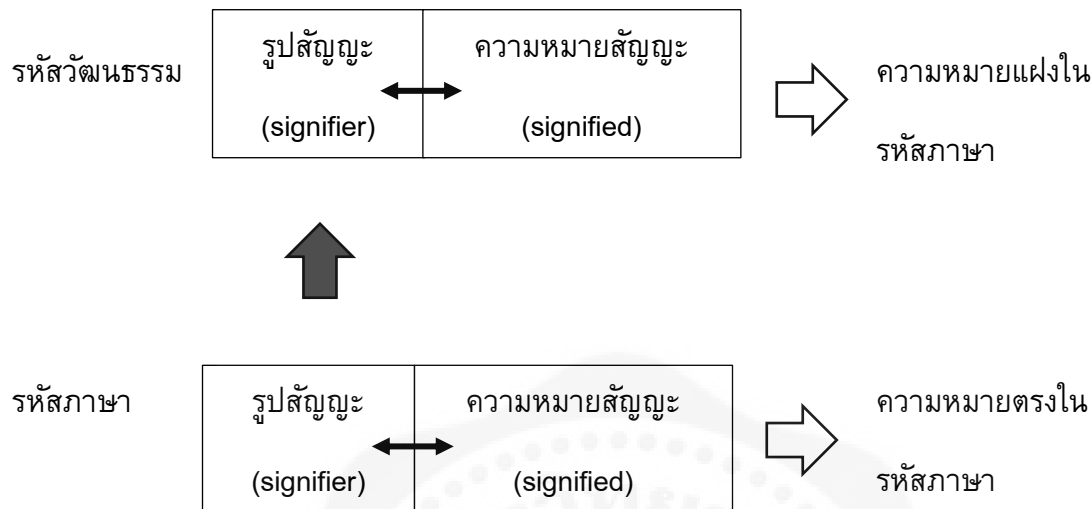

ที่มา: โรลิ่งด์ บาร์ตส์. “โวหารของภาพ”. แปลโดย ประชา สุวีรานนท์. วารสารธรรมศาสตร์. 21, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2538): 111.

ในการวิเคราะห์สัญญะที่ปรากฏอยู่ในภาพ บาร์ตส์อธิบายว่า ต้องแยกแยะระหว่างการสื่อความหมายตรง (denotation) กับการสื่อความหมายแฝง (connotation) ซึ่งอยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปกว่าการสื่อความหมายตรง ทั้งนี้ในการตีความกระบวนการสื่อความหมายของสัญญะที่ปรากฏอยู่ในภาพต้องถอดรหัสความสัมพันธ์ระหว่างความหมายตรง (ความหมายที่ถูกสื่อความออกมาตรงตามตัวอักษรหรือรูปสัญญะที่อยู่ในภาพ) กับ ความหมายแฝง (ความหมายที่ไม่ได้สื่อความออกมาตรง ๆ แต่เป็นสิ่งที่ตีความได้เมื่อพิจารณาจากบริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของหรือบุคคลในภาพนั้น ๆ) แก่มุมที่น่าสนใจคือ บาร์ตส์ได้ชี้ด้วยว่า กระบวนการสื่อความหมายของสัญญะมีความซับซ้อนเพราะประกอบไปด้วยรหัส 2 แบบได้แก่ รหัสภาษาและรหัสวัฒนธรรม โดยการถอดรหัสภาษาของสิ่งหนึ่ง ๆ จะทำให้เข้าใจความหมายตรงของสิ่งนั้น ส่วนการถอดรหัสวัฒนธรรมจะทำให้เข้าใจความหมายแฝงของสิ่งนั้น (ดู แผนภาพที่ 13 ประกอบ)

⁹⁷ โรลิ่งด์ บาร์ตส์. “โวหารของภาพ”. แปลโดย ประชา สุวีรานนท์. วารสารธรรมศาสตร์. 21, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2538): 110.

แผนภาพที่ 13 ผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความหมายตรงกับความหมายแฝง
(อ่านจากล่างขึ้นบน)

ที่มา: ดัดแปลงจาก โรลิ่งด์ บาร์ตส์. “โวหารของภาพ”. แปลโดย ประชา สุวิธานนท์. วารสาร
ธรรมศาสตร์. 21, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2538): 112.

เพื่อให้ผู้อ่านพอจะเข้าใจถึงวิธีการวิเคราะห์ ดีความ ภาพและภาพถ่ายด้วยแนวคิด
ของบาร์ตส์ ในที่นี้จะยกตัวอย่างการนำเอาแนวคิดของบาร์ตส์มาวิเคราะห์ ดีความ ภาพป้าย
โปรเจกต์ (project) ที่แฟนคลับศิลปินไอดอลวง BNK48 ทำให้ศิลปินไอดอลคนที่พวกตนชื่นชอบ
โดยป้ายเหล่านี้จะตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะที่คนผ่านไปผ่านมาพบเห็นได้ เช่น บริเวณ
สถานีรถไฟใต้ดิน ห้างสรรพสินค้า

ภาพที่ 5 ป้ายโปรเจกต์ที่แฟนคลับทำให้เจนนิษฐ์ BNK48
 ในโอกาสครบรอบ 2 ปี ที่เจนนิษฐ์ได้เป็นรองกัปตันทีม B3
 ที่มา: ถ่ายโดย โดม ไกรปกรณ์

เมื่อเราถอดรหัสภาษาโดยดูรูปสัญลักษณ์ (ตัวอักษร ภาพ) การสื่อความหมายตรงของป้ายโปรเจกต์นี้คือ การแสดงความยินดีของแฟนคลับต่อศิลปินไอดอลที่ตนชื่นชอบซึ่งแสดงให้เห็นจากตัวอักษรที่เขียนไว้บนภาพว่า HAPPY 2 ND ANNIVERSARY VICE CAPTAIN TEAM BIII, BNK48 (สุขสันต์ ครบรอบปีที่ 2 รองกัปตันทีมบีทีรี, บีเอ็นเค48) รวมทั้งสื่อถึงการสนับสนุนของแฟนคลับต่อศิลปิน ดังเห็นได้จากตัวอักษรที่เขียนไว้บนภาพว่า HOLD my hand and we'll walk along (จับมือฉันไว้แล้วเราจะเดินไปเรื่อย ๆ) และภาพที่แฟนคลับนำมาแสดงไว้บนป้ายโปรเจกต์คือ ภาพของเจนนิษฐ์ที่แต่งกายด้วยชุดที่ดูสง่างาม ทั้งยังเลือกฉากหลังของภาพให้ดูเหมือนมีแสงเปล่งออกมาจากตัวของศิลปิน อันสื่อความหมายถึงความสง่างามและเปล่งประกายของเจนนิษฐ์ที่มีตำแหน่งสำคัญในวง BNK48

ส่วนรหัสวัฒนธรรมที่เป็นความหมายแฝงของภาพนี้คือการแสดงถึงพลังของกลุ่มแฟนคลับ ที่สามารถผลักดันหรือสนับสนุนให้ไอดอลคนที่ตนชื่นชอบก้าวไปข้างหน้าให้ถึงเป้าหมายที่ศิลปินในระบบของบริษัท BNK48 OFFICE (ชื่อในตอนนั้น) ใช้ในการเลือกตัวไอดอลผู้เป็นตัวแสดงหลักในซิงเกิ้ลเพลงต่อไปของวง ดังนั้น ตัวไอดอลและบริษัทต้นสังกัดต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มแฟนคลับผู้เป็นพลังหนุนที่แท้จริงให้ตัวศิลปินไอดอลและธุรกิจของบริษัท BNK48 OFFICE เติบโตต่อไป

ความหมายแฝงนี้ไม่ได้ปรากฏให้เห็นโดยตรงในป้ายโปสเตอร์ แต่เป็นการสื่อความหมายแฝงที่ต้องตีความโดยพิจารณาจากบริบทภายนอกตัวบท (text) หรือภาพ คือ วัฒนธรรมการสนับสนุนไอดอลของแฟนคลับวง BNK48 ด้วยการทำป้ายโปสเตอร์สนับสนุนให้กำลังใจ ไอดอลในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น วันเกิดของไอดอล การที่ไอดอลคนนั้น ๆ ได้เป็นตัวแสดงหลักในซิงเกิ้ลเพลงของวง ฯลฯ วัตถุประสงค์ของการทำโปสเตอร์สนับสนุนให้กำลังใจไอดอลนี้เป็นการแสดงพลังของแฟนคลับในการสนับสนุนศิลปินด้วยการเพิ่มพื้นที่สื่อในพื้นที่สาธารณะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดความชื่นชอบศิลปินแล้วมาติดตามสนับสนุน⁹⁸ รวมถึงรูปแบบธุรกิจของวงไอดอล BNK48 ที่พึ่งพิงหลักในการขับเคลื่อนธุรกิจคือ กำลังซื้อของแฟนคลับที่อุดหนุนซื้อสินค้าประเภทต่าง ๆ ของวง BNK48 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่แฟนคลับซื้อบัตรมากิจกรรม “งานจับมือ” เพื่อมาพบและได้จับมือไอดอลคนที่ตนชื่นชอบ รวมทั้งการซื้อซิงเกิ้ลเพลงในโอกาสเลือกตั้งของวง BNK48 แล้วนำรหัสที่ได้จากซิงเกิ้ลเพลงมาใช้ลงคะแนน (vote) ให้ไอดอลคนที่ตนชื่นชอบติดอันดับในการเลือกตั้งของวงเพื่อเป็นตัวแสดงหลักในซิงเกิ้ลเพลงต่อไป จำนวนแฟนคลับที่ต่อแถวจับมือไอดอลแต่ละคนในงานจับมือ และจำนวนคะแนนที่ไอดอลแต่ละคนได้รับจากการลงคะแนนของแฟนคลับในกิจกรรมเลือกตั้งของวง BNK48 ถือเป็นแรงส่งสำคัญให้ไอดอลได้เป็นตัวแสดงหลักในซิงเกิ้ลเพลงของวง รวมทั้งเป็นการสนับสนุนทางการเงินให้ธุรกิจของวง BNK48 ดำเนินไปได้⁹⁹

⁹⁸ ดู เจตณรงค์ ลิขิตบัณฑิต. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของแฟนเพลงญี่ปุ่นในสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 1980 – ค.ศ. 2020: กรณีศึกษาแฟนเพลงเจ-ป๊อปและแฟนคลับ BNK48. ปรินซ์นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2565. หน้า 68 – 71.

⁹⁹ ดู โดม ไกรปรกรณ์. BNK48 วัฒนธรรมบันเทิงแบบใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. (กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2565); “เลือกตั้ง BNK48 สร้างรายได้ให้บริษัทเท่าไร?”. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2568. <https://www.moneybuffalo.in.th/business/เลือกตั้ง-BNK48-สร้าง>

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า การถอดรหัสความหมายแฝงของภาพโดยพิจารณาจากสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในภาพ อีกทั้งยังเป็นการตีความจากบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มนั้นในมุมมองทางสัญวิทยาแนวของบาร์ตส์เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ เนื่องด้วยในทางสัญวิทยาแล้วการตีความ “ความหมายแฝง” นับรวมถึงการที่ผู้ดูภาพตีความภาพจากประสบการณ์หรือความคิดเห็นของตัวผู้ดูภาพด้วย¹⁰⁰ ในกรณีการถอดรหัสวัฒนธรรมของป้ายโปรเจกต์ที่แฟนคลับทำให้ศิลปินไอดอลที่ตนชื่นชอบนี้ผู้ดูภาพ (ผม) อาศัยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมของแฟนคลับวง BNK48 ซึ่งเป็นบริบทเฉพาะของแฟนคลับวงมาช่วยในการถอดรหัส

ข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาภาพและภาพถ่ายด้วยแนวคิดโครงสร้างนิยม

ในแวดวงวิชาการมีการวิพากษ์แนวคิดโครงสร้างนิยม ดังที่ปีเตอร์ เบิร์ก ได้ชี้ว่า ในทางปฏิบัติแล้วแนวคิดโครงสร้างนิยมพบกับปัญหาหลายอย่าง เช่น ความคิดที่พูดถึง “ภาษา” ของภาพหรือการมองภาพเป็นเหมือนตัวบท (text) ที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีอะไรมากกว่าคำเปรียบเปรยที่หือหาวหรือเปล่า ภาษาหรือรหัสของภาพที่พูดถึงนั้นมีเพียงชุดเดียวหรือมีหลายชุด รหัสที่อยู่ในภาพนั้นถูกทำขึ้นอย่างมีสำนึก (conscious) หรือไร้สำนึก (unconscious) คำถามเหล่านี้นำมาสู่ข้อวิจารณ์ต่อแนวคิดโครงสร้างนิยม เช่น แนวคิดนี้ไม่เหลือที่ให้สำหรับมนุษย์ที่จะเป็นผู้กระทำ (no place for human agency)¹⁰¹

ข้อวิพากษ์ต่อการวิเคราะห์ ตีความ ภาพด้วยแนวคิดโครงสร้างนิยมอีกประการหนึ่ง คือ การขาดความใส่ใจในลักษณะเฉพาะของภาพและการขาดความใส่ใจต่อความเปลี่ยนแปลงความหมายของสิ่งที่อยู่ในภาพหรือบริบทที่เกี่ยวข้องกับภาพ ข้อวิพากษ์

รายได้; เกตุวดี marumura. “บทเรียนการตลาดจาก AKB48 ต้นแบบความสำเร็จของ BNK48”. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2568. <https://thestandard.co/marketing-lessons-from-akb48-master-the-success-of-bnk48/>.

¹⁰⁰ สมเกียรติ ตั้งนโม. มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา. (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549). หน้า 47 – 48.

¹⁰¹ Peter Burke. *Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence*. p. 175; นภนาท อนุพงศ์พันธ์. ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 34.

ดังกล่าวนี้นำไปสู่การเกิดขึ้นของนักคิดกลุ่มปฏิภิกิริยาที่เรียกกันว่า กลุ่มหลังโครงสร้างนิยม (Post Structuralism) แนวคิดของกลุ่มหลังนี้เน้นไปที่การพิจารณาความหมายของภาพด้วยมุมมองที่ว่า ความหมายของภาพเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกำหนดตายตัวได้ (indeterminacy) หรือภาพมีความหมายหลายนัย (polysemy) รวมทั้งพิจารณาในมิติที่ว่า ผู้สร้างภาพพยายามที่จะควบคุมความหมายของภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ ¹⁰²

ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทภาพถ่าย

นอกข้อวิพากษ์ต่อการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทภาพถ่ายที่ได้กล่าวแล้ว น่าสนใจว่า มีนักวิชาการบางท่านเสนอข้อคิดเกี่ยวกับการใช้หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทภาพถ่ายซึ่งนักประวัติศาสตร์พึงตระหนักในการใช้หลักฐานประเภทนี้ ดังที่ จอห์น แทก (John Tagg) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอเมริกันได้ชี้ว่า กล้องถ่ายภาพไม่ได้เป็นกลางหรือแสดงความจริงอย่างเที่ยงตรง เพราะการถ่ายภาพเป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปตามผู้ถ่ายภาพที่มีสถานะเป็นผู้ใช้ภาพถ่ายในสังคมนั้น ๆ ทั้งในฐานะผู้นิยามความหมายของภาพถ่ายและในฐานะของผู้ใช้งานภาพถ่ายในทางปฏิบัติ ดังนั้น ภาพถ่ายจึงเป็นภาพแทนความหมาย/ความจริง (representation) ที่ถูกบันทึกไว้ในวาระต่าง ๆ โดยผู้ถ่ายภาพเลือกบันทึกภาพจากเหตุการณ์เฉพาะส่วนตามที่ผู้ถ่ายภาพเป็นผู้เลือก ภาพของเหตุการณ์ที่ผู้ถ่ายภาพบันทึกเอาไว้แล้วนำเสนอให้ผู้ดูได้เห็นและรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านภาพถ่ายจึงเป็นภาพแทนความหมาย/ความจริงซึ่งถูกบิดเบือนอย่างมีนัยสำคัญ ¹⁰³

หรือที่ ลุดมิลลา จอร์ดาโนวาห์ (Ludmilla Jordanova) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ได้ชี้ว่า ภาพถ่ายเป็นหลักฐานที่ทรยศหักหลังนักประวัติศาสตร์ เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ไม่

¹⁰² Peter Burke. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence**. p. 176; นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. **ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์**. หน้า 35.

¹⁰³ John Tagg. **The Burden of Representation**. (Amherst: The University of Massachusetts Press, 1988). pp. 63 – 64 อ้างถึงใน พงศกร ชะอุ่มดี. **ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560. หน้า 33.

อาจทราบได้อย่างแน่นอนว่าสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้เห็นในภาพถ่ายนั้นถูกต้องและเป็นจริง
มากน้อยเพียงใด¹⁰⁴

ในแง่การใช้หลักฐานประเภทภาพถ่ายในการศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องใช้โดย
ตระหนักถึงข้อคิดของนักประวัติศาสตร์ศิลปะและนักประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมา ส่วนประเด็น
ที่ว่า จะใช้หลักฐานประเภทภาพถ่ายอย่างไรนั้น ขอให้ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ดูแนวทางจาก
เนื้อหาของบทนี้ในหัวข้อ วิธีการศึกษาภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิด
ด้านประติมานวิทยาและประติมพวิทยา รวมทั้งหัวข้อ วิธีการศึกษาภาพและภาพถ่ายใน
ฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดแบบโครงสร้างนิยม (Structuralism) ตลอดจน
หัวข้อที่ว่าด้วยข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิด
ทางประติมานวิทยาและประติมพวิทยา ข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาภาพและภาพถ่ายด้วย
แนวคิดโครงสร้างนิยม

ท้ายบท

เนื้อหาของบทนี้เป็นการอธิบายถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวิธีการวิพากษ์
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นสิ่งที่นักเรียน
ประวัติศาสตร์พึงรู้จักเนื่องจากเป็นหลักฐานอีกประเภทหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการ
เขียนงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ สำหรับบทต่อไปเราจะทำความรู้จักกับประวัติศาสตร์นิพนธ์
ประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) ซึ่งเป็นแนวทางกระแสหลักของการศึกษาและการเขียน
งานทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ต้น
คริสต์ศตวรรษที่ 21)

¹⁰⁴ Ludmilla Jordanova. **The Look of the Past: Visual and Material Evidence in Historical Practice.**

(New York: Cambridge University Press, 2012). pp. 130 – 133.

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) แบบรังเคอ

ในบทที่ 4 จะอธิบายถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์แนว “ประวัติศาสตร์นิยม” (Historicism) ซึ่งเป็นแนวการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้วพัฒนาขึ้นมาเป็นแนวการเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มีพล้งอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเขียนงานทางประวัติศาสตร์แนว “ประวัติศาสตร์นิยม” คือ เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke ค.ศ. 1795 – 1883) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน แนวทางการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ของรังเคอได้รับการยอมรับอย่างมากจากนักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก ทำให้แนวทางของรังเคอกลายมาเป็นแนวทางกระแสหลักที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการเขียนงานสืบต่อจนถึงปัจจุบัน (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21)

ความเป็นมาของการศึกษาประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยม

ก่อนอื่นขอเริ่มด้วยการอธิบายความหมายของแนวคิด “ประวัติศาสตร์นิยม” ก่อนว่า ความหมายของ “ประวัติศาสตร์นิยม” ที่ใช้กันในโลกตะวันตกมีหลายแบบ เช่น ฟรีดริช มายเน็คเค่ (Friedrich Meinecke ค.ศ. 1862 – 1954) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันซึ่งเป็นสายประวัติศาสตร์นิยมคนหนึ่งที่ได้รับการอ้างอิงมากที่สุด ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์นิยมไว้ว่า “เป็นการทดแทนทัศนคติโดยทั่ว ๆ ไปของพล้งผลักดันของมนุษย์ในประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการสังเกตการณ์จากบุคคล”¹⁰⁵ ส่วนมอริซ แมนเดลบอม (Maurice Mandelbaum ค.ศ. 1908 – 1987) นักปรัชญาชาวอเมริกันได้ให้ความเห็นว่า ประวัติศาสตร์นิยม คือ “ความเชื่อที่ว่าการศึกษาที่จะเข้าใจธรรมชาติของปรากฏการณ์และสามารถเข้าถึงคุณค่า

¹⁰⁵ Friedrich Meinecke. *Historicism: The Rise of A New Historical Outlook*. p. 16 อ้างใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “HISTORICISM หลังเฮเกล: รันเกและโครเซ”. *รัฐศาสตร์สาร*. 9, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2526): 10.

ของมันได้อย่างเพียงพอมันจะต้องผ่านการพิจารณาจากในสถานที่ (place) ของมันเองที่เป็นอยู่และบทบาทที่มันแสดงออกมาในกระบวนการพัฒนา”¹⁰⁶

แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความหมายของ “ประวัติศาสตร์นิยม” ไว้หลายแบบ แต่โดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่า “ประวัติศาสตร์นิยม” ครอบคลุมแนวคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นคือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของแต่ละอันจะนำมาสู่ผลลัพธ์เฉพาะที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้น ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะถูกให้คุณค่าว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลดีหรือไม่ดี การให้คุณค่าแก่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมมีลักษณะที่สัมพัทธ์ (Relative) เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในการตัดสินคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นจะไม่สามารถบอกได้ว่า ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ถ้าเราไม่ได้พิจารณาบริบท (context) ที่ทำให้มันเกิดขึ้น¹⁰⁷

หลักการของ “ประวัติศาสตร์นิยม” ที่ได้กล่าวข้างต้นนี้เป็นหลักการที่นักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาจำนวนหนึ่งในยุโรปเริ่มนำมาใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังเห็นได้จาก โยฮัน กอตฟรีด แฮร์เดอร์ (Johan Gottfried von Herder ค.ศ. 1744 – 1803) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้นับว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องของ “ความเป็นมนุษย์” (history of humanity) และเป็นการศึกษา “ธรรมชาติของมนุษย์” (human nature) อย่างแท้จริง อีกทั้งแฮร์เดอร์ได้พัฒนาแนวคิดและมุมมองทางประวัติศาสตร์ของตัวเองอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นรากฐานของกลุ่มประวัติศาสตร์นิยมไว้ 4 ประการคือ

1) การศึกษาประวัติศาสตร์จะมุ่งศึกษาบนพื้นฐานของธรรมชาติมนุษย์มนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงได้และทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนมีพัฒนาการ

¹⁰⁶ Maurice Mandelbaum. **History, Man & Reason: A Study in Nineteenth Century Thought**. p. 42
อ้างใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “HISTORICISM หลังเฮเกล: รันเกและโครเซ”. รัฐศาสตร์สาร. 9, 3 (กันยายน – ธันวาคม 2526): 10.

¹⁰⁷ ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “HISTORICISM หลังเฮเกล: รันเกและโครเซ”. รัฐศาสตร์สาร. 9, 3 (กันยายน – ธันวาคม 2526): 11.

2) ให้ความสำคัญกับ “ลักษณะเฉพาะ” (uniqueness) ของสิ่งต่าง ๆ ทุกวัฒนธรรมของมนุษย์มีลักษณะเฉพาะของตนเองที่ไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมอื่นได้ เนื่องจากแต่ละวัฒนธรรมมีเหตุปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน

3) มองยุคสมัยของประวัติศาสตร์มนุษย์ว่า แต่ละยุคมีลักษณะเฉพาะของยุคนั้น ๆ

4) ให้ความสำคัญกับความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ (historical continuity) ในการอธิบายประวัติศาสตร์จะชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคก่อนหน้าที่ส่งผลต่อเนื่องมายังยุคสมัยต่อมา

แนวคิดและมุมมองของแฮร์เดอร์ได้กลายเป็นต้นแบบของการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ “นักประวัติศาสตร์ต้องเข้าใจยุคสมัยที่ตนเองศึกษา” และ “ไม่นำเอามาตรฐานของคนในยุคของตนเองไปตัดสินอดีต”¹⁰⁸

หรือเห็นได้จาก ฟรีดริค เฮเกล (Friedrich Hegel ค.ศ. 1770 – 1831) นักปรัชญาชาวเยอรมันซึ่งในด้านปรัชญาประวัติศาสตร์แล้วสามารถจัดให้เฮเกลอยู่ในสายของพวกประวัติศาสตร์นิยม เนื่องจากความคิดของเฮเกลแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางความคิดของพวกประวัติศาสตร์นิยมไว้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการนำเอาอภิปรัชญา (Metaphysics) มาผสมเข้ากับการศึกษาประวัติศาสตร์¹⁰⁹

ความคิดทางประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์นิยมของเฮเกลเห็นได้ในผลงานของเขาเรื่อง *ปรัชญาประวัติศาสตร์* (Philosophy of History) เฮเกลชี้ว่า ประวัติศาสตร์มีพัฒนาการจากเหตุผลและเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง ตลอดจนชี้ว่า ประวัติศาสตร์แตกต่างจากธรรมชาติซึ่งมีวัฏจักรหมุนไปเป็นวงกลม เนื่องจากประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยมีพัฒนาการต่างกันและไม่เคยซ้ำรอยเดิม ความเป็นประวัติศาสตร์สิ้นสุดลง ณ ปัจจุบัน และไม่ส่งผลสืบเนื่องถึงอนาคตซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นั้นนักประวัติศาสตร์ต้องศึกษาข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ¹¹⁰

¹⁰⁸ อภิชา ชูติพงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 144 – 149.

¹⁰⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 132.

¹¹⁰ วงเดือน นาราสัจ. *ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ*. หน้า 25 – 26.

นอกจากนี้ยังเห็นได้จากวลีหนึ่งที่เฮเกลเคยกล่าวไว้และนักประวัติศาสตร์รุ่นหลังมักจะนำมากล่าวอ้างถึงคือ วลีที่ว่า “ให้ข้อเท็จจริงพูดถึงตัวของมันเอง” (fact speak for themselves)¹¹¹ อันเป็นหลักการที่นักประวัติศาสตร์สายประวัติศาสตร์นิยมคนสำคัญในเวลาต่อมาอย่าง เลโอโพลด์ รังเคอ ใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์

กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยมที่เริ่มก่อตัวขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้จะได้รับการพัฒนาต่อโดยนักประวัติศาสตร์คนสำคัญผู้หนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้ทำให้แนวคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยมก้าวขึ้นมาเป็นกระแสหลักของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก

ประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยมที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์โดย เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ

เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้มีชีวิตอยู่ในช่วงค.ศ. 1795-1886 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงปลาย ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 19) ตามประวัติของเขาแล้ว รังเคอเกิดในครอบครัวของนักกฎหมาย เขา (รังเคอ) ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยไลป์ซิกในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยจบการศึกษาจากสาขาวิชาเทววิทยาและนิรุกติศาสตร์ ทำให้รังเคอได้รับการอบรมในด้านการวิพากษ์เอกสาร (textual criticism) มาเป็นอย่างดี ทั้งนี้ รังเคอมีความประทับใจต่องานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โรมัน (Roman History) ที่เขียนโดย บาร์โธลด์ จี. นีบูห์ (Barthold G. Niebuhr ค.ศ. 1776 – 1831) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้นำเอาแนวคิดทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ด้วยการอ่านวิเคราะห์เอกสารและงานเขียนทางประวัติศาสตร์แล้วตัดข้อมูลเท็จออกไป รวมทั้งมองหาสิ่งที่นักเขียนกล่าวไว้ตามจริงในทัศนะของเขา เช่น ความคิดเห็นที่มีต่อโลก จักรวาล พระเจ้า ชีวิตในครอบครัว ฯลฯ แม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกเล่าไว้ในเอกสารหรืองานเขียนอาจจะถูกบิดเบือนไปก็ตาม แต่ในเอกสารและงาน

¹¹¹ Marnie Hughes-Warrington. **Fifty Key Thinkers on History**. Third Edition. (London and New York: Routledge, 2015). p. 133.

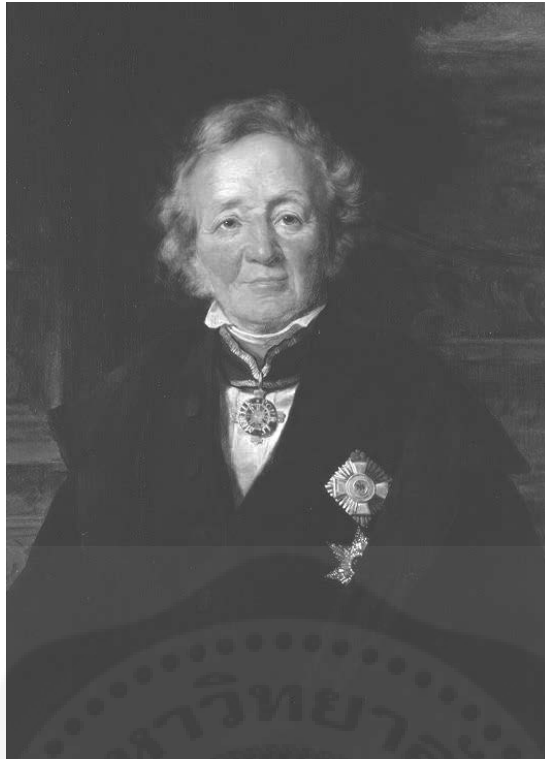
เขียนจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ของผู้เขียนที่ผู้เขียนเล่าตามมุมมองที่เขาคิดจริง ๆ แฝงอยู่ในงานเขียนชิ้นนั้น ๆ นักประวัติศาสตร์ต้องอ่านวิเคราะห์เอกสารและงานเขียนเพื่อค้นหา “สาระแฝง” ที่ผู้เขียนเอกสารไม่สนใจจะกล่าวเปิดเผย หากนักประวัติศาสตร์ค้นหา “สาระแฝง” ในเอกสารเจอ นักประวัติศาสตร์จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งน่ารู้และเป็นจริงในอดีต

นอกจากงานเขียนของนีบูห์แล้วรังเคอยังมีความประทับใจต่องานเขียนของธูซิดิดีส (Thucydides 460 – 395 ปีก่อนคริสตศักราช) นักประวัติศาสตร์ชาวกรีกสมัยโบราณ ผู้ให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานเชิงประจักษ์ของผู้ที่พบเห็นหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตด้วยตนเอง[□] หลังจากจบการศึกษาด้านเทววิทยาและนิติศาสตร์แล้ว รังเคอได้ทำงานเป็นครูสอนวิชาภาษากรีกและโรมัน รวมทั้งวรรณกรรมคลาสสิกในโรงเรียนแห่งหนึ่งที่เมืองฟรังค์ฟวร์ต (Frankfurt) จากนั้นเขาได้ตีพิมพ์ผลงานประวัติศาสตร์ชิ้นแรกใน ค.ศ. 1824 เรื่อง *ประวัติศาสตร์ของชาติละตินและทิวทอนิก จาก 1494 - 1514* (Histories of the Latin and Teutonic Nations from 1494-1514) ประเด็นสำคัญที่รังเคอเสนอไว้ในงานชิ้นนี้และต่อมาได้พัฒนาเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่ในการนำเสนอภาพที่เกิดขึ้นจริงในอดีตโดยไม่เอาตนเอง (นักประวัติศาสตร์) เข้าไปตัดสิน¹¹²

ด้วยภูมิหลังที่ศึกษามาทางด้านนิติศาสตร์และมีความประทับใจต่องานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนีบูห์ รังเคอรวมทั้งงานเขียนของธูซิดิดีส ทำให้งานเขียนของรังเคอให้ความสำคัญกับการวิพากษ์หลักฐานเพื่อนำข้อมูลจากหลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นที่ตรงกับยุคสมัยมาใช้ในการอธิบายเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์อย่างที่เป็นจริง

[□] ดู บทที่ 2 ของหนังสือนี้และสามารถดูคำอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของ ธูซิดิดีส ที่ละเอียดยิ่งขึ้นใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 16 – 27; วิศรุต พึ่งสุนทร. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20*. บทที่ 2.

¹¹² ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของรังเคอที่กล่าวในที่นี้เรียบเรียงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 154 - 155; อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 177.

ภาพที่ 6 เลโอโพลด์ รังเคอ

ที่มา: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b3/Jebens%2C_Adolf_-_Leopold_von_Ranke_%28detail%29_-_1875.jpg

จุดเด่นอีก 4 จุดของรังเคอที่ควรกล่าวด้วยคือ

จุดเด่นประการแรก รังเคอได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาของงานศึกษาประวัติศาสตร์แนววิทยาศาสตร์ (father of scientific history) โดยเขาได้วางแนวทางที่เป็น “ระเบียบวิธี” ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ได้แก่ การศึกษาและอธิบายด้วยข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ ข้อเท็จจริงนั้น ๆ ได้มาด้วยการค้นคว้าและวิเคราะห์เอกสารเพื่อสกัดเอาข้อมูลจากหลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นแล้วนำข้อมูลนั้นมาใช้ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ระเบียบวิธีที่รังเคอใช้ในการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์นี้มีลักษณะคล้ายกับการค้นคว้าแบบนักวิทยาศาสตร์¹¹³ (ดู รายละเอียด

¹¹³ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 178.

เกี่ยวกับวิธีการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทเอกสารตามแนวทางของรังเคอได้ในบทที่ 2 ของหนังสือนี้)

ในแง่ของการนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ งานเขียนของรังเคอได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นวิทยาศาสตร์ในมิติของการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ด้วยสภาวะภววิสัย (objectivity) ไม่เอาความคิดเห็น การแต่งเติม และการให้คุณค่าของนักประวัติศาสตร์มาใส่ไว้ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์¹¹⁴

จุดเด่นประการที่ 2 รังเคอเน้นการอธิบายประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์ (เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในอดีต) โดยเฉพาะเหตุการณ์ทางการเมือง ในการอธิบายของรังเคอจะมุ่งไปที่เจตจำนงและการตัดสินใจของผู้หน้าเป็นหลัก¹¹⁵ ปัจจัยที่ทำให้รังเคอเขียนงานในลักษณะนี้อาจกล่าวได้ว่า มาจากบริบทส่วนตัวทางความคิดของรังเคอซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์สายประวัติศาสตร์นิยม เมื่อเราพิจารณาถึงความคิดของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมที่เป็นบุคคลร่วมสมัยกับรังเคอ เช่น โจฮัน กอตฟรีด แฮร์เดอร์ (ค.ศ. 1744 – 1803) ฟรีดริช เฮเกล (ค.ศ. 1770 – 1831) จะเห็นได้ว่า นักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมต่างผลิตงานเขียนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง แฮร์เดอร์นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้นำคนแรกของกลุ่มนักปรัชญาชาตินิยม (philosopher of nationalism) ซึ่งมีแนวคิดชาตินิยมต่อต้านชนชาติฝรั่งเศสและความคิดของชาวฝรั่งเศส ส่วนเฮเกลเสนอความคิดที่ว่าประวัติศาสตร์มีพัฒนาการมาจากเหตุผลและเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง¹¹⁶

¹¹⁴ ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และ ญัฐพงษ์ สกุลเลียว (บรรณาธิการ). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563). หน้า 158 – 159; วิศรุต พึ่งสุนทร. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20*. หน้า 246 – 247.

¹¹⁵ ธงชัย วินิจจะกูล. *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*. (นนทบุรี: ฟาเดียวกัณ, 2562). หน้า 133.

¹¹⁶ วงเดือน นาราสัจจ์. *ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ*. หน้า 24 – 25.

นอกจากนี้ หากพิจารณา “ประวัติศาสตร์นิยม” ในฐานะระเบียบวิธีที่ใช้ทำความเข้าใจเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตของมนุษย์จะพบว่า ประวัติศาสตร์นิยมเป็นแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นการอธิบายระดับปัจเจก (individuality) คือ ตัวบุคคล¹¹⁷

จากลักษณะการอธิบายประวัติศาสตร์โดยนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมที่ได้กล่าวมา ทำให้รังเคอซึ่งจัดเป็นนักประวัติศาสตร์สายประวัติศาสตร์นิยมนำเอาแนวการเขียนประวัติศาสตร์ที่มุ่งอธิบายเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองและบทบาทของผู้นำทางการเมืองมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์

จุดเด่นประการที่ 3 ในแง่มุมทางความคิดนั้น รังเคอ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีแนวคิดแบบประวัติศาสตร์นิยม ดังนั้น การอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ตามแนวทางของรังเคอจึงมีลักษณะแบบเดียวกับนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 คือ อธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยพิจารณาถึงบริบท (context) ที่เป็นลักษณะเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่ว่า เป็นสาเหตุที่มาจากเหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่รังเคอพัฒนาขึ้นจากนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 อยู่ตรงที่รังเคอมองว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่จะอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยมองจากบริบทเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่ที่เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นเท่านั้น หากแต่นักประวัติศาสตร์จะต้องยอมรับและยกระดับแนวทางการวิเคราะห์และการคาดคะเนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มองจากบริบทหรือลักษณะเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่ไปสู่การมองเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงสิ่งที่เป็นบริบทเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่เข้ากับลักษณะทั่วไปหรือกฎทั่วไปของสิ่งนั้นด้วย ข้อเสนอนี้ปรากฏในงานเขียนของรังเคอชุด ประวัติศาสตร์สากล ที่เขาเขียนในช่วงบั้นปลายของชีวิต¹¹⁸

จุดเด่นประการที่ 4 รังเคอเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนา “นักประวัติศาสตร์อาชีพ” ดังเห็นได้จากการที่รังเคอซึ่งเป็นศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลินได้จัดการเรียนการสอนในรูปแบบของการสัมมนา (seminar) ให้ผู้เรียน

¹¹⁷ ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “HISTORICISM หลังเฮเกล: รันเกและโครเซ”. รัฐศาสตร์สาร. 9, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2526): 16.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน. 15 – 17.

ได้อภิปรายในชั้นเรียน มีการวิพากษ์ วิจารณ์ วิเคราะห์ รวมทั้งนำเอาวิธีการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาใช้เพื่อเป็นการฝึกฝนทักษะให้กับผู้ที่ต้องการประกอบอาชีพเป็นนักประวัติศาสตร์ ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์¹¹⁹

ทั้งนี้ “นักประวัติศาสตร์อาชีพ” ที่เป็นผลผลิตจากแนวทางของรังเคอจะมีลักษณะสำคัญคือ มองว่า ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของ “อดีต” ซึ่งคงอยู่อย่างเป็นอิสระจากนักประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อมของนักประวัติศาสตร์ ในการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในอดีตนั้นนักประวัติศาสตร์ต้องทำความเข้าใจเหตุการณ์นั้นจากข้อมูลในหลักฐานต้นฉบับของยุคสมัย/หลักฐานชั้นต้นและจากบริบทของยุคสมัยนั้น ๆ เป็นการศึกษาอดีตในตัวของมันเอง ศึกษาด้วยภาษาของตัวเอง (on its own term) ไม่เอาทัศนะของนักประวัติศาสตร์ที่เป็นคนรุ่นหลังไปตัดสิน¹²⁰

จากภาพกว้างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยมที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ของรังเคอตามที่ได้กล่าวมา ในลำดับต่อไปจะอธิบายขยายความในประเด็นต่าง ๆ อีก 3 หัวข้อเพื่อให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยมของรังเคอได้มากขึ้น

ข้อเสนอของรังเคอในการศึกษา “ประวัติศาสตร์”

รังเคอได้เสนอหลักการในการค้นคว้าประวัติศาสตร์ไว้ในคำนำของหนังสือ *ประวัติศาสตร์ของชาติละตินและเยอรมัน* จาก 1494 – 1514 ดังเห็นได้จากข้อความที่ว่า

¹¹⁹ อติศร ศักดิ์สูง. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย*. หน้า 103.

¹²⁰ สมเกียรติ วันทะนะ. “ประวัติศาสตร์: ศาสตร์ของแม่มด?”. ใน สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย. *สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน-เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523). หน้า 53 – 54.

ประวัติศาสตร์ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ตัดสินอดีตและให้คำชี้แนะคนร่วมสมัย เพื่อประโยชน์ของคนรุ่นอนาคต งานชิ้นนี้มีได้ทำหน้าที่สูงส่งเช่นนั้น หากแต่ ประสงค์เพียงจะแสดงให้เห็นเหตุการณ์ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร¹²¹

(To history has been assigned the office of judge the past, of instructing the present for the benefit of future ages. To such high offices this work does not aspire: It wants only to show what actually happened)

วลี “เพียงประสงค์จะแสดงให้เห็นเหตุการณ์ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร” บ่งชี้ให้เห็นถึงข้อเสนอของรังเคอในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มุ่งนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ข้อเสนอดังกล่าวนี้ถือเป็นการท้าทายจารีตการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ในยุโรปยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องด้วยงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ผลิตขึ้นก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่วนใหญ่เป็นงานเขียนที่ทำหน้าที่สั่งสอนศีลธรรม ให้บทเรียน ตัวอย่าง มีการตัดสินว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ขณะที่งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรังเคอนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้นจริง อีกทั้งการอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นตามแนวทางของรังเคอนั้นเป็นการอธิบายในแบบภววิสัย (objectivity) ไม่เอาความคิดเห็น การแต่งเติม และการให้คุณค่า ของผู้เขียนใส่ลงไปประวัติศาสตร์นิพนธ์¹²²

นอกจากข้อเสนอเรื่องการนำเสนอเรื่องเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังที่เกิดขึ้นจริงแล้ว ข้อเสนอสำคัญอีกประการของรังเคอคือ ในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นให้นัก

¹²¹ Leopold Ranke. “Preface : Histories of the Latin and Germanic Nation from 1494-1514”. quoted in Fritz Stern (ed.). **The Varieties of History from Voltaire to the Present**. (New York: Vintage, 1972). p. 57; หมายเหตุ ในบางที่จะกล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ของรังเคอโดยเรียกว่า “ประวัติศาสตร์ของชาติละตินและเทอูนิก จาก 1494 – 1514” (Histories of the Latin and Teutonic Nations from 1494 – 1514) แต่ข้อเขียนของ รังเคอ ที่มีการนำมาเผยแพร่ในบางแห่งจะเปลี่ยนจากคำว่า Teutonic มาเป็นคำว่า Germanic ทั้งนี้จากที่ผมได้สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบข้อมูล พอจะกล่าวได้ว่า การใช้คำว่า Germanic ไม่ได้ทำให้ความหมายผิดไปเสียทีเดียว เนื่องจาก Teutonic เป็นคำที่มีความหมายถึง ชนเผ่าเยอรมันโบราณเผ่าหนึ่ง

¹²² ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์; และ ณัฐพงษ์ สุกุลเลียว (บรรณาธิการ). **วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์**. หน้า 158 – 159.

ประวัติศาสตร์ใช้ข้อมูลจากหลักฐานที่เป็น “ต้นฉบับ” (original) ของยุคสมัยที่ตนศึกษา¹²³ (ต่อมานักประวัติศาสตร์รุ่นหลังได้แปลงข้อเสนอนี้ของรังเคอเป็น ให้นักประวัติศาสตร์ใช้ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น (primary source) ในการศึกษาประวัติศาสตร์) ดังเห็นได้จากบทนำของหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์ของสันตะปาปาและประวัติศาสตร์ของการปฏิรูปศาสนา (History of the Popes and the History of the Reformation) รังเคอได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า

จุดประสงค์ของข้าพเจ้าต้องการที่จะอธิบายถึงประวัติศาสตร์ของยุคการฟื้นฟูอำนาจทางโลกของคริสตจักร อย่างน้อยที่สุดก็อธิบายโครงร่างของประวัติศาสตร์การฟื้นฟู พัฒนาการภายใน ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอยของคริสตจักร การกิจนี้ข้าพเจ้าทำได้ไม่ดีเท่าไรนัก เนื่องจากข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้ใช้หลักฐานที่เป็นต้นฉบับของยุคสมัย

ในงานเขียนยุคแรก ๆ ของข้าพเจ้า (ค่านำหนังสือเรื่อง ราชวงศ์ฮอติโตมันและสเปนในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17) ข้าพเจ้าได้ระบุเนื้อหาของเอกสารต้นฉบับในเมืองเบอร์ลิน แต่หลักฐานต้นฉบับที่เมืองเวียนน่านั้นล้ำค่ามากกว่าหลักฐานต้นฉบับที่เมืองเบอร์ลินอย่างเทียบกันไม่ได้¹²⁴

(It is my purpose to describe, at least in outline, this period of the revived temporal power of the Church) ---- its renovation and internal development, its progress and decline. This is an undertaking which, however imperfectly it may be performed, could never have been attempted, had I not had the opportunity to avail myself of certain materials hitherto unknown. My first duty is to give a general indication of these materials and their sources.

In an earlier work [the Preface to the Ottoman and Spanish Monarchies in the Sixteenth and Seventeenth Centuries], I indicated the contents of

¹²³ Arthur Marwick. **The New Nature of History Knowledge, Evidence, Language.** pp. 62 – 64.

¹²⁴ Leopold von Ranke. **The Secret of World History Selected Writing on the Art and Science of History.** Edited with translated by Roger Wines. (New York: Fordham University Press, 1981). pp. 60 – 61.

the manuscript in Berlin; but Vienna is incomparably richer than Berlin in treasures of this kind)

ข้อเสนอเรื่องการใช้หลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์นี้ กล่าวได้ว่า มีความสัมพันธ์กับข้อเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ดังที่เกิดขึ้นจริงด้วย ส่วนที่สัมพันธ์กันคือ รังเคอได้วางรากฐานการค้นหาข้อเท็จจริงจากหลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นว่า นักประวัติศาสตร์ต้องค้นคว้าหาข้อเท็จจริงจากหลักฐานชั้นต้นโดยไม่มีการตีความ ไม่ใช่ปรัชญาประวัติศาสตร์หรือความคิดที่ตัวนักประวัติศาสตร์มีอยู่ก่อนแล้วเป็นสิ่งที่ชี้นำในการอ่านวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้น¹²⁵ อันเป็นข้อเสนอส่วนที่สอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องการนำเสนอเรื่องเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังที่เกิดขึ้นจริง ในส่วนที่รังเคอชี้ว่า นักประวัติศาสตร์ต้องอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแบบภววิสัย ไม่เอาความคิดเห็น การแต่งเติม และการให้คุณค่าของผู้เขียนใส่ลงไปในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอ

หัวข้อนี้เราจะมาทำความรู้จักกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอซึ่งเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่ง เนื่องจากวิธีการทางประวัติศาสตร์คือภาคปฏิบัติที่แสดงให้เห็นถึงการนำเอาข้อเสนอในการศึกษาประวัติศาสตร์มาใช้อย่างเป็นรูปธรรม

วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่รังเคอคิดขึ้นแล้วนักประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากรังเคอ (Rankean) นำมาใช้ต่อมีลักษณะดังนี้

➤ **เน้นการใช้หลักฐานที่น่าเชื่อถือที่สุด** ได้แก่ หลักฐานต้นฉบับของยุคสมัยที่ตนศึกษา/หลักฐานชั้นต้นเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ที่ตรงกับความจริงมากที่สุด ในการได้มาซึ่งข้อมูลจากหลักฐานต้นฉบับของยุคสมัย/หลักฐานชั้นต้น นักประวัติศาสตร์ต้องรู้จักวิพากษ์หลักฐานหรือแหล่งข้อมูลที่ตนใช้ ต้องสามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากจินตนาการ การ

¹²⁵ วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. หน้า 247.

เสริมแต่งและการบิดเบือนข้อมูล¹²⁶ (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีวิพากษ์หลักฐานตามแนวทางของรังเคอได้ในบทที่ 2 ของหนังสือที่ท่านกำลังถืออยู่ในมือตอนนี้)

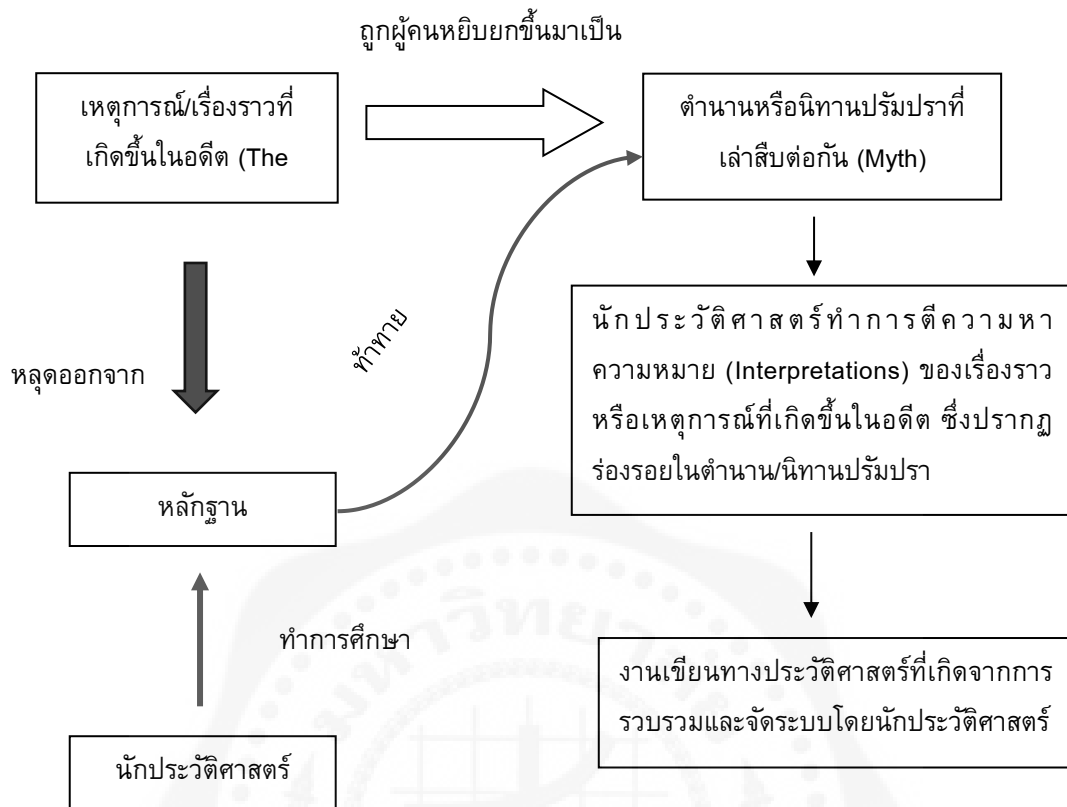
จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ในแง่มุมมองของการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ รังเคอใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหลากหลายประเภท ทั้งเอกสารราชการ บันทึกประจำวันส่วนบุคคล (diary) จดหมายส่วนตัว ข้อเขียนต่าง ๆ ของบุคคลที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์ที่นักประวัติศาสตร์ศึกษา ตลอดจนมีการนำเอางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนมาประเมินความน่าเชื่อถือด้วยวิธีการวิพากษ์หลักฐานเพื่อจำแนกเนื้อความในหลักฐาน แล้วเอาเนื้อความจากหลักฐานที่เป็นหลักฐานต้นฉบับของยุคสมัย/หลักฐานชั้นต้นมาใช้ในการอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์¹²⁷

เพื่อให้ผู้อ่านพอเห็นภาพกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอและนักประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากรังเคอใช้ในการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ในที่นี้ขอยกเอาแผนภาพแสดงกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์แบบรังเคอที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 มาแสดงให้เห็นอีกครั้งหนึ่ง

¹²⁶ ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และ ณัฐพงษ์ สกุลเลียว (บรรณาธิการ). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. หน้า 163.

¹²⁷ อภิชา ชุตินพงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 178 – 179.

แผนภาพแสดงกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์แบบรังเคอ

จากแผนภาพกล่าวได้ว่า ในทัศนะของรังเคอและนักประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากรังเคอนั้น กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์มีจุดเริ่มต้นที่ตัวเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต (The Past) โดยผู้คนจำนวนหนึ่งจะหยิบยกเอาเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตที่ (พวก) ตนเห็นว่ามีค่าสำคัญมาเล่าขานสืบต่อกันในรูปของ “ตำนาน/นิทานปรัมปรา” (myth) ซึ่งตำนานหรือนิทานปรัมปราถือเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตจากทัศนะหรือความทรงจำของคนในสมัยนั้นๆ โดยที่นักประวัติศาสตร์ในยุคหลังซึ่งไม่ได้เห็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตด้วยตัวเองจะใช้ตำนาน/นิทานปรัมปรา เป็นหลักฐานในการศึกษา ทำความเข้าใจเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้น (รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ได้หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทอื่น ๆ เช่น ศิลาจารึก พงศาวดาร บันทึกความทรงจำ ฯลฯ) โดยที่นักประวัติศาสตร์จะทำการตีความหาความหมาย (Interpretations) ของเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งปรากฏร่องรอยในตำนาน/นิทานปรัมปราว่า เหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร มีใครบ้างที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์/เรื่องราว ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้น ๆ เหตุการณ์นั้นมี

ความสำคัญอย่างไร แล้วนำผลที่ได้จากการตีความมาจัดระบบเรียงตามลำดับเวลาของสิ่งที่เกิดขึ้นกลายเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์

➤ **ให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลแบบอุปนัย (inductive) มากกว่าการใช้เหตุผลแบบนิรนัย (deductive)** กล่าวคือนักประวัติศาสตร์ต้องค้นหาความจริงจากหลักฐานต้นฉบับของยุคสมัย/หลักฐานชั้นต้นที่ผ่านการวิพากษ์หลักฐานมาแล้ว จากนั้นนำเอาข้อมูลที่ได้จากหลักฐานมาจัดลำดับความเป็นเหตุเป็นผลกันเกิดเป็นข้อสรุป

นอกจากจะใช้เหตุผลแบบอุปนัย งานเขียนของรังเคอยังใช้วิธีอธิบายที่ให้ความสำคัญกับ “ลักษณะปัจเจก” (individuality) ของทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์โดยนักประวัติศาสตร์ต้องมองว่า แต่ละคน แต่ละการกระทำ แต่ละยุคสมัย ในประวัติศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดในตัวของมันเอง มีบริบทเฉพาะของตัวเอง ไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามหลักการหรือทฤษฎีที่เป็นสากล¹²⁸

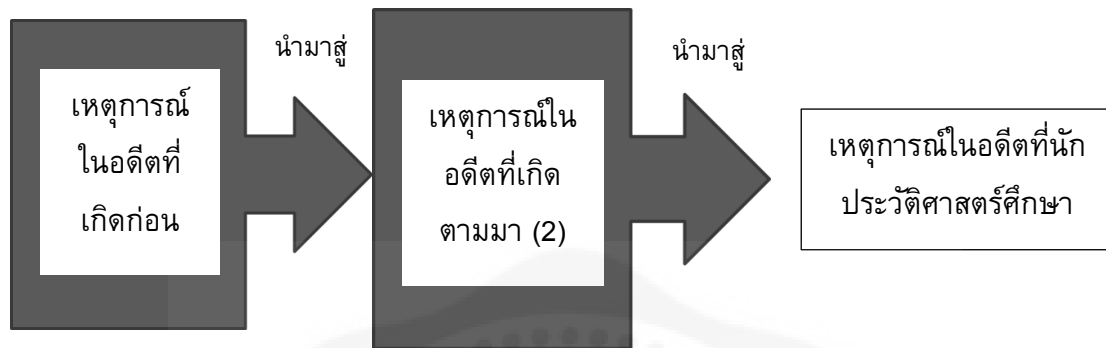
กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอมุ่งอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท/เงื่อนไขเฉพาะของพื้นที่และช่วงเวลาการศึกษา มากกว่าการใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ในการศึกษาหรือสร้างทฤษฎีจากการศึกษา อย่างไรก็ตามในช่วงบั้นปลายชีวิตของรังเคอ เขาได้ขยายขอบเขตทางความคิดมาสู่การมองเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงสิ่งที่เป็นบริบทเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่เข้ากับลักษณะทั่วไปของสิ่งนั้นด้วยดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

➤ **อธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ย่อย ๆ** แต่ละเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วเชื่อมโยงเหตุการณ์ย่อยแต่ละเหตุการณ์เข้าด้วยกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล (สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนเป็นสาเหตุที่มาของสิ่งที่เกิดขึ้นทีหลัง) เนื่องจากในทัศนะของรังเคอแล้ว ประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงการรวบรวมข้อมูลมาแล้วเรียงนักประวัติศาสตร์มีหน้าที่อธิบายว่า เพราะอะไรจึงเกิดเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลอย่างไรต่อผู้คน¹²⁹ ทั้งนี้ การอธิบายประวัติศาสตร์แบบร้อยเรียงเรื่องลำดับเหตุการณ์ตามลำดับการเกิดก่อน เกิดหลัง อย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกันนี้มีที่มาจากมุมมอง

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน. หน้า 165.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 182.

ของรังเคอที่มองว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นนั้นมี “ความสัมพันธ์แบบสายโซ่” คือมีความเกี่ยวเนื่องต่อกันเหมือนสายโซ่ที่ประกอบด้วยโซ่ข้อต่าง ๆ เรียงร้อยเข้าด้วยกัน (ดูแผนภาพที่ 14) โดย “ความสัมพันธ์แบบสายโซ่” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์อันหนึ่งเป็นที่มาของเหตุการณ์อีกอันหนึ่ง¹³⁰

แผนภาพที่ 14 ความสัมพันธ์แบบสายโซ่ของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ตามวิธีการอธิบายของรังเคอ

➤ อธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแบบภววิสัย ไม่เอาความคิดเห็น การแต่งเติม และการให้คุณค่าของผู้เขียนใส่ลงไปในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน

วิธีการทางประวัติศาสตร์แบบที่รังเคอเสนอไว้ทั้ง 4 ลักษณะอันได้แก่

- 1) การใช้หลักฐานที่น่าเชื่อถือที่สุด (หลักฐานต้นฉบับของยุคสมัย/หลักฐานชั้นต้น)
- 2) ให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลแบบอุปนัย อธิบายประวัติศาสตร์โดยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ (สภาพทางการเมือง เจตจำนงของผู้นำทางการเมือง สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม) ของแต่ละพื้นที่ แต่ละยุคสมัย
- 3) อธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เรียงตามลำดับเวลาการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ย่อย ๆ ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน (เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน

¹³⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 159 – 160.

เป็นที่มาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลำดับต่อมา) อันนำมาสู่การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ใหญ่ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ (turning point) ทางประวัติศาสตร์

4) การอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแบบภววิสัย ไม่เอาความคิดเห็น การแต่งเติม และการให้คุณค่าของผู้เขียนใส่ลงไปในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์

ลักษณะทั้ง 4 ประการนี้ถือเป็นหลักการสำคัญที่นักประวัติศาสตร์แนวประวัติศาสตร์นิยมที่รับอิทธิพลทางความคิดของรังเคอ (Rankean historian) นำมาใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์

ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ

หัวข้อนี้เราจะมาทำความรู้จักกับปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งมีความสำคัญ เนื่องจากปรัชญาประวัติศาสตร์คือความคิดนามธรรมที่อยู่เบื้องหลังประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยเป็นตัวกำหนดรูปร่าง (shape) ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ในประวัตินิพนธ์ชิ้นนั้น ๆ จะออกมาเป็นอย่างไร วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ชิ้นนั้นๆ เป็นอย่างไร

น่าสนใจว่า รังเคอปฏิเสธวิธีคิดของยุคแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) เขาจึงไม่เห็นด้วยกับการเอาข้อสมมุติทางอภิปรัชญา (Metaphysics) หรือเทววิทยา มาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์¹³¹ อีกทั้งรังเคอพยายามแยกวิชาประวัติศาสตร์ออกจากปรัชญาและวรรณคดี¹³² ข้อเท็จจริงนี้อาจทำให้เราคิดว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของรังเคอแยกขาดออกจากความรู้แขนงปรัชญาประวัติศาสตร์ (ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิชาปรัชญา) อย่างไรก็ดีเอาเข้าจริงแล้วงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของรังเคอผู้ได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาของประวัติศาสตร์แนววิทยาศาสตร์นั้นไม่ได้ปฏิเสธความรู้ด้านปรัชญาอย่างสิ้นเชิง สิ่งที่เขา (รังเคอ) ปฏิเสธคือ ปรัชญาประเภทที่เข้าถึงผลลัพธ์ด้วยการคาดคะเน (speculation)¹³³ (พูด

¹³¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 154.

¹³² อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 178.

¹³³ ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์; และ ฌ็อง-ฌัก ลูว์ (บรรณาธิการ). วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 169 – 170.

อีกอย่างหนึ่งคือ รังเคอปฏิเสธวิธีคิดทางประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน)

ปรัชญาประวัติศาสตร์ที่กำหนดรูปร่างหรือแนวทางการอธิบายในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรังเคอมี 3 อย่างซ้อนกันอยู่

อย่างแรก คือ ปรัชญาแนวประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งมีจุดกำเนิดอยู่ในยุคปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Revolution) ของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 17 หลักการสำคัญของปรัชญาแนวประจักษ์นิยมคือ ความรู้ที่เชื่อถือได้ต้องมาจากการที่มนุษย์สังเกตการณ์ พบเห็น รับรู้ สิ่งหนึ่ง ๆ เรื่องหนึ่ง ๆ จนกระจ่างชัดด้วยตนเอง ปรัชญาประจักษ์นิยมเป็นทั้งทฤษฎีของความรู้ (theory of knowledge) และญาณวิทยา/วิธีการหาความจริงหรือความรู้ของมนุษย์ (Epistemology) รังเคอเป็นนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งที่ได้รับเอาปรัชญาแนวประจักษ์นิยมมาปฏิบัติ ดังเห็นได้จากวิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเคอที่เน้นการใช้หลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นซึ่งเขียนขึ้นโดยบุคคลผู้ได้ประสบพบเจอ ได้เห็น เหตุการณ์นั้น ๆ ด้วยตนเอง เนื่องจากถือว่า หลักฐานต้นฉบับ/หลักฐานชั้นต้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่นักประวัติศาสตร์มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด¹³⁴

อย่างที่สอง คือ แนวคิดแบบประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) ซึ่งเป็นแนวคิดของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาสายประวัติศาสตร์นิยมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 การอธิบายประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์สายประวัติศาสตร์นิยมจะอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยพิจารณาถึงบริบท (context) ที่เป็นลักษณะเฉพาะของยุคสมัยและสถานที่ว่าเป็นสาเหตุที่มาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รังเคอเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ได้รับเอาแนวคิดแบบประวัติศาสตร์นิยมมาใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าวไว้หลายครั้งในบทนี้

อย่างที่สอง คือ แนวคิดโรแมนติกนิยม (Romanticism) ซึ่งกำเนิดขึ้นในยุโรปช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และแพร่หลายต่อมาจนถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื้อหาสำคัญของแนวคิดโรแมนติกนิยมคือ ให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล บุคลิกภาพ จิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์แต่ละคน ในการอธิบายการกระทำของมนุษย์

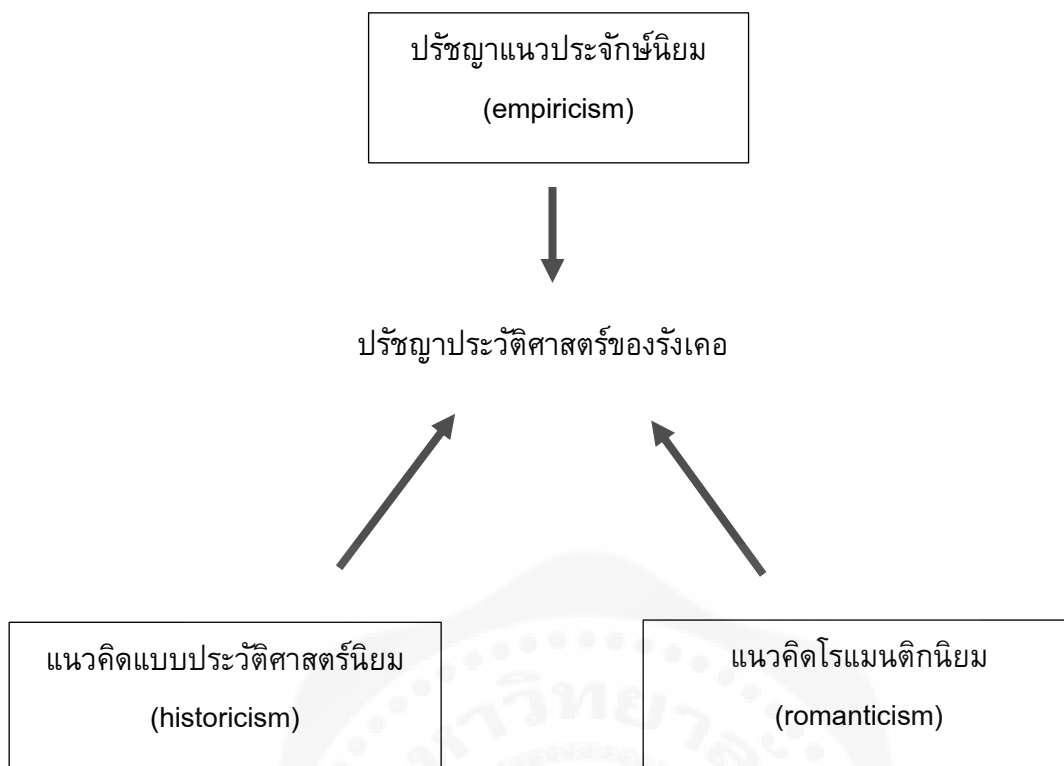
¹³⁴ The House of History: a critical reader in twentieth-century history and theory. selected and introduced by Anna Green & Kathleen Troup. (New York: New York University Press, 1999). pp. 1 – 2.

ไม่สามารถใช้หลักเหตุผลเพียงอย่างเดียวเนื่องจากมนุษย์มีอารมณ์และความรู้สึก รวมถึงความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมีส่วนในการผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ แนวคิดโรแมนติคนิยมมีอิทธิพลอย่างมากต่อนักประวัติศาสตร์ในเยอรมนีช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลจากแนวคิดโรแมนติคนิยมจะมองตนเองเป็นเหมือนจิตรกรที่ถ่ายทอดเรื่องราวในประวัติศาสตร์ตามความคิด ความรู้สึกและจินตนาการของนักประวัติศาสตร์ให้ผู้อ่านมองเห็นภาพของอดีต ♦

รังเคอเป็นนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักประวัติศาสตร์สายโรแมนติคนิยมที่มุ่งเน้นการนำเสนอภาพของอดีตให้มีชีวิตชีวาและเข้าถึงจิตใจของผู้อ่าน ดังนั้น งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรังเคอจึงมีลักษณะของการเขียนเชิงวรรณกรรมที่มีการใช้ภาษาที่สื่อถึงอารมณ์อยู่ด้วย เช่น การใช้ภาษาที่สะท้อนอารมณ์ การสร้างเงื่อนไขที่ชวนสงสัยและน่าตื่นเต้น ทั้งนี้ รังเคอได้ผสมผสานแนวคิดโรแมนติคนิยมเข้ากับหลักคิดทางวิทยาศาสตร์ ดังที่ผลงานของรังเคอเรื่อง *คุณลักษณะของประวัติศาสตร์ (On the Character of Historical Science)* ได้กล่าวถึงการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูล ค้นหาคำตอบ และมุ่งหาความเป็นจริงด้วยหลักคิดทางวิทยาศาสตร์ แต่ในแง่ของการอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้นใช้การเขียนเชิงพรรณนาด้วยสำนวนภาษาเชิงวรรณกรรม เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นวิชาทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องอยู่ร่วมกับศิลปะ¹³⁵

♦ สรุปรจาก อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 140 – 141.

¹³⁵ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 180 – 181; ชนิตา พรหมพยัคฆ์. “สิ่งที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์; และ ณัฐพงษ์ สุกุลเลียว (บรรณาธิการ). วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. หน้า 167 – 169.

แผนภาพที่ 15 องค์ประกอบปรัชญาประวัติศาสตร์ของเลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ

ข้อวิพากษ์ต่องานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยม

หัวข้อนี้เราจะมาทำความรู้จักกับข้อวิพากษ์ต่องานประวัติศาสตร์นิยมเพื่อให้เราเข้าใจถึงปัญหาหรือข้อจำกัดของประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยม ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักเรียนประวัติศาสตร์ควรรับรู้

ในวงวิชาการประวัติศาสตร์พบว่า ข้อวิพากษ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยมมักจะมาจากนักประวัติศาสตร์สายอื่น ดังเห็นได้จากข้อวิพากษ์ของคาร์ล มาร์กซ นักประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ (Marxism) ซึ่งนำเสนอแนวการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์โดยมุ่งเน้นเรื่องความขัดแย้งทางชนชั้นของคนในสังคม (จะได้กล่าวถึงในบทที่ 4 ของหนังสือนี้) มาร์กซได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์สกุลประวัติศาสตร์นิยมแบบของรังเคอว่า เป็นการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นบทบาทของชนชั้นปกครองและมี

ทัศนะแบบรัฐนิยม¹³⁶ เช่นเดียวกับที่นักประวัติศาสตร์สายมาร์กซิสต์ได้วิพากษ์ว่า การศึกษาของรังเคอมองข้ามวิถีการใช้ชีวิตของมนุษย์ในมิติทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ในอดีตไม่น้อยไปกว่าปัจจัยทางการเมือง¹³⁷ ในแง่วิธีการแล้วงานเขียนประวัติศาสตร์แบบของรังเคอที่เคร่งครัดตายตัวกับการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และเอกสารไม่เพียงพอต่อการอธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ นักประวัติศาสตร์ต้องมองถึงสิ่งที่กว้างและลึกกว่าข้อมูลที่ปรากฏในกระดาษ โดยเฉพาะการอธิบายความสัมพันธ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ฯลฯ ของมนุษย์ในอดีต¹³⁸

ส่วนนักประวัติศาสตร์แนวสังคมศาสตร์อย่างนักประวัติศาสตร์สำนักอ็อนนาลส์ (Annales School) ที่มุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เปิดเผยให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสามัญชน (จะได้กล่าวถึงในบทที่ 5 ของหนังสือนี้) ได้วิพากษ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบรังเคอว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับผิวเผิน มองเฉพาะเหตุการณ์เชิงประจักษ์ วิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับตัวผู้นำทางการเมือง จึงมองไม่เห็นถึงปัจจัยในระดับโครงสร้างที่อยู่เหนือขึ้นไปกว่าตัวผู้นำทางการเมือง เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ ระบบวัฒนธรรม ฯลฯ โดยปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวกำกับผู้นำทางการเมืองอีกทีหนึ่ง¹³⁹

นอกจากข้อวิพากษ์เชิงแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมา ยังพบด้วยว่า ในวงวิชาการมีข้อวิพากษ์ต่อนักประวัติศาสตร์อาชีพซึ่งเป็นผลผลิตจากแนวทางของรังเคอ

ประการแรก การศึกษาของนักประวัติศาสตร์อาชีพตามแนวทางของรังเคอนั้นนักประวัติศาสตร์แต่ละคนจะมุ่งศึกษาเรื่องของอดีตในส่วนที่เล็กที่สุดโดยไม่สนใจว่า ประเด็นที่เขาศึกษานั้นมีใครสนใจหรือไม่ ประเด็นนั้นมีประโยชน์ต่อคนทั่วไปหรือไม่ นักประวัติศาสตร์

¹³⁶ วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. หน้า 247.

¹³⁷ อภิชา ชุตติพงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 184 – 185.

¹³⁸ ธงชัย วินิจจะกุล. ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธีวิทยาทางเลือก. หน้า 135.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 134.

อาชีพอะไรจะให้เหตุผลว่า การศึกษาของเขาเป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ความรู้จากการศึกษาของเขาแม้จะเป็นเรื่องของอดีตในส่วนเล็ก ๆ แต่เมื่อรวมเข้ากับความรู้ที่ได้จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์อาชีพหลาย ๆ คนเข้าด้วยกันจะได้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นมาตรฐานสากล (Universal History) ในอนาคตอันใกล้ ข้อวิพากษ์ต่อคำอธิบายเช่นนี้คือ สิ่งที่นักประวัติศาสตร์อาชีพตอบมาเช่นนี้เป็นเพียงความใฝ่ฝันที่ไม่มีวันจะก้าวไปถึง¹⁴⁰

ประการที่สอง นักประวัติศาสตร์อาชีพจะยึดติดกับความสามารถเฉพาะด้านของตนในการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เข้าถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้มากกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกฝนทักษะการวิพากษ์หลักฐาน การยึดติดกับความสามารถเฉพาะทางเช่นนี้นำไปสู่การให้ความสำคัญกับความสามารถเฉพาะด้านมากเกินไป (Over-Specialization) ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญของนักประวัติศาสตร์อาชีพ อีกทั้งการที่นักประวัติศาสตร์อาชีพสนใจกับรายละเอียดของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากเกินไป นำไปสู่การอวดอ้างความรู้ (Pedantry) มากกว่าที่จะช่วยพัฒนาความสามารถในการวินิจฉัยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์¹⁴¹

ข้อวิพากษ์ต่องานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์นิยมของรังเคอที่ได้กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่นักเรียนประวัติศาสตร์พึงเข้าใจและตระหนักถึงเนื่องจากงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุกแนวต่างมีข้อจำกัดและถูกวิพากษ์อยู่เสมอ ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์หากนักประวัติศาสตร์รู้ถึงข้อวิพากษ์ต่อแนวการเขียนงานที่ตนใช้จะได้เขียนงานลดปัญหาที่จะเกิดขึ้นในงานเขียนของตนให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

¹⁴⁰ สมเกียรติ วันทะนะ. “ประวัติศาสตร์: ศาสตร์ของแม่มด?”. ใน สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย. *สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน-เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์*. หน้า 52 – 55.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 56.

ท้ายบท

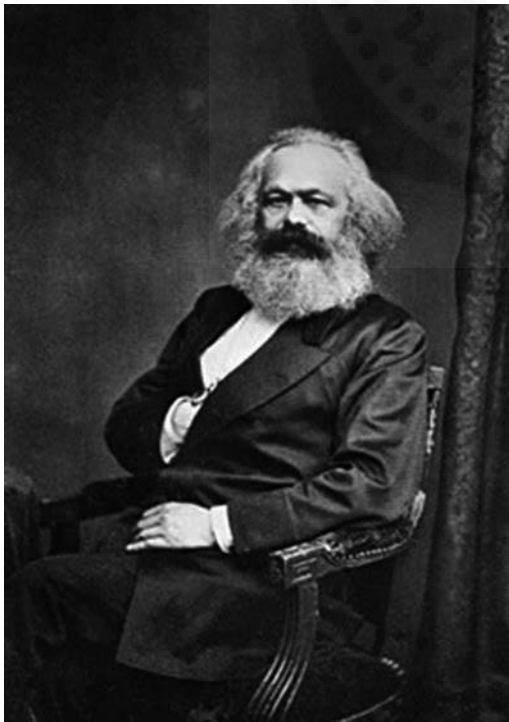
เนื้อหาของบทนี้เป็นการอธิบายถึงแนวคิดและวิธีการเขียนงานทางประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์นิยม โดยเฉพาะแนวทางของเลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ ซึ่งเป็นกระแสหลักของการศึกษาและการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับบทต่อไปเราจะทำความรู้จักกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบประวัติศาสตร์นิยมของรังเคอ

บทที่ 5

ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์: มาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม และมาร์กซิสต์ ตะวันตก

ในบทที่ 5 จะอธิบายถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์แนว “มาร์กซิสต์” (Marxism) ซึ่งเป็นแนวการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเขียนงานทางประวัติศาสตร์แนว “มาร์กซิสต์” คือ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818 – 1883) นักคิดชาวเยอรมัน แนวทางการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์เป็นอีกหนึ่งแนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์ที่มีพลังต่อวงวิชาการในยุโรปสืบเนื่องต่อมาโดยนักประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ตะวันตก (Western Marxism) อย่าง อีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm ค.ศ. 1917 – 2012) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ , เอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ ทอมป์สัน (Edward Palmer Thompson ค.ศ. 1924 – 1993) ได้สานต่อและปรับปรุงแนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ให้มีความแหลมคมและน่าสนใจ เป็นอีกหนึ่งแนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์ที่มีพลังในวงวิชาการปัจจุบัน

ภาพที่ 7 คาร์ล มาร์กซ์

ที่มา: http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx

กระบวนการศึกษาสังคมศาสตร์แบบมาร์กซิสต์¹⁴²

ความรู้ด้านสังคมศาสตร์ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสังคมของมนุษย์บนพื้นฐานหลักการประจักษ์นิยม (empiricism)¹⁴³ และวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ที่เน้นการสร้างทฤษฎีหรือกฎทั่วไปที่ใช้ในการทำความเข้าใจพฤติกรรมและรูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ด้วยการสังเกตอย่างระมัดระวังหรือการทดสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่แล้วนำผลที่ได้มาอธิบายสังคมมนุษย์ โดยสังคมศาสตร์เป็นความรู้ที่ถือกำเนิดขึ้นในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 และค่อยๆ ขยายตัวออกมาเป็นวิชาแขนงต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 – 20

กล่าวได้ว่าความรู้ด้านสังคมศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่นักปรัชญาและนักปราชญ์จำนวนหนึ่งได้อธิบายประวัติศาสตร์ในทิศทางที่มีทั้งส่วนเสริมประวัติศาสตร์สกุลประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) และประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการ ซึ่งเติบโตและขยายอิทธิพลจนกลายเป็น “กระแสหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก” ตลอดจนการ

¹⁴² เรียบเรียงจาก สัญญา สัญญาวิวัฒน์; และ ชาย สัญญาวิวัฒน์. สังคมศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551). หน้า 5 – 13; เปิดโลกสังคมศาสตร์. แปลโดย สมัย อาภากริม; พิษณุ พงษ์สวัสดิ์; และ สุริชัย หวันแก้ว. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541) หน้า 1 – 20; นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 132 – 153; อติศร ศักดิ์สูง. ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย. หน้า 98 – 102, 106 – 124; ธงชัย วินิจจะกูล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ post modern”. ใน กาญจน์ ละอองศรี; และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ). ลิมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544). หน้า 358 – 361; ลิวอิส เอ. โคเซอร์. นักปราชญ์ระดับโลก. แปลโดย กาญจพรพร (อังกาบ) กอศรีพร; และคณะ. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, 2547). หน้า 91 – 180; ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559). บทที่ 1; ปวงชน อุจะนา. “จากจิตสู่วัตถุ?: พัฒนาการของปรัชญาประวัติศาสตร์จากเฮเกิลสู่มาร์กซ์”. ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์; และ ญัฐพงษ์ สกุลเลียว (บรรณาธิการ). วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563). หน้า 183 – 240; ปีเตอร์ ชิงเกอร์. มาร์กซ์: ความรู้แบบพกพา. แปลโดย เกษียร เตชะพีระ. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: บุกส์เคป, 2535). หน้า 25 – 43; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2563). บทที่ 2 – 3; สิทธิพล เครือรัตติกาล. ประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2563). หน้า 77 – 92; วนาภรณ์ พันธุ์พุกภัย. รากแรงงาน. (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2565). หน้า 27 – 28.

¹⁴³ ประจักษ์นิยม (empiricism) คือ หลักการที่ถือว่าความรู้ที่มนุษย์เชื่อถือได้ต้องเป็นความรู้ที่ตรงกับข้อเท็จจริงที่มนุษย์รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง) หรือประสบการณ์ที่มนุษย์เคยสัมผัสมาแล้ว

อธิบายประวัติศาสตร์ในทิศทางที่แตกต่างจากแนวการอธิบายประวัติศาสตร์สกุลประวัติศาสตร์นิยมและประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการ

นักปรัชญาและนักปราชญ์คนสำคัญที่มีพลังต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 – 19 ได้แก่ จอร์จ ฟรีดริช เฮเกล (George Wilhem Friedrich Hegel ค.ศ. 1770 – 1831) และคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818 – 1883)

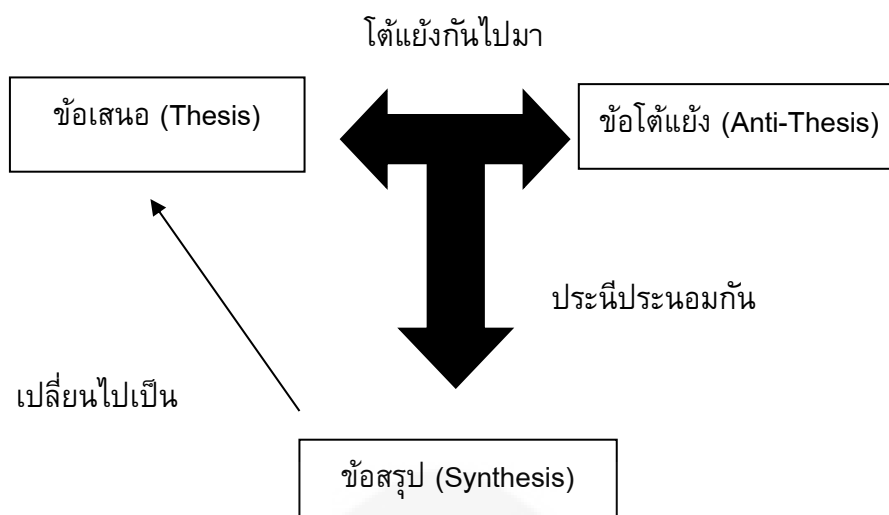
จอร์จ ฟรีดริช เฮเกล นักปรัชญาชาวเยอรมันได้สร้างสรรค์ผลงานที่มีชื่อเสียงเรื่อง “ปรัชญาของประวัติศาสตร์” (Philosophy of History) โดยรวบรวมและจัดระบบความคิดของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของยุโรปและความคิดของนักประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอริซิสม์หลายคนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แนวคิดสำคัญของเฮเกล คือ การมองและอธิบายประวัติศาสตร์ในแง่มุมที่ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในแต่ละสมัยมีพัฒนาการต่างกันและไม่เกิดขึ้นซ้ำรอยเดิม โดยประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองที่เกิดขึ้นจากการกระทำต่าง ๆ (acts) ของมนุษย์อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยรอบตัวมนุษย์ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ เฮเกลได้เสนอหลักการที่มีพลังในการสร้างคำอธิบายประวัติศาสตร์ คือ แนวคิดวิภาษวิธี (dialectic) ที่มีเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการได้มาซึ่งคำอธิบายประวัติศาสตร์ 3 ขั้นตอนหลักได้แก่

- 1) การสร้างข้อเสนอในการอธิบาย (Thesis)
- 2) การหาหรือตั้งข้อโต้แย้งข้อเสนอมที่มีผู้ตั้งไว้ตอนแรก (Anti-thesis)
- 3) การสร้างข้อสรุป (Synthesis) โดยการหาทางประนีประนอมระหว่างข้อสมมติฐานเบื้องต้น (Thesis) กับข้อโต้แย้ง (Anti-thesis)

ทั้งนี้ เมื่อข้อสรุปได้รับการยอมรับจากคนในสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ จะกลายเป็นข้อเสนอที่เป็นภาวะพื้นฐานซึ่งเป็นที่ยอมรับ ตามมาด้วยมีผู้ตั้งข้อโต้แย้ง นำมาสู่การสร้างข้อสรุปที่ประนีประนอมทั้ง 2 ฝ่าย อันเป็นวงจรที่หมุนวนไปของการวิพากษ์ความรู้ตามหลักวิภาษวิธี

แผนภาพที่ 16 โครงสร้างการคิดและสร้างคำอธิบายเรื่องต่างๆตามหลักทฤษฎีวิธี

ถูกควบคู่ไปกับหลักการทฤษฎีวิธีที่ใช้ในการสร้างคำอธิบายประวัติศาสตร์ เฮเกลได้เสนอหลักปรัชญาประวัติศาสตร์* ที่สำคัญไว้ดังนี้

1) พัฒนาการของมนุษย์ต่างจากพัฒนาการของธรรมชาติซึ่งมีพัฒนาการเป็นวงกลม ซ้ำรอยอยู่ที่เก่า เช่น สุนัขก็ออกลูกมาเป็นสุนัข หรือน้ำเมื่อความร้อนก็กลายเป็นไอน้ำ ในที่สุดเมื่อความร้อนลดลงและเกิดการควบแน่นบนอากาศ ไอน้ำก็กลายเป็นน้ำฝนตกกลับมาบนดินอีก โดยพัฒนาการของมนุษย์นั้น มนุษย์จะมีพัฒนาการที่ “ดี” ขึ้นเป็นลำดับตามกระบวนการทฤษฎีวิธี แม้ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์เราจะพบเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันใน 2 สมัยจนดูเหมือน “ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยเดิม” แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ใหม่ที่ดูเหมือนจะซ้ำรอยเหตุการณ์เก่ากลับมีส่วนที่แตกต่างไปจากเดิม ไม่เหมือน

* คำว่า “ปรัชญาประวัติศาสตร์” มีการนิยามความหมายไว้หลายอย่าง เช่น วอลแตร์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสผู้เริ่มใช้คำนี้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองถึงจิตวิญญาณ (spirit) และวิถีชีวิตของมนุษย์ที่อยู่ในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยมีข้อเท็จจริงที่จำเป็นต้องรู้เป็นตัวสนับสนุน ส่วนพรชัย คุ่มทวีพร อาจารย์ด้านปรัชญาท่านหนึ่งได้อธิบาย “ปรัชญาประวัติศาสตร์” ในความหมายของการวิเคราะห์ภาษาและแนวความคิดที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการอธิบายเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต ขณะที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อาจารย์ด้านประวัติศาสตร์ได้อธิบายว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ หมายถึง “ศาสตร์ของการคิดแบบนามธรรม” (science of abstraction) ซึ่งนักประวัติศาสตร์ใช้ใน 2 ระดับ คือ 1) การคิดและทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในอดีต 2) การคิดและทำความเข้าใจแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการบอกเล่าหรือการอธิบายเหตุการณ์ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ในที่นี้จะเห็นได้ว่าหลักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่เฮเกลเสนอสอดคล้องกับการอธิบายของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล นั่นคือ เฮเกลเสนอให้ทำความเข้าใจเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตโดยเน้นที่การศึกษาความคิดที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของมนุษย์

เก่าทั้งหมด กล่าวคือ วิธีทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นวงกลมแบบขดลวดที่เป็นวงซ้อนกัน (คล้ายของเดิมแต่ไม่เหมือนเดิมทั้งหมด)

2) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นสิ่งที่เรา (มนุษย์ยุคต่อมา) ไม่สามารถรู้ได้และไม่มีใครยืนยันได้ว่า เหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นจริง ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงมีหน้าที่ในการศึกษาความคิดของคนในอดีต เนื่องจากความคิดของคนเป็นที่มาของการกระทำ โดยนักประวัติศาสตร์ต้องพยายามทำความเข้าใจความคิดของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้กระทำให้เกิดเหตุการณ์ในอดีตว่า ขณะนั้นเขาหรือพวกเขาคิดอย่างไรและคิดว่าเมื่อเขาหรือพวกเขาได้ทำอะไรลงไป จะเกิดอะไรขึ้นตามมา

3) ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่มิมีเหตุผล นักประวัติศาสตร์ไม่มีหน้าที่ไปตัดสินว่าการกระทำใดมีเหตุผลหรือไม่ แต่มีหน้าที่ทำความเข้าใจเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของมนุษย์ในอดีต โดยนักประวัติศาสตร์ต้องทำความเข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้กระทำการหนึ่ง ๆ ด้วย เพราะความคิดของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นจากความว่างเปล่า

แนวคิดและหลักการทางประวัติศาสตร์ของเฮเกลจะได้ถูกนำมาปรับปรุงให้กลายเป็นหนึ่งในแนวคิดทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลในวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์โดยคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818-1883) นักคิด นักปรัชญา ชาวเยอรมัน

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

คาร์ล มาร์กซ์ นักปราชญ์ชาวเยอรมัน เกิดเมื่อ ค.ศ. 1818 ที่เมืองเทรียร์ เขตไรน์แลนด์ของประเทศปรัสเซีย โดยครอบครัวของมาร์กซ์เป็นครอบครัวชาวยิวที่มีฐานะดี คาร์ล มาร์กซ์ ได้เข้าเรียนสาขาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลินใน ค.ศ. 1835 เขาได้ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติของ เดโมครีตัส และเอพิคิวรุส นักปรัชญาชาวกรีก โดยมาร์กซ์ได้ตีความปรัชญาของ 2 นักปรัชญาชาวกรีกในลักษณะเทียบเคียงกับการตีความปรัชญาของจอร์จ ฟรีดริช เฮเกล นักปรัชญาคนสำคัญของเยอรมนี¹⁴⁴

¹⁴⁴ ปีเตอร์ ชิงเกอร์. มาร์กซ์: ความรู้แบบพกพา. หน้า 25 – 27.

หลังสำเร็จการศึกษาใน ค.ศ. 1841 มาร์กซ์ได้ประกอบอาชีพเขียนเรื่องเกี่ยวกับสังคม ปรัชญา การเมือง ให้หนังสือพิมพ์ไรนิช กาเซตต์ ต่อมาในปลาย ค.ศ. 1842 มาร์กซ์ได้รับตำแหน่งบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าว แต่ก็ทำงานเพียงช่วงสั้น ๆ รัฐบาลปรัสเซียได้สั่งปิดหนังสือพิมพ์ไรนิช กาเซตต์ เนื่องจากรัฐบาลมองว่าชุดบทความของมาร์กซ์ที่เขียนเกี่ยวกับความยากจนของชาวไร่ร่อนในหุบเขามอแซลล์อาจปลุกกระตมให้ผู้คนเกิดความเคียดแค้นรัฐบาลปรัสเซีย ด้วยเหตุที่หนังสือพิมพ์ถูกรัฐบาลปรัสเซียสั่งปิด มาร์กซ์และภรรยาจึงเดินทางไปอยู่ที่ฝรั่งเศส ดินแดนที่เป็นศูนย์กลางของขบวนการสังคมนิยมในขณะนั้น ที่ฝรั่งเศส มาร์กซ์ได้คบหาสมาคมกับพวกหัวรุนแรงและสังคมนิยม มาร์กซ์เขียนบทความให้วารสารเยอรมัน-เฟรนช์ อันนาลส์ อย่างไรก็ตามวารสารนี้ออกได้เพียงช่วงสั้น ๆ เท่านั้นก็ต้องปิดฉากไปเนื่องจากวารสารไม่ได้รับความสนใจจากชาวฝรั่งเศส อีกทั้งวารสารที่ส่งไปปรัสเซียถูกทางการปรัสเซียยึดเนื่องด้วยเนื้อหาในวารสารนำเสนอแนวคิดสังคมนิยมและความคิดเรื่องการปฏิวัติ รัฐบาลปรัสเซียจึงออกหมายจับบรรดาบรรณาธิการของวารสารเยอรมัน-เฟรนช์ อันนาลส์ ดังนั้น มาร์กซ์จึงกลับไปปรัสเซียไม่ได้แล้ว โชคดีที่มาร์กซ์ได้รู้จักกับ ฟรีดริช เองเกิลส์ (Friedrich Engels) ผู้ซึ่งมีฐานะร่ำรวยและมีความสนใจในระบบสังคมนิยม เองเกิลส์ได้กลายมาเป็นเพื่อนผู้ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่มาร์กซ์และครอบครัว มาร์กซ์และเอนเกิลส์ได้เขียนงานร่วมกันหลายชิ้น

ต่อมาใน ค.ศ. 1845 มาร์กซ์ถูกขับออกจากฝรั่งเศสเนื่องจากแนวคิดทางการเมืองที่เขาแสดงในบทความ ประกอบกับรัฐบาลปรัสเซียได้กดดันให้ฝรั่งเศสทำอะไรสักอย่างกับพวกสังคมนิยมเยอรมันที่อาศัยอยู่ในกรุงปารีส หลังออกจากฝรั่งเศส มาร์กซ์ได้ลี้ภัยไปอยู่ที่กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม โดยรัฐบาลเบลเยียมได้ให้มาร์กซ์อาศัยอยู่ได้แต่ต้องสัญญาว่าจะไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง อย่างไรก็ตามมาร์กซ์ได้ละเมิดคำสัญญาดังกล่าวด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการติดต่อสื่อสารคอมมิวนิสต์ มาร์กซ์จึงถูกเนรเทศออกจากเบลเยียม ต่อมาเขาได้ย้ายกลับไปกรุงปารีส ฝรั่งเศส และได้ทำงานด้านหนังสือพิมพ์อีกครั้ง อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์นิว ไรนิช กาเซตต์ ของมาร์กซ์ถูกฟ้องในข้อหาบกบฏ มาร์กซ์จึงถูกขับออกจากฝรั่งเศสอีกครั้งใน ค.ศ. 1849 ดังนั้น เขาจึงเดินทางต่อไปยังกรุงลอนดอน ประเทศ

อังกฤษ แล้วพำนักอยู่ที่ลอนดอนจนถึงบั้นปลายชีวิต มาร์กซ์ได้เขียนหนังสืออีกจำนวนหนึ่ง ก่อนที่จะเสียชีวิตใน ค.ศ. 1883¹⁴⁵

เมื่อพิจารณาจากเวลาในช่วงชีวิตของ คาร์ล มาร์กซ์ ตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต (ค.ศ. 1818 – 1883) เป็นช่วงเวลาที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกตะวันตกได้ขยายตัวจากประเทศ อังกฤษไปยังหลายประเทศในทวีปยุโรปได้แก่ ฝรั่งเศส เยอรมนี (ปรัสเซียเดิม) การปฏิวัติ อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นหลายประการ เช่น

1. การขยายเขตเมืองอันเป็นผลจากการใช้เครื่องจักรไอน้ำและการขยายตัวของ เส้นทางรถไฟทำให้ผู้ประกอบการตั้งโรงงานในเมืองได้ ไม่ต้องตั้งโรงงานอยู่ใกล้แม่น้ำหรือ ชายฝั่งทะเลเพื่อความสะดวกในการขนส่งดังที่เป็นมาในอดีต

2. การอพยพของคนยากจนเข้ามาหางานทำในเมืองโดยประกอบอาชีพเป็นแรงงาน ในโรงงานอุตสาหกรรม ด้วยจำนวนที่มากทำให้เกิดชนชั้นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมขึ้น โดยที่ชนชั้นแรงงานถูกนายทุนเจ้าของโรงงานซึ่งต้องการผลผลิตและกำไร ทำการกดค่าแรง ของแรงงานให้ต่ำที่สุดและใช้แรงงานเกินเวลาเพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้มากที่สุด

3. การเกิดขึ้นของลัทธิสังคมนิยมซึ่งมุ่งแก้ปัญหาให้ชนชั้นแรงงานที่ถูกกดขี่ขูดรีด โดยนายทุน ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ทำให้คาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเป็นนักคิดแนวสังคมนิยมได้ ออกมาผลิตงานเขียนที่นำเสนอแนวคิดการปฏิวัติโค่นล้มนายทุนโดยชนชั้นแรงงานซึ่งถูกกด ขี้อารัดเอามาเปรียบเพื่อเปลี่ยนสังคมให้คนมีความเสมอภาคกัน ข้อเสนอของ มาร์กซ์ ปรากฏ ให้เห็นในงานเขียนชิ้นต่าง ๆ ของเขา เช่น *แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์* (The Communist Manifesto) วันที่ 18 เดือนบรูแมร์ของหลุยส์ โบนาปาร์ต (The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte) และ *ทุน* (Capital)

ด้านความคิดนั้น คาร์ล มาร์กซ์ เป็นผู้ที่น่าเอาหลักการวิภาษวิธีของเฮเกลมา ประยุกต์ใช้ในการอธิบายสังคมมนุษย์ โดยมาร์กซ์เห็นว่าหลักการวิภาษวิธีของเฮเกลไม่ สามารถอธิบายสังคมมนุษย์ได้อย่างกระจ่างแจ้งเท่าที่ควร เนื่องจากเฮเกลไปมุ่งอธิบายเรื่อง จิตใจ (ความคิด) ของมนุษย์และกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการทำงานของจิตใญ่มนุษย์ที่ เสนอความคิด (Idea) ตามด้วยการหาความคิดขัดแย้ง (conflicting idea) กับความคิดเดิม

¹⁴⁵ เรียบเรียงจาก ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. หน้า 11 – 14; ปีเตอร์ ซิงเกอร์. มาร์กซ์: ความรู้ฉบับพกพา. หน้า 29 – 43.

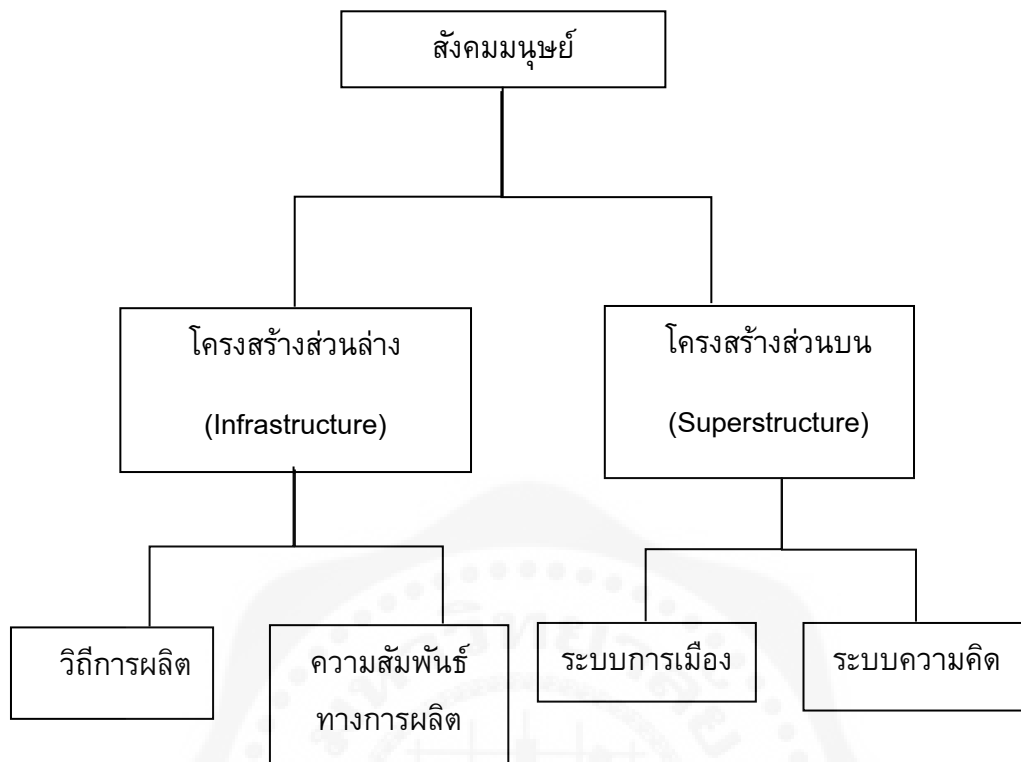
ซึ่งจะนำมาสู่การเกิดความคิดใหม่ สำหรับมาร์กซ์ซึ่งเกิดในตระกูลชนชั้นกลางเชื้อสายยิวและมีความสัมพันธ์อันดีกับปัญญาชนสายสังคมนิยมชาวฝรั่งเศส ทำให้เขาเห็นว่าหลักการของเฮเกลไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาของมนุษย์ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนและเขาได้เสนอแนวคิดที่ว่า ชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เป็นวัตถุ ความคิดของมนุษย์ถูกกำหนดด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุมากกว่าที่สภาพแวดล้อมจะถูกกำหนดโดยความคิดของมนุษย์

สิ่งที่มาร์กซ์ทำเพื่อปรับเปลี่ยนหลักการวิชาวิธีมาใช้ในการแก้ไขปัญหามนุษย์อย่างเป็นรูปธรรมคือ เขาได้เปลี่ยนแนวการทำความเข้าใจมนุษย์จากการอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของมนุษย์มาเป็นการอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการบริโภคอาหารและของใช้ที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีวิต

ในการอธิบายสังคมมนุษย์ของคาร์ล มาร์กซ์ เขาชี้ว่าสังคมมนุษย์ประกอบด้วยโครงสร้าง 2 ส่วนได้แก่

- (1) โครงสร้างส่วนล่างหรือระบบเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยวิถีการผลิต (Mode of production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production)
- (2) โครงสร้างส่วนบน ซึ่งประกอบไปด้วยการเมืองการปกครอง (Political System) และระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคมต่าง ๆ (Ideology)

แผนภาพที่ 17 โครงสร้างสังคมตามคำอธิบายของคาร์ล มาร์กซ์

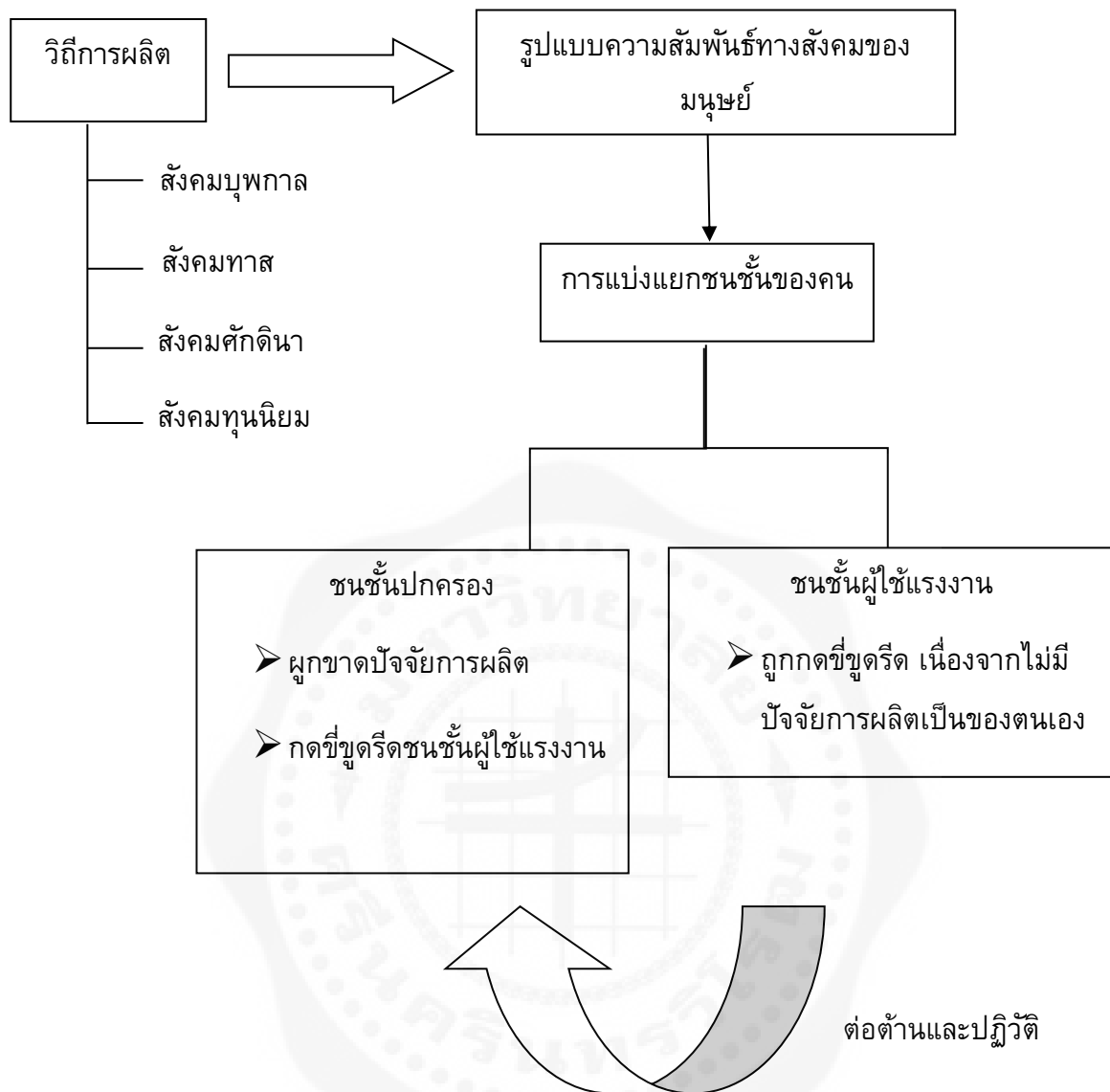

มาร์กซ์ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนล่างหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยชี้ว่า วิธีการผลิตเป็นตัวกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ซึ่งออกมาในลักษณะของการแบ่งแยกชนชั้นของคนในสังคมออกเป็น 2 ชั้น ได้แก่

- (1) ชั้นปกครอง ซึ่งผูกขาดปัจจัยการผลิต (ที่ดิน เครื่องมือ เงินทุน ฯลฯ)
- (2) ชั้นผู้ใช้แรงงาน ซึ่งถูกกดขี่ข่มเหงให้ใช้แรงงานทำการผลิตโดยได้รับผลผลิตและผลประโยชน์จากการผลิตเพียงเล็กน้อย (ผลผลิตและผลประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นของชนชั้นปกครองซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต)

ประเด็นสำคัญที่มาร์กซ์เน้นอย่างมากคือ การจัดโครงสร้างสังคมที่มีการแบ่งแยกชนชั้นของคนและเอื้อให้ชนชั้นปกครองซึ่งยึดครองปัจจัยการผลิตทางเศรษฐกิจเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ส่วนมาก ในขณะที่ชนชั้นผู้ใช้แรงงานถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ สุดท้ายแล้วความขัดแย้งระหว่างคน 2 ชั้นจะนำไปสู่การที่ชนชั้นผู้ใช้แรงงานจะรวมตัวกันต่อต้านชนชั้นปกครอง (และชนชั้นนายทุน) และก่อการปฏิวัติ (Revolution) เพื่อสร้างสังคมใหม่ที่คนมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งมาร์กซ์เรียกว่า “สังคมคอมมิวนิสต์” (Communism)

แผนภาพที่ 18 ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในทัศนะของคาร์ล มาร์กซ์

ในแง่ของการอธิบายประวัติศาสตร์นั้น นักวิชาการจำนวนหนึ่งมองว่า คาร์ล มาร์กซ์ เป็น “นักวิวัฒนาการนิยมทางประวัติศาสตร์” (historical evolutionist) ♦ โดยสิ่งที่มาร์กซ์วางรากฐานไว้ให้แก่นักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ คือ การอธิบายพัฒนาการของสังคมมนุษย์โดยมองจากวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจและการแบ่งแยกชนชั้นของคน ตลอดจนความขัดแย้งทางชนชั้นที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของสังคม

♦ ศัพท์ของ ลิวอิส เอ. โคเซอร์ นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน

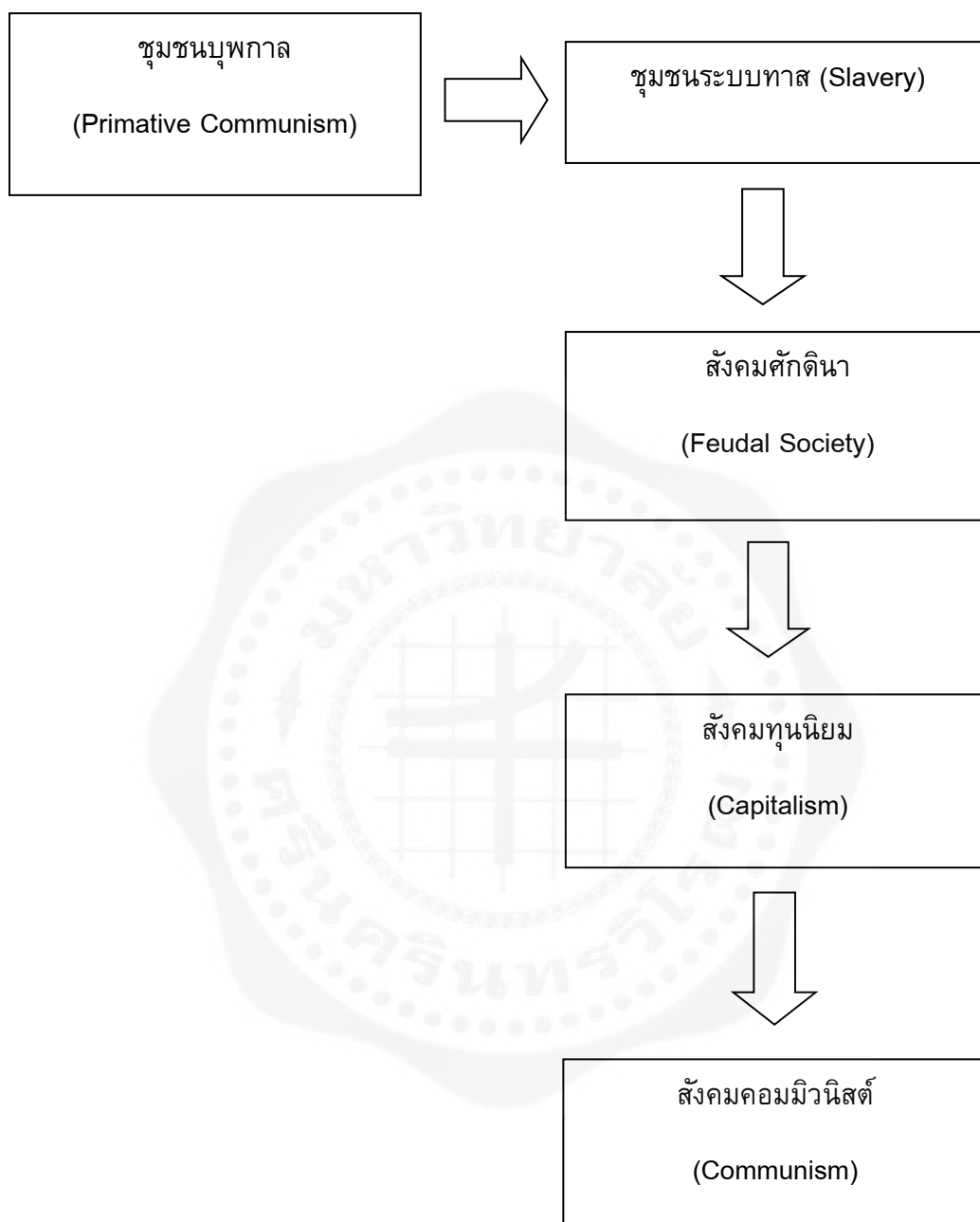
ทั้งนี้ นักคิดสายมาร์กซิสต์อย่าง คาร์ล มาร์กซ์ และ ฟรีดริช เองเงิลส์ ได้ตั้งประเด็นที่น่าสนใจว่า ความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันในสังคมมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังที่เองเงิลส์ นักวิชาการผู้เป็นเพื่อนสนิทกับคาร์ล มาร์กซ์ ได้กล่าวในงานเขียนของเขาเรื่อง *ต้นกำเนิดของครอบครัว, ทรัพย์สินส่วนตัว และรัฐ* (The Origin of the Family, Private Property and the State) ว่า สังคมดั้งเดิมของมนุษย์เป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้นและความขัดแย้ง จนกระทั่งมนุษย์เปลี่ยนจากระบบการแต่งงานแบบหลายผัวหลายเมีย (polygamy) ซึ่งถือว่าทรัพย์สินผู้หญิง เด็ก คือของส่วนรวม มาเป็นระบบการแต่งงานแบบผัวเดียวเมียเดียว (monogamy) ซึ่งการสืบสกุลจะเปลี่ยนจากการสืบสกุลตามญาติข้างแม่มาเป็นการสืบสกุลตามญาติข้างพ่อ ทำให้ผู้ชาย (พ่อ) ยึดครองกรรมสิทธิ์ในเครื่องมือการผลิตจากผู้หญิง (แม่) มาเป็นทรัพย์สินส่วนตัว อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเอารัดเอาเปรียบและการแบ่งชนชั้น ตลอดจนการที่ชนชั้นปกครองสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันผ่านการแต่งงานกันในแวดวงผู้ปกครอง เพื่อสืบทอดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวไปสู่ลูกหลานที่มาจากชนชั้นเดียวกัน โดยเองเงิลส์ได้ชี้ว่า ชุมชนทางการเมืองและสังคมที่เราเรียกว่า “รัฐ” มีต้นกำเนิดแบบเดียวกันกับครอบครัว ทรัพย์สินส่วนตัว และการแบ่งแยกทางชนชั้น คือ รัฐเกิดขึ้นภายหลังการล่มสลายของระบบครอบครัวแบบหลายผัวหลายเมียที่เปลี่ยนมาเป็นระบบครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว¹⁴⁶

จากงานเขียนของเองเงิลส์ที่ยกตัวอย่างมาจะเห็นได้ว่า สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการที่ซับซ้อนขึ้นจากสังคมที่คนอยู่ร่วมกันโดยไม่มีชนชั้นและความขัดแย้ง เปลี่ยนมาสู่สังคมที่มีการแบ่งแยกทางชนชั้นและเอารัดเอาเปรียบกัน ซึ่งการมองและอธิบายวิวัฒนาการของความเหลื่อมล้ำในสังคมมนุษย์จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในงานเขียนชิ้นสำคัญ ๆ ของมาร์กซ์และเองเงิลส์ เช่น *อุดมการณ์เยอรมัน* (The German Ideology) (พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1847) *แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์* (Communist Manifesto) (พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1848) โดยมาร์กซ์และเองเงิลส์ กล่าวว่าสังคมมนุษย์มีลักษณะของวิวัฒนาการ 4 ขั้นตอนดังแผนภาพและตารางต่อไปนี้¹⁴⁷ (ดู แผนภาพที่ 19 และตารางที่ 3)

¹⁴⁶ ดู ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. หน้า 72 – 96.

¹⁴⁷ เนื้อหาเกี่ยวกับวิวัฒนาการสังคมมนุษย์ในที่นี้ เรียบเรียงจาก ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. บทที่ 1 – 2; พรเพ็ญ อันตระกูล. “ประวัติศาสตร์ในทัศนะของสำนักมาร์กซิสต์”.

แผนภาพที่ 19 วิวัฒนาการสังคมมนุษย์ในทัศนะของคาร์ล มาร์กซ

ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์. บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527). หน้า 151 – 155.

ตารางที่ 3 ลักษณะของสังคมมนุษย์ตามคำอธิบายของคาร์ล มาร์กซ์ และเฟรดเดอริก เองเงิลส์

สังคม	ลักษณะ
ชุมชนบุพกาล	➤ มนุษย์มีเทคโนโลยีการผลิตในระดับต่ำ ไม่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภค และมีการแบ่งงานกันทำ ➤ คนในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตร่วมกัน ไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ไม่มีการแบ่งชนชั้นของคน ไม่มีการขูดรีด
ชุมชนระบบทาส	➤ มนุษย์มีเทคโนโลยีการผลิตระดับสูงขึ้นรู้จักใช้เครื่องมือโลหะในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ระบบชลประทาน (มีผลผลิตเหลือจากการบริโภค) ➤ มีคนกลุ่มหนึ่งจับคนอื่น ๆ มาเป็นทาสใช้แรงงานในการผลิตและมีการแบ่งชนชั้นของคนและการขูดรีด (นายทาสขูดรีดทาส) ➤ มีระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล
สังคมศักดินา	➤ เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติของทาสที่ทำให้ทาสเป็นอิสระ กลายเป็นไพร่ที่มีสิทธิเช่าที่ทำกินจากเจ้าของที่ดิน (นายทาสเดิม) โดยตัวผู้เช่าและลูกหลานต้องอาศัยอยู่ในที่ดินผืนนั้นและต้องส่งผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งให้แก่เจ้าของที่ดิน ตลอดจนเป็นแรงงานให้ เจ้าของที่ดินโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ➤ เฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้นที่มีสิทธิถือครองที่ดิน
สังคมทุนนิยม	➤ มนุษย์มีเทคโนโลยีการผลิตระดับสูง สามารถผลิตเครื่องจักรใช้ในการผลิตที่ให้ผลผลิตคราวละมาก ๆ เพื่อจำหน่ายเป็นสินค้า ➤ ไพร่หลุดพ้นจากพันธะการเป็นไพร่ติดที่ดิน (serf) ในระบบศักดินากลายเป็นแรงงานอิสระ ➤ เกิดชนชั้นนายทุนที่สะสมทรัพย์สินและครอบครองปัจจัยการผลิต

สังคม	ลักษณะ
	➢ ชนชั้นนายทุนจ้างแรงงานอิสระมาทำงานให้โดยแรงงานอิสระกลายเป็นชนชั้นแรงงานรับจ้างเนื่องจากไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตัวเอง ➢ ชนชั้นนายทุนแสวงหากำไรด้วยการกดขี่ขูดรีดชนชั้นแรงงาน เช่น กดค่าจ้างแรงงาน
สังคมคอมมิวนิสต์	➢ ชนชั้นแรงงานทำการปฏิวัติล้มเลิกระบบนายทุน ระบบแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม ➢ ในระยะแรกจะปกครองด้วยระบบเผด็จการโดยชนชั้นกรรมาชีพแล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสังคมที่คนเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

ประเด็นสำคัญที่มาร์กซ์และเอนเงิลส์กล่าวถึงเมื่ออธิบายเกี่ยวกับวิวัฒนาการของความเหลื่อมล้ำในสังคมมนุษย์ (เน้นที่สังคมยุโรป) คือ การที่ชนชั้นปกครอง (นายทาสในสังคมทาส เจ้าของที่ดินในระบบศักดินา) หรือชนชั้นนายทุนในระบบทุนนิยม กดขี่เอารัดเอาเปรียบชนชั้นผู้ถูกปกครอง (ทาสในสังคมทาสไพร่ทิดที่ดินในระบบศักดินา) หรือชนชั้นแรงงานในระบบทุนนิยม จะนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างชน 2 ชั้นและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตเพื่อลดความขัดแย้ง เช่น การเปลี่ยนแปลงจากสังคมทาสมาเป็นสังคมศักดินาที่ทำให้ทาสซึ่งถูกกดขี่เปลี่ยนมาเป็นไพร่ซึ่งมีสิทธิเช่าที่ดินทำกินจากเจ้าของที่ดิน และในกรณีที่มีผลผลิตเหลือจากส่วนที่ต้องส่งให้เจ้าของที่ดิน ไพร่สามารถนำผลผลิตส่วนที่เกินมานี้ไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองได้ หรือความขัดแย้งอาจนำไปสู่การปฏิวัติเพื่อล้มระบบที่ใช้กันอยู่ในสังคมแล้วเปลี่ยนเป็นระบบใหม่ เช่น การปฏิวัติของชนชั้นแรงงานเพื่อล้มระบบทุนนิยมแล้วเปลี่ยนจากสังคมแบบทุนนิยมมาเป็นระบบสังคมนิยม (Socialism) ที่ชนชั้นแรงงานเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต

อย่างไรก็ตาม ถ้ามองจากสภาพการณ์ของโลกนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ต่อมาถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 จะเห็นได้ว่าการอธิบายประวัติศาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ์ ขัดกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงของโลก ซึ่งบรรดาประเทศที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ เช่น

รัสเซีย, สาธารณรัฐประชาชนจีน, บรรดาประเทศในยุโรปตะวันออก, เวียดนาม ไม่สามารถจัดการประเทศให้บรรลุสู่เป้าหมายสูงสุดของการเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ตามทัศนะของมาร์กซ์ และต้องเปิดช่องให้กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม¹⁴⁸ แต่แนวความคิดและการอธิบายประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์มีประโยชน์ต่อแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ (historical approach) เพราะมาร์กซ์ได้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอริซิสม์แบบที่รังเคอ วางรากฐานไว้ให้นักประวัติศาสตร์เคร่งครัดตายตัวกับข้อมูลเชิงประจักษ์และเอกสารเพียงอย่างเดียว เป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอ นักประวัติศาสตร์ต้องมองถึงสิ่งที่กว้างและลึกกว่าข้อมูลที่ปรากฏในกระดาษ โดยเฉพาะการอธิบายความสัมพันธ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ฯลฯ ของมนุษย์ในอดีต

กล่าวได้ว่า คาร์ล มาร์กซ์ เป็นผู้วางรากฐานให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันและศัพทภาษา แนวคิด ของมาร์กซ์ยังเป็นการอบความคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ตลอดจนเขายังเป็นนักปราชญ์ที่วางรากฐานทางความคิดให้แก่การศึกษาวิชาด้านสังคมศาสตร์ทั้งวิชาเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา¹⁴⁹

งานศึกษาทางประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์โดยนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นหลังมาร์กซ์

คาร์ล มาร์กซ์ และ ฟรีดริช เองเงิลส์ เพื่อนสนิทและเพื่อนร่วมอุดมการณ์ของเขา (มาร์กซ์) ได้ร่วมกันก่อตั้ง The First International หรือ “สากลที่ 1” ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรผลักดันขบวนการสังคมนิยม ต่อมาหลังจากมาร์กซ์เสียชีวิต เองเงิลส์ได้ผลิตผลงานที่อธิบายเกี่ยวกับ “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” (historical materialism) เป็นครั้งแรกโดยชี้ถึงความสำคัญ

¹⁴⁸ ดูรายละเอียดใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์. บุรพาทิวัฒน์: ภูมิ-รัฐศาสตร์และเศรษฐกิจโลกใหม่. (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ, 2554); สุต จอนเจดสิน. เวียดนามกับการปฏิรูปประเทศตามนโยบายโดย เมัย (พ.ศ. 2529 – 2539) (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

¹⁴⁹ ดูรายละเอียดใน แดเนียล อาร์. ฟัสเฟลด์. ยุคทองของนักเศรษฐศาสตร์. แปลโดย ภาวดี ทองอุไทย; วณี ฉ่อยเกียรติกุล; และ วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527). หน้า 109 – 135; ทอม บอดโตมอร์. พัฒนาการศาสตร์มาร์กซิสต์ว่าด้วยสังคมวิทยา พัฒนาการศาสตร์มาร์กซิสต์ว่าด้วยสังคมวิทยา. แปลและเรียบเรียงโดย ฉลาดชาย รมิตานนท์. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529); ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559).

ของพลังทางการผลิตสินค้าอุปโภคและบริโภคซึ่งเป็นพลังที่ขับเคลื่อนให้ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เดินไปข้างหน้า คำอธิบายดังกล่าวของเองเกลส์กลายเป็นพลังทางการเมืองของประชาชนในยุโรป ขณะเดียวกันเองเกลส์ในวัย 70 ปีได้เป็นประธานใหญ่ของขบวนการแรงงานสากลหรือ “สากลที่ 2” ซึ่งต่อมาจะนำเอาแนวคิด “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” มาเป็นหลักการของพรรคชนชั้นกรรมาชีพในยุโรป¹⁵⁰

แนวคิดและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของมาร์กซ์และเองเกลส์จะได้รับการสานต่อโดยกลุ่มนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นที่ 2 อย่าง แอนโตนิโอ ลาบรีโอลา (Antonio Labriola ค.ศ. 1843 – 1904) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีเลียน, ฟรานซ์ เมฮริง (Franz Mehring ค.ศ. 1846 – 1919) นักประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ชาวเยอรมัน, คาร์ล เค้าต์สกี (Karl Kautsky ค.ศ. 1854 – 1938) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวเชค และ จอร์จี เพลคานอฟ (Georgi Plekhanov ค.ศ. 1856 – 1918) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวรัสเซีย ปัญญาชนทั้ง 4 คนนี้มาจากคนละประเทศ แต่มีชีวิตทางอุดมการณ์และชีวิตทางการเมืองแบบเดียวกันคือ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเองเกลส์ โดยจุดที่ต่างกันคือ เมฮริง เค้าต์สกี และเพลคานอฟ เข้ารับตำแหน่งทางการเมืองภายในพรรคสังคมนิยมของประเทศตนเอง มีเพียงลาบรีโอลาที่แยกตัวออกจากพรรคสังคมนิยมอิตาลี ในแง่ทิศทางการทำงานนั้น ลาบรีโอลา เมฮริง เค้าต์สกี และเพลคานอฟ ทำงานต่อเนื่องจากงานในช่วงสุดท้ายของเองเกลส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำให้แนวคิด “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” เป็นระบบมากยิ่งขึ้น ตลอดจนการทำให้คำอธิบายทางปรัชญาทั่วไปของลัทธิมาร์กซ์มีฐานะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนและมีขอบเขตกว้างขึ้นกว่าที่มาร์กซ์เคยอธิบายไว้¹⁵¹

นักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นถัดมา (รุ่นที่ 3) ได้แก่ วลาดีมีร์ เลนิน (Vladimir Lenin ค.ศ. 1870 – 1923) นักปฏิวัติและนักปรัชญาการเมืองชาวรัสเซีย, โรซา ลุกเซมเบอร์ก (Rosa Luxemburg ค.ศ. 1871 – 1919) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวโปแลนด์, เยฟจีนี เปรโอบราเซนสกี (Yevgeni Preobrazhensky ค.ศ. 1886 – 1937) นักปฏิวัติชาวรัสเซีย และนิโคไล บุกคาริน (Nikolai Bukharin ค.ศ. 1888 – 1938) นักปฏิวัติและนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวรัสเซีย พวกเขา

¹⁵⁰ ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2565). หน้า 17 – 18.

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 18.

เขาเหล่านี้มีความสนใจร่วมกันเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่ทำให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงเรื่องปัญหาเกี่ยวกับ “จักรวรรดินิยม” (Imperialism) ที่ชาติมหาอำนาจตะวันตกขยายอำนาจเข้าไปควบคุมหรือบังคับบัญชาดินแดนต่างชาติที่ด้อยกว่า¹⁵²

การขึ้นมาของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นที่ 3 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์ของฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ เนื่องจากนักทฤษฎีคนสำคัญอย่าง วลาดีมีร์ เลนิน ได้ก่อตั้งพรรคการเมืองแนวสังคมนิยมขึ้นในประเทศรัสเซียคือ พรรคบอลเชวิค ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการนำประชาชนลุกขึ้นทำการปฏิวัติ ยึดอำนาจจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 กษัตริย์ของรัสเซีย ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1917 ทำให้ประเทศรัสเซียเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น สหภาพโซเวียต¹⁵³ หลังจากเลนินถึงแก่กรรมเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1924 โจเซฟ สตาลิน (Joseph Stalin ค.ศ. 1878 – 1953) ขึ้นเป็นผู้นำของโซเวียต ตลอดระยะเวลา 29 ปีที่สตาลินเป็นผู้นำประเทศ สถานการณ์การเมืองภายในประเทศสหภาพโซเวียตเต็มไปด้วยความปั่นป่วนจากการที่สตาลินกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามที่เป็นศัตรูกับตน รวมถึงการที่สตาลินปกครองประเทศแบบเผด็จการ ประกอบกับสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างค.ศ. 1939 – 1945 ส่งผลให้สหภาพโซเวียต (รัสเซีย) บอบช้ำจากภัยสงคราม แม้ว่าจะใช้เวลาไม่นานในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ แต่ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่ในระดับตกต่ำ¹⁵⁴ ตามด้วยการเปิดฉากของสถานการณ์การแข่งขันกันทางอุดมการณ์การเมืองระหว่างประเทศฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ แข่งกับประเทศฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่มีประเทศสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ การแข่งขันดังกล่าวทำให้การเมืองโลกอยู่ในภาวะ “สงครามเย็น” (cold war) ซึ่งกินระยะเวลายาวนานถึง 45 ปี ระหว่างค.ศ. 1945 –

¹⁵² เรื่องเดียวกัน.

¹⁵³ ดู อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์; และ สัญชัย สุวังบุตร. รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม. (นครปฐม: โครงการตำราและหนังสือคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548). บทที่ 12.

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน. บทที่ 13; สัญชัย สุวังบุตร. โซเวียตสมัยสตาลิน. (กรุงเทพฯ: ศักติโสภาคการพิมพ์, 2560).

1990¹⁵⁵ มินห์ฮ้าการเมืองภายในของสหภาพโซเวียตภายหลังสตาลินเสียชีวิตได้เข้าสู่ยุคสร้างความเป็นประชาธิปไตยภายในประเทศที่เรียกว่ายุค “ทอร์” ภายใต้การนำของนิกิตา ครุชชอฟ ตลอดระยะเวลา 11 ปีที่ครุชชอฟดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศ (ค.ศ. 1953 – 1964) การเมืองภายในสหภาพโซเวียตขาดเสถียรภาพเนื่องจากครุชชอฟมีความขัดแย้งกับกลุ่มผู้มีอำนาจคนอื่น ๆ รวมไปถึงเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศสหภาพโซเวียตกับประเทศในยุโรปคือ อังกฤษ ตลอดจนเกิดความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศในเอเชียคือ จีน¹⁵⁶

สถานการณ์ปั่นป่วนทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสหภาพโซเวียต ที่ตั้งมั่นของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในช่วงเกือบ 50 ปีนับจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง 20 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลกระทบต่อปัญญาชนนักทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่างมาก ดังปรากฏว่าภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้สถานการณ์สงครามเย็นและการขยายตัวของลัทธิสตาลินในสหภาพโซเวียต บรรดาปัญญาชนจำนวนมากได้แยกตัวออกจากพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งถูกครอบงำโดยลัทธิสตาลิน หากยังอยู่ในพรรคก็ไม่ได้มีบทบาทอะไร ในแง่มุมมองทางทฤษฎีนั้นปัญญาชนนักทฤษฎีมาร์กซิสต์หันมาสร้างทฤษฎีที่เป็นนามธรรมและไม่ค่อยเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองและการจัดตั้งทางการเมืองของชนชั้นแรงงาน ต่างจากแนวทางที่มาร์กซ์ เองเกลส์ รวมไปถึงนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นที่ 2 ให้ความสำคัญกับการสร้างทฤษฎีที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชนชั้นแรงงาน¹⁵⁷

การหันเหทางทฤษฎีของปัญญาชนนักคิดฝ่ายมาร์กซิสต์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดในหมู่นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในภาคพื้นยุโรปตะวันตกรุ่นหลังการปฏิวัติรัสเซียลงมาถึงประมาณปลายทศวรรษ 1960 ต่อกับต้นทศวรรษ 1970 เห็นได้จากนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ เช่น จอร์จ ลูกาส (George Lukacs ค.ศ. 1885-1971) นักปรัชญามาร์กซิสต์ชาวฮังการี, อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci ค.ศ. 1891-1937) ปัญญาชนมาร์กซิสต์ชาวอิตาลี, วอลเตอร์ เบ

¹⁵⁵ ดู โรเบิร์ต เจ. แมคมาน. สงครามเย็น ความรู้ฉบับพกพา. แปลโดย ศิวพล ชมภูพันธ์. (กรุงเทพฯ: บุกส์เคป, 2565).

¹⁵⁶ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ และ สัญชัย สุวังบุตร. รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม. บทที่ 14.

¹⁵⁷ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. เริ่มต้นใหม่จากจุดเริ่มต้น: ทฤษฎีสังคมนิยมมาร์กซิสต์ในศตวรรษที่ 21. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: อิลลูมินาชันส์ เอ็ดดิชันส์, 2564). หน้า 22.

จามิน (Walter Benjamin ค.ศ. 1892-1940) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ปัญญาชนเหล่านี้หันเหความสนใจจากปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองไปสู่ปัญหาเชิง “ปรัชญา” อันเป็นผลจากความล้มเหลวของการปฏิวัติของชนชั้นแรงงานในยุโรปตะวันตกส่วนที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมมีความก้าวหน้าไปมากจนเกิดการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานไว้ได้ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างทฤษฎีมาร์กซิสต์กับการปฏิบัติการของชนชั้นแรงงาน นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในยุโรปตะวันตกจึงแยกตัวออกมาจากชนชั้นแรงงานภายในประเทศของตนเองแล้วไปหมกมุ่นกับการถกเถียงทางทฤษฎีภายในมหาวิทยาลัยและแวดวงวิชาการ¹⁵⁸

น่าสนใจว่า นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในยุโรปตะวันตกได้ตีความแนวคิดของมาร์กซ์ไปในแนวทางใหม่ที่แหวกแนวจากมาร์กซิสต์ดั้งเดิม ดังปรากฏว่า ในช่วงทศวรรษ 1920 – 1930 นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในยุโรปตะวันตกได้ตีความ “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” เสียใหม่โดยมุ่งเน้นเรื่องวัฒนธรรม สำนึกทางสังคม และอุดมการณ์ แทนที่คำอธิบายของมาร์กซ์ซึ่งมุ่งเน้นเรื่องเศรษฐกิจ การตีความแบบใหม่นี้เห็นได้ในงานเขียนของอันโตนิโอ กรัมสกี อย่าง *บันทึกจากคุก* (Gramsci's Prison Notebooks) งานเขียนของจอร์จ ลูกส์ เรื่อง *ประวัติศาสตร์และสำนึกทางชนชั้น* (History and Class Consciousness) งานของคาร์ล คอร์ช (Karl Korsch) นักทฤษฎีชาวเยอรมัน เรื่อง *ลัทธิมาร์กซ์และปรัชญา* (Marxism and Philosophy)¹⁵⁹

กระแสความคิดแบบ “มาร์กซิสต์ตะวันตก” (Western Marxism) ที่ก่อตัวขึ้นในแวดวงนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ทางยุโรปตะวันตกช่วงทศวรรษ 1920-1930 ส่งผลมาถึงวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในยุโรปตะวันตก เห็นได้จากนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งได้นำเอาทฤษฎีมาร์กซิสต์มาประยุกต์ใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์ เช่น จอร์จ เลอแฟวร์ (George Lefebvre ค.ศ. 1874 – 1954) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส, คริสโตเฟอร์ ฮิลล์ (Christopher Hill ค.ศ. 1912 – 2003) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ, เอริก ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm ค.ศ. 1917 – 2012) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ และเอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ ทอมป์สัน (Edward Palmer Thompson ค.ศ. 1924 – 1993) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ นัก

¹⁵⁸ ริกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 20 – 21.

¹⁵⁹ George G. Iggers. “The Marxist Tradition of historiography in the West”. in **Marxist Historiographies: a global perspective**. Edited by Edward Wang and George G. Iggers. (Oxon: Routledge, 2016). p. 25.

ประวัติศาสตร์เหล่านี้มีแนวคิดทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์และได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมตามแนวอธิบายของมาร์กซ์มาใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์¹⁶⁰

น่าสนใจว่า นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสและชาวอังกฤษที่กล่าวมาได้ริเริ่มแนวทางการศึกษาแนวใหม่คือ การศึกษา “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” (history from below) อันเป็นแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ชนิดใหม่ มุ่งอธิบายประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสามัญชนโดยแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมและความคิดต่าง ๆ ของผู้คนธรรมดาอย่าง ชาวนา ชนชั้นแรงงาน ผู้หญิง ชนกลุ่มน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ถูกละเลยในงานเขียน “ประวัติศาสตร์จากเบื้องบน” (history from above) ที่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองของชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำ ทั้งนี้ เลอแฟวร์เป็นผู้ริเริ่มแนวทางนี้ในงานศึกษาชิ้นสำคัญของเขาชื่อ *การปฏิวัติฝรั่งเศส: จากจุดก่อเกิดถึง 1793* (The French Revolution: From Its Origins to 1793) ซึ่งเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1789 เลอแฟวร์ให้ความสำคัญกับการศึกษาบทบาทของชาวนาในการปฏิวัติครั้งใหญ่นี้ การอธิบายของเลอแฟวร์นำเอาทฤษฎีความขัดแย้งตามคำอธิบายของมาร์กซ์มาประยุกต์ใช้ร่วมกับการศึกษาภูมิหลังและวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวนาเพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ “ความคิด” ของชนชั้นล่าง (ชาวนา) ทั้งนี้เลอแฟวร์ไม่ได้มองว่า ความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในฝรั่งเศสเป็นไปตามทฤษฎีของมาร์กซ์ที่อธิบายว่า ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีที่มาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ หากแต่เลอแฟวร์ชี้ให้เห็นว่า การปฏิวัติฝรั่งเศสประกอบด้วย 4 ขั้นตอนคือ

- 1) การปฏิวัติของชนชั้นสูง (ค.ศ. 1787 – 1788)
- 2) การปฏิวัติของพ่อค้าชนชั้นกลาง (ค.ศ. 1789 – 1791)
- 3) การปฏิวัติในเขตเมือง
- 4) การปฏิวัติของชาวนาในชนบท

ทั้งนี้การปฏิวัติฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1789 เป็นผลจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีมาอย่างยาวนาน พอมาถึงศตวรรษที่ 18 กลุ่มชนชั้นสูงและพ่อค้าชนชั้นกลางเป็นพวกที่มีอำนาจและดึงผลประโยชน์จากชาวนามาไว้ที่พวกตน เกิดภาวะสังคมที่เสื่อมถอยทาง

¹⁶⁰ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 250 – 252.

ศีลธรรม มีการเอาวัตถุเอาเปรียบและขูดรีดชาวนา นำมาสู่การที่กลุ่มชาวนาต้องลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวเพื่อนำพาสังคมกลับไปสู่สภาพก่อนการเกิดขึ้นของทุนนิยมและการขึ้นมามีอำนาจของพวกพ่อค้าชนชั้นกลาง คำอธิบายของเลอแปร์อธิบายสาเหตุของการปฏิวัติฝรั่งเศสได้ชัดเจนกว่าการมองแบบทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่ชี้ว่า การปฏิวัติเป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นแรงงาน¹⁶¹

แม้ว่าจอร์จ เลอแปร์ จะเป็นผู้ริเริ่มการศึกษา “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” แต่นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ (The British Marxist Historians) อย่าง คริสโตเฟอร์ ฮิลล์, เอरिक ฮอบส์บอว์ม, จอห์น ซาวิลล์ (John Saville) และเอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ ทอมป์สัน ได้พัฒนามุมมองทางประวัติศาสตร์แบบ “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ให้ก้าวหน้าขึ้นอย่างก้าวกระโดด¹⁶²

ในที่นี้ขอกล่าวถึงงานเขียน “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษเพียง 2 ท่านคือ เอरिक ฮอบส์บอว์ม และ เอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ ทอมป์สัน (ต่อไปจะเรียกย่อ ๆ ว่า อี. พี. ทอมป์สัน) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเขียนงานประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง¹⁶³

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนงานและชาวนาอังกฤษโดย เอरिक ฮอบส์บอว์ม

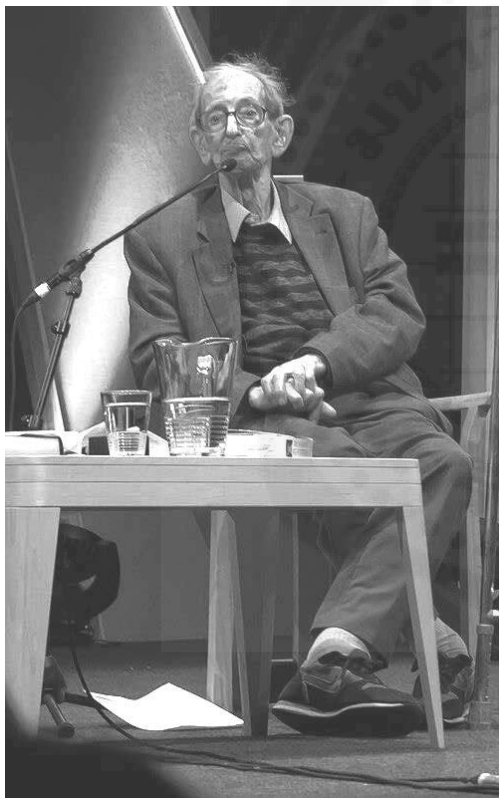
เอरिक ฮอบส์บอว์ม เริ่มต้นอาชีพนักวิชาการด้วยการเขียนงานประวัติศาสตร์ของชนชั้นแรงงาน งานชิ้นแรกของเขาชื่อ *จุดเปลี่ยนของคนงาน 1880 – 1900* (Labour's Turing Point, 1880 – 1900) เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แรงงานในอังกฤษที่ปรากฏขึ้นเมื่อค.ศ. 1948 ต่อมาฮอบส์บอว์มได้เขียนงานเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมและการกบฏของชนชั้นล่างอีกหลายชิ้น เช่น *กบฏดั้งเดิม* (Primitive Rebel) (ค.ศ. 1959),

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 252 – 253.

¹⁶² ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2567). หน้า 3.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน.

ผู้ใช้แรงงาน (Labouring Men) (ค.ศ. 1964), กัปตัน สวิง (Captain Swing) (เขียนร่วมกับ จอร์จ รู๊ด (George Rude) เมื่อ ค.ศ. 1969), หมู่โจร (Bandits) (1969), บรรดานักปฏิวัติ (Revolutionaries) (ค.ศ. 1973) และ โลกของแรงงาน (World of Labour) (ค.ศ. 1984) ในงานเหล่านี้ฮอบส์บอว์มชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ของคนงานด้วยการบุกจุก การขโมย การเผา และการก่อความวุ่นวายต่อทรัพย์สินของนายจ้างเพื่อล้างแค้นนายจ้างที่เอารัดเอาเปรียบคนงาน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ของชนชั้นล่างในอดีต เช่น การเป็นโจรปล้นทรัพย์สินของคนรวยแล้วเอาไปให้คนจน เช่นเดียวกับที่ “โรบินฮู้ด” (Robinhood) โจรในตำนานทำ กล่าวได้ว่า งานศึกษาของฮอบส์บอว์มเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับขบวนการแรงงาน รวมทั้งให้คำอธิบายใหม่เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมและวิธีการเคลื่อนไหวแบบรวมหมู่ของชนชั้นล่าง (ชาวนาและผู้ใช้แรงงาน) ได้เป็นอย่างดี¹⁶⁴

ภาพที่ 8 เอริก ฮอบส์บอว์ม

ที่มา: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Eric_Hobsbawm.jpg

¹⁶⁴ เรียบเรียงจาก ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ. หน้า 45 – 58; Marnie Hughes-Warrington. **Fifty Key Thinkers on History**. pp. 154 – 161.

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนงานและชาวนาอังกฤษโดย อี.พี. ทอมป์สัน

อี. พี. ทอมป์สัน นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ชาวอังกฤษ ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำนักวิชาการฝ่ายซ้ายในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นนักประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมคนสำคัญคนหนึ่งของโลกในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 20¹⁶⁵ เขา (ทอมป์สัน) ให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมอังกฤษและเรื่องราวของชนชั้นแรงงาน ดังเห็นได้จากผลงานชิ้นแรก ๆ ของเขาเรื่อง *วิลเลียม มอร์ริส: โรแมนติก สู่การปฏิวัติ* (William Morris: Romantic to Revolutionary) (พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1955) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของวิลเลียม มอร์ริส ศิลปิน นักออกแบบและนักเขียน ซึ่งต่อมามอร์ริสได้หันมาเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม เห็นได้จากขบวนการ Art and Crafts ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการฟื้นฟูรูปแบบการผลิตสิ่งทอแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานช่างฝีมือ อีกด้านหนึ่งมอร์ริสก็ต่อต้านการผลิตในระบบโรงงานที่ใช้เครื่องจักรและมุ่งเน้นปริมาณการผลิตมากกว่าคุณภาพของสินค้า¹⁶⁶

ภาพที่ 9 เอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ ทอมป์สัน (อี. พี. ทอมป์สัน)

ที่มา:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/E_P_Thompson_at_1980_protest_rally_%28cropped%29.JPG

¹⁶⁵ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 261.

¹⁶⁶ *เรื่องเดียวกัน*. หน้า 265.

ในงานศึกษาเรื่องวิลเลียม มอร์ริส นี้ ทอมป์สันได้ตั้งข้อสงสัยและวิพากษ์วิจารณ์ต่อลัทธิสตาลิน (Stalinism) โดยชี้ว่า ขณะที่ วิลเลียม มอร์ริส ส่งเสริมให้คนงานผู้กล้าหาญเข้าไปควบคุมและมีความสุขกับงานของพวกเขา ฝ่ายลัทธิสตาลินกลับขาดมนุษยธรรมต่อคนงานจนเป็นเหตุให้ใน ค.ศ. 1956 เกิดการลุกฮือขึ้นของประชาชนชาวฮังการีขึ้นเพื่อแยกตัวออกจากลัทธิคอมมิวนิสต์¹⁶⁷

ต่อมาใน ค.ศ. 1963 ทอมป์สันได้เขียนงานชิ้นสำคัญเรื่อง *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* (The Making of the English Working Class) เป็นการศึกษา “การก่อรูป” (formation) ของชนชั้นแรงงานในอังกฤษและการมาถึงของจิตสำนึกของชนชั้นแรงงาน อันนำมาสู่การเกิดขึ้นของ “ลัทธิชาร์ทิสซึม” (Chartism) ในรูปของพรรคการเมืองพรรคแรกของชนชั้นแรงงานอังกฤษ น่าสนใจว่า ในงานชิ้นนี้ทอมป์สันได้โต้เถียงกับนักสังคมวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม (stratification studies) โดยนิยามชนชั้น (class) ในฐานะโครงสร้าง (structure) หรือหมวดหมู่ (category) ที่หยุดนิ่ง ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ทอมป์สันเสนอว่า ชนชั้นเป็น “ปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์” (historical phenomenon) ซึ่งประกอบไปด้วยเหตุการณ์จำนวนหนึ่งที่แม้ดูจะไม่เกี่ยวข้องกันแต่เอาเข้าจริงแล้วมีความสัมพันธ์กัน เหตุการณ์ที่เขา (ทอมป์สัน) ยกมาอธิบายนั้นเป็นเรื่องจิตสำนึกและประสบการณ์ของชนชั้นแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมในช่วงเวลาต่าง ๆ จนมาถึงจุดที่เกิดการตั้งพรรคการเมืองพรรคแรกของชนชั้นแรงงานอังกฤษ¹⁶⁸

น่าสนใจว่า ทอมป์สันปฏิเสธการอธิบายประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดพื้นฐาน 3 อย่างของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์คือ 1) พลังทางเศรษฐกิจ ซึ่งนักทฤษฎีมาร์กซิสต์มองว่าเป็นปัจจัยหลักที่ขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ 2) ความเที่ยงตรงของวิธีการทางประวัติศาสตร์ 3) ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้า บนฐานคิดนี้ทอมป์สันจึงปฏิเสธความคิดที่ว่า “อดีตเป็นก้าวหนึ่งไปสู่อนาคต” (the past is a step to the future) สิ่งที่ทอมป์สันทำคือ การศึกษาชนชั้นแรงงานอังกฤษในมิติทางความคิดและวัฒนธรรม เช่น ศาสนา จารีตประเพณี ความแตกต่างทางชาติ

¹⁶⁷ Marnie Hughes-Warrington. **Fifty Key Thinkers on History**. pp. 302 – 303.

¹⁶⁸ ธิกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. บทที่ 3.

พันธุ์ เพศสภาพ (gender) โดยเชื่อมโยงเรื่องเหล่านี้เข้ากับความขัดแย้งเหล่านี้เข้ากับความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ¹⁶⁹

ลักษณะการอธิบายดังกล่าวนี้เห็นได้ในงานเขียนเรื่อง *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* ที่ทอมป์สันมุ่งอธิบายถึง “ประสบการณ์เชิงอัตวิสัย” (subjective experience) ที่คนงานคนหนึ่ง ๆ ได้พบเจอด้วยตนเอง รวมถึงมุมมองที่เขาหรือเธอมีต่อสิ่งนั้น เหตุการณ์นั้น ประเด็นใหญ่ ๆ ที่ทอมป์สันแสดงให้เห็นใน งานเขียนเรื่อง *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* คือผลกระทบของระบบทุนนิยมยุคต้นที่มีต่อคนงานแบบดั้งเดิม (traditional workers) ในอังกฤษ เช่น ช่างทอผ้า ช่างทำรองเท้า ช่างตีเหล็ก ฯลฯ ผู้ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนระบบการผลิตมาใช้เครื่องจักรและการแข่งขันจากพวกแรงงานไร้ทักษะที่ค่าจ้างถูก นอกจากนี้คนงานแบบดั้งเดิมยังถูกบีบอัดจากระบบการทำงานแบบใหม่ที่มี “วินัยในการทำงาน” (work discipline) อย่างเคร่งครัด ขณะเดียวกันคนงานก็ต้องทำงานหนักอยู่แทบจะตลอดเวลา ทั้งยังถูกขูดรีดจากเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมที่ให้ค่าแรงต่ำ ประสบการณ์เหล่านี้เองที่ทำให้คนงานเกิดความตระหนักรู้ถึงการถูกขูดรีดร่วมกันของบรรดาคนงานแล้วก่อรูปขึ้นเป็น “จิตสำนึกทางชนชั้น” ตามมาด้วยการเคลื่อนไหวต่อต้านชนชั้นนายทุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หมู่คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอมีการทาสีดำที่ใบหน้าแล้วเคลื่อนขบวนไปที่โรงงานในยามค่ำคืนเพื่อทำลายโรงงานที่หันมาใช้เครื่องจักรแบบใหม่ในการผลิต หรือการที่ผู้คนนับหมื่นมาชุมนุมกันเพื่อฟัง โจแอนนา เซาท์คอตต์ (Joanna Southcott) ผู้อ้างว่าตนเป็นผู้พิเศษโดยกล่าวว่าพระเยซูจะลงมาเกิดอีกครั้ง รวมทั้งกล่าวด้วยว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงมีความโกรธซึ่งต่อชนชั้นนายทุน¹⁷⁰

ควรกล่าวด้วยว่า ทอมป์สันและงานเขียนเรื่อง *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* ได้รับการยกย่องในแง่ของการบุกเบิกแนวทางใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังเห็นได้จากที่จอฟ อีไล (Geoff Eley) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษได้กล่าวว่า งานของทอมป์สันเป็นงานศึกษาที่ตระหนักถึง “วัฒนธรรมสมัยนิยม” (popular culture) ของประชาชน พิจารณาวัฒนธรรมสมัยนิยมด้วยสัมผัสใหม่ทางมานุษยวิทยา (neo-anthropological sense) แล้ว

¹⁶⁹ George G. Iggers. *Historiography in the Twentieth Century: from scientific Objectivity to the Postmodern challenge*. (Middletown: Wesleyan University Press, 2005). pp. 88 – 89.

¹⁷⁰ Sarah Maza. *Thinking about History*. (Chicago: University of Chicago Press, 2017). pp. 23 – 25.

นำมาใช้ในการอธิบายให้เห็นและเข้าใจ “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ที่ชนชั้นล่างแสดงออกมาผ่านกิจกรรมทางสังคมที่มีความหมายทางการเมืองและเศรษฐกิจแฝงอยู่¹⁷¹

หรือที่ ซาราห์ มาซา (Sarah Maza) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ชี้ว่า หนังสือ *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* ของ อี. พี. ทอมป์สัน เป็นมาตรฐานของการศึกษา “ประวัติศาสตร์สังคมใหม่” (new social history) ที่ให้ความสำคัญกับ “ชนชั้นแรงงาน” ซึ่งในความหมายของทอมป์สันนั้นไม่ได้หมายถึงเฉพาะคนงานในระบบอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงคนจนทุกประเภท คนชายขอบ คนไร้สิทธิไร้เสียงในสังคม ซึ่งเป็นคนกลุ่มที่หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ อีกทั้งงานของทอมป์สันยังยืนยันว่า “ชนชั้น” และ “จิตสำนึกทางชนชั้น” ไม่ใช่แนวคิดทางนามธรรมทางสังคมวิทยาที่เกิดจากการตั้งทฤษฎีของนักคิด นักวิชาการ หากแต่ “ชนชั้น” และ “จิตสำนึกทางชนชั้น” มีที่มาจากประสบการณ์และความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่และเวลาที่เฉพาะเจาะจงในพื้นที่หนึ่ง ๆ ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ¹⁷² นอกจากนี้งานเขียนของทอมป์สันยังใส่ใจกับการอธิบายให้เห็นถึงเงื่อนไขทางวัตถุและชีวิตประจำวันที่ส่งผลต่อความคิดและการปฏิบัติของคนงานด้วย เช่น คนงานในยุคเริ่มต้นของระบบทุนนิยมมีความคิดแบบถอนรากถอนโคน (radical) เนื่องจากถูกกดขี่บีบคั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ของนายทุนซึ่งส่งผลกระทบอย่างมากต่อชีวิตในครอบครัว แบบแผนการทำงานและการพักผ่อนหย่อนใจ ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนงาน¹⁷³

หลังจากหนังสือ *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* งานชิ้นต่อ ๆ มาของทอมป์สันเป็นการอธิบาย “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ในอังกฤษโดยย้อนกลับไปพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ของคนงานในยุคศตวรรษที่ 18 เห็นได้จากบทความเรื่อง *เศรษฐกิจศีลธรรมของฝูงชนอังกฤษในศตวรรษที่ 18* (Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century) (พิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1971 ต่อมาพิมพ์ซ้ำในหนังสือเรื่อง

¹⁷¹ Geoff Eley. “Edward Thompson, Social History and Political Culture: The Making of a Working-class Public, 1780 – 1850”. in **E. P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell (Philadelphia: Temple University Press, 1990). p. 15.

¹⁷² Sarah Maza. **Thinking about History**. p. 25.

¹⁷³ Ibid. pp. 25 – 26.

ชนบทธรรมเนียมของคนส่วนใหญ่ (Customs in Common) ซึ่งเป็นผลงานที่ทอมป์สันยังเขียนไม่เสร็จสมบูรณ์ (unfinished book)[±] แต่ถูกนำมาพิมพ์ใน ค.ศ. 1991) ในบทความนี้ทอมป์สันนำเสนอเรื่อง “เศรษฐกิจศีลธรรม” (moral economy) ของฝูงชนอังกฤษในศตวรรษที่ 18 โดยชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของฝูงชนอันประกอบด้วยผู้ใช้แรงงานและคนยากจนที่ก่อ “การจลาจลอาหาร” (the food riot) เป็นรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางตรงโดยประชาชนในการยืนยันถึงเศรษฐกิจศีลธรรมตามจารีตประเพณี (traditional moral economy) เพื่อต่อต้านเศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่ของตลาด (the new political economy of the market place) และเป็นการตักเตือนผู้มีอำนาจและคนรวยเกี่ยวกับภาระหน้าที่ของพวกเขาตามระเบียบสังคมแบบพ่อปกครองลูก (paternalist model) ซึ่งผู้มีอำนาจและคนรวยเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์คนยากจน แต่ระเบียบสังคมแบบนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นเศรษฐกิจการเมืองแบบตลาด ดังนั้น ผู้ใช้แรงงานและคนยากจนจึงก่อ “การจลาจลอาหาร” เพื่อชี้ให้เห็นว่า ผู้ใช้แรงงานและคนยากจนสามารถพลิกคว่ำระเบียบเศรษฐกิจการเมืองแบบตลาดได้ ทั้งนี้ทอมป์สันเสนอว่า “การจลาจลอาหาร” เป็นสัญญาณเตือนภัยของสงครามทางชนชั้นและควรถูกมองในฐานะการเคลื่อนไหวทางการเมือง¹⁷⁴

งานอีกชิ้นของทอมป์สันที่ขอลำถึงคือ *วิกและเหล่านักล่า: ต้นกำเนิดของกฎหมายดำ* (Whigs and Hunters: the Origin of the Black Act) (พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1975) ซึ่งทอมป์สันกล่าวว่า เป็นหนังสือที่เขียนในรูปแบบเป็นทางการถึงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งขาดหายไปในงานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอังกฤษในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเขา (ทอมป์สัน) จะบูรณะ (reconstruct) เรื่องราวความสัมพันธ์ทางรูปแบบนี้ขึ้นมาใหม่¹⁷⁵ โดยตระหนักถึงการกอบกู้หลักฐานเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นที่หายไปและโครงสร้างการ

[±] ข้อมูลจาก “E. P. Thompson”. in **Visions of history: interview with E. P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization**. edited by Henry Abelove , et al. (Manchester: Manchester University Press, 1983). p. 21; ดู E. P. Thompson. **Customs in Common**. (New York: The New Press, 1993).

¹⁷⁴ ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 55 – 56; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ. หน้า 63 – 64.

¹⁷⁵ “E. P. Thompson”. in **Visions of history: interview with E. P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization**. p. 7.

ปกครอง พิธีกรรมการลงโทษ การแสดงอำนาจนำเชิงสัญลักษณ์ของกฎหมาย ที่ชนชั้นปกครองใช้¹⁷⁶

ในงานเขียนเรื่อง *วิกและเหล่านักล่า: ต้นกำเนิดของกฎหมายดำ* ทอมป์สันศึกษาเกี่ยวกับ “กฎหมายดำแห่งปี 1732” และภาพของสังคมอังกฤษในศตวรรษที่ 18 โดยชี้ให้เห็นว่า ในศตวรรษที่ 18 เกิดเหตุการณ์โกลาหลขุนวายจำนวนหนึ่งขึ้นรอบ ๆ ป่าวินเซอร์และในป่าแฮมเชียร์ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ของอังกฤษ จากการที่ชาวบ้านในชนบทโดยเฉพาะกลุ่ม “ชาวป่า” (foresters) ลอบเข้าไปล่ากวาง ขโมยสัตว์ป่า โค่นต้นไม้ที่ยังไม่โตเต็มที่ ครอบครองเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ส่งจดหมายคุกคามโดยไม่ลงชื่อ เพื่อต่อต้านการที่รัฐอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ป่าและขยายอำนาจเข้าไปจัดการพื้นที่ป่า ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำกินในป่า ดังนั้นชาวบ้านจึงแสดงการต่อต้านในรูปแบบต่าง ๆ ที่ได้กล่าวแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น “ชาวป่า” จำนวนหนึ่งต่อต้านด้วยวิธีการที่รุนแรงด้วยการทาสีดำที่ใบหน้าแล้วรวมตัวเป็นกลุ่มกองกำลังติดอาวุธออกปฏิบัติการต่อต้านรัฐ นำมาสู่การที่รัฐบาลประกาศใช้ “กฎหมายดำแห่งปี 1732” ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐสามารถสังหารกลุ่ม “แบล็ค” (Blacks) ผู้ต่อต้านเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของรัฐ ทั้งนี้ทอมป์สันชี้ว่า กฎหมายดำเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการสร้าง “ความชอบธรรมในการฆ่าที่มีมากเกินไปในทางกฎหมาย”¹⁷⁷

จากงานเขียนของ อี. พี. ทอมป์สัน ที่ได้กล่าวมา เมื่อเปรียบเทียบกับงานเขียนของ เอริค ฮอบส์บอว์ม ที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่า งานเขียนของ ทอมป์สัน มีความคล้ายคลึงไปในแนวทางเดียวกับงานเขียนของ ฮอบส์บอว์ม อันน่าจะด้วยเหตุที่ทั้ง ฮอบส์บอว์ม และ ทอมป์สัน เป็นนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษซึ่งต้องการนำเสนอ “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” เช่นเดียวกัน

¹⁷⁶ Ibid. p. 21.

¹⁷⁷ ธิกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ. หน้า 64 – 66.

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ

การกล่าวถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษในหัวข้อนี้จะกล่าวโดยย่อถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ เอริค ฮอบส์บอว์ม และ อี. พี. ทอมป์สัน ใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์เพื่อให้ผู้อ่านพอเห็นภาพกว้าง ๆ

1. การเขียนประวัติศาสตร์ด้วยหลักภาษาวិธี

ในตอนต้นของบทนี้ได้กล่าวแล้วว่า คาร์ล มาร์กซ์ ผู้เป็นต้นกำเนิดของแนวคิดมาร์กซิสต์ได้นำเอาหลักคิดในการหาความรู้แบบภาษาวิธี (dialectic) ของฟรีดริช เฮเกล นักปรัชญาชาวเยอรมันที่หาความรู้และสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง ๆ ด้วยการตั้งข้อเสนอ (thesis) ตามด้วยการหาข้อโต้แย้งข้อเสนอดังกล่าว (anti thesis) เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นก็ตั้งข้อเสนอเพิ่มเติมเพื่อตอบโต้ข้อโต้แย้ง จากนั้นจะมีการตั้งข้อโต้แย้งกลับมา นำไปสู่การตั้งข้อเสนอเพื่อตอบโต้ข้อโต้แย้งใหม่ ตามด้วยการตั้งข้อโต้แย้งกลับ ทั้งนี้ การนำเสนอความคิดและการโต้แย้งไป-มานี้เมื่อถึงจุดหนึ่งจะเกิดการประนีประนอมกลายเป็นข้อสรุปที่เห็นชอบร่วมกัน (synthesis) หลักการดังกล่าวนี้มาร์กซ์ได้นำมาดัดแปลงเป็นหลักคิดแบบวัตถุนิยมภาษาวิธี (dialectical materialism) ที่ถือว่ามนุษย์และการกระทำของมนุษย์เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ ดังนั้น ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมจึงเป็นตัวกำหนดความคิดของมนุษย์ ทั้งนี้ มาร์กซ์เชื่อว่าธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรอบตัวมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความคิดของมาร์กซ์ในด้านที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เขา (มาร์กซ์) เห็นว่าการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ต้องเริ่มที่สภาพแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ โดยมุ่งเน้นที่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจซึ่งมาร์กซ์ถือว่าเป็น “วัตถุ” ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไปในทาง “ขัดแย้ง” คือมีสิ่งหนึ่งดำรงอยู่ ต่อมาเมื่อมีอีกสิ่งหนึ่งมาขัดขวางหรือปฏิเสธการคงอยู่ของสิ่งแรกจนทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่ดีขึ้นเพื่อทดแทนสิ่งแรก¹⁷⁸

หลักคิดแบบวัตถุนิยมภาษาวิธีนี้มาร์กซ์ได้นำมาใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ด้วยแนวคิด “ประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม” (Materialist Conception of History) ที่ชี้ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ขับเคลื่อนด้วยความขัดแย้งเชิงวัตถุ (ความขัดแย้งใน

¹⁷⁸ อภิชา ชุตติพงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 196 – 197.

ความสัมพันธ์ทางการผลิต)¹⁷⁹ หลักการและแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษนำมาปรับใช้ในงานเขียนของตน

ในกรณีของ เอริก ฮอบส์บอว์ม การนำเอาหลักคิดแบบวิภาษวิธีมาใช้ในการอธิบาย “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” เห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของฮอบส์บอว์มเมื่อ ค.ศ. 1978 ในบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่ง เขาเล่าว่า ตอนที่เรียนระดับปริญญาตรี ตัวเขาสนใจศึกษาแนวคิดมาร์กซิสต์ ในการเรียนที่มหาวิทยาลัย เขาและเพื่อนที่มีความสนใจแนวคิดมาร์กซิสต์เข้าร่วมการอภิปรายกับนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2[□] ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ กระแสต่อต้านแนวคิดมาร์กซิสต์ได้ขยายตัวในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ที่เขา (ฮอบส์บอว์ม) ศึกษาอยู่ ทำให้ฮอบส์บอว์มและเพื่อนที่สนใจแนวคิดมาร์กซิสต์รู้สึกโดดเดี่ยว¹⁸⁰

บทสัมภาษณ์นี้ฮอบส์บอว์มกล่าวถึงการอภิปรายกับนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์จากข้อมูลส่วนนี้เราพอจะชี้ได้ว่า ฮอบส์บอว์มได้เรียนรู้และปฏิบัติการแสวงหาและสร้างความรู้ด้วยหลักคิดวิภาษวิธี การกล่าวเช่นนี้คงไม่เกินจริงเท่าไรนัก เมื่อกล่าวถึง “การอภิปรายทางวิชาการ” ภาพที่ปรากฏขึ้นในความคิดของเราคงเป็นภาพการอภิปรายที่มีผู้นำเสนอแนวคิดหรือข้อเสนอเชิงวิชาการของตนให้สมาชิกคนอื่น ๆ ในวงเสวนา/ที่ประชุมรับฟัง จากนั้นผู้ที่อยู่ในวงเสวนาจะยกเอาแนวคิดและ/หรือข้อมูลมาโต้แย้งประเด็นที่ผู้เสนอได้เสนอต่อวงเสวนา ตามมาด้วยการที่ผู้เสนอแนวคิดหรือข้อเสนอเชิงวิชาการตอบสิ่งที่มีการโต้แย้ง หลายครั้งที่การนำเสนอแนวคิดเชิงวิชาการและการโต้แย้งอย่างมีเหตุผล นำไปสู่ข้อสรุปที่ทั้ง 2 ฝ่ายเห็นชอบร่วมกันหรือประนีประนอมกันได้ ดังนั้นการที่ฮอบส์บอว์มร่วมการอภิปรายกับนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์บ่งชี้ให้เห็นว่า ฮอบส์บอว์มคุ้นเคยกับการแสวงหาและสร้างความรู้ด้วยหลักวิภาษวิธีเป็นอย่างดี

¹⁷⁹ วัชรพล พุทธรักษา. **CRACK/ลัทธิมาร์กซ์/101**. (พิษณุโลก: แครกเกอร์ บั๊กส์, 2567). หน้า 22.

[□] ใน ค.ศ. 1934 ฮอบส์บอว์มเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์และได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากลุ่มนักประวัติศาสตร์สายมาร์กซิสต์ในอังกฤษ

¹⁸⁰ “Eric Hobsbawm”. in **Visions of history: interview with E. P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization**. p. 30.

การอธิบายประวัติศาสตร์ด้วยหลักคิดแบบวิภาษวิธีของฮอบส์บอว์มเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของฮอบส์บอว์มเมื่อค.ศ. 1978 ซึ่งเขาได้กล่าวถึงงานศึกษาของหลุยส์ อัลธุแซร์ (Louis Althusser ค.ศ. 1918 – 1990) นักปรัชญาสังคมชาวฝรั่งเศสผู้โดดเด่นด้านแนวคิดมาร์กซิสต์สายโครงสร้างส่วนบน อธิบายเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้นของคนในสังคมด้วยมุมมองที่ต่างจากคาร์ล มาร์กซ์ กล่าวคือ ขณะที่มาร์กซ์อธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ว่าดำเนินไปโดยมีเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด อัลธุแซร์กลับอธิบายว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ดำเนินไปโดยมีปัจจัยทางการเมืองและอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ เป็นตัวขับเคลื่อน ผลักดัน[†] สำหรับฮอบส์บอว์มแล้วเขาให้ความเห็นว่า อัลธุแซร์เป็นชายที่มีความน่าสนใจมาก แต่เขา (อัลธุแซร์) มีอคติและต่อต้านประวัติศาสตร์ อดีตดังกล่าวได้ส่งต่อมาถึงผู้ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากอัลธุแซร์ (Althusserians) สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ควรทำคือ ออกห่างจากแนวคิดและคำอธิบายแบบอัลธุแซร์ งานศึกษาของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ไม่จำเป็นต้องรับเอาแนวคิดของอัลธุแซร์มาใช้¹⁸¹ สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์พึงทำคือ การอภิปรายอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนผ่านจากศักดินาสู่ทุนนิยม (the transition from feudalism to capitalism in particular) ที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม¹⁸²

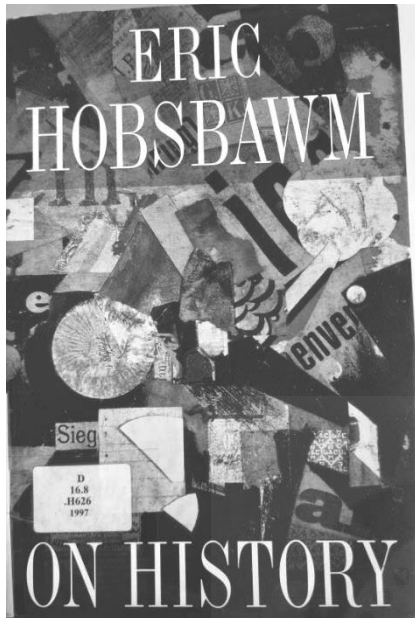
ข้อเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ฮอบส์บอว์มแสวงหาและสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วยหลักคิดวิภาษวิธีคือ เนื้อหาบทหนึ่งในหนังสือของฮอบส์บอว์มเรื่อง *ว่าด้วยประวัติศาสตร์* (On History) ได้พูดถึงกระบวนการในการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้ว่า ประวัติศาสตร์เป็นความรู้ที่มีระเบียบวิธีซึ่งต้องใช้พลังทางปัญญาอย่างสูง นักประวัติศาสตร์ต้องใช้ความสามารถอย่างสูงในการสืบค้น ปะติดปะต่อ ข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งถกเถียงกับ

[†] ดูรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและผลงานของหลุยส์ อัลธุแซร์ ใน หลุยส์ อัลธุแซร์. *อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ*. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2566); กาญจนา แก้วเทพ; และ สมสุข หินวิมาน. *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551). หน้า 208 – 227.

¹⁸¹ “Eric Hobsbawm”. in *Visions of history : interview with E.P. Thompson , et al. by MARHO, the radical historians organization*. pp. 37 – 38.

¹⁸² *Ibid.* p. 38.

ทฤษฎีหรือกรอบความคิดที่นักวิชาการผู้วางรากฐานของวิชาประวัติศาสตร์ไว้อย่างยาวนาน ได้นำเสนอและใช้ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์¹⁸³

ภาพที่ 10 หนังสือ On History ของเอริค ฮอบส์บอว์ม

ที่มา: ถ่ายโดย โดม ไกรปกรณ

นอกจากนี้ฮอบส์บอว์มยังกล่าวถึงการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วยการท้าทาย (challenge) คำอธิบายทางประวัติศาสตร์โดยนักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ ตลอดจนสถาบันทางการเมือง สถาบันทางวิชาการ ที่ครอบงำความรู้ด้านประวัติศาสตร์อยู่ แล้วสร้างความรู้ชุดใหม่ขึ้นด้วยวิธีการเชิงวิเคราะห์ที่พิจารณาถึงเงื่อนไขเฉพาะของสิ่งนั้นและพิจารณาในเชิงทฤษฎีที่ให้ภาพมุมกว้างของสิ่งนั้น¹⁸⁴

สำหรับนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษอีกท่านหนึ่งคือ อี. พี. ทอมป์สัน เราจะเห็นถึงการเอาหลักคิดแบบวิภาษวิธีมาใช้ในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เห็นได้จากบทความของ ทอมป์สันเรื่อง *ลักษณะเฉพาะของชาวอังกฤษ (Peculiarities of the English)* (เผยแพร่ในค.ศ. 1965) งานชิ้นนี้ของทอมป์สันเป็นการตอบโต้งานเขียนของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ผู้มีชื่อเสียงอย่าง เพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson) ซึ่งพยายามตีความประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์เกี่ยวกับวิกฤตร่วมสมัยของอังกฤษ ทั้งนี้แอนเดอร์สันเสนอว่า วิกฤตการณ์ในอังกฤษและวิกฤตของขบวนการแรงงานอังกฤษมีรากเหง้ามาจากการ

¹⁸³ Eric Hobsbawm. **On History**. (New York: The New Press, 1997). p. 58.

¹⁸⁴ **Ibid.** pp. 60 – 63.

ปฏิวัติอังกฤษในศตวรรษที่ 17 ซึ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงการทางสังคมหรือโครงสร้างส่วนบน (superstructure) พวกขุนนางชั้นสูงเจ้าที่ดินจึงยังสามารถรักษาอิทธิพลทางสังคมของพวกเขาเอาไว้ได้ ทั้งยังสามารถผสมกลมกลืนเข้ากับกระแสป็อดสตากรรม (the industrial bourgeoisie) ที่กำลังเติบโตขึ้น

ทอมป์สันโต้แย้งข้อเสนอของแอนเดอร์สันโดยชี้ว่า พวกขุนนางเจ้าที่ดินซึ่งยังคงรักษาสถานภาพของตนเองไว้ได้ในช่วงปฏิวัติอังกฤษเมื่อศตวรรษที่ 17 พอเข้าสู่ศตวรรษที่ 18 พวกขุนนางชั้นสูงเจ้าที่ดินได้กลายเป็น “กระแสป็อดสตากรรม” (agrarian bourgeoisie) ที่ประสบความสำเร็จในชั้นสูงโดยจุดเริ่มต้นของชนชั้นกระแสป็อดสตากรรมเกิดจากพวกที่ได้รับประโยชน์จากการปฏิวัติอังกฤษ ค.ศ. 1688 คือพวกผู้แทนในรัฐสภาที่มีทรัพย์สินมากมายโดยเฉพาะที่ดิน คนกลุ่มนี้มีรัฐธรรมนูญเป็นเครื่องค้ำประกันสิทธิในการครอบครองที่ดิน พอมาถึงศตวรรษที่ 18 ทุนิยมเกษตรกรรมรุ่งเรืองเต็มที่ พวกผู้ดีมีสกุล (gentry) ซึ่งมั่งคั่งขึ้นมาจากการขยายตัวของทุนิยมเกษตรกรรมได้ก้าวขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของทุนิยมการค้า (mercantile capitalism) และอุตสาหกรรมการผลิต (manufacturing industry) ที่กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางในยุโรป¹⁸⁵

ลักษณะการสร้างความรู้ด้วยหลักจิตวิภาษวิธีของทอมป์สันยังเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ที่ทอมป์สันให้สัมภาษณ์ต่อไมค์ เมอร์ริลล์ แห่งสถาบันการศึกษากรมาซีฟเมืองนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 1976 รวมไปถึงในงานเขียนของเขาเรื่อง *วิกและเหล่านักล่า: ต้นกำเนิดของกฎหมายดำ* ได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์นักประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลการอ่านแบบอนุรักษนิยมตามแนวทางของสำนักอ็อนนาลส์ (Annales School) ซึ่งปฏิเสธคำถามทางการเมืองและกฎหมาย เนื่องด้วยมองว่า การอธิบายเรื่องการก่อตัวทางภูมิศาสตร์ประชากร และวัตถุต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปใน “เวลาชวงยาว” (longue duree/long duration) ทางประวัติศาสตร์จะช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ได้ดีกว่า¹⁸⁶

¹⁸⁵ ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 50-51.

¹⁸⁶ “E. P. Thompson”. in *Visions of history: interview with E.P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization*. pp. 8-9; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี.พี. ทอมป์สัน. หน้า 65.

ขณะเดียวกัน ทอมป์สันได้วิพากษ์วิจารณ์งานเขียนแนวมาร์กซิสต์ที่ลดทอน
ความสำคัญของกฎหมายไว้ด้วย ในงานเขียนของทอมป์สันเรื่อง *ความอับจนของทฤษฎีและ
เรียงความอื่น ๆ* (The Poverty of Theory and Other Essays) (พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1978) เขา
ได้ชี้ว่า กฎหมายเป็นอาวุธของการเมืองและการเมืองก็เป็นอาวุธของกฎหมาย เนื่องจาก
กฎหมายให้คำนิยามที่ผู้ปกครองผู้ถูกปกครองนำไปใช้ในการระบุถึงตัวตน (identity) ของตน
กฎหมายจึงเป็นสนามของการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างชนชั้นปกครองกับผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง
ในแง่นี้ทอมป์สันจึงเห็นว่า การที่นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ละเลยการอธิบายเรื่องกฎหมาย
เนื่องจากมองว่ากฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นมุมมองที่ผิดพลาด ทั้งนี้
ทอมป์สันได้เสนอให้นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ทำการศึกษา ตรวจสอบ กฎหมายในฐานะ
อุดมการณ์และปฏิบัติการทางการเมืองที่มีความซับซ้อนและขัดแย้งกัน¹⁸⁷

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของทอมป์สันต่องานเขียนประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์และแนว
สำนักอันทาลส์ที่ได้กล่าวมานี้บ่งชี้ให้การตั้งคำถาม/การโต้แย้งข้อเสนอ (anti-thesis) ต่อ
ข้อเสนอที่มีผู้เสนอไว้ก่อน อันเป็นขั้นตอนหนึ่งของการแสวงหาความรู้ด้วยหลักคิดวิภาษวิธี
อีกทั้งในกรณีข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อนักคิดแนวมาร์กซิสต์ในเรื่องกฎหมายที่ได้กล่าวถึงข้างต้น
ยังแสดงให้เห็นว่าทอมป์สันได้เสนอข้อเสนอใหม่ไปถึงนักคิดแนวมาร์กซิสต์ ในแง่นี้อาจกล่าว
ได้ว่า เป็นการเสนอข้อเสนอใหม่ตอบกลับไปยังข้อเสนอที่มีผู้เสนอไว้ก่อนหน้า ซึ่งเป็นไปตาม
หลักคิดแบบวิภาษวิธีเช่นเดียวกัน

2. การให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการอธิบาย ประวัติศาสตร์จากเงื่อนไขเฉพาะด้านเวลาและสถานที่ของสังคมนั้น

ทั้งฮอบส์บอว์มและทอมป์สันให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในกรณี
ของฮอบส์บอว์ม เขาเห็นว่านักประวัติศาสตร์ต้องปกป้องอำนาจสูงสุดของหลักฐานและเติม
เต็มความถูกต้องของหลักฐานด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นถึงการบิดเบือนหลักฐานด้วย

¹⁸⁷ ริกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน.
หน้า 65 – 66.

เหตุผลทางการเมืองและอุดมการณ์ในกรณีที่มีการกระทำดังกล่าว นักประวัติศาสตร์ต้องสามารถแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริง (fact) กับเรื่องแต่ง (fiction) ที่ปรากฏอยู่ในหลักฐาน¹⁸⁸

สำหรับทอมป์สัน เราเห็นถึงการให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้จากที่ทอมป์สันพูดถึงงานเขียนของเขาเรื่อง *วิกและเหล่านักล่า: ต้นกำเนิดของกฎหมายดำ* และเรื่อง *ต้นไม้ร้ายแรงของอัลเบียน* (Albian's Fatal Tree) ว่าเป็นงานที่เขียนขึ้นโดยตระหนักถึงการคืนค่าให้แก่หลักฐานที่ถูกกลืนเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นในสังคม¹⁸⁹

นอกจากจะให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ในกรณีของทอมป์สัน เรายังเห็นถึงการให้ความสำคัญกับการอธิบายประวัติศาสตร์โดยพิจารณาจากเงื่อนไขเฉพาะด้านเวลาและสถานที่ของสังคมหนึ่ง ๆ ดังเห็นได้จากบทความของ ทอมป์สัน เรื่อง *ลักษณะเฉพาะของชาวอังกฤษ* ซึ่งเป็นการตอบโต้งานเขียนของ เพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson) ประเด็นหนึ่งที่ทอมป์สันหยิบยกมาวิพากษ์วิจารณ์แอนเดอร์สันคือ เรื่องระเบียบวิธีวิจัย โดยทอมป์สันชี้ว่า แอนเดอร์สันใช้ตัวแบบการอธิบายที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์คือ มุ่งเน้นยุคสมัยที่เกิดการปฏิวัติเนื่องจากเป็นยุคสมัยที่น่าตื่นตาตื่นใจเพียงยุคเดียว แล้วจัดวางยุคสมัยอื่น ๆ ทั้งที่มาก่อนและตามหลังมา ให้สัมพันธ์กับยุคที่เกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 การอธิบายประวัติศาสตร์แบบที่แอนเดอร์สันทำมีข้อผิดพลาด 4 ประการได้แก่

- 1) ละเลยความสำคัญของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์และมรดกด้านประชาธิปไตยของกรรมพี
- 2) มองข้ามความสำคัญของเศรษฐกิจ-การเมืองของนายทุนในฐานะอุดมการณ์ที่แสดงออกมาอย่างชัดเจน
- 3) มองไม่เห็นคุณค่าของนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติของอังกฤษที่มีมานานกว่า 3 ศตวรรษ
- 4) มีความเข้าใจที่สับสนระหว่างสำนวนภาษาเชิงประจักษ์ (empirical idiom) ของฟรานซิส เบคอน (Francis bacon) วิลเลียม แฮสลิต (William Hazlitt) ชาร์ล ดาร์วิน (Charles

¹⁸⁸ Marnie Hughes-Warrington. **Fifty Key Thinkers on History**. p. 159.

¹⁸⁹ "E.P. Thompson". in **Visions of history : interview with E. P. Thompson , et al. by MARHO, the radical historians organization**. p. 21.

Darwin) กับอุดมการณ์ประจักษ์นิยม (empiricism) ทอมป์สันได้ชี้ว่า นักคิดเหล่านี้อาจจะใช้สำนวนภาษาเชิงประจักษ์ แต่พวกเขาไม่ได้ยึดถืออุดมการณ์ประจักษ์นิยมอย่างที่แอนเดอร์สันเข้าใจ¹⁹⁰

3. การเขียนงานประวัติศาสตร์โดยใช้แนวพินิจทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา

ทั้ง เอริก ฮอบส์บอว์ม และ อี. พี. ทอมป์สัน ต่างเขียนงาน “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ที่อธิบายถึงชีวิตและวัฒนธรรมของชนชั้นล่างโดยนำเอาแนวคิดหรือมุมมองทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาไปปรับใช้ กรณีของฮอบส์บอว์มเห็นได้จากบทความเรื่อง จากประวัติศาสตร์สังคมสู่ประวัติศาสตร์ของสังคม (From Social History to the History of Society) ซึ่งเขาอธิบายความหมายของ “ประวัติศาสตร์ของสังคม (History of Society)” ไว้ตอนหนึ่งว่า ประวัติศาสตร์ของสังคมคือ ประวัติศาสตร์ที่อธิบายให้เห็นถึงความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม โดยพิจารณาทั้งในแง่รูปแบบทั่วไปของโครงสร้างสังคม (general models of social structure) และในแง่ที่ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ทั้งนี้ในการอธิบายประวัติศาสตร์ของสังคม นักประวัติศาสตร์พึงอธิบายเรื่องราวของผู้คนซึ่งใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยที่คำอธิบายของนักประวัติศาสตร์นั้นสามารถทำให้ชัดเจนขึ้นได้ด้วยการนำเอาเกณฑ์ทางสังคมวิทยา (sociological terms) มาใช้¹⁹¹

ตัวอย่างรูปธรรมที่แสดงให้เห็นว่า ฮอบส์บอว์มนำเอาแนวพินิจทางสังคมวิทยามาใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ได้แก่ บทความเรื่อง แนวโน้มในการเคลื่อนไหวของพรรคแรงงานอังกฤษตั้งแต่ 1850 (Trends in the British Labour Movement since 1850) และเรื่อง ชนชั้นนำของชนชั้นแรงงานในอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 19 (The Labour Aristocracy in Nineteenth-century Britain) ในบทความทั้ง 2 ชิ้นนี้ฮอบส์บอว์มพยายามตอบคำถามเกี่ยวกับชนชั้นนำของชนชั้นแรงงานอังกฤษซึ่งปัญญาชนสายมาร์กซิสต์ 2 ท่านคือ ฟรีดริช เองเงิลส์ และวลาดีมีร์ เลนิน ได้ตั้งประเด็นไว้ว่า ในอังกฤษมีชนชั้นนำของชนชั้นแรงงานโดย

¹⁹⁰ ริกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี.พี. ทอมป์สัน. หน้า 51-52.

¹⁹¹ Eric Hobsbawm. **On History**. pp. 79 - 80.

คนกลุ่มนี้เป็น “ขุนนางแรงงาน” ที่รับสินบนจากนายทุนแล้วคอยทำงานให้พวกนายทุน ฮอบส์บอว์มได้ตอบประเด็นนี้ไว้ในบทความของเขา 2 ชิ้นที่กล่าวไว้ข้างต้น วิธีที่ฮอบส์บอว์มใช้ในการอธิบายคือ เขาพยายามตรวจสอบรากฐานของชนชั้นขุนนางแรงงานในเชิงสังคมวิทยา ด้วยการชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดคนกลุ่มนี้ขึ้น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มนี้กับคนกลุ่มที่มีระดับชั้นเหนือกว่าและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นขุนนางแรงงานกับคนกลุ่มที่มีระดับชั้นต่ำกว่า ตลอดจนเงื่อนไขชีวิตโดยทั่วไปของชนชั้นขุนนางแรงงาน ทั้งนี้ฮอบส์บอว์มชี้ว่าเงื่อนไขสำคัญมากที่สุดในการทำความเข้าใจชนชั้นขุนนางแรงงานคือ “ระดับและกฎระเบียบเรื่องค่าจ้าง” สำหรับบทบาทของชนชั้นขุนนางแรงงานนี้ในมิติทางประวัติศาสตร์แล้วจุดสูงสุดของชนชั้นขุนนางแรงงานในอังกฤษอยู่ในช่วงทศวรรษ 1840 ถึงทศวรรษ 1890 เนื่องจากช่วงเวลานี้ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญขึ้นขึ้นในโครงสร้างและบุคลิกลักษณะของชนชั้น¹⁹²

ด้าน อี. พี. ทอมป์สัน เราเห็นถึงการนำเอาแนวพินิจทางมานุษยวิทยามาใช้ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ได้จากข้อเขียนเรื่อง *ประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา* (History and Anthropology) ในหนังสือเรื่อง *การสร้างประวัติศาสตร์: การเขียนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม* (Making History: Writing on History and Culture) ซึ่งทอมป์สันได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า งานเขียนของเขาในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular culture) และพิธีกรรม (ritual) เป็นการอธิบายที่นำเอาคติชน (folklore) ซึ่งเป็นความรู้แขนงหนึ่งของสาขามานุษยวิทยาสังคมมาใช้ในการตีความ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตัวเขาไม่ได้ร่ำเรียนเกี่ยวกับระเบียบวิธีทางมานุษยวิทยาโดยตรง คำอธิบายของเขาจึงยังติด ๆ ขัด ๆ และเป็นการเลือกเอาความรู้เฉพาะส่วนมาใช้อย่างไม่เป็นระบบตามระเบียบวิธีทางมานุษยวิทยา¹⁹³

น่าสนใจว่า ในการนำเอาแนวพินิจทางมานุษยวิทยาใช้ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์นั้นทอมป์สันเสนอให้นักประวัติศาสตร์ใช้คำถามทางมานุษยวิทยาในการเปิดพื้นที่ใหม่ของการศึกษาทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งนำเอาแนวคิดทางมานุษยวิทยาใช้เป็นแนวทางในการตั้งข้อสมมติฐานของการศึกษาเรื่องทางประวัติศาสตร์แล้วทดสอบข้อ

¹⁹² ริกันต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ. หน้า 50.

¹⁹³ E.P. Thompson. **Making History: Writing on History and Culture.** (New York: New Press, 1994). p. 200.

สมมติฐานที่ตั้งขึ้นนี้ด้วยระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ที่พิจารณาเรื่องนั้น ๆ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ (บริบทของยุคสมัยและสถานที่ในช่วงเวลาที่เกิดเรื่องที่นักประวัติศาสตร์ศึกษา-ผู้อ้าง)¹⁹⁴

ตัวอย่างรูปธรรมที่แสดงให้เห็นว่า ทอมป์สันนำเอาแนวพินิจทางมานุษยวิทยามาปรับใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ได้แก่ *ดนตรีหยาบคาย* (Rough Music) บทหนึ่งในหนังสือเรื่อง *ขนบธรรมเนียมของคนส่วนใหญ่* ทอมป์สันได้อธิบายเกี่ยวกับ “ดนตรีหยาบคาย” (Rough Music) ซึ่งพบในอังกฤษช่วงท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 17 เรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 19 ว่าในชุมชนหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมส่งเสียงด่าทอบุคคลในชุมชนที่มีพฤติกรรมต่อต้านความเชื่อหรือหลักปฏิบัติซึ่งเป็นบรรทัดฐานของชุมชน (community norms) ในพิธีกรรมดังกล่าวจะมีผู้รับบทเป็นเหยื่อที่ถูกสมาชิกในชุมชนด่าทอ เมื่อจบพิธีกรรม ทุกคนจะกลับมาสู่บทบาทตามปกติของตน ทอมป์สันใช้แนวพินิจทางมานุษยวิทยาและคติชนมาอธิบายให้เห็นว่า “ดนตรีหยาบคาย” เป็นพิธีกรรมในลักษณะของ “ละครข้างถนน” (street theatre) ที่คนในชุมชนแสดงออกเพื่อปลดปล่อยความตึงเครียดที่เกิดจากการกระทำของผู้ที่ต่อต้านบรรทัดฐานของชุมชน รวมทั้งใช้ในการควบคุมพฤติกรรมการต่อต้านบรรทัดฐานของชุมชน เนื่องจากในพิธีกรรมได้แสดงให้เห็นถึงบทลงโทษที่ผู้ต่อต้านหรือละเมิดบรรทัดฐานของชุมชนจะได้รับ ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า การอธิบายของทอมป์สัน เขาได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับ “ดนตรีหยาบคาย” ที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ โดยมองไปถึงบริบทของยุคสมัยนั้น ๆ ด้วย¹⁹⁵

ข้อวิพากษ์ต่อการอธิบายประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์

นักวิชาการและปัญญาชนในโลกตะวันตกจำนวนหนึ่งได้วิพากษ์การศึกษาและอธิบายวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ โดยประเด็นใหญ่ประเด็นแรกที่เป็นข้อวิพากษ์ของการศึกษาและอธิบายวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของ

¹⁹⁴ Renato Rosaldo. “Celebrating Thompson’s Heroes: Social Analysis in History and Anthropology”. in **E. P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell. (Philadelphia: Temple University Press, 1990). p. 106.

¹⁹⁵ ดู E. P. Thompson. **Customs in Common**. (New York: The New Press, 1993). Chapter VIII.

มาร์กซ์ คือการนำเอาข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ของสังคมยุโรปมาจัดแบ่งขั้นตอนของวิวัฒนาการสังคมมนุษย์แล้วนำเอาขั้นตอนเหล่านั้นไปกำหนดประวัติศาสตร์หรือวิวัฒนาการของสังคมในทวีปเอเชีย แอฟริกา อเมริกา ฯลฯ โดยการใช้กรอบความคิดที่ได้จากข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ของสังคมยุโรปเป็นเกณฑ์ในการอธิบายวิวัฒนาการของสังคมอื่น ๆ มักจะมีเรื่องของอคติการเหยียดสีผิว(racism) ยกให้ชาวยุโรปมีวิวัฒนาการทางสังคมขั้นสูงสุด ขณะที่สังคมในทวีปเอเชีย แอฟริกา อเมริกา ฯลฯ เป็นสังคมของคนป่าเถื่อน อันนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการของคนในสังคมนอกยุโรปที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง¹⁹⁶

ข้อวิพากษ์อีกอย่างหนึ่งของการอธิบายวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวคิดลัทธิมาร์กซ์คือ การมองว่าชนชั้นของคนในสังคมถูกกำหนดจาก “ความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต” (ownership of means of production) โดยชนชั้นปกครอง (ชนชั้นขุนตริต) มีสถานะเหนือกว่าชนชั้นใต้ปกครอง (ชนชั้นผู้ถูกขูดรีด) เนื่องจากได้ถือครองปัจจัยการผลิตไว้ทำให้ “ชนชั้นผู้ถูกขูดรีด” ซึ่งไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองต้องยอมทำตาม “ชนชั้นขุนตริต”¹⁹⁷ แต่นักวิชาการและปัญญาชนรุ่นหลังมาร์กซ์ได้อธิบายโต้แย้งคำอธิบายของ มาร์กซ์ ดังที่ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศสได้เสนอว่า การที่ชนชั้นปกครอง (ชนชั้นขุนตริต) หรือชนชั้นนายทุนมีสถานะเหนือกว่าชนชั้นใต้ปกครอง (ชนชั้นผู้ถูกขูดรีด) หรือชนชั้นกรรมาชีพ ไม่ใช่เพราะชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนายทุนถือครองปัจจัยการผลิตเพียงอย่างเดียว แต่เพราะชนชั้นปกครองมีการสร้างและถ่ายทอดอุดมการณ์ของพวกเขาไปครอบงำชนชั้นใต้ปกครองหรือชนชั้นกรรมาชีพผ่านสื่อและช่องทางต่าง ๆ เช่น โรงเรียน กฎหมาย สื่อมวลชน ฯลฯ¹⁹⁸

นอกจากนี้ โจฮัน กัลตุง (Johan Kaltung) นักวิชาการด้านสันติศึกษาชาวนอร์เวย์ ยังชี้ว่า การมองและอธิบายสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของมาร์กซ์ เน้นเรื่องความขัดแย้งระหว่างคน 2 ชั้น โดยละเลยหรือไม่ใส่ใจเรื่องการประนีประนอมระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่ง

¹⁹⁶ ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. หน้า 98 – 102.

¹⁹⁷ กาญจนา แก้วเทพ; และ สมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา. (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551). หน้า 73.

¹⁹⁸ หลุยส์ อัลธุสแซร์. อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2566).

เป็นมิติที่ควรพิจารณาและพูดถึง เนื่องจากเป็นแนวทางที่จะช่วยให้มนุษย์เราก้าวข้ามความขัดแย้งทางสังคมที่ปรากฏชัดและส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมาก¹⁹⁹

สำหรับข้อวิพากษ์ต่องานเขียนของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษนั้น ในกรณีของเริค ฮอบส์บอว์ม พบว่า แดเนียล ลิตเติล (Daniel Little) ศาสตราจารย์ด้านปรัชญาชาวอเมริกันได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ว่า งานเขียนของฮอบส์บอว์มให้ภาพวิวัฒนาการของความไม่สงบทางสังคมไว้อย่างละเอียดและข้อมูลที่ใช้มีความสอดคล้องกัน อย่างไรก็ดี การอธิบายของฮอบส์บอว์มโดยพื้นฐานแล้วเป็นการตีความโดยอ้างอิงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นรอง คำอธิบายส่วนหนึ่งอาจถูกนำเสนอเกินกว่าที่เป็นจริง²⁰⁰ ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อวิพากษ์ดังกล่าวคงเป็นการวิพากษ์วิจารณ์จากมุมมองของผู้ที่ยึดถือแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์แนวทางของ ลีโอโพลด์ รังเคอ ที่อธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยให้น้ำหนักกับหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์กระแสหลัก (ประวัติศาสตร์แนวรังเคอ) จัดเป็นหลักฐานชั้นต้นมากกว่าหลักฐานที่จัดเป็นหลักฐานชั้นรอง¹ อย่างไรก็ดี ข้อวิพากษ์ต่อฮอบส์บอว์มข้อนี้เราอาจโต้แย้งกลับได้ เนื่องจากมีข้อเท็จจริงที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อวิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษแล้วว่า ฮอบส์บอว์มให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพยายามเติมเต็มความถูกต้องของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นถึงการบิดเบือนหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อเป้าหมายทางการเมืองและอุดมการณ์

สำหรับกรณีของ อี. พี. ทอมป์สัน พบว่า ข้อวิพากษ์ต่องานเขียนทางประวัติศาสตร์ของเขามีข้อวิพากษ์จากนักประวัติศาสตร์สตรีนิยม/เฟมินิสต์ (Feminism) ที่ชี้ว่า ทอมป์สันเขียนงานประวัติศาสตร์ของชนชั้นแรงงานโดยไม่ได้ให้ความสนใจต่อบทบาทของผู้หญิงใน

¹⁹⁹ โจฮัน กัลตุง. ก้าวพ้นและเปลี่ยนแปลง บทนำสำหรับการทำงานความขัดแย้ง. แปลโดย โคทม อารียา และคณะ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ม.ป.ป.). หน้า 122-127.

²⁰⁰ Daniel Little. "Limitation of Hobsbawm's historical writing". Retrieved June 20, 2025. from <https://undsoc.org/2024/03/22/limitations-of-hobsbawm-historical-writing/>

¹ ดู บทที่ 2 ของหนังสือนี้

การสร้างชนชั้นแรงงาน ทอมป์สันเขียนงานประวัติศาสตร์ของชนชั้นแรงงานโดยกำหนดบทบาทของผู้หญิงชนชั้นแรงงานให้เป็นเพียงผู้สนับสนุนพวกผู้ชายในขบวนการแรงงาน²⁰¹

ตลอดจนข้อวิพากษ์เกี่ยวกับการอธิบายเชิงทฤษฎีของทอมป์สัน ดังที่ วิลเลียม ซีเวลล์ (William Sewell) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้วิพากษ์หนังสือ *การสร้างชนชั้นแรงงานอังกฤษ* ของทอมป์สันไว้ว่า “ทฤษฎีว่าด้วยการก่อตัวทางชนชั้น” ของทอมป์สันไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายในการวิพากษ์ลัทธิมาร์กซ์คลาสสิก (classical Marxism) อย่างที่ตั้งใจไว้ เนื่องด้วยทฤษฎี “การกำหนด” (determination) ที่ทอมป์สันเสนอว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดประสบการณ์ทางชนชั้นแล้วพัฒนาต่อมาเป็นจิตสำนึกทางชนชั้น เอาเข้าจริงแล้วทฤษฎีของทอมป์สันมีความคล้ายคลึงกับทฤษฎี “การกำหนด” ของมาร์กซ์เพียงแต่การกำหนดของทอมป์สันเป็นไปอย่าง “หลวม ๆ ” เพื่อเว้นที่ว่างให้แก่การใช้กำลังของผู้กระทำการ (agency) และความไม่แน่นอนของประสบการณ์ของมนุษย์ ทั้งนี้ปัญหาใหญ่ของทอมป์สันคือ แม้ว่าเขาจะปฏิเสธตัวแบบว่าด้วย “ฐาน (เศรษฐกิจ-ผู้อ้าง) กำหนดโครงสร้างส่วนบน” (base-superstructure model of society) แต่ทอมป์สันไม่ได้เสนอทางเลือกที่ก้าวพ้นจากทฤษฎีเศรษฐกิจกำหนดเกี่ยวกับชนชั้น²⁰²

ข้อวิพากษ์อีกประการหนึ่งที่ซีเวลล์ชี้ไว้คือ การที่ทอมป์สันยืนยันว่า ชนชั้นมีความเป็นประวัติศาสตร์ (historicity) เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไป ตามการเปลี่ยนผ่านของเวลา การวิเคราะห์เรื่องชนชั้นไม่สามารถทำได้ในลักษณะของการหยุดเวลาเอาไว้ในช่วงเวลาหนึ่ง (synchronic analysis) แต่ซีเวลล์มองว่า ความคิดเรื่องนี้ของทอมป์สันเป็นสิ่งที่ผิดพลาดเพราะขณะที่ชนชั้นดำรงอยู่ในเวลาทางประวัติศาสตร์ที่หมุนไปนั้น ในการวิเคราะห์เรื่องชนชั้นในเชิงประวัติศาสตร์จำเป็นที่จะต้องมีการ “หยุดเวลาเอาไว้ในช่วงเวลาหนึ่ง” เพื่อมองและวิเคราะห์ชนชั้นในฐานะความสัมพันธ์ของคนทั้งในระดับบุคคลและในระดับ

²⁰¹ ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 99 – 100.

²⁰² William Sewell. “How Classes are Made: Critical Reflections on E.P. Thompson's Theory of Working-class Formation”. in **E. P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell. (Philadelphia: Temple University Press, 1990). pp. 51 – 56; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 101 – 102.

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมแบบหนึ่ง ๆ ²⁰³

ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์งานของทอมป์สันอย่างหนักแน่นและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางที่สุดคือ เพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson) ในงานเขียนเรื่อง *ข้อโต้แย้งภายในลัทธิมาร์กซ์สายอังกฤษ* (Arguments within English Marxism) แอนเดอร์สันยกย่องทอมป์สันว่า “เป็นนักเขียนสังคมนิยมที่ดีที่สุดในวันนี้” แต่แอนเดอร์สันไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอหลายประการของทอมป์สัน ดังที่แอนเดอร์สันชี้ว่า หนังสือ *ความอัปจนของทฤษฎีและเรียงความอื่น ๆ* ของทอมป์สันได้วิพากษ์วิจารณ์หลุยส์ อัลธุสแซร์ นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศสในเรื่องการอธิบายเรื่องสังคมมนุษย์โดยมองที่หลักการทั่วไป ไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักฐานขั้นต้นซึ่งให้ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ แอนเดอร์สันวิจารณ์ทอมป์สันในประเด็นนี้ว่าเป็นทัศนคติที่ไม่ยุติธรรมต่ออัลธุสแซร์ เนื่องจากทอมป์สันไม่ได้มองลงไปถึงรากฐานทางความคิดของอัลธุสแซร์ที่มาจากทฤษฎีความรู้ของบาร์ค สปิโนซา (Baruch Spinoza) นักปรัชญาชาวเนเธอร์แลนด์ ทฤษฎีของสปิโนซานี้ต่างจากทฤษฎีความรู้ที่ทอมป์สันยึดถือซึ่งสืบทอดมาจากเดวิด ฮูม (David Hume) นักปรัชญาชาวสก็อตแลนด์ และ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ที่ถือว่า วิทยาศาสตร์เป็นรูปแบบความรู้ที่แท้จริงเพียงหนึ่งเดียว เนื่องจากมีข้อมูลเชิงประจักษ์แสดงให้เห็น²⁰⁴

อีกประเด็นหนึ่งที่แอนเดอร์สันวิพากษ์วิจารณ์หนังสือของทอมป์สันคือ ข้อเสนอของทอมป์สันเรื่องแนวคิดที่เหมาะสมในการทำความเข้าใจกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ทอมป์สันอธิบายถึงความจริงที่เป็นอิสระของหลักฐานและวิธีการอันหลากหลายในการสืบสวนหาความจริงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยการแยกแยะหลักฐานที่ “ปลอดจากค่านิยม” (value-free) กับหลักฐานที่ “มีค่านิยมบรรจุอยู่” (value-bearing) แล้วเลือกเอาหลักฐานที่เหมาะสมมาใช้ในการอธิบาย แอนเดอร์สันมีความเห็นว่า ข้อเสนอของทอมป์สันยังอธิบาย

²⁰³ William Sewell. “How Classes are Made: Critical Reflections on E. P. Thompson’s Theory of Working-class Formation”. pp. 57 – 58; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี.พี. ทอมป์สัน. หน้า 102 – 103.

²⁰⁴ Perry Anderson. **Arguments within English Marxism** (London: Verso, 1980). pp. 5 – 7; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 106 - 108.

ไม่ชัดเจนเท่าไรนัก นอกจากนี้หากมองอย่างเฉพาะเจาะจงที่การอธิบายเรื่อง “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” (historical materialism) หนึ่งในแนวคิดที่นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์นำมาใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์ ทอมป์สันกล่าวถึงเรื่องนี้อย่างผ่าน ๆ ไม่ได้พยายามที่จะอธิบายหรือพิสูจน์ให้เห็นว่า อะไรคือชุดความคิดที่ใช้ในการอธิบายความหมายของ “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” สิ่งที่ทอมป์สันทำการกล่าวถึงเรื่องนี้ในลักษณะ “บททดสอบของตรรกทางประวัติศาสตร์” (test of historical logic) แทนที่จะอธิบายด้วยหลักการและกระบวนการเฉพาะตามแบบฉบับของงานเขียนประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์²⁰⁵

อาจกล่าวได้ว่า หลัก ๆ แล้วเพอร์รี แอนเดอร์สัน วิพากษ์วิจารณ์งานเขียนของอี.พี. ทอมป์สัน ในเชิงแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการเขียนงานประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ อันเป็นข้อถกเถียงในแวดวงนักทฤษฎีมาร์กซิสต์

ท้ายบท

เนื้อหาของบทนี้เป็นการอธิบายถึงแนวคิดและวิธีการเขียนงานทางประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ ซึ่งมีแกนกลางอยู่ที่การอธิบายประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งทางชนชั้นของคนในสังคม โดยให้ความสำคัญกับชนชั้นล่าง/ชนชั้นแรงงาน ในฐานะตัวละครที่ผลักดันให้กล้อประวัติศาสตร์หมุนไป สำหรับบทต่อไปเราจะทำความรู้จักกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวสำนักอันทาลส์ของฝรั่งเศส ซึ่งเน้นประวัติศาสตร์ของสามัญชนในแนวทางที่ต่างจากงานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์

²⁰⁵ Perry Anderson. **Arguments within English Marxism**. pp. 8 – 9; ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. หน้า 108.

บทที่ 6

งานเขียนประวัติศาสตร์สังคมแนวสำนักอ็อนนาลส์

ในบทที่ 6 จะอธิบายถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์แนว “สำนักอ็อนนาลส์” (Annales School) ซึ่งเป็นแนวการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยมีจุดเด่นอยู่ที่การอธิบายประวัติศาสตร์สังคม ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสามัญชนคนธรรมดา และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของบรรดาสامัญชนในสังคมหนึ่ง ๆ

สำนักประวัติศาสตร์อ็อนนาลส์ (Annales school)²⁰⁶

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักวิชาการชาวฝรั่งเศส 3 ท่านคือ อองรี เบอรั (Henri Berr ค.ศ.1862 - 1955) นักปรัชญา ร่วมกับนักประวัติศาสตร์ 2 คนคือ ลูเชียง

²⁰⁶ เรียบเรียงจาก ชีระ นุชเปี่ยม. “ POSTMODERNIST HISTORY วิฤกตหรือความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์?”. จุลสารไทยคดีศึกษา. 18, 4 (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2545): 44 – 46; อติสร ตักดีสูง. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย*. (สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2552). หน้า 119 – 121; อาพันธ์ กาญจนพันธุ์. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด: รวมบทความทางประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2543). หน้า 18 – 21; “ความคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์ค บลอค (Marc Bloch)”. *รวมบทความประวัติศาสตร์* 6 (2527): 49-58; Peter N. Sterns (editor). *Encyclopedia of Social History* (New York and London: Garland Publishing Inc.,1994). pp. 38 – 40; Arthur Marwick. *The Nature of History*. 3rd edition. (Houndmills: Macmillan,1989). pp. 121 – 129; Fernand Braudel. “Personal Testimony”. in *Historiography Critical Concepts in Historical Studies Volume II Society*. Edited by Robert M. Burns. (London and New York: Routledge, 2006). pp. 213 – 230; ธงชัย วินิจจะกูล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ post modern”. ใน กาญจน์ ละอองศรี; และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ). *ลิมโคตรเหง้าก็เฝ้าแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544). หน้า 360; จันทรฉาย ภักดิคม. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550). หน้า 67 – 84; Fernand Braudel. *On History*. Translate by Sarah Matthews (Chicago: The University of Chicago Press, 1980); ฉลอง สุนทราวาณิชย์. “การศึกษาเปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์”. *รัฐศาสตร์สาร*. 14, 3 – 15, 1 (กันยายน – เมษายน 2531 – 2532): 1 – 21; วัชร สันธูประมา. “ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณในบริบทการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย”. *จุลสารไทยคดีศึกษา*. 15, 3 (กุมภาพันธ์-เมษายน 2545): 3 – 4; ม.ร.ว. รุจยา อาภากร. “ประวัติศาสตร์กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ”. *รวมบทความประวัติศาสตร์*. 7 (กุมภาพันธ์ 2528): 127 - 131; ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอรัว ลาตูรี (1929 – 2023)”. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568. <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

แฟบวร์ (Lucience Febvre ค.ศ. 1878-1956) และมาร์ค บล็อก (Marc Bloch ค.ศ. 1886-1944) ร่วมกันก่อตั้งสำนักประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “อ็อนนาลส์” (Annales) ขึ้นใน ค.ศ. 1929 โดยผู้ก่อตั้งสำนักนี้มีเจตนารมณ์ที่จะหาสร้างแนวทางและวิธีการใหม่ ๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่พ้นไปจากการอธิบายประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์และบุคคลสำคัญทางการเมือง (ประวัติศาสตร์แบบรังเคอ) อันนำไปสู่การออกวารสาร Annales เพื่อเผยแพร่ผลงานของพวกเขา พร้อม ๆ กับที่มีนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งเข้าร่วมกับสำนักอ็อนนาลส์ เช่น เฟร์นันด์ โบรเดล (Fernand Braudel ค.ศ.1902-1985) เอ็มมานูเอล เลอว์ ลาตูรี (Emmanuel Le Roy Laurie ค.ศ. 1929-2023) ฯลฯ

ภาพที่ 11 (ซ้าย) ลูเซียง แฟบวร์

ที่มา: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucien_Febvre-Strasbourg.jpg

ภาพที่ 12 (ขวา) มาร์ค บล็อก

ที่มา: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Marc_Bloch.jpg

แนวทางที่นักประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ของสำนักอ็อนนาลส์วางไว้เป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้แก่

1) การศึกษาประวัติของกิจกรรมทุกประเภทของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Total History)

2) การศึกษาประวัติศาสตร์อย่างรอบด้านโดยใช้ความรู้ด้านสังคมศาสตร์ เช่น รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์และอธิบายร่วมกับหลักการวิพากษ์หลักฐานอย่างเคร่งครัดของนักประวัติศาสตร์

3) การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในกรอบช่วงเวลาระยะยาว (long duration) เพื่อมองหาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ (event) หรือปรากฏการณ์ (phenomenon) หลาย ๆ อย่างที่สืบเนื่องกันหรือแตกหักจากกันในช่วงเวลานานร่วม 100 ปี (หรือมากกว่า) แทนการมองและอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เพียงเหตุการณ์เดียว

4) การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์โดยมองและอธิบายถึงพลังปัจจัยที่มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ เช่น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม-วัฒนธรรม ฯลฯ มากกว่าการมองและอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ด้วยพฤติกรรมหรือความคิดของผู้นำทางการเมือง

5) วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยการเปรียบเทียบปรากฏการณ์ที่พบในพื้นที่หรือสังคมที่ศึกษากับปรากฏการณ์เดียวกันที่พบในอีกพื้นที่หนึ่ง อีกสังคมหนึ่ง หรือเปรียบเทียบปรากฏการณ์ที่พบในที่เดียวกันแต่คนละช่วงเวลา เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบมาใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องของสมมติฐานที่นักประวัติศาสตร์ได้วางไว้แต่แรก

6) วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยระเบียบวิธีเชิงปริมาณที่มีการแปลงข้อมูลของสิ่งที่ศึกษาออกมาเป็นข้อมูลตัวเลขผ่านการจัดแยกประเภทและนับสิ่งที่ศึกษาตามจำนวนหน่วย ตลอดจนการใช้วิธีการทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงตัวเลขที่ได้มา

ประเด็นสำคัญคือ แนวทางการศึกษาของนักประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ของสำนักอันทาลส์ได้เปิดพื้นที่ให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (Social History) ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในยุโรปยุคกลาง โดยสำนักอันทาลส์เริ่มมีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุโรปนับตั้งแต่ค.ศ. 1945 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์รุ่นที่ 3[♦] จะละทิ้งแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์กิจกรรมทุกประเภทของมนุษย์ (Total history) และการ

[♦] มีการจัดนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์ออกเป็น 3 รุ่นดังนี้ 1) รุ่นแรก (ค.ศ. 1929 – 1945) นักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นได้แก่ มาร์ค บล็อก และลูเชียง แฟบวร์ 2) รุ่นสอง (ค.ศ. 1945 – 1996) นักประวัติศาสตร์ที่

อธิบายประวัติศาสตร์ในช่วงเวลายาว (long duration) ตามแนวทางที่นักประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ของสำนักอ็องนาลส์ได้วางไว้ โดยหันมาศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นการวิเคราะห์หน่วย/พื้นที่ขนาดเล็ก

แต่นักประวัติศาสตร์รุ่นที่ 3 ของสำนักอ็องนาลส์มีบทบาทสำคัญในการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์สังคม โดยนักประวัติศาสตร์รุ่นที่ 3 ของสำนักอ็องนาลส์ ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจ (history of mentalities) ของคนในต้นยุคใหม่ของยุโรป และประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวัน (history of everyday life) ที่แสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์

จุดเด่นและแนวทางการศึกษาของนักประวัติศาสตร์สำนักอ็องนาลส์

นักประวัติศาสตร์รุ่นแรกของสำนักอ็องนาลส์: การบูรณาการความรู้ด้านประวัติศาสตร์เข้ากับศาสตร์แขนงอื่น ๆ

จุดเด่นของนักประวัติศาสตร์รุ่นแรกของสำนักอ็องนาลส์อย่าง อองรี เบอร์ (Henri Berr ค.ศ. 1862 – 1955) อยู่ที่ยกประเด็นเชิงปรัชญาขึ้นมาตั้งคำถามและอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ดังในงานเขียนด้านปรัชญาหลายชิ้นของเขา เช่น *ความเรียงว่าด้วยศาสตร์ของประวัติศาสตร์: วิธีการทางสถิติและคำถามของมหาบุรุษ* (Essay on the Science of History: The Statistical Method and the Question of Great Man) (เผยแพร่เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1890) วิทยานิพนธ์เรื่อง *บทสังเคราะห์ของความรู้ทางประวัติศาสตร์: ความเรียงว่าด้วยอนาคตของปรัชญา* (Synthesis of Historical Knowledge: Essay on the Future of Philosophy) (นำเสนอเมื่อ ค.ศ. 1898) งานเขียนเชิงปรัชญาของเบอร์เป็นการสนทนากับแนวทางการคิดและมุมมองของนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสอย่าง ออกัส กองต์ (August

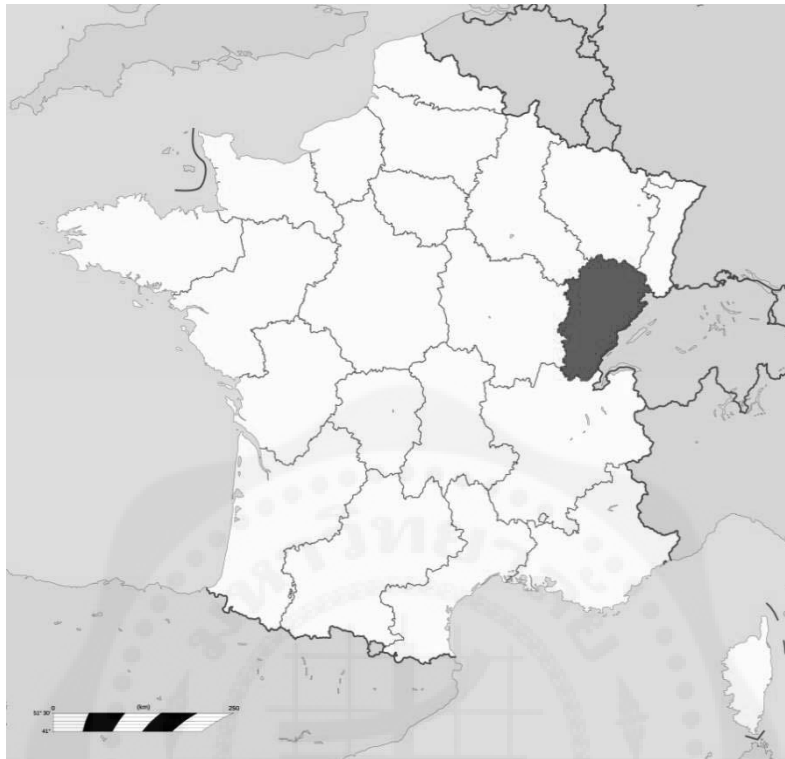
โดดเด่นได้แก่ เฟร์นันด์ โบรเทล, จอร์จ ดูบี (George Duby (ค.ศ. 1919 – 1996) 3) รุ่นสาม (ค.ศ. 1968 – ปัจจุบัน) นักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นได้แก่ เอมมานูเอล เลอ รัว ลาตูร์ย (ค.ศ. 1929 – 2023) โรเจอร์ ชาร์ตียร์ (Roger Chartier ค.ศ. 1945 – ปัจจุบัน) โดยนักประวัติศาสตร์สำนักอ็องนาลส์รุ่นนี้จะศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์สังคมของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (the social history of cultural practices) เนื่องจากรับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและภาษา (the cultural and linguistic turn) ในวงวิชาการ

Comte ค.ศ. 1798 – 1857) และ เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim ค.ศ. 1858 – 1917) ทั้งนี้ งานเขียนของเบอร์ได้จุดประกายทางความคิดให้แก่นักประวัติศาสตร์หนุ่มอย่าง มาร์ค บล็อก และ ลูเชียง แพบวาร์²⁰⁷

สำหรับงานของนักประวัติศาสตร์สำนักอันทันสมัยอย่างลูเชียง แพบวาร์ และ มาร์ค บล็อก มีจุดเด่นอยู่ที่การศึกษาประวัติศาสตร์แบบบูรณาการความรู้ทางประวัติศาสตร์เข้ากับ วิชาทางสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา รวมทั้งศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์ อย่าง จิตวิทยา ดังปรากฏว่าวิทยานิพนธ์ของลูเชียง แพบวาร์ เรื่อง *พระเจ้าฟิลิปที่ 2 และ แคว้นฟร็องซ์-กองเต* (Phillippe II et la Franche-Comte) (ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1911) เป็น การศึกษาเกี่ยวกับแคว้นฟร็องซ์-กองเตของฝรั่งเศส ซึ่งยุคหนึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของ ประเทศสเปนสมัยพระเจ้าฟิลิปที่ 2 ในวิทยานิพนธ์นี้ แพบวาร์ให้ความสำคัญกับการอธิบาย ประวัติศาสตร์ของแคว้นฟร็องซ์-กองเตโดยพิจารณาถึงปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของแคว้นนี้ที่ ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาจูรา แนวพรมแดนระหว่างฝรั่งเศสกับสวิสเซอร์แลนด์ ตามข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์แล้วแคว้นฟร็องซ์-กองเตเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Empire) ต่อมาใน ค.ศ. 1477 ฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองแคว้นนี้ จากนั้นใน ค.ศ. 1516 – 1668 สเปนได้เข้ามาครอบครองแคว้นนี้ ถัดมาในช่วงค.ศ. 1668 – 1674 ฝรั่งเศส กลับมาปกครองแคว้นนี้อีกรอบ แล้วสเปนกลับมาครองแคว้นนี้ได้อีกครั้งระหว่าง ค.ศ. 1674 – 1678 ต่อมาใน ค.ศ. 1678 แคว้นฟร็องซ์-กองเตเปลี่ยนกลับมาอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศส วิทยานิพนธ์ของลูเชียง แพบวาร์ ได้อธิบายประวัติศาสตร์ของแคว้นนี้โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะ ทางภูมิศาสตร์ของแคว้นฟร็องซ์-กองเต ทางตะวันออกของฝรั่งเศสที่เป็นปัจจัยให้เกิดการ แย่งชิงแคว้นนี้ระหว่างฝรั่งเศสกับสเปน พร้อมกันนี้ แพบวาร์ ยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางสังคมที่ ทำให้เกิดความขัดแย้งช่วงชิงแคว้นฟร็องซ์-กองเตระหว่างชนชั้นปกครองของฝรั่งเศสกับ

²⁰⁷ Fernand Braudel. "Personal Testimony". in **Historiography Critical Concepts in Historical Studies Volume II Society**. pp. 219 – 221.

สเปน รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างชนชั้นปกครองกับกรรมพี (นายทุนชนชั้นกลาง) ภายใน
แคว้นดัวย²⁰⁸

ภาพที่ 13 แผนที่แสดงที่ตั้งของแคว้นฟร็องช์-กงเต (Franche-Comté) (สีเข้มในภาพ)

ที่มา: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Franche-Comt%C3%A9_region_locator_map.svg?lang=fr

ผลงานสำคัญอีกชิ้นของลูเซียง แพบวร์ เรื่อง *โชคชะตา: มาร์ติน ลูเธอร์* (Un destin: Martin Luther) (ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1928) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจและจิตวิทยา (Mentalities/Historical Psychology) โดยศึกษาเรื่องราวของมาร์ติน ลูเธอร์ กับการปฏิรูปคริสต์ศาสนา ในงานชิ้นนี้ แพบวร์ให้ความสำคัญกับการศึกษาลักษณะบุคลิกภาพของมาร์ติน ลูเธอร์ ผู้ทำให้เกิดการปฏิรูปคริสต์ศาสนา เนื่องจากแพบวร์มองว่า “ความคิด” เป็นเหตุปัจจัยหลักที่นำไปสู่การกระทำ ประเด็นที่แพบวร์ชี้ให้เห็นในงานชิ้นนี้ของการปฏิรูปศาสนาที่เกิดขึ้นมีที่มาจากจิตสำนึก (consciousness) ของมาร์ติน ลูเธอร์ ที่มีลักษณะ

²⁰⁸ วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. (กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560). หน้า 14 – 17; ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยสังเขปของแคว้นฟร็องช์-กงเตในที่นี้มาจาก “Franche-Comté”. Retrieved July 20, 2025. from <https://en.wikipedia.org/wiki/Franche-Comté>.

ต่อต้านคริสต์ศาสนจักรที่กรุงโรม จิตสำนึกดังกล่าวของลูเธอร์เกิดจากความศรัทธาในศาสนาที่ลูเธอร์ยึดมั่นกับการอุทิศตนเพื่อศาสนา ทำให้ลูเธอร์มองว่าสิ่งที่ศาสนาจักรกำลังทำอยู่ในเวลานั้น โดยเฉพาะการหารายได้จากการขายใบไถ่บาปให้ศาสนิกชน เป็นเรื่องที่ผิดบาปและอยู่นอกกรอบของศรัทธา นำมาสู่การที่ลูเธอร์ลุกขึ้นมาประกาศตั้งคริสต์ศาสนานิกายใหม่คือนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้น ทั้งนี้ความศรัทธาของลูเธอร์ต่อศาสนานี้เกิดขึ้นในสภาพและเงื่อนไขทางสังคมของตัวลูเธอร์เองที่อาศัยอยู่ที่โบสถ์เป็นเวลานานกว่า 10 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1505 – 1517 ประสบการณ์ชีวิตที่ลูเธอร์ได้รับจากการอาศัยอยู่ที่โบสถ์นานกว่า 1 ทศวรรษได้หล่อหลอมทางความคิดให้ลูเธอร์เห็นว่าการเข้าถึงศาสนาได้มีทางเดียวคือ การใช้ศรัทธา ไม่ใช่การขายใบไถ่บาปหรือการกระทำอย่างที่ศาสนจักรในเวลานั้นกระทำและสั่งสอนศาสนิกชน²⁰⁹

งานศึกษาของแฟบวร์ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดและจิตวิทยาอีกชิ้นหนึ่งคือผลงานเรื่อง *ปัญหาของความไม่เชื่อในศตวรรษที่ 16: ศาสนาของราเบอแล* (The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais) (ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1942) เป็นการศึกษาความเชื่อทางศาสนาของฟร็องซัว ราเบอแล (Francois Rabelais) นักประพันธ์คนสำคัญของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในงานชิ้นนี้แฟบวร์ได้แย้งข้อเสนอของอาเบล เลอฟร็อง (Abel Lefranc) นักประวัติศาสตร์วรรณคดีชาวฝรั่งเศสที่ยกย่องว่า ราเบอแลเป็นนักเขียนผู้บุกเบิกความคิดเรื่องการปฏิเสธความเชื่อเรื่องพระเจ้าและมีแนวโน้มทางความคิดแบบเหตุผลนิยม โดยแฟบวร์ได้ศึกษาข้อเขียนของราเบอแลเองและจากข้อเขียนภาษาละตินร่วมสมัยกับราเบอแลหลายชิ้นที่ใช้ภาษาและท่าทีทั้งที่เยินยอและประณาม ในงานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจ (Mentality History) เรื่อง *ปัญหาของความไม่เชื่อในศตวรรษที่ 16: ศาสนาของราเบอแล* แฟบวร์เปิดเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างความคิดที่ผู้เขียนวรรณคดีอย่าง ราเบอแล และนักเขียนร่วมสมัยจำนวนหนึ่ง มีต่อระบบคุณค่าทางคริสต์ศาสนาในยุคปฏิรูปศาสนาซึ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้ง คำอธิบายของแฟบวร์ชี้ให้เห็นว่าราเบอแลไม่ได้ปฏิเสธคริสต์ศาสนาแต่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวคิดแบบมนุษยนิยม (humanism) ซึ่งยึดถือในศักยภาพและความสามารถของมนุษย์เป็นหลัก จึงต่างจากความคิด

²⁰⁹ อภิชา ชูติพงศ์พิสิฐกุล. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564). หน้า 234 – 235.

ทางคริสต์ศาสนาที่ถือเอาพระเจ้าเป็นหัวใจสำคัญ ดังนั้น ราเบอแล และนักเขียนคนอื่น ๆ ในยุคนั้นที่รับอิทธิพลจากแนวคิดมนุษยนิยมนั้นเบี่ยงลึกลับแล้วอยู่ในสภาวะแปลกแยกทางความคิดจิตใจ ด้านหนึ่งไม่ได้ปฏิเสธคริสต์ศาสนา แต่อีกด้านหนึ่งก็รับเอาแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่มีเนื้อหาที่ขัดกับความเชื่อทางคริสต์ศาสนาอยู่ในที่²¹⁰

สำหรับนักประวัติศาสตร์รุ่นแรกของสำนักอันทาลส์อีกท่านคือ มาร์ค บลอก ผลงานชิ้นสำคัญของเขา 2 ชิ้นแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความรู้ด้านประวัติศาสตร์เข้ากับความรู้ทางภูมิศาสตร์และจิตวิทยาสังคม เห็นได้จากงานศึกษาของ บลอก เรื่อง *เกาะแห่งฝรั่งเศส* (L'île de France (Island of France)) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของแคว้นอิลเดอฟรอง แคว้นหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส จุดเด่นของงานชิ้นนี้เริ่มที่การตั้งคำถามว่า เพราะเหตุใดแคว้นนี้จึงมีชื่อของประเทศฝรั่งเศส (France) เป็นส่วนหนึ่งของชื่อแคว้นและทำไมชื่อแคว้นนี้จึงมีคำว่า “เกาะ” (île) อยู่ในชื่อแคว้นทั้งที่แคว้นนี้ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคเหนือในฝรั่งเศส ที่ตั้งของแคว้นไม่ได้อยู่ติดทะเลแต่อย่างใด บลอกสืบค้นหาคำตอบและสร้างคำอธิบาย เริ่มต้นด้วยภูมิหลังของแคว้นนี้โดยอิงกับสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของแคว้นเพื่อให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ของแคว้นอิลเดอฟรอง จากนั้นจึงอธิบายถึงสภาพสังคมของฝรั่งเศสยุคกลางในแคว้นอิลเดอฟรอง ในการอธิบายประวัติศาสตร์ของแคว้น บล็อกชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแคว้นอิลเดอฟรองกับสภาพสังคมของประเทศฝรั่งเศสและของแคว้นอิลเดอฟรองเองในยุคกลาง ผลการศึกษาของบล็อกแสดงให้เห็นว่า ที่มาของชื่อแคว้นอิลเดอฟรองไม่ได้มาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งแคว้น แต่มาจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์คือการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน²¹¹

งานศึกษาอีกชิ้นของบล็อก เรื่อง *สังคมศักดินาฝรั่งเศส* (French Feudal Society) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมศักดินาฝรั่งเศสในยุคกลาง หนังสือของบล็อกเล่มนี้มีลักษณะพิเศษที่ต่างจากงานศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักหลายประการ

²¹⁰ วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 22 – 23.

²¹¹ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 236 – 237.

ประการแรก งานชิ้นนี้ของบลอคใช้วิธีการสำรวจภาคสนาม (Field Work) ด้วยการไปสังเกตพฤติกรรมและการปฏิบัติของคนในยุคปัจจุบันแล้ววิเคราะห์ข้อมูลแบบถอยหลัง (regressive method) จากปัจจุบันย้อนกลับไปยังอดีตที่ห่างไกลออกไปเรื่อย ๆ เพื่อมองหาความสืบเนื่อง (continuity) และความเปลี่ยนแปลง (change) ของพฤติกรรมและการปฏิบัติของคนในปัจจุบันกับคนในอดีต วิธีการของบลอคนี้ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่า เรื่องราวในอดีตสามารถทำให้กระจ่างได้ด้วยการมองและวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันแล้วสืบย้อนกลับไปในอดีตเพื่อมองหาปัจจัยที่ทำให้พฤติกรรมและการปฏิบัติของคนในปัจจุบันมีส่วนที่สืบเนื่องและส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปจากคนในอดีต²¹²

ประการที่สอง คือ ในงานเขียนเรื่อง *สังคมศักดินาฝรั่งเศส* บลอคหันมาใช้หลักฐานที่ไม่ใช่เอกสารราชการและเอกสารที่ไม่ได้เขียนเป็นตัวอักษร (non-written sources) เช่น แผนภาพวาด โบราณวัตถุ²¹³

ภาพที่ 14 ภาพวาดการต่อสู้ด้วยแหลน (the lance) ปรากฏอยู่บนพรมโบราณ

ที่มา: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Normans_Bayeux.jpg

²¹² เรียบเรียงจาก อานันท์ กาญจนพันธุ์. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด: รวมบทความทางประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2543). หน้า 19; วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 19; “ความคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์ค บลอค (Marc Bloch)”. แปลโดย นพพร ประชากุล. *รวมบทความประวัติศาสตร์*. 6(2527): 49 – 58.

²¹³ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 239.

ประการที่สาม คือ งานชิ้นนี้ของบลอคมุ่งศึกษาโครงสร้างสังคม (social structure) ด้านต่าง ๆ ของยุโรปยุคกลาง เช่น ระบบการถือครองที่ดินและข้อตกลงทางการเมือง (land holdings and political dealings) ของชนชั้นสูง, ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นสูง (เจ้าของที่ดิน) กับชาวนา, รูปแบบครอบครัวของคนในสังคม, ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ ที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในยุโรปยุคกลางมีส่วนที่สืบเนื่องจากยุคก่อนหน้าและส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม²¹⁴

ประการที่สี่ คือ ในงานศึกษาเรื่อง *สังคมศักดินาฝรั่งเศส* บลอค นำเอาแนวทางการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้ในการวิเคราะห์ถึงระบบสังคม วัฒนธรรม รวมถึงความคิดจิตใจ (mentalities) ของผู้คน เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นโครงสร้างเบื้องต้นของสังคมศักดินาในยุโรป²¹⁵ ทั้งนี้กรอบความคิดในการวิเคราะห์สังคมของบลอคได้รับอิทธิพลมาจาก เอมีล เดอไคย์ม (Emile Durkheim ค.ศ. 1858 – 1917) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส²¹⁶ มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber ค.ศ. 1864-1920) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน และ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818-1883) นักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาชาวเยอรมัน²¹⁷

เนื่องจากงานเรื่อง *สังคมศักดินาฝรั่งเศส* ของ มาร์ค บลอค รับอิทธิพลทางความคิดของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาหลายท่าน ผม (ผู้เขียนหนังสือ “แวมโลก ประวัติศาสตร์: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่”) ขอล่าวแทรกเพื่อเสริมความเข้าใจแก่ผู้อ่านสักเล็กน้อยว่า การอ่านทำความเข้าใจหนังสือเล่มนี้ของมาร์ค บลอค หากผู้อ่านที่เป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ทำความเข้าใจพื้นฐานทางสังคมวิทยา-

²¹⁴ เรียบเรียงจาก วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 19 – 21; “ความคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์ค บลอค (Marc Bloch)”. แปลโดย นพพร ประชากุล. *รวมบทความประวัติศาสตร์*. 6(2527): 49 – 58.

²¹⁵ Daniel Woolf. *A Global History of History*. (New York: Cambridge University Press, 2011). p. 465.

²¹⁶ Susan W. Friedman. *Marc Bloch, sociology and geography: encountering changing disciplines* (New York: Cambridge University Press, 1996). pp. 175 – 176.

²¹⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด: รวมบทความทางประวัติศาสตร์*.

มานุษยวิทยาของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทั้ง 3 ท่านคือ เอมีล เดอไคม์, มักซ์ เวเบอร์ และคาร์ล มาร์กซ ไว้บ้างน่าจะช่วยในการทำความเข้าใจหนังสือ *สังคมศักดินา* ของ มาร์ค บล็อก ขอยกตัวอย่างสั้น ๆ สักเล็กน้อย อย่างแนวคิดเรื่องสังคมซึ่ง เดอไคม์ใช้คำว่า “ข้อเท็จจริงทางสังคม” (social fact) ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโครงสร้าง (structure) ได้แก่ กฎหมาย องค์กรบริหาร อีกส่วนหนึ่งคือส่วนที่เป็นพลัง (forces) ได้แก่ ศาสนา วัฒนธรรม (ดู แผนภาพที่ 20)

แผนภาพที่ 20 ข้อเท็จจริงทางสังคมตามแนวคิดของ เอมีล เดอไคม์

ข้อเท็จจริงทางสังคมเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวของมนุษย์แต่มีอำนาจบังคับให้มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลประพฤติปฏิบัติตนในรูปแบบหนึ่ง ๆ อีกทั้งในอีกมิติหนึ่ง ข้อเท็จจริงทางสังคมในส่วนของโครงสร้างและส่วนของพลังจะทำงานด้วยกันได้ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “สำนึกร่วม” (collective consciousness) คือมีความเชื่อและความรู้สึกที่สมาชิกในชุมชนมีร่วมกัน เมื่อสมาชิกในชุมชนมีสำนึกร่วมกันแล้วสังคมก็จะดำรงอยู่และเดินหน้าไปได้²¹⁸

²¹⁸ เรียบเรียงโดยย่อจาก สุภากร จันทวานิช. *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551). หน้า 37 – 39; สุเทพ สุนทรภัสส์. *ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม*. (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540). หน้า 18 – 20.

นักประวัติศาสตร์รุ่นสองของสำนักอันทาลส์: การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ให้ความสำคัญกับภูมิประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง-ประวัติศาสตร์เชิงชีวประวัติ

สำนักอันทาลส์ยับยั้งสถานะขึ้นมาเป็นสำนักคิดที่มีความสำคัญในแวดวงวิชาการของยุโรปภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงใน ค.ศ. 1945 ด้วยลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางของสำนักอันทาลส์ที่นำเอาแนวทางการศึกษาด้านสังคมศาสตร์หลายสาขา เช่น ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา มาใช้ร่วมกับวิธีการทางประวัติศาสตร์โดยเปิดมุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์ที่รอบด้าน หลายมิติ อย่างที่นักประวัติศาสตร์ในยุคก่อนหน้าไม่ได้ทำ ทั้งนี้ในช่วง (คริสต์) ทศวรรษ 1950 – 1960 การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางของสำนักอันทาลส์ได้ต่อยอดจากที่ อองรี เบอร์, ลูเซีย เปบอร์, มาร์ค บลอค ริเริ่มไว้ ลักษณะสำคัญของสำนักอันทาลส์ในช่วงทศวรรษ 1950 – 19 60 ซึ่งถือเป็นยุคที่สองของสำนักคิดนี้มี 4 ประการคือ

- 1) ปฏิเสธการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์การเมือง (political history) เปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (social history)
- 2) เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ยุคกลางและต้นสมัยใหม่ ลดความสำคัญของการศึกษาสังคมอุตสาหกรรมและสังคมร่วมสมัย
- 3) เน้นการวิเคราะห์ภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการของสังคมมนุษย์โดยมองที่โครงสร้างของสังคมหนึ่ง ๆ ในช่วงเวลายาว มากกว่าการศึกษาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์หนึ่ง ๆ
- 4) ศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยการผสมผสานวิธีการทางประวัติศาสตร์กับศาสตร์อื่น ๆ ที่หลากหลาย เช่น ภูมิศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ²¹⁹

นักประวัติศาสตร์ผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในสำนักอันทาลส์ยุคที่สองคือ เฟร์นันด์ โบรเดอ (Fernand Braudel ค.ศ. 1902 – 1985) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสผู้ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมขึ้นมาเป็นกระแสหลักของวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในยุโรป ช่วงทศวรรษ 1960 และทศวรรษ 1970 จากการที่โบรเดอดำรง

²¹⁹ อภิชา ชุติพงศ์พิสิฐ, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก, หน้า 239 – 240.

ตำแหน่งประธานขององค์กรการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ หน่วยที่ 6 (section VI) ของ Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE) และตำแหน่งบรรณาธิการวารสาร Annales²²⁰

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชั้นสำคัญของโบรเดิลได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเขาเรื่อง ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและโลกเมดิเตอร์เรเนียนในยุคของฟิลิปที่ 2 (The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับชาวสเปนในแอฟริกาเหนือ ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยอธิบายให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวสเปนที่อาศัยอยู่ในค่ายทหารและความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชาวแอฟริกันที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดทะเลเมดิเตอร์เรเนียน²²¹

วิทยานิพนธ์ขนาดยาว 600,000 คำของโบรเดิลแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนซึ่งแสดงให้เห็นถึงมุมมองต่ออดีต 3 แบบ ส่วนแรกมีชื่อเรียกว่า the role of the environment เป็นการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเทือกเขา ทะเลทราย หมู่เกาะ ภูมิอากาศ เส้นทางเดินเรือ อันเป็นปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงซ้ำและมีผลอย่างมากในการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและลักษณะทางอารยธรรมของผู้คน ทั้งนี้โบรเดิลเรียกการอธิบายเรื่องลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นปัจจัยกำหนดรูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ว่า “ภูมิประวัติศาสตร์” (geo-history)

ส่วนที่สองมีชื่อเรียกว่า collective destinies and general trends เป็นการกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่กล่าวถึงไว้ในส่วนแรก โดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะทางประชากร การตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นของผู้คน การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร รวมถึงรูปแบบทางเศรษฐกิจ การอธิบายเนื้อหาส่วนที่สองนี้ โบรเดิลเรียกว่า “ประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง” (history of structure) ในการอธิบายเนื้อหาส่วนนี้เขาใช้ข้อมูล เช่น ค่าจ้าง ราคาสินค้า การค้าพืชและเครื่องเทศ การแลกเปลี่ยนและหมุนเวียนทองคำและเงิน ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ เช่น การถางป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำการเกษตร รวมไปถึงข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ เช่น ความยากจน การปล้นสะดม รูปแบบการสงคราม รูปแบบการกระจายตัวของอารยธรรมในพื้นที่แอฟริกาเหนือ

²²⁰ วิศรุต พึ่งสุนทร. แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์. หน้า 29.

²²¹ อภิชา ชุติพงศ์พิสิฐ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก. หน้า 241.

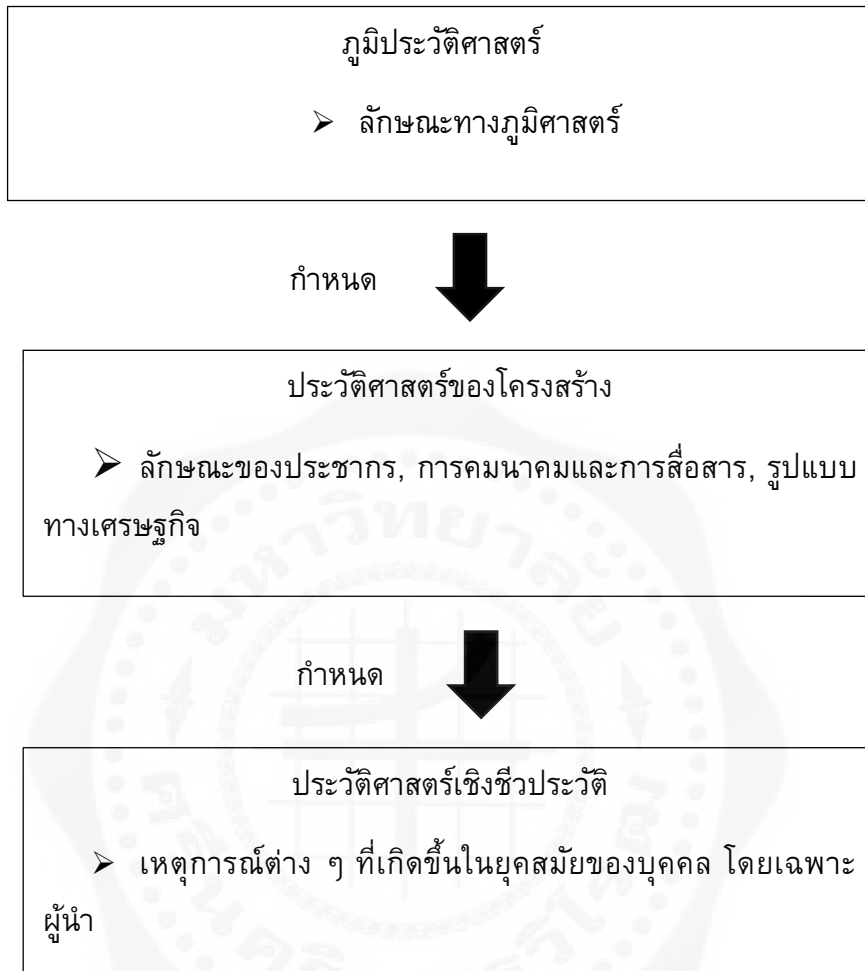
ส่วนที่สามของวิทยานิพนธ์ของโบรเดลมีชื่อว่า events, politics and people เนื้อหาส่วนนี้โบรเดลอธิบายเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าฟิลิปที่ 2 กษัตริย์แห่งสเปน โดยโบรเดลให้ความสำคัญกับเรื่องบุคลิกและอุปนิสัยของพระเจ้าฟิลิปที่ 2 รวมทั้งเรื่องนโยบายการต่างประเทศของสเปนในสมัยพระเจ้าฟิลิปที่ 2 ในการอธิบายเนื้อหาส่วนที่สามของวิทยานิพนธ์ โบรเดลพยายามชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าฟิลิปที่ 2 นี้ ตัวกษัตริย์คือพระเจ้าฟิลิปที่ 2 ไม่ได้เป็นองค์ประธาน (Subject) ผู้กำหนดด้วยเจตจำนงเสรี (free will) ของพระองค์เองให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น หากแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นล้วนแต่มีเหตุปัจจัยมาจากสภาวะทางเศรษฐกิจและข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ ทั้งนี้การอธิบายเนื้อหาส่วนที่สามของวิทยานิพนธ์นี้โบรเดลเรียกว่า “ประวัติศาสตร์เชิงชีวประวัติ” (biographical history)²²²

แนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์อันประกอบไปด้วยโครงสร้าง 3 ส่วนคือ ภูมิประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง-ประวัติศาสตร์เชิงชีวประวัติ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล (ดู แผนภาพที่ 21 ประกอบ) ได้กลายมาเป็นข้อเสนอหลักเรื่องการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ของโบรเดลและต่อมากลายเป็นข้อเสนอหลักเรื่องวิธีการทางประวัติศาสตร์ของสำนักอ็อนนาลส์²²³

²²² วิศรุต พึ่งสุนทร. แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอ็อนนาลส์. หน้า 30 – 32.

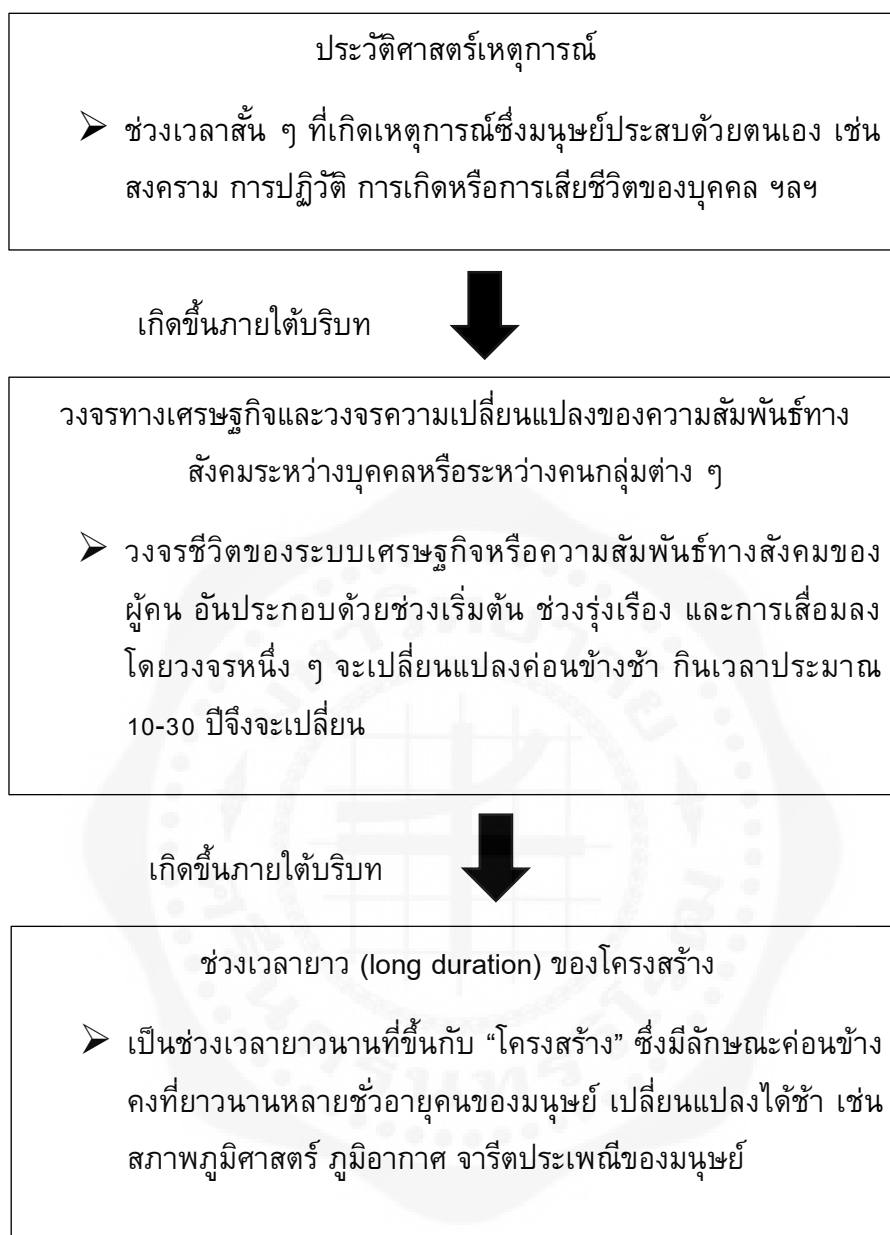
²²³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 32.

แผนภาพที่ 21 แนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์ของ เฟร์นันด์ โบรเดล

จากข้อเสนอหลักดังกล่าว โบรเดลได้เสนอแนวคิดว่าด้วยเรื่องเวลาทางประวัติศาสตร์ 3 ระดับเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แบบบูรณาการ แนวคิดเรื่อง “เวลาทางประวัติศาสตร์” ของเขา (โบรเดล) แบ่งได้เป็น 3 ระดับดังแผนภาพที่ 22

แผนภาพที่ 22 แนวคิดเรื่อง “เวลาทางประวัติศาสตร์” ของ เฟร์นันด์ โบรเดล

เวลาในประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ระดับ (ประวัติศาสตร์เหตุการณ์, วงจรทางเศรษฐกิจและวงจรความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ, ช่วงเวลายาวของโครงสร้าง) มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ประวัติศาสตร์เหตุการณ์เกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปภายใต้ระยะเวลาที่ยาวกว่าของวงจรทางเศรษฐกิจและวงจรความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ขณะที่ช่วงเวลายาวของโครงสร้างเป็นสิ่งที่ควบคุมและขัดขวางความเปลี่ยนแปลงของวงจรทางเศรษฐกิจและวงจรความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือ

ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ อีกต่อหนึ่ง ดังนั้น โบรเดิลจึงชี้ว่านักประวัติศาสตร์ควรให้ความสำคัญอย่างมากกับโครงสร้างที่กำหนดวิถีของสังคมมนุษย์ เช่น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ โครงสร้างเศรษฐกิจ²²⁴

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความพยายามของโบรเดิลในวิทยานิพนธ์เรื่อง *ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและโลกเมดิเตอร์เรเนียนในยุคของฟิลิปที่ 2* ซึ่งพยายามบูรณาการการอธิบายเวลาทางประวัติศาสตร์ 3 ระดับยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าไรนัก ต้องรอจนถึงงานศึกษาเรื่อง *ทุนนิยมและชีวิตของวัตถุ 1400 – 1800 (Capitalism and Material Life 1400 – 1800)* จำนวน 3 เล่มซึ่งตีพิมพ์ในช่วง ค.ศ. 1967 - 1979 โบรเดิลจึงสามารถใช้อธิบายประวัติศาสตร์ในมิติช่วงเวลายาวของโครงสร้างได้อย่างสมบูรณ์²²⁵

วิธีการอธิบายประวัติศาสตร์อีกวิธีการหนึ่งที่โบรเดิลนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพคือ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงปริมาณ (quantitative history) ที่นำเอาข้อมูลเชิงสถิติและตัวเลขมาใช้ในการอธิบายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ โบรเดิลนำเอาวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงปริมาณมาใช้อย่างมากในงานของเขาเนื่องจากเขามีความชื่นชมต่อ เออร์เนส ลาบรูส (Ernest Labrousse ค.ศ. 1895 – 1988) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่นำเอาวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงปริมาณมาใช้ในการศึกษาเรื่องการค้าเคลื่อนไหวของราคาสินค้าและรายได้ของผู้คนในฝรั่งเศสช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เป็นอย่างดี ด้วยชื่อเสียงของโบรเดิลที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงงานเขียนที่มีพลังในวงกว้างทำให้นักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งถือว่างานของโบรเดิลเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงปริมาณ²²⁶

²²⁴ เรียบเรียงจาก วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 32 – 33.

²²⁵ Daniel Woolf. *A Global History of History*. p. 467.

²²⁶ เรียบเรียงจาก วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 36 – 39; อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. หน้า 243; Arthur Marwick. *The New Nature of History Knowledge, Evidence, Language* (Houndmills: Palgrave, 2001). pp. 122 – 123.

นักประวัติศาสตร์รุ่นสามของสำนักอันทาลส์: การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจ

ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นในสำนักอันทาลส์นั่นคือ ใน ค.ศ. 1968 เกิดเหตุการณ์ประท้วงใหญ่ของนักศึกษา ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่เฟอ์นองด์ โบรเดล เกษียณอายุราชการจาก College de France ต่อมาใน ค.ศ. 1972 โบรเดลเกษียณอายุจาก ตำแหน่งประธานองค์การการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ หน่วยที่ 6 (section VI) ของ Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE) และเลิกทำหน้าที่บรรณาธิการวารสาร Annales การพ้นจากตำแหน่งหน้าที่เหล่านี้ของโบรเดลถือเป็นจุดเปลี่ยน (turning point) ของสำนักประวัติศาสตร์อันทาลส์ เนื่องจากเป็นการสิ้นสุดของยุคที่มีผู้นำที่ชัดเจน เข้าสู่ยุคใหม่ของนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ที่ใช้ปฏิเสธรประวัติศาสตร์แบบของโบรเดล²²⁷

นักประวัติศาสตร์รุ่นที่ 3 ของสำนักอันทาลส์มีแนวทางการศึกษาที่หลากหลาย ผู้ที่มีความโดดเด่นของรุ่นนี้คือ เอ็มมานูเอล เลอว์ ลาตูรี ผู้ซึ่งไปถึงจุดสูงสุดของนักวิจัยในฝรั่งเศส คือ Collège de France โดยได้รับเลือกให้รับตำแหน่งให้เป็นประธานของหน่วยประวัติศาสตร์และอารยธรรมสมัยใหม่ต่อจากโบรเดล²²⁸ น่าสนใจว่า ลาตูรีหันกลับมาสู่ การศึกษามานุษยวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ (historical anthropology)²²⁹ รวมไปถึงพยายาม หวนกลับไปสู่การศึกษา “ประวัติศาสตร์ทั้งหมด” (total history) ตามแนวทางที่นักประวัติศาสตร์รุ่นแรกของสำนักอันทาลส์ได้วางรากฐานเอาไว้ แต่ ลาตูรี ได้ขยายขอบเขต การศึกษาในแง่ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ขยายขยายเวลาของเรื่องที่ศึกษาออกมาเป็น ระยะเวลายาวนานกว่า 200 ปี²³⁰

²²⁷ วิศรุต พึ่งสุนทร. แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอันทาลส์. หน้า 46.

²²⁸ ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอว์ ลาตูรี (1929-2023)”. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568. <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

²²⁹ George G. Iggers. **Historiography in the Twentieth Century: from scientific Objectivity to the Postmodern challenge**. (Middletown: Wesleyan University Press, 2005). p. 61; การศึกษามานุษยวิทยาเชิงประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้คนในชุมชนขนาดเล็กโดยมุ่งที่การตีความปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนที่แสดงออกหรือสื่อออกมาผ่านประเพณี พิธีกรรม การแต่งกาย อาหารการกิน ของพวกเขาตามแนวทางของนักมานุษยวิทยา เช่น เอมีล เดอเคย์ม, คลิฟฟอร์ด เกียร์ช และวิกเตอร์ เทอร์เนอร์

²³⁰ Arthur Marwick. **The New Nature of History**. p. 124.

น่าสนใจว่า ในแง่มุมหลังทางการศึกษานั้นลาดูรีสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนในกรุงปารีส เขาทำวิทยานิพนธ์หัวข้อ ชาวนาแห่งลียงก์ด็อก (Languedoc) โดยมี เออร์เนส ลาบรูส (Ernest Labrousse) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์และหนังสือของ ลาดูรี นั้นเขา (ลาดูรี) พยายามจะเขียน “ประวัติศาสตร์องค์รวม” (histoire totale) ของชาวนาในแคว้นทางใต้ของฝรั่งเศส โดยใช้ศาสตร์หลายสาขา เช่น ประชากรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ โครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรม มาช่วยตีความข้อมูลจากหลักฐานที่เขา (ลาดูรี) ใช้ในการศึกษา คือ บันทึกการจ่ายภาษีที่ดินและภาษีหรือเงินบริจาคที่จ่ายให้กับโบสถ์ งานศึกษาชิ้นนี้ ลาดูรีวิเคราะห์ให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายของประชากรในชนบท การเปลี่ยนแปลงราคาสินค้าต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการถือครองที่ดิน ซึ่งเกิดขึ้นในแคว้นลียงก์ด็อกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีปัจจัยสำคัญคือวัฏจักรทางการเกษตรในช่วงกว่า 2 ศตวรรษตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15 ถึงต้นศตวรรษที่ 18 ทำให้คนในสังคมชนบทที่แคว้นลียงก์ด็อกต้องดิ้นรนพยายามสร้างความสมดุลระหว่างการผลิตกับจำนวนประชากรเพื่อให้อยู่รอดไปได้²³¹

ภาพที่ 15 เอ็มมานูเอล เลอรัว
ลาดูรี ในวัยหนุ่ม

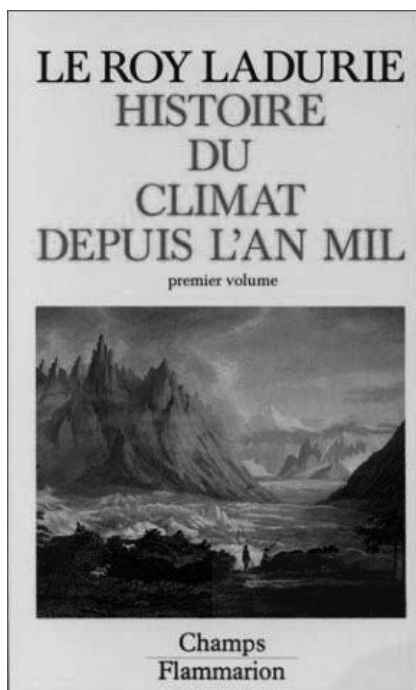
ที่มา: ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอรัว ลาดูรี (1929 – 2023)”.
<https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

²³¹ ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอรัว ลาดูรี (1929 – 2023)”. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568. จาก <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

งานศึกษาของลาตูรีที่มีความโดดเด่นขึ้นต่อมาได้แก่ งานศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิอากาศตั้งแต่ปี 1000 (Histoire du Climat depuis l'An Mil) ซึ่งใช้หลักฐานวิทยาศาสตร์คือกัลลานุกรมต้นไม้ (dendrochronology - การหาอายุโดยวิเคราะห์วงเติบโตของต้นไม้) และชีวภูมิอากาศวิทยา (phenology - การศึกษาความเกี่ยวพันระหว่างพืช สัตว์ และฤดูกาล) มาใช้ในการศึกษาบนพื้นฐานความรู้ที่ว่า วงเติบโตของต้นไม้สามารถบ่งบอกความแห้ง ชื้น ร้อน หนาว ของช่วงเวลาหนึ่งๆ ได้แม่นยำ ส่วนการขยายตัวของธารน้ำแข็งแถบเทือกเขาแอลป์ในต้นศตวรรษที่ 17 สะท้อนว่าหลายทศวรรษก่อนหน้านี้มีอากาศหนาวมาก

ในการวิเคราะห์ของลาตูรี เขาใช้ข้อมูลจากหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มาประกอบเข้ากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์คือ บันทึกเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศในฝรั่งเศสที่มีการบันทึกมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 แล้วเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาเกษตรกรรมให้ได้ผลดีขึ้นจากหลักฐานต่าง ๆ ที่เขานำมาใช้ ลาตูรีได้อธิบายให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คน โดยลาตูรีเสนอว่าประมาณปี 1000 อากาศโดยทั่วไปอุ่น ส่งผลให้พวกไวกิงเดินทางบุกยึดเมืองต่าง ๆ ทางเหนือและชาวนาเริ่มถางป่าขยายพื้นที่ทำกิน ต่อมาในปี 1200 – 1300 และ 1580 – 1850 เรียกว่าเป็นยุคน้ำแข็งย่อย ๆ เพราะอากาศเย็นขึ้นและธารน้ำแข็งขยายตัวมาก หลังจากนั้นโลกก็ค่อย ๆ ร้อนขึ้น ในหนังสือนี้ลาตูรีเน้นยุค 1580 – 1850 เป็นหลัก เขาเห็นว่าช่วงปี 1510 – 1560 นั้นอากาศร้อนกว่าปกติ ต่อมาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 อากาศค่อย ๆ หนาวขึ้น ความหนาวเย็นของสภาพอากาศคงอยู่อย่างนั้นยาวนานนับศตวรรษ ส่งผลให้ช่วงเวลาในการทำเกษตรสั้นลง ช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยวก็ช้าลงด้วย ผลที่ตามมาคือเศรษฐกิจของชาวบ้านเกิดชะลอตัวลง น่าสนใจว่าในงานศึกษาชิ้นนี้ ลาตูรีต้องการเขียนประวัติศาสตร์สภาพภูมิอากาศโดยให้ภูมิอากาศเป็นตัวเอกของเรื่อง ส่วนมนุษย์เป็นเรื่องรอง²³²

²³² เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 16 หนังสือของ ลาดูรี เรื่อง “ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศตั้งแต่ปี 1000”

ที่มา: ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอรัว ลาดูรี (1929 – 2023)”. <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

งานศึกษาของลาดูรีที่มีความโดดเด่นและควรกล่าวถึงอีก 3 ชิ้นได้แก่ งานศึกษาเรื่อง *ประวัติศาสตร์ที่ไม่เคลื่อนไหว* (histoire immobile) ในงานชิ้นนี้ ลาดูรีเสนอว่า ช่วงเวลา 400 ปีนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 14 จนถึงราว 1720 ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในเชิงประชากร ถือเป็นช่วงที่มีความสมดุลกันระหว่างทรัพยากรและอัตราการบริโภคน ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยีและรูปแบบการทำการเกษตรของผู้คนในชนบทฝรั่งเศสตลอดช่วงเวลา 400 ปีนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่น้อยมาก สภาวะความคงที่ของประชากรและเศรษฐกิจในช่วงเวลา 400 ปีนี้ส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมหยุดนิ่งเช่นกัน สถาบันหลักๆ ในหมู่บ้านและในครอบครัว รวมถึงความเชื่อ ความคิดของผู้คนไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้น ทั้งนี้งานศึกษาเรื่อง *ประวัติศาสตร์ที่ไม่เคลื่อนไหว* แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ลาดูรีเป็นผู้สืบทอดทางความคิดของนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์อย่าง ลูเชียง แพบวร์, มาร์ค บลอค, เฟร์นองด์ โบรเดล ในแง่การเน้นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีระยะเวลาที่สืบเนื่องยาวนานกว่างานศึกษาประวัติศาสตร์เชิงเหตุการณ์ และประวัติศาสตร์การเมืองตามแนวทางของการศึกษาแบบประวัติศาสตร์นิยมซึ่งเป็นกระแสหลักของวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก²³³

²³³ เรื่องเดียวกัน.

งานโดดเด่นชิ้นต่อมาของลาดูรีคือ หนังสือรวมบทความเรื่อง *อาณาบริเวณของนักประวัติศาสตร์* (Le territoire de l'historien) ประกอบด้วย 29 บทความ เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับ 1) การปฏิวัติเชิงปริมาณในประวัติศาสตร์ 2) ประวัติศาสตร์ชนบทแนวใหม่ 3) การวิจัยประชากรศาสตร์ในเชิงประวัติศาสตร์ 4) ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศในฐานะประวัติศาสตร์ที่ไร้มนุษย์ หนังสือเล่มนี้กล่าวได้ว่าเป็นข้อเสนอวิธีการเขียนประวัติศาสตร์โดยเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่นๆ และใช้หลักฐานใหม่ๆ ซึ่งนำไปสู่การเขียนประวัติศาสตร์แบบระยะยาว (longue durée) ตามแนวทางของสำนักอ็อนาลส์²³⁴

งานศึกษาอีกชิ้นหนึ่งของลาดูรีที่มีความโดดเด่นมากคือ งานศึกษาเรื่อง *มงเทลลู* (Montaillou) ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจของผู้คนในหมู่บ้านมงเทลลูซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของฝรั่งเศส งานศึกษาชิ้นนี้ของลาดูรีเป็นงานศึกษาที่เปิดทางให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมโดยนำเอาแนวทางการศึกษาเชิงคุณภาพแบบมานุษยวิทยาที่เน้นพื้นที่ขนาดเล็กและเน้นปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์เล็ก ๆ มาปรับใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านมงเทลลูซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความเชื่อนอกกรีตอย่างลัทธิแคทาร์ แพร่หลายอย่างมากในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 งานศึกษาชิ้นนี้ของลาดูรีใช้เอกสารบันทึกคำให้การของชาวบ้านต่อศาลศาสนา มาเป็นข้อมูลในการศึกษาประวัติศาสตร์ชนบทฝรั่งเศสในมิติทางสังคม เช่น ความเชื่อทางศาสนา ระบบคุณค่าเรื่องเพศสภาพ ครอบครัว การทำงาน ฯลฯ²³⁵

นอกเหนือจากแนวทางทางมานุษยวิทยา ลาดูรียังนำเอาแนวทางการศึกษาด้านประชากรศาสตร์ (demographic) มาใช้ในการศึกษาเรื่องระบบครอบครัว รวมไปถึงนำเอาแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักวิชาการด้านจิตวิทยามาใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของผู้คนในอดีต²³⁶

²³⁴ เรื่องเดียวกัน.

²³⁵ วิศรุต พึ่งสุนทร. *แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์*. หน้า 54 – 55.

²³⁶ Andre Burguiere. **THE ANNALES SCHOOL An Intellectual History**. Translated by Jane Marie Todd (Ithaca: Cornell University Press, 2009). pp. 136-142.

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ลาตูรีได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์แนวสำนักอันทาลส์อีกอย่างหนึ่งด้วยนั่นคือ ลาตูรีได้เขียนงานทางประวัติศาสตร์การเมืองที่มีกษัตริย์เป็นตัวละครหลักของเรื่อง ดังปรากฏในงานศึกษาของ ลาตูรี เรื่อง “L’Etat royal, de Louis XI à Henri IV, 1460 – 1610 (The French Royal State)” และต่อมาเขาได้เขียนหนังสือภาคต่อคือ “L’Ancien regime, 1610 – 1774” การเขียนงานประวัติศาสตร์ที่มีกษัตริย์เป็นตัวละครหลักนี้เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์รุ่นแรก และรุ่นสอง ประณามมาโดยตลอด แต่ลาตูรีได้เขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่มีกษัตริย์เป็นตัวละครหลัก เนื่องจากเขา (ลาตูรี) มองว่า การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองที่ให้ความสำคัญกับผู้นำทางการเมืองกับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ให้ความสำคัญกับสามัญชน ประวัติศาสตร์นั้นไม่จำเป็นจะต้องเดินคู่ขนานกันไปคนละทาง ไม่มีวันบรรจบกัน มุมมองดังกล่าวนี้ของลาตูรีมีที่มาจากการที่เขา (ลาตูรี) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชนบทในฝรั่งเศส ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็น “ประวัติศาสตร์ที่หยุดนิ่ง” นั้นรัฐมีอำนาจที่เพิ่มขึ้นตามลำดับผ่านการเก็บภาษีอากรและชนชั้นกลางในเมือง ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงไม่สามารถตัดเรื่องของผู้นำทางการเมืองออกไปได้²³⁷

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์แนวสำนักอันทาลส์

สำหรับข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์สังคมตามแนวทางของสำนักอันทาลส์ นักวิชาการบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า การมองและอธิบายประวัติศาสตร์สังคมโดยตัดเรื่องการเมืองออกไป (แบบนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์รุ่นแรก ๆ) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้เพราะบริบททางการเมืองเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมกล่อมเกลาคติ วิธีคิด และการปฏิบัติตนของคนในสังคม²³⁸ ขณะที่ นักวิชาการบางท่านได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมตามแนวทางของสำนักอันทาลส์ นั่นคือในระดับรากฐานทางปรัชญาแล้วการศึกษาของนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์มุ่งศึกษา

²³⁷ ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอว์ ลาตูรี (1929-2023)”. <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>

²³⁸ จักรกริช สังขมณี. “ชลกร: ประวัติศาสตร์สังคมว่าด้วยความรู้และการจัดการน้ำสมัยใหม่ในประเทศไทย”. วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 42, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2555): 95.

“ประวัติศาสตร์ทั้งหมด” (total history) ของเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างรอบด้านโดยหยิบยืมวิธีการ (method) ของสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ มาช่วยในการศึกษาและมองความเปลี่ยนแปลงของเรื่องที่ตนศึกษาในช่วงเวลายาว ๆ ส่งผลให้นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลล์มองทุกอย่างในลักษณะที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยมีพื้นฐานดั้งเดิมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของสังคมหนึ่ง ๆ ชุมชนหนึ่ง ๆ เป็นตัวรองรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ได้มองว่าการเปลี่ยนแปลงของบุคคล ชุมชน หรือสิ่งของ มี “จุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ” ซึ่งทำให้บุคคล ชุมชน หรือสิ่งของ เปลี่ยนแปลงจากเดิมแบบพลิกโฉมหน้า หรือพูดได้ว่าการอธิบายประวัติศาสตร์แบบสำนักอันทาลล์มองว่าสิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ มีความต่อเนื่องจากของเดิมหรือสภาวะเดิม (continuity) เปลี่ยนแปลงอย่างมีเอกภาพ (unity) ซึ่งในทางปรัชญาแล้วนักวิชาการจำนวนหนึ่งเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบค่อยเป็นค่อยไป มีเอกภาพและความสืบเนื่องจากสิ่งที่มีอยู่เดิม เท่ากับว่าสิ่งนั้นไม่มีความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการอธิบายประวัติศาสตร์ตามแนวทางนี้จึงมีลักษณะที่ทำให้ภาพประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างนิ่ง ไม่เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของเรื่องที่ศึกษาในเชิงลึก เนื่องจากไม่สามารถอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา²³⁹

ส่วนข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจของผู้คนแบบที่นักประวัติศาสตร์รุ่นที่สามของสำนักอันทาลล์ทำนั้นมีผู้วิพากษ์วิจารณ์ไว้หลายประเด็น

ข้อแรก โรเบิร์ต ดาร์นตัน (Robert Darnton) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้วิพากษ์ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจของผู้คนแบบที่นักประวัติศาสตร์รุ่นที่สามของสำนักอันทาลล์ทำ ไม่มีกรอบการตีความหรือแนวทางการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ แม้ว่าจะมีการนำแนวคิดทางสังคมวิทยาและวิธีการทางมานุษยวิทยามาใช้ในการอธิบาย แต่เป็นไปในลักษณะของการหยิบยืมแนวคิดจากหลายสาขาวิชามาใช้ด้วยกัน ขาดกรอบคิดและระเบียบวิธีที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม²⁴⁰

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ประการต่อมา โรเจอร์ ชาร์ตียเอ (Roger Chartier) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลล์ และปีเตอร์ เบิร์ก (Peter

²³⁹ อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในทัศนะของ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ (กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก, 2528). หน้า 17 – 22 .

²⁴⁰ วิศรุต พึ่งสุนทร. แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอันทาลล์. หน้า 56.

Burke) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ได้วิพากษ์ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนแบบที่ ลาดูรี ทำนั้นมองวัฒนธรรมอย่าง ค่อนข้างหยุดนิ่ง ไม่ค่อยมีพลวัต รวมไปถึงมองวัฒนธรรมของคนว่าเป็นระบบปิดคือ รับ อิทธิพลจากภายนอกและมีการส่งผ่านทางวัฒนธรรมและทางความคิดระหว่างคนต่างระดับ สังคม (ชนชั้น) ค่อนข้างน้อย วัฒนธรรมของชนชั้นล่างมีที่มาจากการรับวัฒนธรรมของชนชั้น ที่สูงกว่า มุมมองเช่นนี้ไม่เห็นความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของคนต่างชนชั้นที่มีทั้งด้านที่ ชนชั้นล่างรับวัฒนธรรมของชนชั้นสูงและด้านที่ชนชั้นสูงนำเอาวัฒนธรรมของชนชั้นล่างมา ปรับแต่งให้เป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูง²⁴¹

ท้ายบท

เนื้อหาของบทนี้เป็นการอธิบายถึงการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมแนวสำนักอันนาลส์ ของฝรั่งเศสซึ่งเป็นแนวทางใหม่ในการเขียนงานประวัติศาสตร์ซึ่งปรากฏขึ้นในคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 สำหรับบทต่อไปเราจะทำความรู้จักกับการเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลัง โครงสร้างนิยม (Post Structuralism) ซึ่งเป็นแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์ใน ลักษณะที่แหวกแนวและพลิกกลับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แบบ “กลับหัวกลับหาง”

²⁴¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 57.

บทที่ 7

งานเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยม

ในบทที่ 7 จะอธิบายถึงงานเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนว “หลังโครงสร้างนิยม” (Post Structuralism) ซึ่งเป็นแนวการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในยุโรป ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเขียนงานทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยมคือ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault ค.ศ. 1926 – 1984) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ในเวลาต่อมาการเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยมตามแนวทางของฟูโกต์ได้ถูกนำไปในวงวิชาการของสหรัฐอเมริกาโดยบุคคลที่มีบทบาทสำคัญคือ เฮย์เดน ไวต์ (Hayden White ค.ศ. 1928 – 2018) แนวทางการเขียนงานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยมเป็นแนวอธิบายประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์ที่สร้างแรงสั่นสะเทือนต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 สืบเนื่องต่อจนถึงปัจจุบัน (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21)

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคืออะไร

การศึกษา “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม” ในโลกตะวันตกเริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังพบว่ามีการใช้วลี “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม” หรือ Kulturgeschichte ในภาษาเยอรมันซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความสนใจต่อกระแสโรแมนติกในเยอรมนี²⁴² โดยการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในเยอรมนีช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ให้ความสำคัญกับเรื่องความต้องการทางกายภาพของมนุษย์ เช่น อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เทคโนโลยีพื้นฐาน ฯลฯ และชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ครอบครัว ศาสนา ภาษา อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เทคโนโลยี ฯลฯ ของชนชาติเยอรมันที่เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ ตามกาลเวลาที่ผ่านมามากขึ้น ๆ หลายชั่วอายุคน โดยเน้นให้เห็นถึงพัฒนาการ

²⁴² วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม: ความเป็นมาและแนวคิด. (กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557). หน้า 4.

ทางสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนทั่วไป หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจากเบื้องล่าง (history from below)²⁴³

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในโลกตะวันตกได้ขยายตัวขึ้น มีนักวิชาการคนสำคัญ ๆ ที่ผลิตงานด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เช่น ยาคอป เบิร์คฮาร์ดท์ (Jacob Burckhardt) นักประวัติศาสตร์ชาวสวิส ซึ่งเขียนงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุโรปยุคกรีกโบราณจนถึงอิตาลีในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) โดยอธิบายให้เห็นถึงภาพรวมวัฒนธรรมของคนในยุโรปที่เกิดจากสิ่งที่ผู้คนเข้าใจและมีร่วมกันในจิตใจ รวมทั้งสิ่งที่พวกเขาได้เผชิญร่วมกัน จนนำมาสู่การผลิตวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) เช่น จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ฯลฯ ตลอดจนสร้างสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น โรงเรียน โบสถ์ ฯลฯ ชิ้นงานทั้งนี้ของเบิร์กฮาร์ดท์มีจุดเด่นคือ เป็นงานประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเป็น “มานุษยวิทยา” ที่หาคู่ประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรม (รูปแบบวิถีชีวิต) ของผู้คน รวมทั้งสร้างสุนทรียะให้แก่งานทางประวัติศาสตร์²⁴⁴

นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในการผลิตงานศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคือ คาร์ล แลมเพรชท์ (Karl Lamprecht) โดยเขาได้วิจารณ์วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองซึ่งสนใจแต่ความเป็นไปของเหตุการณ์ภายนอก โดยแลมเพรชท์เสนอวิธีการศึกษาที่ครอบคลุมสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และจิตวิทยา สิ่งที่เขา (แลมเพรชท์) ให้ความสำคัญในการอธิบายประวัติศาสตร์คือ การอธิบายให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของ “จิตร่วม” (collective psyche) ของคนในสังคม อันเป็นที่มาของวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในลักษณะที่คล้ายคลึงกับงานของเบิร์กฮาร์ดท์²⁴⁵

ในฝรั่งเศสมีนักประวัติศาสตร์ที่เขียนงานประวัติศาสตร์โดยเน้นอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เห็นได้ชัดจาก ฌูลส์ มิเชเลต์ (Jules Michelet) ที่เขียนงานเรื่อง *ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส* โดยอธิบายเรื่องราวและปรากฏการณ์ในอดีตของมนุษย์ เช่น ศาสน

²⁴³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 19 – 26.

²⁴⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 29 – 31.

²⁴⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 35 – 36.

จักร ราชบัลลังก์ ระบอบฟิวดัลหรือศักดินา ว่ามีที่มาจากพลังจากจิตวิญญาณ ความรู้สึก และ
สำนึกของประชาชน²⁴⁶

จุดเด่นของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในโลกตะวันตกคือ การศึกษา
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีการใช้ระเบียบวิธีที่มากกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จาก
หลักฐานเอกสารเพียงอย่างเดียวอย่างที่นักประวัติศาสตร์สกุลประวัติศาสตร์นิยม
(Historicism) ทำ สำหรับนักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีการใช้ระเบียบวิธีของศาสตร์สาขาอื่น
โดยเฉพาะมานุษยวิทยามาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจว่าประเพณีต่าง ๆ มีส่วนอย่างไร
ในการกำหนดรูปร่างของสังคมมนุษย์และแบบวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ ว่าเขาหรือ
เธอต้องใช้ชีวิตอย่างไร²⁴⁷ โดยจุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคือ
การศึกษาเกี่ยวกับความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบเจอในชีวิตของเขาหรือเธอ
ความสัมพันธ์ระหว่างเขาหรือเธอกับโลกที่อยู่รอบตัว เพื่อเข้าใจว่าความหมายของสิ่งต่าง ๆ
ที่มนุษย์ประสบเจอนั้นถูกสร้างขึ้นอย่างไร ความหมายของสิ่งหนึ่ง ๆ ถูกผลิตซ้ำอย่างไร
คนเรามีการสื่อความกันอย่างไรเพื่อให้เข้าใจความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ความ
เข้าใจเกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง ๆ ที่มนุษย์เราเข้าใจได้ผ่านการต่อสู้ต่อรองกันอย่างไรกว่าที่สิ่งนั้น ๆ
จะมีความหมายอย่างที่เรารู้ในปัจจุบัน²⁴⁸

การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแบบหลังโครงสร้างนิยม: แนวทางการศึกษา ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลของ “การหันเหสู่ภาษา”

การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในโลกตะวันตกจะเพิ่มความซับซ้อนขึ้นในช่วง
ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อเกิดปรากฏการณ์ “การหันเหสู่ภาษา” (linguistic turn) ขึ้นใน
แวดวงนักวิชาการ จากการที่ แฟร์ดินองด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure)
นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาภาษาของมนุษย์ในเชิงโครงสร้างโดยชี้
ภาษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์และบอกเกี่ยวกับสิ่งที่คนเราได้รู้เห็น

²⁴⁶ วิศรุต พึ่งสุนทร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556). หน้า 258 – 260.

²⁴⁷ “Introduction to the Reader”. in **The Cultural History Reader**. Edited by Peter McCaffery and Ben
Marsden. (London and New York: Routledge, 2014). p. XIX.

²⁴⁸ **Ibid.** p. XVIII.

และถ่ายทอดให้ผู้อื่นรับรู้โดยตรงไปตรงมาตามที่ได้สื่อสารได้รู้เห็นจริง ๆ แต่ภาษาที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารกันนั้นมีระบบกฎเกณฑ์หรือไวยากรณ์ (langue) อยู่เบื้องหลังและระบบกฎเกณฑ์หรือไวยากรณ์ของภาษานี้เป็นสิ่งที่มียุทธพลของการมนุษย์ มนุษย์ไม่ใช่องค์ประธาน (Subject) ผู้กำหนดความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ดังที่เคยเข้าใจกันมา ทั้งนี้ข้อเสนอของโซซูร์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดขึ้นในแวดวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เช่น วิชาปรัชญา วิชาสังคมวิทยา วิชาวรรณคดี วิชามานุษยวิทยา วิชาประวัติศาสตร์ ฯลฯ นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยนักวิชาการจำนวนหนึ่งหันมาศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของภาษาที่มีต่อวิถีคิดของมนุษย์ในการอธิบายและให้ความหมายสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้ประสบเจอในชีวิตว่า สิ่งนั้น ๆ มีสถานภาพอย่างไร เกี่ยวข้องกับชีวิตของเราอย่างไร เราต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร ให้เป็นไปตามระบบกฎเกณฑ์หรือไวยากรณ์ของภาษาที่กำหนดเอาไว้²⁴⁹

นักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งได้นำเอาวิถีคิดทางภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างของโซซูร์ มาตีความปรับเปลี่ยนจนกลายเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แบบหลังโครงสร้างนิยม (Post Structuralism) ที่ท้าทายวิถีคิดทางประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) ที่เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ วางรากฐานไว้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์คือการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ในอดีตโดยใช้วิธีการวิพากษ์หรือประเมินความน่าเชื่อถือของข้อเท็จจริงในหลักฐานประเภทเอกสาร แล้วนำข้อเท็จจริงจากหลักฐานชั้นต้นที่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่นักประวัติศาสตร์ศึกษาและหลักฐานนั้นผ่านการพิสูจน์แล้วว่ามีความน่าเชื่อถือ มาเล่าตามลำดับเวลาให้ผู้อ่านเข้าใจว่าทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น โดยนักประวัติศาสตร์ต้องไม่เอาอคติของตนไปใช้ในการอธิบาย แต่นักประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้างนิยม อาทิ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault ค.ศ. 1926 – 1984) ได้ท้าทายวิถีคิดทางประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์นิยมด้วยการอธิบายว่าไม่มีความจริงสูงสุดทางประวัติศาสตร์ที่จริงแท้แน่นอน ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีแต่ “วาทกรรม” (discourse) คือ ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ถูกสื่อสาร สื่อความ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ การพูดคุยถกเถียง

²⁴⁹ สรุปรียบเรียงจาก จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์น&สังคมวิทยา. (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2544). หน้า 6; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. สัญวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษาประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2545). บทที่ 1-2; สมิทธ์ ถนอมศาสนะ. “Linguistic Turn กับข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก”. วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2556): 98 - 108.

ภาพยนตร์ ฯลฯ โดยข้อเท็จจริงเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เนื่องจาก “วาทกรรม” ทางประวัติศาสตร์ที่มีการสื่อสาร สื่อความ กันนั้นเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในสังคมช่วงขณะนั้นว่าใครมีอำนาจมากกว่าใคร เพราะเหตุใด เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป วาทกรรมที่มีการสื่อสาร สื่อความกัน จะเปลี่ยนแปลงไปเพื่อรองรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดใหม่ของคนในสังคมช่วงเวลาใหม่²⁵⁰

ภาพที่ 17 มิเชล ฟูโกต์

ที่มา:https://upload.wikimedia.org/180ikipedia/commons/c/ca/Photo_of_Michel_Foucault_on_1970_dustjacket_of_The_Order_of_Things.jpg

งานศึกษาของฟูโกต์ส่งผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอย่างมาก ดังที่มีนักประวัติศาสตร์กล่าวว่างานของฟูโกต์เป็นการอธิบายให้เห็นถึงการสร้างอดีตของมนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรม (the cultural construction of the past) รวมถึงการวิเคราะห์วาทกรรม

²⁵⁰ ดู มิเชล ฟูโกต์. “สัจจะกับอำนาจ”. แปลโดย สมเกียรติ วันทะนะ. เศรษฐศาสตร์การเมือง. 6, 3 – 4 (มกราคม 2531): 133 – 160; ธงชัย วินิจจะกุล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแทรก วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของฟูโกต์”. ใน *อานวิพากษ์ มิเชล ฟูโกต์*. บรรณาธิการโดย อนุสรณ์ อุณโณ; จันทน์ เจริญศรี; และ สลิลยา ยุกตะนันท์. (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2558). หน้า 127 – 128.

(discourse analysis) และการใช้ถ้อยคำในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ (the rhetorics of historical writing) ซึ่งเป็นใจกลางของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวใหม่ (new cultural history) โดยที่วิธีการศึกษาของฟูโกต์ได้เป็นแรงบันดาลใจให้นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอย่าง นาทาลี ซีมอน เดวิส (Natalie Zimon Davis) ลินน์ ฮันท์ (Lynn Hunt)²⁵¹

ทั้งนี้ วิลเล็ม ฟรีจฮอฟ (Willem Frijhoff) นักประวัติศาสตร์ชาวเนเธอร์แลนด์ได้สรุปว่างานศึกษาของ มิเชล ฟูโกต์ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในโลกตะวันตกขึ้น 3 ประการคือ²⁵²

- 1) การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเปลี่ยนจากการศึกษาที่เน้นอธิบายวัฒนธรรม (วิถีชีวิต) ของมนุษย์ด้วยแนวคิดและวิธีการที่เป็นกลาง (objectivism) เพื่อเข้าใจสิ่งที่มนุษย์รับรู้ (cognition) กลับมาสู่การอธิบายตัวมนุษย์โดยดูจากสิ่งที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ เช่น อารมณ์
- 2) การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเปลี่ยนจากการวิเคราะห์รูปแบบทางวัฒนธรรม (cultural forms) มาสู่การศึกษาการให้ความหมายทางวัฒนธรรมแก่สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมมนุษย์
- 3) การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเปลี่ยนจากการศึกษาเรื่องที่นำหลงใหลสำหรับชนชั้นนำทางประวัติศาสตร์ (the fascination for historical elites) และเรื่องเกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรม ของชนชั้นนำ มาเป็นการศึกษาเรื่องของชนธรรมดาซึ่งไร้อำนาจ

²⁵¹ Willem Frijhoff. "Foucault Reformed by Certeau: Historical Strategies of Discipline and Everyday Tactics of Appropriation". in **Cultural History After Foucault**. Edited by John Neubauer. (New York: Walter de Gruyter, Inc, 1999). p. 83.

²⁵² Ibid. pp. 89 – 90.

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของฟูโกต์

1. วิธีการทางโบราณคดี (Archaeology)²⁵³

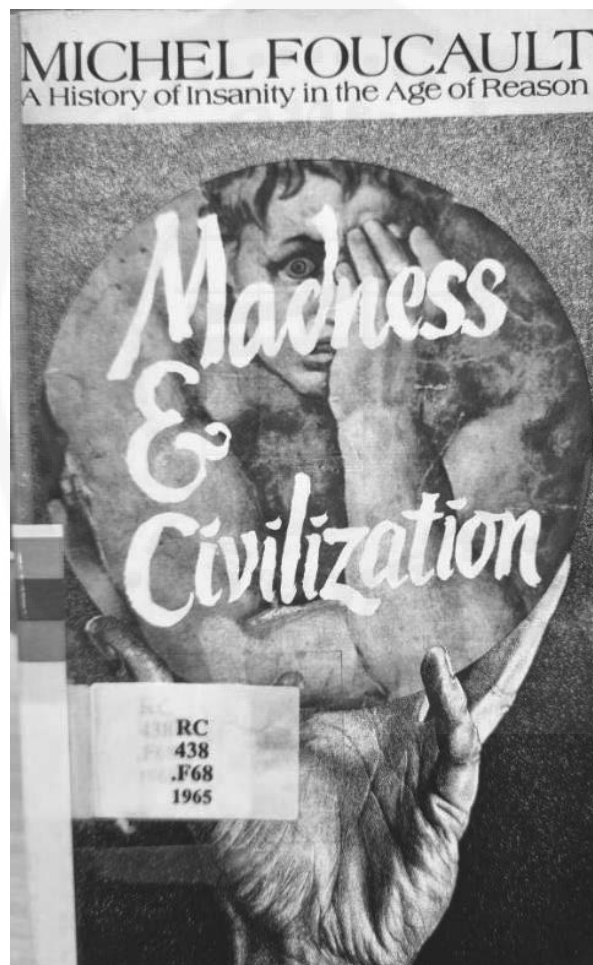
งานศึกษาในยุคแรกของฟูโกต์ใช้วิธีการที่เขาเรียกว่า “วิธีการทางโบราณคดี” ในการเปิดเผยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มาจากการที่มนุษย์สื่อความเกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง ๆ ผ่านภาษา (ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน การกระทำ ภาพวาด ภาพถ่าย ฯลฯ) ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง ๆ โดยที่คำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ จะเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ มนุษย์กับสิ่งของ ว่าอะไรมีความสำคัญมากกว่าอะไร อะไรมีอำนาจสั่งการหรือควบคุมอะไร

วิธีการทางโบราณคดีที่ฟูโกต์ใช้นี้เป็นการอธิบายประวัติศาสตร์ในลักษณะคล้ายกับการขุดค้นทางโบราณคดีที่ก่อนจะขุดค้นลงไปในพื้นที่ดิน เราจะสัมผัสกับชั้นผิวดินคือสิ่งที่พบเห็นและเป็นอยู่ในปัจจุบันก่อน เมื่อเราขุดค้นจากผิวดินลงไปจะเจอกับชั้นดินชั้นต่อไปคือสิ่งที่อยู่ในอดีตที่เก่ากว่า ยิ่งขุดค้นลึกลงไปอีก เราจะพบกับชั้นดินลึกลงไปเรื่อย ๆ สิ่งที่เราพบในชั้นดินที่ลึกลงไป ๆ คือสิ่งที่อยู่ในอดีตที่เก่ายิ่งขึ้น ๆ ประเด็นสำคัญคือ สิ่งที่เราพบที่ชั้นดินแต่ละชั้นเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในบริบทของยุคสมัยนั้น ๆ เอง ไม่จำเป็นต้องมีวิวัฒนาการที่สืบเนื่องเกี่ยวมาจากยุคก่อนหน้า อาจกล่าวได้ว่า การอธิบายประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการทางโบราณคดีของฟูโกต์เป็นการเปิดเผยให้เห็นว่า เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ถูกใช้ในการอธิบายถึงที่มาและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ผ่านวาทกรรม (discourse) หรือภาษาที่มนุษย์เราใช้ในการสื่อสารกันนั้นไม่ได้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องกันตามลำดับเวลา แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปตามเวลาและสถานการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่กับการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คนในสังคม

งานของฟูโกต์ที่ใช้วิธีการทางโบราณคดีในการอธิบายประวัติศาสตร์ เช่น งานเขียนเรื่อง *ความบ้าและอารยธรรม* (Madness and Civilization) ในงานชิ้นนี้ฟูโกต์แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความบ้า” ที่เรารู้จักกันในปัจจุบันไม่ได้มีลำดับวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องกันโดยใน

²⁵³ เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการทางโบราณคดีของฟูโกต์ที่กล่าวในที่นี่ เรียบเรียงจาก ธงชัย วินิจจะกูล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรก วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของฟูโกต์”. ใน *อ่านวิพากษ์ มิเชล ฟูโกต์*. หน้า 139-146; สมเกียรติ วันทะนะ. “บ้า (ตอนที่ 1)”. *จดหมายข่าวสังคมศาสตร์*. 10, 4 (พ.ค. – มิ.ย. 2531): 47 - 56.

ประวัติศาสตร์ของยุโรปยุคกลาง ความบ้าถือเป็นภูมิปัญญาแบบพิเศษของมนุษย์ที่อาจเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานให้คนที่มีความการบ้าเป็นแหล่งสถิตของสัจจะของพระเจ้า ต่อมาในยุคแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) (คริสต์ศตวรรษที่ 17-18) ซึ่งเป็นยุคที่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลต่อวิถีคิดของมนุษย์นั้น ความบ้าถือเป็นความผิดปกติเนื่องจากคนบ้าเป็นคนที่ไม่มีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ จึงมีการควบคุมคนบ้ารวมไว้กับพวกคนที่ถือว่าเป็นพวกผิดปกติอื่น ๆ เช่น ขอทาน อาชญากร มาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความบ้าถือเป็นอาการป่วยชนิดหนึ่งที่เกิดจากความบกพร่องทางชีววิทยาและคนบ้าต้องได้รับการรักษาในที่เฉพาะของคนบ้า (โรงพยาบาลบ้า)

ภาพที่ 18 หนังสือ ความบ้าและอารยธรรม ของ มิเชล ฟูโกต์

ที่มา: ถ่ายโดย โคม ไกรปกรณ์

ยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19

ความบ้าถือเป็นอาการป่วยชนิดหนึ่งที่เกิดจากความบกพร่องทางชีววิทยา

- “คนบ้า” สูญเสียสิทธิอำนาจของตัวเองและถูกกักตัวที่โรงพยาบาลบ้าด้วยเหตุผลว่า เพื่อได้รับการรักษา

ไม่เกี่ยวข้องกับคำอธิบายในยุคก่อน

ยุโรปยุคแสงสว่างทางปัญญา (คริสต์ศตวรรษที่ 17 – 18)

ความบ้าถือเป็นความผิดปกติเนื่องจากคนบ้าเป็นคนที่ไม่มีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์

- “คนบ้า” สูญเสียสิทธิอำนาจของตัวเองและถูกควบคุมตัว รวมไว้กับพวกคนที่ถือว่าเป็นพวกผิดปกติอื่น ๆ เช่น ขอทาน อาชญากร

ไม่เกี่ยวข้องกับคำอธิบายในยุคก่อน

ยุโรปยุคกลาง (คริสต์ศตวรรษที่ 3 – 15)

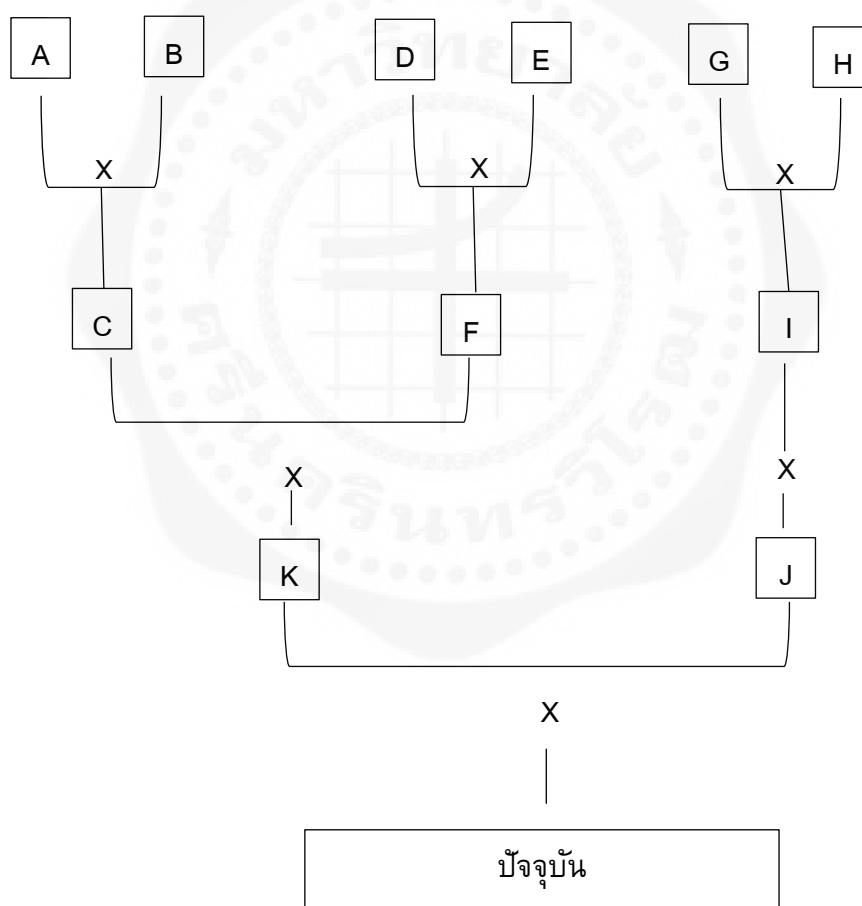
ความบ้าถือเป็นภูมิปัญญาแบบพิเศษของมนุษย์ที่อาจเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานให้คนที่มีความบ้าเป็นแหล่งสติของสัจจะของพระเจ้า

- “คนบ้า” มีสิทธิพิเศษ เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับพลังพิเศษหรือมีคุณลักษณะพิเศษที่พระเจ้าประทานให้

แผนภาพที่ 22 การถอดรื้อวาทกรรมว่าด้วย “ความบ้า”
ในหนังสือของฟูโกต์ เรื่อง ความบ้าและอารยธรรม

2. วิธีการแบบวงศาวินยา/การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรก (Genealogy)

งานศึกษาในยุคต่อมา พูโกต์ได้หันมาใช้วิธีการที่เขาเรียกว่า “วงศาวินยา”/ “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรก” (Genealogy) ในการเปิดเผยให้เห็นถึงการปะทะและประสานกันของความรู้ชุดต่าง ๆ จนกลายมาเป็น วาทกรรม หนึ่ง ๆ ที่ทำให้คนพวกหนึ่งมีอำนาจและกดทับคนอื่นพวกให้ไร้อำนาจ ให้สิ่งหนึ่งมีอำนาจเหนือสิ่งอื่น ๆ ทั้งนี้พูโกต์ชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมหนึ่ง ๆ นั้นก่อตัว (emerge) ขึ้นจากการปะทะประสานกันของความรู้ชุดต่าง ๆ ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมของสังคมหนึ่ง ๆ ในยุคสมัยหนึ่ง ๆ กลายเป็น “วาทกรรม” ชุดใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องมีวิวัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากยุคสมัยก่อนหน้า

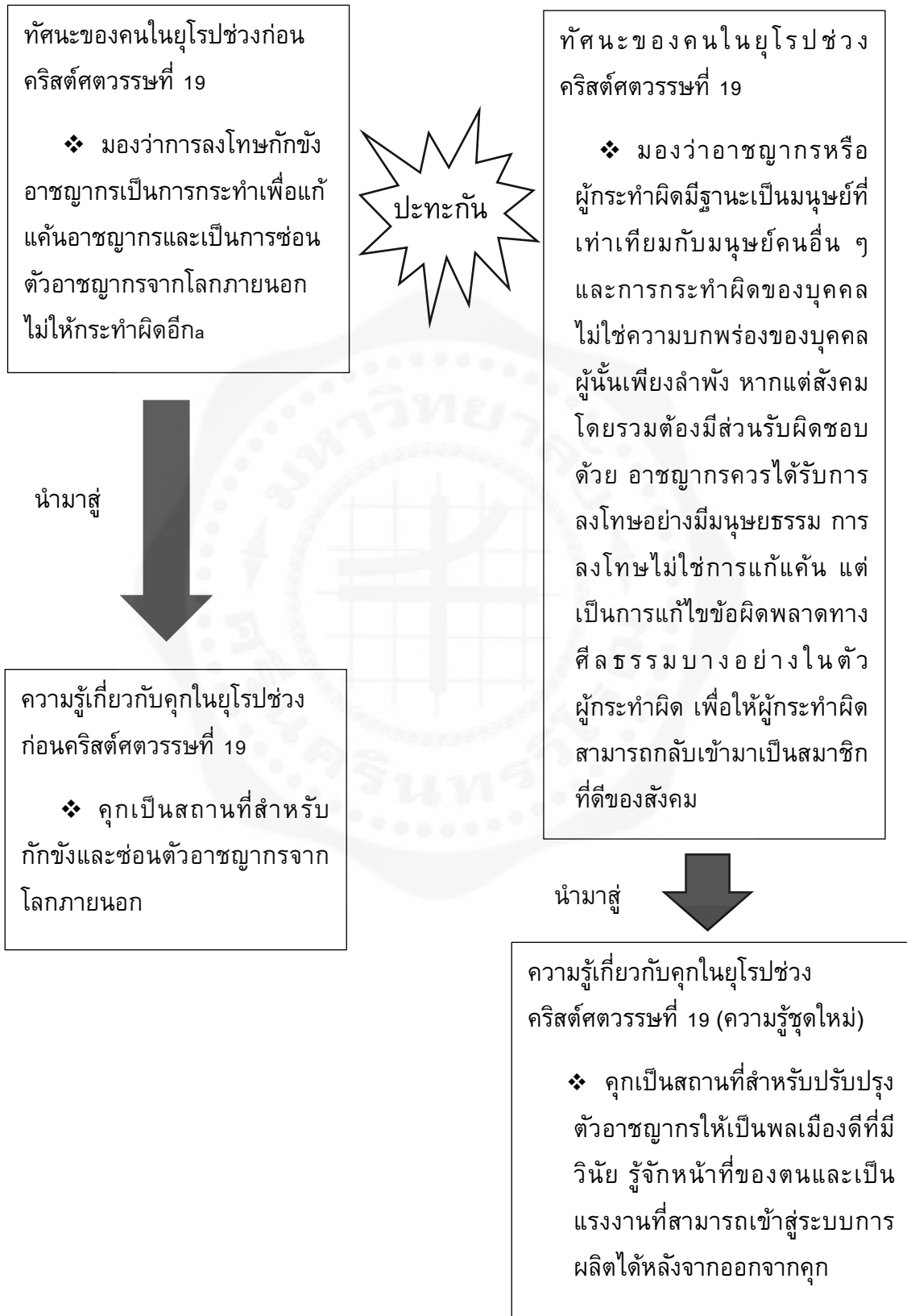
X หมายถึง การเกิดขึ้นของวาทกรรมชุดใหม่ ณ ทุก ๆ จุดที่สิ่งใหม่เผยตัวขึ้น

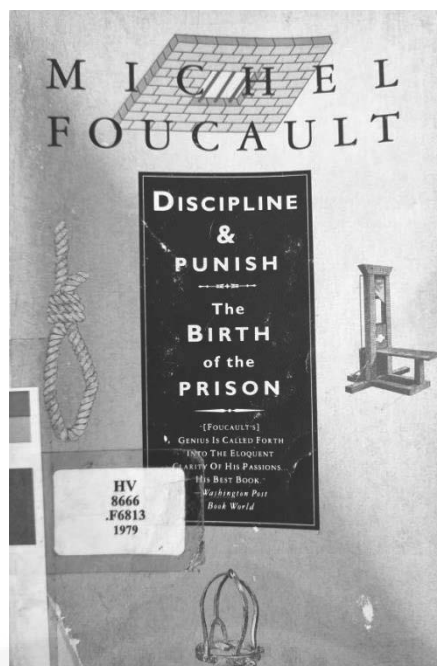
แผนภาพที่ 23 วงศาวินยา/สาแหรกทางประวัติศาสตร์ตามคำอธิบายของพูโกต์

งานของฟูโกต์ที่ใช้วิธีการแบบวงศาวิทยา/การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรก เช่น งานเขียนเรื่อง *วินัยและลงโทษ: กำเนิดของคุก* (Discipline and Punish: Birth of the Prison) ที่อธิบายให้เห็นว่า ความรู้ที่เราเชื่อกันว่าเป็นความจริงนั้นมีที่มาจากการปะทะ ผสมผสาน แย่งชิงพื้นที่กันระหว่างชุดความรู้หลายชุดจนกลายมาเป็นความรู้ที่ยอมรับกันว่าเป็นความจริง โดยความรู้ชุดหนึ่ง ๆ จะเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคน กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เห็นได้ชัดจากความรู้เกี่ยวกับคุกและการจัดการนักโทษซึ่งฟูโกต์ชี้ว่า ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 คุกในยุโรปเป็นสถานที่สำหรับกักขังและซ่อนตัวอาชญากรจากโลกภายนอก มาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คุกเป็นสถานที่สำหรับปรับปรุงตัวอาชญากรให้เป็นพลเมืองดีที่มีวินัย รู้จักหน้าที่ของตนและเป็นแรงงานที่สามารถเข้าสู่ระบบการผลิตได้ หลังจากออกจากคุกแล้ว ทั้งนี้การที่คุกเปลี่ยนฐานะซึ่งเป็นสัจจะจากสถานที่กักขังและซ่อนตัวอาชญากรจากโลกภายนอก มาเป็นสถานที่ปรับปรุงฝึกฝนอาชญากรให้มีวินัย เป็นพลเมืองดีและสามารถเป็นแรงงานในภาคการผลิต (อุตสาหกรรม) เมื่อออกจากคุก เป็นผลจากการปะทะกันระหว่างทัศนะที่มองว่าการลงโทษกักขังอาชญากรเป็นการกระทำเพื่อแก้แค้นอาชญากรและเป็นการซ่อนตัวอาชญากรจากโลกภายนอก ไม่ให้กระทำผิดอีก กับทัศนะที่มองว่าอาชญากรหรือผู้กระทำผิดมีฐานะเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกับมนุษย์คนอื่น ๆ และการกระทำผิดของบุคคลไม่ใช่ความบกพร่องของบุคคลผู้นั้นเพียงลำพัง หากแต่สังคมโดยรวมต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วย ดังนั้น การลงโทษจึงควรมีผลต่อทั้งสังคมและอาชญากร อาชญากรควรได้รับการลงโทษอย่างมีมนุษยธรรม การลงโทษไม่ใช่การแก้แค้น แต่เป็นการแก้ไขข้อผิดพลาดทางศีลธรรมบางอย่างในตัวผู้กระทำผิด เพื่อให้ผู้กระทำผิดสามารถกลับเข้ามาเป็นสมาชิกที่ดีและมีประโยชน์ต่อสังคมต่อไป²⁵⁴

²⁵⁴ เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการแบบวงศาวิทยา/การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรกของฟูโกต์ที่กล่าวในที่นี้ เรียบเรียงจาก Michel Foucault. **Discipline and Punish: Birth of the Prison**. Translate by Alan Sheridan. (New York: Vintage Books, 1977); สายพิณ ศุพุทธรมงคล. *คุกกับคน อำนาจและการต่อต้านขั้วขึ้น*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543). หน้า 9 – 14; ธงชัย วินิจจะกุล. *รายงานโครงการวิจัยเสริมหลักสูตร เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา (Genealogy)*. (กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534). หน้า 35 – 48.

แผนภาพที่ 24 การปรากฏขึ้นของความรู้เกี่ยวกับคุกในยุโรปตามคำอธิบายด้วยวิธีวงศาวិทยาของ
ฟูโกต์

ภาพที่ 19 หนังสือ วินัยและลงโทษ: กำเนิดของคุก ของ มิเชล ฟูโกต์

ที่มา: ถ่ายโดย โดม ไกรปรกรณ์

เฮย์เดน ไวต์ (Hayden White ค.ศ. 1928 – 2018)

เฮย์เดน ไวต์ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันเกิดเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ. 1928 ที่เมืองมาร์ติน มลรัฐเทนเนสซี เขาใช้ชีวิตวัยเด็กอยู่ที่มลรัฐเทนเนสซี ต่อมาพ่อของเขาย้ายไปทำงานทำที่เมืองดีทรอยต์ มลรัฐมิชิแกน ไวต์จึงใช้ชีวิตในวัยเยาว์แบบไป ๆ มา ๆ ที่มลรัฐเทนเนสซีกับมลรัฐมิชิแกน เมื่อเข้าวัยหนุ่ม ไวต์เข้ารับราชการอยู่กองทัพอากาศในช่วงท้ายของสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสงครามจบ ไวต์ได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยเวย์น สเตท (Wayne State University) แล้วสำเร็จการศึกษาด้านประวัติศาสตร์เมื่อค.ศ. 1951 จากนั้นไวต์ได้เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยมิชิแกนจนในค.ศ. 1956 เขาสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกด้านประวัติศาสตร์ยุโรปยุคกลาง²⁵⁵

²⁵⁵ Tylor Stovall. "Hayden White (1928 – 2018)". Retrieved November 29, 2025. from <https://www.historian.org/perspectives-article/hayden-v-white-1928-2018-intellectualhistorian-theorist-september-2018/>

ภาพที่ 20 เฮเดน ไวต์

ที่มา:https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E0%B2%B9%E0%B3%87%E0%B2%A1%E0%B2%A8%E0%B3%8D_%E0%B2%B5%E0%B3%88%E0%B2%9F%E0%B3%8D.jpg

หลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาเอก ไวต์ได้ทำงานเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเวย์น สเตรท ต่อมาได้ย้ายไปทำงานที่มหาวิทยาลัยโรเชสเตอร์ (The University of Rochester), มหาวิทยาลัยเวสเลย์ (Wesleyan University), มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford University), มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley) และมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส (University of California, Los Angeles – UCLA) ตามลำดับ²⁵⁶

ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 ไวต์ได้เข้าร่วมถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ ทั้งนี้แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อไวต์คือ แนวคิดแบบอัตถิภาวนิยม (existentialism) ของฌอง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นเรื่องเสรีภาพของมนุษย์ในการเลือกและรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เนื่องจากความหมายของชีวิตไม่ได้ถูกกำหนดจากปัจจัยภายนอกอย่างพระเจ้าหรือสังคม แต่

²⁵⁶ Ibid.

มาจากการที่บุคคลสร้างความหมายขึ้นเองผ่านการตัดสินใจและการเลือกของตนเอง* ไวต์ได้รับเอาแนวคิดอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรในส่วนที่เกี่ยวกับ “ศรัทธาที่ไม่ดี” (bad faith) มาใช้ในการวิพากษ์การศึกษาประวัติศาสตร์แบบที่ไม่อนุญาตให้นักประวัติศาสตร์มีอิสระอย่างสมบูรณ์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ แต่กลับอนุญาตให้นักประวัติศาสตร์ปฏิเสธความรับผิดชอบต่อทศณะและการกระทำของตนเองได้ อีกทั้งไวต์ยังเรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์ยอมรับจุดยืนทางอุดมการณ์ของตนเองอย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา แทนที่จะอ้างถึงความเป็นกลางหรือความเป็นภววิสัย²⁵⁷

นอกจากแนวคิดอัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาร์ตร แล้ว เฮย์เดน ไวต์ ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากมิเชล ฟูโกต์ นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสด้วย ดังปรากฏว่า เฮย์เดน ไวต์ เป็นนักประวัติศาสตร์คนแรก ๆ ในสหรัฐอเมริกาที่ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของมิเชล ฟูโกต์ ทั้งนี้ ไวต์มีความสนใจต่อวิธีคิดของฟูโกต์เกี่ยวกับภาษา/วาทกรรม ไวต์ได้จัดให้ฟูโกต์อยู่ในสายหนึ่งของนักคิดแนวโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสซึ่งต่อต้านวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ในแง่ของการสร้างความหมายให้สิ่งต่าง ๆ ถึงระดับรากฐานและมีลักษณะตายตัว²⁵⁸

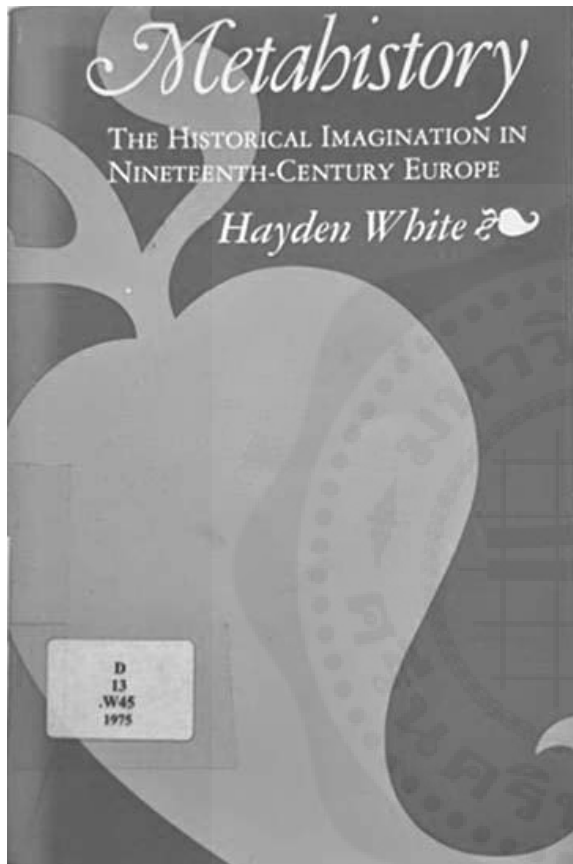
จุดเด่นในงานเขียนของไวต์คือ เขาเปรียบเทียบการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ว่าคล้ายกับการเขียนงานวรรณกรรมโดยได้เสนอประเด็นนี้ไว้ในงานเขียนของเขาหลายชิ้น เช่น *อภิประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19* (Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe) เนื้อหาของรูปแบบ: *วาทกรรมการพรรณนาและภาพแทนทางประวัติศาสตร์* (The Content of the

* คำอธิบายแนวคิดแบบอัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาร์ตร ในที่นี้สรุปมาจาก ไนเจล รอดเจอร์. *เข้าใจอัตถิภาวนิยมด้วยตนเอง*. แปลโดย รติพร ชัยปิยะพร. (กรุงเทพฯ: อิลลูมินันซ์ เอ็ดดิชันส์, 2567).

²⁵⁷ เรียบเรียงจาก ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮย์เดน ไวต์”. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร (บรรณาธิการ). *ปริทรรศน์นักทฤษฎีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา. (โครงการจัดพิมพ์คบไฟ), 2563). หน้า 380 – 382; Marnie Hughes-Warrington. *Fifty Key Thinkers on History*. p. 325.

²⁵⁸ เกรก เจ. เรย์โนลด์ส. *เจ้าสัว ขุนศึก คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความประวัติศาสตร์ของเกรก เจ. เรย์โนลด์ส*. บรรณาธิการโดย วารุณี โอสธารมย์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550). หน้า 201 – 203.

Form: Narrative Discourse and Historical Representation)²⁵⁹ ทั้งนี้นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ไวต์ได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในนักทฤษฎีและนักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในโลกริชาการภาษาอังกฤษ ตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีในวงวิชาการ ไวต์ได้เขียนหนังสือและบทความเป็นจำนวนมาก งานของเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อวงวิชาการสาขาประวัติศาสตร์และสาขาวรรณคดีศึกษา²⁶⁰

ภาพที่ 21 หนังสือ Metahistory The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe ของ เฮย์เดน ไวต์

ที่มา: ถ่ายโดย โคม ไกรปรกรณ์

ข้อเสนอทางประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้ชี้ประเด็นที่น่าสนใจว่า เฮย์เดน ไวต์ ไม่เคยเรียบเรียงทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ แต่มักจะกล่าวถึงประเด็นเหล่านี้ไว้ในบทความที่เขาเขียนในโอกาสต่าง ๆ การนำเสนอทฤษฎีการเขียน

²⁵⁹ Liam Greenacre. "HAYDEN WHITE: AN INTRODUCTION". Retrieved November 29, 2025. from <https://theyorkhistorian.com/2017/12/06/hayden-white-an-introduction/>

²⁶⁰ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. "ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์". วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์. 6, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2562): 132.

ประวัติศาสตร์ของไวด์ในลักษณะการอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตามลำดับเวลา (chronology) จึงอาจไม่ใช่แนวทางที่เหมาะสม การนำเสนอแนวคิดทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของไวด์ให้สอดคล้องกับลักษณะแนวความคิดของเขาซึ่งมักจะอยู่ในรูปแบบการตั้งคำถามมากกว่าที่จะนำเสนอทฤษฎีอย่างเป็นระบบจึงควรทำออกมาในลักษณะของการสรุปออกมาเป็นข้อเสนอที่ไวด์เสนอเกี่ยวกับงานเขียนทางประวัติศาสตร์²⁶¹

➤ ข้อเสนอที่ 1: งานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องแต่งขึ้นจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์

ในบทความเรื่อง *ภาระของนักประวัติศาสตร์* (The Burden of History) (เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1966) ไวด์ได้ตั้งประเด็นเกี่ยวกับความรู้ทางประวัติศาสตร์ว่า นักประวัติศาสตร์มักจะอ้างว่าประวัติศาสตร์เป็นความรู้ที่อยู่กึ่งกลางระหว่างวิทยาศาสตร์กับศิลปะ ทั้งนี้แนวคิดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และศิลปะที่นักประวัติศาสตร์คิดนั้นเป็นแนวคิดที่ล้าสมัยในเรื่อง ภาวะวิสัย (Objectivity) ทำให้นักประวัติศาสตร์ปฏิเสธที่จะยอมรับว่า ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ตนนำมาใช้ในการเขียนงานนั้นไม่ได้มีเฉพาะส่วนที่ค้นพบในหลักฐานเท่านั้น แต่มีข้อเท็จจริงส่วนที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นจากการตีความข้อเท็จจริงในหลักฐานเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตที่ตนเองต้องการอธิบาย²⁶²

ข้อเสนอดังกล่าวได้ถูกนำมาต่อยอดและขยายความให้เป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้นในหนังสือของไวด์ เรื่อง *อภิปรัชญาประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19* (เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1975) เขา (ไวด์) ได้ศึกษางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ จำนวน 8 คน ได้แก่ จูลส์ มิชเลต์ (Jules Michelet ค.ศ. 1798 – 1874) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส, เลโอโพลด์ รังเคอ (Leopold Ranke ค.ศ. 1795 – 1883) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน, จาคอบ เบิร์คฮาร์ดท์ (Jacob Burckhardt ค.ศ. 1818 - 1897) นักประวัติศาสตร์ชาวสวิส, อเล็กซิส เดอ ต็อกเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville ค.ศ. 1805-1859) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส, จอร์จ วิลเฮล์ม ฟรีดริช เฮเกิล (George Wilhelm Friedrich Hegel ค.ศ. 1770 - 1831) นักปรัชญา

²⁶¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 133.

²⁶² ดู Hayden White. "The Burden of History". in **The Routledge Critical and Cultural Theory Reader**. Edited by Neil Badmington and Julia Thomas (London and New York: Routledge, 2008). pp. 100-120.

ประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน, คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. 1818-1883) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน, ฟรีดริช วิลเฮล์ม นีทเชอ (Friedrich Wilhelm Nietzsche ค.ศ. 1844 – 1900) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน, เบเนดโต โครเก (Benedetto Croce ค.ศ. 1866 – 1952) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวอิตาลี โดยไวต์ได้นำเอาวิธีการวิเคราะห์ “รูปแบบ” ของงานเขียนซึ่งเป็นวิธีที่นอร์ททรอป ไฟรย์ (Northrop Frye ค.ศ. 1912-1991) นักวรรณคดีศึกษาชาวแคนาดาคิดขึ้นเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม มาใช้ในการวิเคราะห์งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้ง 8 ท่านที่ได้เอ่ยนามข้างต้น ข้อเสนอของไวต์ในงานเรื่อง *อภิปรัชญา: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19* คือ งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ 8 ท่านที่เขา (ไวต์) เลือกมาศึกษาเป็นงานที่เขียนขึ้นด้วยจินตนาการของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์²⁶³

น่าสนใจว่า ไวต์ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นวรรณกรรมหรือเรื่องที่นักประวัติศาสตร์แต่งขึ้นมา ดังที่ไวต์ได้ชี้ว่า นักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ 8 คนที่เขา (ไวต์) ศึกษา นั้นเขียนงานทางประวัติศาสตร์ขึ้นโดยมีการเรียบเรียงข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นให้เป็นเรื่องราว (story) คือ กำหนดจุดเริ่มต้น (beginning) จุดกึ่งกลาง (middle) และจุดสิ้นสุด (end) ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น²⁶⁴

ทั้งนี้ ในการเรียบเรียงเรื่องราว นักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ทั้ง 8 คนได้สร้างความหมายให้แก่เรื่องราวด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอนดังนี้²⁶⁵

²⁶³ ดู Hayden White. **Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe**. (Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press, 1975).

²⁶⁴ Ibid. p.5.

²⁶⁵ เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความหมายให้แก่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ 4 ขั้นตอนที่ไวต์อธิบาย ได้แก่ การวางโครงเรื่อง, การอธิบายด้วยข้อถกเถียงอย่างเป็นทางการ, การอธิบายโดยสอดแทรกอุดมการณ์, การสร้างชุดคำอธิบายในระดับสำนวนภาษาความเปรียบ ที่นำมาสรุปในที่นี้เรียบเรียงจาก Hayden White. **Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe**. Introduction (pp. 1 – 42); ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮย์เดน ไวต์”. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร (บรรณาธิการ). **ปริทรรศน์ นักทฤษฎีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย**. หน้า 391-396.

1. การวางโครงเรื่อง (emplotment) ว่า เรื่องราวจะเดินไปในทางใด เช่น แบบโศกนาฏกรรม (tragedy) แบบสุขนาฏกรรม/บันเทิง (comedy) แบบชวณผืน (romance) แบบเสียดสีล้อเลียน (satire)

แนวทางการวางโครงเรื่องในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ตามคำอธิบายของเฮเดน ไวต์

- โศกนาฏกรรม (tragedy) – แนวเรื่องที่ลงท้ายด้วยความเศร้าหรือความสูญเสีย ตัวเอกในเรื่องตายหรือพบกับความสูญเสีย สิ่งที่แนวเรื่องแบบโศกนาฏกรรมทิ้งท้ายให้ผู้อ่านได้คิดคือให้ตระหนักถึงขีดจำกัดของมนุษย์
- สุขนาฏกรรม/บันเทิง (comedy) – แนวเรื่องที่จบลงด้วยความสุข สมหวัง
- ชวณผืน (romance) - แนวเรื่องที่น่าเสนอเรื่องราวความรักหวานซึ่งตึงใจ การฟันฝ่าอุปสรรคจากความต่างของฐานะ จบลงด้วยความสุข
- เสียดสี ล้อเลียน (satire) – แนวเรื่องที่ใช้ความตลกขบขัน การพูดเกินจริง หรือการเสียดสีเพื่อเปิดโปงและวิพากษ์วิจารณ์ความโง่เขลาหรือความชั่วร้ายของผู้คน มักจบลงโดยชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ไม่สามารถเอาชนะชะตาหรืออุปสรรคได้ ต้องตกเป็นเหยื่อของสถานการณ์และเวลา

2. การอธิบาย (explanation) ไวต์เสนอว่า นักประวัติศาสตร์ได้อธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยไม่เพียงแต่จะอธิบายว่า เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้น (what happened) เท่านั้น หากแต่นักประวัติศาสตร์จะยกระดับการอธิบายขึ้นมาอีกระดับหนึ่งด้วยการสร้างคำอธิบายในรูปแบบต่าง ๆ 4 รูปแบบ ดังนี้

● รูปลักษณ์ (formist) - การอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาในลักษณะที่สิ่งนั้นมีลักษณะเฉพาะตัว ทำความเข้าใจสิ่งนั้นได้ด้วยตัวของสิ่งนั้นเอง ไม่จำเป็นต้องอธิบายเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น

● บริบท (contextualist) - การอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาในลักษณะที่สิ่งนั้นมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นและสถานการณ์แวดล้อม ในการอธิบายจึงต้องอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาโดยเชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์อื่นหรือสถานการณ์แวดล้อม

- องค์การพหุ (organicist) - การอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาในฐานะที่เป็นชิ้นส่วนหรือหน่วยย่อยที่ทำงานสัมพันธ์กับชิ้นส่วนอื่น ๆ หรือหน่วยย่อยอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ขึ้นมา

- กลไก (mechanist) - การอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษาในฐานะพื้นเพองตัวหนึ่งทำงานภายใต้ระบบกลไกที่มีกฎเกณฑ์การทำงานที่แน่นอน

ในการอธิบายปรากฏการณ์หรือวัตถุแห่งการศึกษา นักประวัติศาสตร์จะอธิบายด้วยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 4 รูปแบบดังกล่าวนี้นี้โดยมีการสร้างข้อถกเถียงกับคำอธิบายในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มีมาก่อน

3. การอธิบายโดยสอดแทรกอุดมการณ์ (ideological implication) ไวต์ได้กล่าวถึงการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ว่า นักประวัติศาสตร์มีการอธิบายเรื่องราวโดยสอดแทรกทัศนะของเขาต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ที่เขาศึกษา

ในหนังสือ *อภิประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19* ไวต์ได้กล่าวว่า ในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ 8 คนที่เขานำมาศึกษามีการสอดแทรกอุดมการณ์ 4 ประเภทนี้แบบใดแบบหนึ่งลงไป

- อุดมการณ์แบบอนาธิปัตย์นิยม (anarchist) ซึ่งมองว่า ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อฟื้นฟูสังคมไปสู่ภาวะที่ดีงามในอดีต

- อุดมการณ์แบบถอนรากถอนโคน (radical) ซึ่งมองว่า ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาสังคมไปสู่สภาวะในอุดมคติ

- อุดมการณ์แบบอนุรักษนิยม (conservative) ซึ่งมองความเปลี่ยนแปลงอย่างหวาดระแวง

- อุดมการณ์แบบเสรีนิยม (liberal) ซึ่งมองความเปลี่ยนแปลงในแง่ของพัฒนาการหรือการปฏิรูปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

4. การสร้างชุดคำอธิบายในระดับสำนวนภาษาความเปรียบ (tropes) ไวต์ได้กล่าวถึงโครงสร้างเชิงลึกที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการสร้างจินตนาการทางประวัติศาสตร์ว่า

นักประวัติศาสตร์มีการใช้สำนวนภาษาความเปรียบ 4 รูปแบบในการสร้างเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้แก่

- สำนวนภาษาแบบอุปมา (metaphor) คือการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ผ่านการบอกเล่าด้วยสำนวนภาษาที่อธิบายในลักษณะของการเปรียบเทียบความเหมือนระหว่างสิ่งต่าง ๆ เช่น ผู้หญิงคนนี้งามเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ

- สำนวนภาษาแบบปรนามนัย (metonymy) คือการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ผ่านการบอกเล่าด้วยสำนวนภาษาที่บ่งบอกคุณสมบัติบางอย่างของบางสิ่งมาใช้อ้างถึงทั้งหมดของอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ทำเนียบขาวกำลังออกแถลงการณ์ (“ทำเนียบขาว” ใช้แทนถึงการบริหารประเทศของประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา)

- สำนวนภาษาแบบปรภาคนามนัย (synecdoche) คือการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ผ่านการบอกเล่าด้วยสำนวนภาษาที่บ่งบอกคุณสมบัติย่อยของสิ่งหนึ่งมาใช้แทนถึงภาพโดยรวมของสิ่งนั้น เช่น พวกเราได้ยินเสียงของผู้พิพากษา (“ผู้พิพากษา” ใช้แทนถึง “คำตัดสิน” ของศาล)

- สำนวนภาษาแบบประชดประชัน (irony) คือการมองส่วนต่าง ๆ แบบไม่เชื่อมโยงกันบนสมมติฐานว่า การเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านั้นเข้าด้วยกันเป็นไปไม่ได้อย่างสิ้นเชิง เช่น ผู้ชนะการแข่งขันสะกดคำกลับสอบตกวิชาสะกดคำภาษาไทย

องค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการสร้างความหมายให้แก่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ตามข้อเสนอของไวต์มีความสัมพันธ์กัน ดัง ตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการสร้างความหมายให้แก่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ตามข้อเสนอของ เฮย์เดน ไวต์

โครงเรื่อง	การอธิบาย	อุดมการณ์	สำนวนภาษาความเปรียบ
โศกนาฏกรรม	กลไก	ถอนรากถอนโคน	ปรนามนัย
สุขนาฏกรรม/บันเทิง	องคาพยพ	อนุรักษนิยม	ปรภาคนามนัย
ชวนฝัน	รูปลักษณ์	อนาธิปัตย์นิยม	อุปมา
เสียดสี ล้อเลียน	บริบท	เสรีนิยม	ประชดประชัน

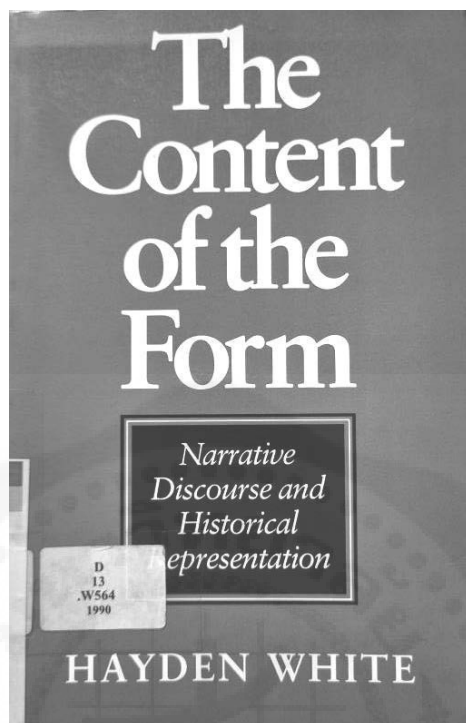
จากองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ไวต์ใช้ในการวิเคราะห์งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จำนวน 8 ท่าน จะเห็นได้ว่า หนังสือ “อภิปรัชญาประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่

19” ใช้วิธีการวิเคราะห์งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในมิติที่ต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา (intellectual history) ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทั่วไปใช้การศึกษา “เนื้อหา” (content) ของความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ภายในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์คนสำคัญแต่ละยุค แต่วิธีการศึกษาของไวต์เป็นการศึกษาโครงสร้างทางภาษาที่ปรากฏอยู่ใน “รูปแบบ” (form) ของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ผลที่ได้จากการศึกษาด้วยวิธีการของไวต์จึงไม่ใช่เนื้อหาของความคิด แต่เป็นโครงสร้างของการคิดในเชิงประวัติศาสตร์²⁶⁶

ข้อเสนอว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องแต่งขึ้นจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์ยังปรากฏให้เห็นในงานเขียนของไวต์ เรื่อง เนื้อหาของรูปแบบ วาทกรรมการพรรณนาและภาพตัวแทนทางประวัติศาสตร์ งานชิ้นนี้ไวต์ได้ศึกษานักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 – 20 จำนวน 2 ท่านคือ โยฮัน กุสตาฟ ดรอยเซน (Johan Gustav Droysen ค.ศ. 1808 – 1884) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน และมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault ค.ศ. 1926 – 1984) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส รวมไปถึงนำเอาแนวคิดของนักปรัชญาและนักวรรณคดีวิจารณ์ 2 ท่านคือ ฟรีดริช เจมสัน (Fredric Jameson ค.ศ. 1934 – 2024) นักวรรณคดีวิจารณ์ชาวอเมริกัน และพอล ริเคอร์ (Paul Ricoeur ค.ศ. 1913 – 2005) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส มาใช้ในการวิเคราะห์งานของดรอยเซนและฟูโกต์ ประเด็นที่ไวต์เสนอในหนังสือเรื่อง เนื้อหาของรูปแบบ วาทกรรมการพรรณนาและภาพตัวแทนทางประวัติศาสตร์ คือ การเล่าเรื่องของนักประวัติศาสตร์ไม่ใช่ว่าการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างที่เกิดขึ้นจริง หากแต่เป็นการจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ผ่านการพรรณนาด้วยรูปแบบทางภาษาที่ทำให้เกิดวาทกรรม/ชุดความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตขึ้นมาอีกครั้งโดยนักประวัติศาสตร์ที่เป็นคนรุ่นหลังได้สร้างภาพจำลองของเหตุการณ์ขึ้นจากมุมมองของนักประวัติศาสตร์ วาทกรรมที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นจึงเป็นภาพตัวแทนที่ถูก

²⁶⁶ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮย์เดน ไวต์”. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร. (บรรณาธิการ). *ปริทรรศน์นักทฤษฎีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย*. หน้า 396.

สร้างขึ้นจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์มากกว่าที่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตอย่างที่เกิดขึ้นจริง²⁶⁷

ภาพที่ 22 หนังสือ The Content of the Form Narrative Discourse and Historical Representation ของ เฮย์เดน ไวต์

ที่มา: ถ่ายโดย โคม ไกรปกรณ์

➤ ข้อเสนอสื่อที่ 2: กลวิธีในการประพันธ์เป็นเครื่องมือสำคัญของนักประวัติศาสตร์

จากมุมมองของไวต์ที่ว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องแต่งขึ้นจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์ ไวต์ได้ศึกษางานเขียนของนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (หนังสือ *อภิปรัชญาประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19*) และคริสต์ศตวรรษที่ 20 (หนังสือ *เนื้อหาของ*

²⁶⁷ ดู Hayden White. **The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation.** (Baltimore, Maryland and London: The John Hopkins University Press).

รูปแบบ วาทกรรมการพรรณนาและภาพแทนทางประวัติศาสตร์) ข้อค้นพบของเขา (ไวต์) คืองานเขียนทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากงานประพันธ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานประพันธ์ (วรรณกรรม) แนวสัจนิยม (realism) ซึ่งก่อตัวขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อไวต์ศึกษางานวรรณคดีวิจารณ์ของเอริค เออร์บาค (Erich Auerbach ค.ศ. 1892 – 1957) นักปรัชญาและนักวิชาการด้านวรรณคดีวิจารณ์ชาวเยอรมัน เรื่อง *การเลียนแบบ: ภาพตัวแทนของความเป็นจริงในวรรณคดีตะวันตก* (Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature) ซึ่งเป็นงานที่วิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอความจริงที่ปรากฏในงานประพันธ์ยุคต่าง ๆ ไวต์ได้ข้อสรุปว่า วิธีการที่นักประพันธ์แต่ละยุคสมัยนำเสนอภาพแทนของความเป็นจริงนั้นเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคโดยนักประพันธ์เป็นผู้พัฒนาวิธีการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงที่เหมาะสมกับยุคสมัยของตน

จากข้อสรุปที่ค้นพบ ไวต์ได้เสนอว่า เครื่องมือในการประพันธ์ (literary device) ที่นักเขียนยุคต่าง ๆ คิดขึ้นนี้คือ อุปกรณ์ที่นักประวัติศาสตร์หยิบยืมมาใช้ในการเขียนงานประวัติศาสตร์นิพนธ์อยู่เสมอ รูปแบบการเขียนที่นักประวัติศาสตร์ใช้กันอยู่ในปัจจุบันคือ การเขียนในรูปแบบที่เป็นวิชาการ มีความเป็นทวิลักษณ์ ไม่มีอคติของนักประวัติศาสตร์อยู่ภายในงานเขียนนั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นรูปแบบการเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวการเขียนวรรณคดีแบบสัจนิยมซึ่งได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตามพอถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักประวัติศาสตร์ประสบปัญหาในการหากลวิธีการประพันธ์ที่จะใช้ในการนำเสนอภาพตัวแทนของความเป็นจริงเนื่องจากนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 พยายามที่จะตัดขาดตนเองออกจากงานประพันธ์ประเภทอื่น ๆ จึงขาดการเรียนรู้เครื่องมือในการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงที่แวดวอร์เรนกรรมได้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ดังนั้นไวต์จึงตั้งคำถามให้นักประวัติศาสตร์คิดเกี่ยวกับการหาเครื่องมือทางการประพันธ์รูปแบบอื่น ๆ นอกเหนือจากรูปแบบของสัจนิยม เพื่อให้นักประวัติศาสตร์มีเครื่องมือในการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ที่เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 มากแล้ว²⁶⁸

²⁶⁸ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์”. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์* 6, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2562): 154 – 156.

ทั้งนี้ไวต์ได้เสนอทางออกจากปัญหาคือ ให้นักประวัติศาสตร์หันกลับไปเรียนรู้เครื่องมือต่าง ๆ จากทฤษฎีการดำรงบรรณคดีอีกครั้งหนึ่งเพื่อพัฒนาวิธีการคิด การเขียน และการนำเสนอภาพตัวแทนเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น เครื่องมือที่ไวต์เห็นว่า น่าจะเป็นทางออกให้แก่การเขียนประวัติศาสตร์ในยุคปัจจุบันคือ กลวิธีการเขียนแบบที่นักเขียนวรรณกรรมกลุ่มสมัยใหม่นิยม (modernist) เรียกว่า “เสียงกลาง” (middle voice) ซึ่งมีลักษณะเด่น 5 ประการได้แก่

- 1) การเล่าเรื่องโดยไม่ปรากฏเสียงหรือตัวตนของผู้เขียนในฐานะผู้บอกเล่าเรื่อง ทุกสิ่งที่ปรากฏในงานประพันธ์เป็นภาพสะท้อนจากจิตสำนึกของตัวละคร
- 2) การเล่าเรื่องโดยไม่มีมุมมองจากภายนอกซึ่งคอยสังเกตตัวละครหรือเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่อง
- 3) สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในงานประพันธ์คือ น้ำเสียงที่เต็มไปด้วยความไม่แน่ใจและตั้งคำถามกับการตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ดูเหมือนจะเป็นข้อคิดเห็นหรือบทสนทนาที่เป็นภววิสัย ไม่มีอคติของตัวละครในงานประพันธ์
- 4) มีการใช้อุปกรณ์ในการประพันธ์ต่าง ๆ เช่น กระแสสำนึก การพูดกับตัวเอง เพื่อวัตถุประสงค์ในเชิงความบันเทิงและอรรถรสของงานเขียน ซึ่งมีเป้าหมายให้ผู้อ่านเกิดความคลุมเครือต่อความเป็นภววิสัย ไม่มีอคติ ของตัวผู้เขียน
- 5) การใช้เทคนิคใหม่ ๆ ในการนำเสนอประสบการณ์ในเรื่องของ “เวลา” เช่น การนำเสนอภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปตามลำดับเวลา, การนำเสนอภาพความคิดที่ไม่สม่ำเสมอของตัวละครเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการของจิตสำนึกที่ไม่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ตัวละครกำลังคิดอยู่²⁶⁹

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์ ได้รับการยกย่องจากนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งในแง่ที่ว่า ข้อเสนอของไวต์เป็นการเปิดมุมมองที่เฉียบแหลมในการมองงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ ดังเห็นได้จากที่ คีธ เจนกินส์ (Keith Jenkins ค.ศ. 1943 – ปัจจุบัน) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษได้กล่าวถึงเฮย์เดน ไวต์ ไว้ว่า หลังจากเขา (เจนกินส์) อ่านหนังสือ *อภิปรัชญาประวัติศาสตร์: จินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19* ของไวต์ เป็นรอบที่ 2 หนังสือของไวต์ถือเป็นเครื่องนำทางในการวิพากษ์งานประวัติศาสตร์

²⁶⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 157 - 158.

นิพนธ์ที่นำเสนอ “ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์” ในลักษณะที่เป็นการมองระยะสั้น (myopic) พร่ามัว (dull) เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดของไวต์ที่นำเสนออย่างถูกต้อง เทียงตรง แม่นยำ (unerringly “right”) ²⁷⁰

หรือที่ แคลเล พืห์ไลเนน (Kalle Pihlainen) นักประวัติศาสตร์ชาวฟินแลนด์ได้กล่าวถึงเฮย์เดน ไวต์ ไว้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ (historical narrative) ที่ไวต์อธิบายเป็น “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ใช้ได้จริง” (practical historiography) ซึ่งชี้ให้ผู้อ่านตระหนักถึงงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในฐานะเครื่องมือที่ผู้เขียนใช้ในการถ่ายทอดอุดมการณ์สู่ผู้อ่าน ขณะเดียวกันงานเขียนของไวต์ก็กระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์ตระหนักเกี่ยวกับอัตวิสัย (subjective) และศีลธรรม (ethic) ที่ตัวนักประวัติศาสตร์ใส่ลงไปในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ซึ่งตนเขียนขึ้น ²⁷¹

ข้อวิพากษ์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยม

การศึกษาประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้างนิยมเริ่มเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตกเมื่อกลางคริสต์ทศวรรษ 1960 (ตรงกับต้นพุทธทศวรรษ 2500) นับมาถึงปัจจุบันกลางคริสต์ทศวรรษ 2020 (ตรงกับปลายพุทธทศวรรษ 2560) เป็นเวลาเกือบ 70 ปีแล้วที่การศึกษาประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้างนิยมได้ปักหลักปักฐานในแวดวงวิชาการของโลกตะวันตก ทั้งนี้นักคิดนักวิชาการส่วนหนึ่งได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาในงานเขียนประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้างนิยม ดังที่ เพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson ค.ศ.1938 – ปัจจุบัน) ปัญญาชนนักคิดนักเขียนฝ่ายซ้ายใหม่ (new left) ชาวอังกฤษได้วิจารณ์ว่า มิเชล ฟูกูเกต์ มีปัญหาในระบบความคิดอยู่ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ

ประการแรก มิเชล ฟูกูเกต์ ไม่ใส่ใจต่อข้อมูลจำนวนมากที่ขัดแย้งกับข้อมูลที่เขาเลือกมาใช้

²⁷⁰ Keith Jenkins. **At The Limits of History: Essays on Theory and Practice**. (London and New York: Routledge, 2009). p. 268.

²⁷¹ Kalle Pihlainen. “The Work of Hayden White II: Defamiliarizing Narrative”. in **The SAGE Handbook of Historical Theory**. Edited by Nancy Partner and Sarah Foot. (London: SAGE Publications Ltd, 2013). p. 123.

ประการต่อมาคือ พูโกต์ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลกับความคิดทางประวัติศาสตร์ มีการนำเอาข้อมูลที่ไม่มีหลักฐานรองรับมาใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์²⁷²

แม้ในแง่หนึ่งจะเข้าใจได้ว่า การวิพากษ์วิจารณ์ของนักคิดนักเขียนฝ่ายซ้ายใหม่จะมาจากการที่นักคิดฝ่ายซ้ายใหม่อย่าง เพอร์รี แอนเดอร์สัน ไม่ค่อยมีความสุขนักกับการที่ปรากฏการณ์ “การหันเหสู่ภาษา” ก้าวเข้ามาในวงการมาร์กซิสต์ศึกษา (Marxist Studies) เพราะเป็นการทำให้วงการมาร์กซิสต์ศึกษาตดอยมากกว่าก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงวิธีคิดแบบวัตถุนิยมที่ คาร์ล มาร์กซ์ อธิบายไว้ให้กลายเป็นวิธีคิดแบบจิตนิยมตามคำอธิบายของ ฟรีดริค เฮเกล²⁷³ กระนั้นก็ตาม ข้อวิพากษ์เกี่ยวกับการใช้หลักฐานในการอธิบายประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ที่จะเขียนประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้างนิยมควรใส่ใจเพื่อให้งานของตนมีพลังในการอธิบาย

ส่วนข้อวิพากษ์ต่อเฮย์เดน ไวต์ เห็นได้จากที่จอร์จ จี. อิกเกอร์ (Georg G. Igger ค.ศ. 1926 – 2017) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ชี้ว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่จะถูกเขียนขึ้นในอนาคตนั้นจะมีรูปแบบที่ต่างไปจากที่เคยเป็นมา เนื่องจากหัวข้อและสาระสำคัญจะตามรอยข้อเสนอของเฮย์เดน ไวต์ เกี่ยวกับงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่บอกว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผลิดขึ้นในบริบทที่วิชาประวัติศาสตร์กลายเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนระเบียบวิธีทางวิชาการอย่างเข้มงวดเพื่อนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตตามที่เกิดขึ้นจริง แต่ในความเป็นจริงแล้วงานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นผลผลิตที่มาจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์ ไม่ได้เป็นงานเขียนที่นำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงอย่างที่นักประวัติศาสตร์กล่าวอ้าง

ประเด็นที่อิกเกอร์หยิบยกขึ้นมาวิพากษ์ข้อเสนอของไวต์คือ ข้อเสนอของไวต์ทำให้เกิดการแบ่งขั้วระหว่างวิชาความรู้แนววิทยาศาสตร์ (science) กับวาทศิลป์/ศิลปะของการเขียน (rhetoric) โดยไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับภาษาของศาสตร์ทั้ง 2 อย่างแท้จริงว่า นักประวัติศาสตร์ผู้เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องอย่าง รังเคอ เข้าใจเกี่ยวกับภาษาของงานเขียนเชิงวิทยาศาสตร์และงานเขียนเชิงวาทศิลป์เป็นอย่างดี จึงเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยเน้นว่า ประวัติศาสตร์ในฐานะวิชาความรู้ไม่ได้เป็นความรู้ทางวิชาการแนววิทยาศาสตร์

²⁷² ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “กรุณาอย่ามี “ทฤษฎีที่เป็นนามธรรม”: “เราเป็นชาวอังกฤษ””. *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 17, 1 (กรกฎาคม - ตุลาคม 253 7): 21-22.

²⁷³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 22.

(science) เท่านั้น แต่มีด้านที่เป็นศิลปะด้วย ทั้ง 2 ด้านนี้ดำรงอยู่ร่วมกัน ไม่ได้แยกขาดออกจากกัน หรือนักประวัติศาสตร์อย่าง ซีโอดอร์ มอมม์เซน (Theodor Mommsen ค.ศ. 1817-1903) ก็ได้รับรางวัลโนเบล สาขาวรรณกรรม เมื่อ ค.ศ. 1902 แสดงให้เห็นว่า งานเขียนของมอมม์เซนเป็นทั้งงานเขียนทางวิชาการและงานวรรณกรรม ดังนั้นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงมีทั้งมิติทางวิชาการและมิติทางวาทศิลป์ไปพร้อมกันโดยที่นักประวัติศาสตร์รู้ตัวด้วยว่างานเขียนของตนมีด้านที่เป็นเรื่องแต่ง (narrative) ข้อเสนอของไวต์จึงมีส่วนที่กล่าวโดยไม่เข้าใจเกี่ยวกับงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างแท้จริง²⁷⁴

ท้ายบท

เนื้อหาของบทที่ 7 เป็นการอธิบายถึงงานเขียนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแนวหลังโครงสร้างนิยมซึ่งเป็นแนวทางใหม่ในการเขียนงานประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์ที่ปรากฏขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวนี้อาจมีลักษณะที่แหวกแนวและพลิกกลับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แบบ “กลับหัวกลับหาง” ทั้งในมิติที่อธิบายว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้กระทำให้เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ขึ้น หากแต่มนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจของ “วาทกรรม” หรือชุดความรู้ที่สื่อสารกันในสังคมมนุษย์ ตลอดจนมิติที่อธิบายว่า งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่นักประวัติศาสตร์เขียนขึ้นนั้นไม่ได้เป็นงานเขียนที่อธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ หากแต่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นจากจินตนาการของนักประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการในการเขียนงานวรรณกรรม เช่น การวางลำดับของเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ การวางโครงเรื่องให้ออกมาในแนวที่สอดคล้องกับอุดมการณ์หรือเป้าหมายที่นักประวัติศาสตร์ต้องการถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่าน

²⁷⁴ George G. Iggers. *Historiography in the Twentieth Century: from scientific Objectivity to the Postmodern challenge*. pp. 121-122.

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กัลตุง, โจฮัน. ก้าวพ้นและเปลี่ยนแปลง บทนำสำหรับการทำงานความขัดแย้ง. แปล
โดย โคทม อารียา และคณะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ม.ป.ป..
กาญจนา แก้วเทพ; และ สมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์
การเมืองกับสื่อสารศึกษา. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551.
เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. เริ่มต้นใหม่จากจุดเริ่มต้น: ทฤษฎีสังคมมาร์กซิสต์ในศตวรรษที่
21. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อิลลูมินเอนซ์ เอดิชั่นส์, 2564.
จักรกรธ จิตรพงศ์, หม่อมราชวงศ์; และ นันทิยา สว่างวุฒิธรรม (เรียบเรียง). คู่มือการบันทึก
คำบอกเล่าของผู้รู้ในท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2546.
จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์น&สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2544.
จันทร์ฉาย ภัคธิดา. ประวัติศาสตร์นิพนธ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สมาคม
ประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี,
2563.
ชนิดา พรหมพยัคฆ์. “ดั่งที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ”. ใน
ชนิดา พรหมพยัคฆ์ และ ณัฐพงษ์ สกกุลเลี้ยว (บรรณาธิการ). วิธีวิทยาใน
การศึกษาประวัติศาสตร์, หน้า 139 – 181. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563.
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “ประวัติศาสตร์และปรัชญาของตะวันตก”. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ
สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 91 – 102. กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. “คำนำในการพิมพ์ครั้งที่สาม (ครั้งที่ 1 ท.ว.พ.)
พ.ศ. 2527”. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). ปรัชญา
ประวัติศาสตร์, ไม่มีเลขหน้า. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. แนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม. กรุงเทพฯ: สมมติ,
2554.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **สัญญาวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา
รัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2555.

แดเนียลส์, แพทรีเซีย เอส. แดเนียลส์ และ ไฮสลอป, สตีเวน จี.. **พลิกประวัติศาสตร์โลก
สำรวจสังคมมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน**. แปลโดย คุณากร วาณิชยวิรุพห์.
กรุงเทพฯ: เนชั่นแนล จีโอกราฟฟิก, 2549.

โดม ไกรปกรณ์. **BNK48 วัฒนธรรมบันเทิงแบบใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย:
ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ, 2565.

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮย์
เดน ไวต์”. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร (บรรณาธิการ). **ปริทรรศน์นักทฤษฎีมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย**, หน้า 380 – 425. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษา
ประชาธิปไตยและการพัฒนา (โครงการจัดพิมพ์คปไฟ), 2563.

ธงชัย วินิจจะกูล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแหรก วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของฟู
โกต์”. ใน อนุสรณ์ อุณโณ จันทน์ เจริญศรี และ สลิสยา ยุกตะนันท์ (บรรณาธิการ).
อ่านวิพากษ์ มิเชล ฟูโกต์. หน้า 127 – 178. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2558.

_____. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ post modern”. ใน กาญจน์ ละอองศรี และ ธเนศ
อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ) **ลิมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน**, หน้า 351 – 389 .
กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

_____. **ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธี
วิทยาทางเลือก**. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562.

ธีระ นุชเปี่ยม. “ประวัติศาสตร์รับใช้ใคร”. ใน **ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา**, หน้า
10-78. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2552.

นพพร ประชากุล. “คำนำเสนอบทแปล”. ใน โรลิ่งดต์ บาร์ตส์. **มายาคติ**. แปลโดย วรรณพิมล
อังคศิริสรรพ. พิมพ์ครั้งที่ 3, หน้า 1 – 18. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ,
2551.

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. **ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์**. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและ
สุขภาพ (สวสส.), 2557.

นิตยา (พลพัฒน์พงศ์) ชวี. **วัฒนธรรมจีน**. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก, 2542.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2555.

_____. ว่าด้วย “การเมือง” ของประวัติศาสตร์และความทรงจำ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

_____. “หน่วยที่ 2 ปัญหาการศึกษาและการประยุกต์ใช้ประวัติศาสตร์ไทย”. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชา ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 1 – 7, หน้า 1 – 57. ปรับปรุงครั้งที่ 4. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2567.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัทธยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525.

นำพล การมปราชญ์ และ มานะ สุ่มทอง (เรียบเรียง). **ทำไม ? น้ำท่วมใหญ่ ถล่มเมือง**. กรุงเทพฯ: พรินท์ซิดี, 2555.

บาร์ตส์, โรลิ่งด์. **มายาคติ**. แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรรพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, 2551.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ปรัชญากับวิถีชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549.

ปิยชาติ สิงที. **ประวัติศาสตร์ไทยเพื่อการท่องเที่ยว**. นครศรีธรรมราช: กรีนโซน นครปริ้นท์, 2564.

พรเพ็ญ อันตระกูล. “ประวัติศาสตร์ในทัศนะของสำนักมาร์กซิสต์”. ใน **ปรัชญาประวัติศาสตร์**. บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. หน้า 141 – 159. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.

พรเพ็ญ อันตระกูล และ สายชล สัตยานุรักษ์. “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์”. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. **เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย (Thai History) 10201 หน่วยที่ 1 - 7 (ฉบับปรับปรุง)**, หน้า 1 – 75. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545.

เพียงแข พงษ์ศิริบุญญิต. **ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488)**. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, 2550.

- ภมรี สุระเกียรติ. ศาสตราจารย์ ดร.ตัน ทุน (Than Tun): การเดินทางของนักประวัติศาสตร์พม่าจากยุคอาณานิคมสู่ความเป็นชาติ. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564.
- แมคมาน, โรเบิร์ต เจ.. สงครามเย็น ความรู้ฉบับพกพา. แปลโดย ศิวพล ชมภูพันธ์. กรุงเทพฯ: บุกส์เคป, 2565.
- ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.
- รอดเจอร์, ไนเจล. เข้าใจอัตถิภาวนิยมด้วยตนเอง. แปลโดย รติพร ชัยปิยะพร. กรุงเทพฯ: อิลลูมินันซ์ เอดิชั่นส์, 2567.
- เรย์โนลด์ส, เครก เจ.. เจ้าสัว ขุนศึก คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความประวัติศาสตร์ของเครก เจ. เรย์โนลด์ส. บรรณาธิการโดย วารุณี โอสธารมย์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550.
- โรบินสัน, เดฟ. กฎแฉปรัชญา. แปลโดย ชีรวัฒน์ อธิการโกวิทย์ และ ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก, 2560.
- วงเดือน นาราจัจ. ประวัติศาสตร์: วิธีการและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552.
- วนิดา ขำเขียว. ปรัชญา วิวัฒน์แห่งความคิด. กรุงเทพฯ: หจก. บางกอกบล็อก, 2558.
- วัชรพล พุทธรักษา. **CRACK/ลัทธิมาร์กซ์/101**. พิษณุโลก: แครกเกอร์ บุกส์, 2567.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะในประเทศไทย: จากศิลปะโบราณในสยามถึงศิลปะสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือลาดพร้าว, 2548.
- วิลเลียม ยังรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์. ถอดรหัส ภาพหนึ่ง พระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2559.
- วิศรุต พึ่งสุนทร. แนวพินิจประวัติศาสตร์สังคม: กรณีสำนักอานาลส์. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.
- _____. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- _____. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม: ความเป็นมาและแนวคิด. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย. นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2565.

- สมเกียรติ ตั้งนโม. **มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา**. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- สมเกียรติ วันทะนะ. “ประวัติศาสตร์: ศาสตร์ของแม่มด?”. ใน สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย. **สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน-เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์**, หน้า 45 – 67. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. **โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพฯ: มานุษยวิทยาสรินธร องค์การมหาชน, 2547.
- สัญญา สุวัจนตร. **โซเวียตสมัยสตาลิน**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, 2560.
- สายพิน ศุพุทธมงคล. **คุยกับคน อำนาจและการต่อต้านชัดขึ้น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- สุกรี เจริญสุข (บรรณาธิการ). **หัวใจใหญ่กว่าน้ำ บันทึกการป้องกันน้ำของคนสู้**
กรณีศึกษา: มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา. นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554.
- สุเทพ สุนทรภัสส. **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- สุนทร ชุตินทรานนท์. **พม่ารบไทย :ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:มติชน, 2537.
- สุภาวค์ จันทวานิช. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- อดิสร ศักดิ์สูง. **ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย**. สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2552.
- อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ และ สัญชัย สุวัจนตร. **รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม**. นครปฐม: โครงการตำราและหนังสือคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- อภิชา ชุตินพงศ์พิสิฐ. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.
- อัลธูแซร์, หลุยส์. **อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ**. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2566.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด: รวมบทความทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ:อมรินทร์, 2543.

อาร์โนลด์, จอห์น เอช.. **ประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์**. แปลโดย ไชยันต์ รัชชกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อาน, 2560.

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. **ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในทัศนะของ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์**. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก, 2528.

แอนเดอร์สัน, เบเน. **ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่หลายของชาตินิยม**. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. กรุงเทพฯ :มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.

ฮาร์มอน, เอ็ม. เจ.. **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน**. แปลโดย เสน่ห์ จามริก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, 2555.

บทความ

“ความคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์ค บล็อก (Marc Bloch)”. **รวมบทความประวัติศาสตร์**. 6 (2527): 49 – 58.

จักรกริช สังขมณี. “ชลกร: ประวัติศาสตร์สังคมว่าด้วยความรู้และการจัดการน้ำสมัยใหม่ในประเทศไทย”. **วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. 42, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2555): 93 – 115.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “การศึกษาเปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์”. **รัฐศาสตร์สาร**. 14,3-15,1 (กันยายน-เมษายน 2531 – 2532): 1 – 21.

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์”. **วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์** 6,1 (มกราคม – มิถุนายน 2562): 129 – 166.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “กรุณาอย่ามี ‘ทฤษฎีที่เป็นนามธรรม’: ‘เราเป็นชาวอังกฤษ’”. **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**. 17, 1 (กรกฎาคม – ตุลาคม 2537): 15 - 24.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. “HISTORICISM หลังกะเล: รันเกและโครเซ”. **รัฐศาสตร์สาร** 9, 3 (กันยายน – ธันวาคม 2526): 1 - 26.

ธีระ นุชเปี่ยม. “หลักฐานและวิธีการทางประวัติศาสตร์”. สุธิปริทัศน์. 22, 67 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2551): 75 – 89.

ฟูโก้, มิเชล. “สัจจะกับอำนาจ”. แปลโดย สมเกียรติ วันทะนะ. เศรษฐศาสตร์การเมือง. 6, 3 –4 (มกราคม 2531): 133 - 160.

รุจยา อาภากร, ม.ร.ว.. “ประวัติศาสตร์กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ”. รวมบทความประวัติศาสตร์ 7 (กุมภาพันธ์ 2528): 127 – 148.

วัชร สันธูประมา. “ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณในบริบทการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย”. จุลสารไทยคดีศึกษา. 15, 3 (กุมภาพันธ์-เมษายน 2545): 3-13.

สมเกียรติ วันทะนะ. “บ้า (ตอนที่ 1)”. จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ 10,4 (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2531): 43 - 56.

สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. “Linguistic Turn กับข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก”. วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2556): 98 – 119.

Davis, Collom. “ความสำเร็จและความล้มเหลว: ท่ามกลางกระแสความนิยมสูงสุดของประวัติศาสตร์บอกเล่า” ญัฏฐวดี ชนะชัย (แปลสรุปความ). รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 16: กุมภาพันธ์ 2537: 133 – 138.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

“การจัดทำประวัติศาสตร์บอกเล่าในงานจดหมายเหตุ”. สืบค้นเมื่อ 23 สิงหาคม 2568.
<https://www.nat.go.th/คลังความรู้/สาระน่ารู้จากสาระน่ารู้จากเอก/รายละเอียดสาระน่ารู้เอกสารจดหมายเหตุ/ArticleId/687>.

เกตุวดี marumura. “บทเรียนการตลาดจาก AKB48 ต้นแบบความสำเร็จของ BNK48”. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2568. <https://thestandard.co/marketing-lessons-from-akb48-master-the-success-of-bnk48/>.

“คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1”. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2568. <https://www.finearts.go.th/kanchanaburilibrary/view/32382-คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงคำอ่าน-ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่-1>.

ดิน บัวแดง. “ชีวิตและผลงานของ เอ็มมานูเอล เลอรัว ลาตูรี (1929 – 2023)”. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568. <https://hist.human.cmu.ac.th/node/231?>.

“ธงชัย วินิจจะกุล: วิชาประวัติศาสตร์ยังต้องอยู่ในห้องเรียน...ล้านเปอร์เซ็นต์”. สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2567. <https://mappamedia.co/posts/interview-thongchai-winichakul>

“ย้อนเหตุ “มหาอุทกภัยปี 54” ทำจมนบาดาล 65 จังหวัด ศก. เสียหาย ถึง 1.44 ล้านล้านบาท”. สืบค้นเมื่อ 26 มีนาคม 2567. https://www.pptvhd36.com/news/สังคม/157458#google_vignette.

“เลือกตั้ง BNK48 สร้างรายได้ให้บริษัทเท่าไร?”. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2568. <https://www.moneybuffalo.in.th/business/เลือกตั้ง-BNK48-สร้างรายได้>.

“Q&A เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับกับ รศ. วิศรุต พึ่งสุนทร”. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2567. <https://www.illuminationseditions.com/article/11/q-a-เปิดบันทึกประวัติศาสตร์ความลับกับวิศรุต-พึ่งสุนทร>.

“Franche-Comté”. Retrieved July 20, 2025. from <https://en.wikipedia.org/wiki/Franche-Comté>.

Little, Daniel. “Limitation of Hobsbawm’s historical writing”. Retrieved June 20, 2025. from <https://undsoc.org/2024/03/22/limitations-of-hobsbawn-historical-writing/>

Gardiner, Patrick Lancaster. “philosophy of history”. Retrieved April 20, 2024. from <https://www.britannica.com/topic/philosophy-of-history>.

Graham, Gordon. “Thematic History: philosophy of”. Retrieved April 20, 2024. from <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/history-philosophy-of/v-1>.

Greenacre, Liam. "HAYDEN WHITE: AN INTRODUCTION". Retrieved November 29, 2025. from <https://theyorkhistorian.com/2017/12/06/hayden-white-an-introduction/>

"Historical Methodology & Evidence/Sources and Procedures". Retrieved April 30, 2024. from <https://study.com/learn/lesson/historical-methodology-evidence-interpretation.html>.

"Iconography". Retrieved November 10, 2025. from <https://www.britannica.com/art/iconography>

Stovall, Tylor. "Hayden White (1928 – 2018)". Retrieved November 29, 2025. from <https://www.historian.org/perspectives-article/hayden-v-white-1928-2018-intellectual-historian-theorist-september-2018/>

Taylor, Paul. "Iconology and Iconography". Retrieved November 10, 2025. from <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195399301/obo-9780195399301-0161.xml>

เอกสารคำสอน

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. เอกสารคำสอนวิชา 2204606 ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

เจตณรงค์ ลิขิตบัณฑูร. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของแฟนเพลงญี่ปุ่นในสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 1980 – ค.ศ. 2020: กรณีศึกษาแฟนเพลงเจ-ป๊อปและแฟนคลับ **BNK48**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2565.

ธงชัย วินิจจะกุล. รายงานโครงการวิจัยเสริมหลักสูตร เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์ญาติ (Genealogy). กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

ธิกานต์ ศรีนารา. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ของ อี. พี. ทอมป์สัน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2565.

_____. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อังกฤษ. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2567.

พงศกร ชะอุ่มดี. ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.

อื่น ๆ

คำบรรยายวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์โดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยายเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2547 และ 20 กรกฎาคม 2547.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Perry. **Arguments within English Marxism**. London: Verso, 1980.

Barber, Sarah and Peniston-Bird., Corinna M. "Introduction". in **History Beyond the Text A Student's guide to approaching alternative sources**. Edited by Barber, Sarah and Peniston-Bird, Corinna M., pp. 1 – 14. London and New York: Routledge, 2009.

Bentley, Michael. **Modern Historiography An Introduction**. London and New York: Routledge, 2000.

Braudel, Fernand. **On History**. Translate by Sarah Matthews. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.

_____. "Personal Testimony". in **Historiography Critical Concepts in Historical Studies Volume II Society**. Edited by Robert M. Burns, pp. 213 – 230. London and New York: Routledge, 2006.

Burguiere, Andre. **THE ANNALES SCHOOL An Intellectual History**. Translated by Jane Marie Todd. Ithaca: Cornell University Press, 2009.

Burke, Peter. **Eyewitness The Uses of Images as Historical Evidence**. New York: Cornell University Press, 2001.

Eley, Geoff. "Edward Thompson, Social History and Political Culture: The Making of a Working-class Public, 1780 – 1850". in **E. P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell, pp. 12 – 49. Philadelphia: Temple University Press, 1990.

"E. P. Thompson". in **Visions of history: interview with E.P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization**. edited by Henry Abelove, et al., pp. 3 – 25. Manchester: Manchester University Press, 1983.

“Eric Hobsbawm”. in **Visions of history: interview with E.P. Thompson, et al. by MARHO, the radical historians organization**. edited by Henry Abelove, et al., pp. 27 - 46. Manchester: Manchester University Press, 1983.

Fentress, James and Wickham, Chris. **Social Memory**. Oxford: Black well Publishers, 1992.

Friedman, Susan W.. **Marc Bloch, sociology and geography: encountering changing disciplines**. New York: Cambridge University Press, 1996.

Foucault, Michel. **Discipline and Punish: Birth of the Prison**. Translate by Alan Sheridan. New York: Vintage Books, 1977.

Frijhoff, Willem. “Foucault Reformed by Certeau: Historical Strategies of Discipline and Everyday Tactics of Appropriation”. in **Cultural History After Foucault**. Edited by John Neubauer. pp. 83 – 99. New York: Walter de Gruyter, Inc, 1999.

Grele, Ronald J. “Oral History as Evidence”. in **History of Oral History Foundations and Methodology**. Edited by Charlton, Thomas L.; Myers, Lois E.; and Sharpless, Rececca. Lanham, pp. 33-91. MD: Rowman & Littlefield, 2007.

Hobsbawm, Eric. **On History**. New York: The New Press, 1997.

Hughes-Warrington, Marnie. **Fifty Key Thinkers on History**. Third Edition. London and New York: Routledge, 2015.

Iggers, George G.. **Historiography in the Twentieth Century: from scientific Objectivity to the Postmodern challenge**. Middletown: Wesleyan University Press, 2005.

_____. “The Marxist Tradition of historiography in the West”. in **Marxist Historiographies: a global perspective**, pp 19-39. Edited by Edward Wang and George G. Iggers. Oxon: Routledge, 2016.

“Introduction to the Reader”. in **The Cultural History Reader**. Edited by Peter McCaffery and Ben Marsden. pp. XVII-XXV. London and New York: Routledge, 2014.

Inwood, M.J.. **Hegel**. London: Routledge, 1983.

Jenkins, Keith. **At The Limits of History: Essays on Theory and Practice**. London and New York: Routledge, 2009.

Jordanova, Ludmilla. **The Look of the Past: Visual and Material Evidence in Historical Practice**. New York: Cambridge University Press, 2012.

Lemon, M.C.. **Philosophy of History: A Guide for Students**. London and New York: Routledge, 2003.

Marwick, Arthur. **The Nature of History**. 3rd edition. Houndmills: Macmillan, 1989.

_____. **The New Nature of History Knowledge, Evidence, Language**. Houndmills: Palgrave, 2001.

Maza, Sarah. **Thinking about History**. Chicago: University of Chicago Press, 2017.

Peniston-Bird, Corinna M.. “Oral History: the sound of memory. in **History Beyond the Text A Student’s guide to approaching alternative sources**. Edited by Sarah Barber and Corinna M. Peniston-Bird, pp. 105-121. London and New York: Routledge, 2009.

Pihlainen, Kalle. “The Work of Hayden White II: Defamiliarizing Narrative”. in **The SAGE Handbook of Historical Theory**, pp. 119-135. Edited by Nancy Partner and Sarah Foot (London: SAGE Publications Ltd, 2013.

Pinney, Christopher. **CAMERA INDICA The Social Life of Indian Photographs**. Chicago: The University of Chicago Press, 1997.

- Ranke, Leopold von. **The Secret of World History Selected Writing on the Art and Science of History**. Edited with translated by Wine, Roger. New York: Fordham University Press, 1981.
- Reid, Anthony and Marr, David (editors). **Perception of the past in Southeast Asia**. Singapore Malaysia and Hong Kong: Heinemann Educational Books (Asia) Ltd., 1979.
- Ritchie, Donald A.. **Doing Oral History: A Practical Guide**. New York: Oxford University Press, 2003.
- Rosaldo, Renato. "Celebrating Thompson's Heroes: Social Analysis in History and Anthropology". in **E.P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell, pp. 103 – 124. Philadelphia: Temple University Press, 1990.
- Russell, Bertrand. **History of Western Philosophy**. London: Routledge, 2000.
- Sewell, William. "How Classes are Made: Critical Reflections on E.P. Thompson's Theory of Working-class Formation". in **E.P. Thompson: Critical Perspectives**. Edited by Harvey J. Kaye and Keith McClell, pp. 50-77. Philadelphia: Temple University Press, 1990.
- Sharpless, Rebecca. "The History of Oral History". in **History of Oral History Foundations and Methodology**. Edited by Charlton, Thomas L.; Myers, Lois E. ; and Sharpless, Rececca. Lanham, pp. 9 – 32. MD : Rowman & Littlefield, 2007.
- Sing Suwannakij. **King and Eye Visual Formation and Technology of Siamese Monarchy**. Ph.D. Dissertation (History), University of Copenhagen, 2013.
- Southgate, Beverley. **History: What and why? Ancient, modern, and postmodern Perspectives**. 2nd Edition. London and New York: Rutledge, 2001.

Stern, Fritz (ed.). **The Varieties of History from Voltaire to the Present**. New York: Vintage, 1972.

Sterns, Peter N. (editor). **Encyclopedia of Social History**. New York and London: Garland Publishing Inc., 1994.

The House of History: a critical reader in twentieth-century history and theory.

Selected and introduced by Green, Anna & Troup, Kathleen. New York: New York University Press, 1999.

Thompson, E. P. **Customs in Common**. New York: The New Press, 1993.

_____. **Making History: Writing on History and Culture**. New York: New Press, 1994.

Walsh, W. H. **An Introduction to Philosophy of History**. London: Hutchinson, 1979.

White, Hayden. **Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe**. Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press, 1975.

White, Hayden. "The Burden of History". in **The Routledge Critical and Cultural Theory Reader**. Edited by Badmington, Neil and Thomas, Julia, pp. 100-120. London and New York: Routledge, 2008.

White, Hayden. **The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation**. Baltimore, Maryland and London: The John Hopkins University Press, 1987.

Woolf, Daniel. **A Global History of History**. New York: Cambridge University Press, 2011.

ดัชนีค้นคำ

ก

กัลตุง, โจฮัน	146,147
การวางโครงเรื่อง (emplotment)	194, 203
การวิพากษ์ภายนอก	41
การวิพากษ์ภายใน	42, 43
การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงปริมาณ	167
การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสาแทรก	185, 186
การหันเหสู่ภาษา	178, 202
กิบบอน, เอ็ดเวิร์ด	51

ค

ความจริงทางประวัติศาสตร์	27
ความหมายสัญญา (signified)	78
คานท์, อิมมานูเอล	18, 110, 149
คุณวิทยา (Axiology)	14
โครงสร้างนิยม	75, 76, 77, 82, 84, 190
โครงสร้างส่วนบน	115,138,140,141, 148
โครงสร้างส่วนล่าง	115, 116

จ

เจนกินส์, คีธ	200
---------------	-----

ณ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 56, 57

ช

ชื่อหมาเขียน 5

โชชูว์, แฟร์ดินองด์ เดอ 75, 76, 178, 179

ญ

ญาณวิทยา (Epistemology) 14, 24, 25, 102

ด

ตรรกวิทยา 14, 21

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ 191

ท

ทอมป์สัน, เอ็ดเวิร์ด พาล์มเมอร์ 126, 128, 130-136, 139, 140-150

ธ

ฐชิตดีสี 48, 89

พ

พจนานท อนุพงศ์พัฒน์ 74

นักบุญออกัสติน 17

นิธิ เอียวศรีวงศ์ 3, 19, 33, 34, 44-45

นีบูห์ร์, บาโรลด์ จี. 88-89

แนวคิดโรแมนติกนิยม 102, 103

แนวคิดวิภาษวิธี (dialectic) 110

บ

บริบท (context)	10, 52, 63, 70, 73-74, 78, 81-82, 86, 91-93, 99, 100, 102, 114, 131, 145, 173, 182, 185, 194
บลอค, มาร์ค	1, 152, 158-159, 160-162, 171
บาร์ตส์, โรลิ่งด์	77-79, 82
โบรเดล, เฟร์นองด์	152, 162-168, 171
เบอร์รี, อองรี	151
เบิร์ก, ปีเตอร์	74, 75, 82, 174
เบิร์คฮาร์ท, จาค็อบ	63, 192

ป

ประติพิมพวิทยา	63-64, 66, 68, 70-75, 84
ประติมานวิทยา	63, 64, 66, 68-69, 74-75, 84
ประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง (history of structure)	162-164
ประวัติศาสตร์ความคิดจิตใจ (history of mentality)	156-157, 168, 172, 174
ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง (history from below)	65, 127-128, 133, 135, 137, 143
ประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวัน (history of everyday life)	154
ประวัติศาสตร์เชิงชีวประวัติ (biographical history)	162, 164
ประวัติศาสตร์ทั้งหมด (total history)	12, 168, 174
ประวัติศาสตร์ที่ไร้แก่นสาร	61-62
ประวัติศาสตร์นิยม (Historicism)	36-37, 84-88, 92-93, 101-102, 104, 106, 109-110, 171, 178-179

ประวัติศาสตร์บอกเล่า	47, 53-56, 59-62
ประวัติศาสตร์สัมผัส	61
ประวัติศาสตร์สำเร็จรูป	61-62
ปรัชญาแนวประจักษ์นิยม	102
ปรัชญาประวัติศาสตร์	1, 5, 9, 101, 111
ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี	15-16, 19, 22-23, 30, 102

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์	23-25, 27-28, 29-30
--	---------------------

พ

พานอฟสกี, เออร์วิน	64, 66, 67
--------------------	------------

ฟ

ฟรีจอฟ, วิลเลียม	181
ฟินเนีย, คริสโตเฟอร์	65
ฟูโกต์, มิเชล	176, 179, 180-188, 190, 197, 201-202
แฟบวร์, ลูเซีย	151-152, 155-157, 162, 171

ภ

ภาวีสัย (Objectivity)	28, 52, 91, 94, 96, 100-101, 190, 192, 199-200
ภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง	75, 76, 179
ภูมิประวัติศาสตร์ (geo-history)	162-164

ม

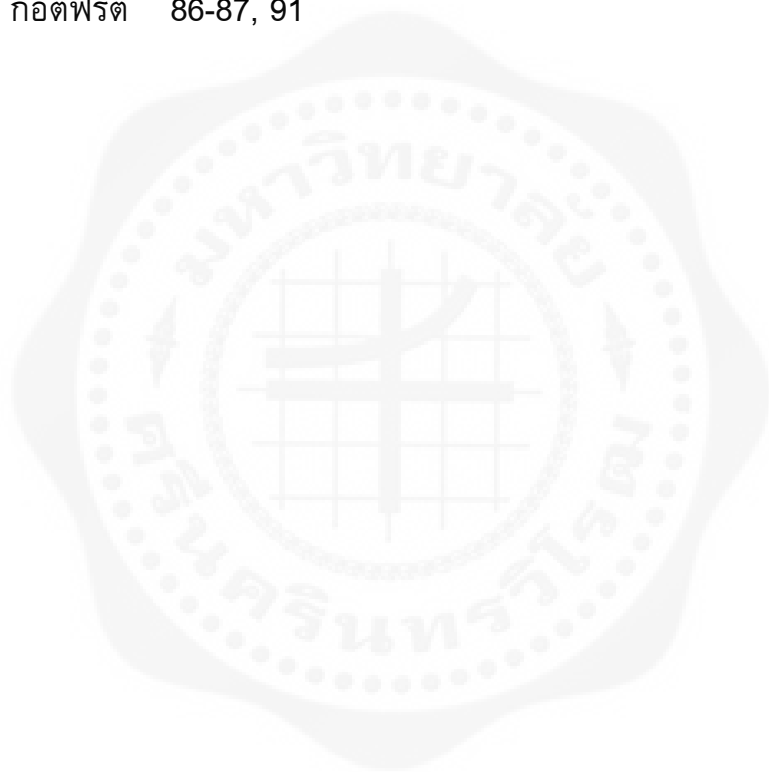
มาปี่ญง, ผอง	50
--------------	----

มายาคติ (myth)	77
มาร์กซ์, คาร์ล	108, 110-123, 125-127
มาร์กซิสต์ตะวันตก	108, 126
มิเชเลต์, ฌูลส์	177
ร	
รังเคอ, เลโอโพลด์ ฟอน	85, 88-100
รูปสัญลักษณ์ (signifier)	78-80
ล	
ลาตูรี, เอ็มมานูเอล เลอรัว	152, 168-173, 175
เลวี-สเตราส์, โคลด์	76
แลมเปิร์ท, คาร์ล	177
ว	
วอร์เบอร์ก, อะบี	63-64
วอลแตร์	10-11, 51
วาทกรรม (discourse)	49, 179-180, 182, 184-185, 187, 190, 197, 199, 203
ไวต์, เฮย์เดน	176, 188-203
วัตถุนิยมประวัติศาสตร์	122-123, 126, 150
วัลลา, ลอเรนโซ	49-50
วิโก, จิออมบาติस्ता	19-20
วิธีการทางโบราณคดี	182
วิธีการแบบวงศาวิทยา	185-186

วิภาษวิธี	21-23, 110-111, 114, 136-140
ส	
สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล	13, 14
สัญญาะ (sign)	77, 78, 80
สิงห์ สุวรรณกิจ	66
สำนักอันทาลส์	24, 105, 140-141, 150-155, 158, 162, 164, 168, 171-175
ห	
หลักฐานขั้นต้น	24, 33, 36-41, 50-52, 89-90, 93, 95-97, 99, 102, 147, 149, 179
หลักฐานชั้นรอง	36-41, 147
หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	45-46
หลังโครงสร้างนิยม	83, 175-176, 178-179, 201-203
อ	
อภิปรัชญา (Metaphysics)	13-14, 87, 101
อัตถิภาวนิยม (existentialism)	189-190
อัตวิสัย (subjectivity)	28, 52, 74, 132, 201
อัลธูแซร์, หลุยส์	138, 146, 149
อาร์โนลด์, จอห์น เอช.	38
อิกเกอร์, จอร์จ จี.	202
เอนเกลส์, ฟรีดริช	113, 118, 120-123, 125, 143
แอนเดอร์สัน, เพอร์รี	139, 142, 149-150, 201-202

ฮ

ฮอบส์บอว์ม, เอริก	108, 126, 128-129, 135-139, 143-144, 147
ฮุยซิงกา, โยฮัน	63
เฮเกล, จอร์จ ฟรีดริช	21-23, 88, 91, 110-112, 114-115, 136, 192, 202
เฮสเคิลล์, ฟรานซิส	62
เฮโรโดตัส	3, 5, 6, 47, 48
แฮร์เดอร์, โยฮัน กอตฟรีด	86-87, 91

**"...หนังสือเล่มนี้พยายามจะทำหน้าที่
เป็นคู่มือพื้นฐานสำหรับนักเรียนประวัติศาสตร์
ในการสำรวจเส้นทางความรู้ด้านประวัติศาสตร์
เพื่อให้ผู้อ่าน (นักเรียนประวัติศาสตร์)
สร้างสรรค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์
ในหัวข้อที่ตนสนใจต่อไป"**

